

Pogumna in dosledna graditev

IDEJE socialne in nacionalne osvoboditve, za katere so se žrtvovali naši borci v času osvobodilne borbe, se sedaj vse bolj uresničujejo. Socializma sicer ne gradimo lahko, toda gradimo ga pogumno in dosledno, z vsakim dnem pa bolj spoznavamo, kako usodno in odločujoče je bilo za nas, da smo izvršili revolucijo z lastnimi silami. Samo odločnosti, požrtvovalnosti in doslednosti sto tisoč naših borcev ter revolucionarnemu vodstvu se imamo zahvaliti, da smo danes resnično sami svoji gospodarji. Nobena preizkušnja ni za nas tako težka, da bi klonili pred njo. To smo še posebej občutili v nekaj zadnjih letih, odkar smo se tako odločno kot v času osvobodilne borbe uprli sovjetskim birokratom, ki so nam hoteli vzeti pridobitve naše revolucije. V boju z njimi, ki so izdali ljudstvo svoje dežele in socialistične ideale pa smo se otresli tudi druž-

bene navlake, ki nam je ovirala razvoj resničnega socializma.

Boj za današnji razvoj socialistične demokracije pri nas je smiselno nadaljevanje borbe, ki smo jo pričeli proti zavojevalcem in domačim izdajalcem z orožjem v roki. Družbene težnje so ostale iste. Naša glavna skrb in naloga je priboriti socialistične

odnose med ljudmi in izoblikovati družbo, v kateri ne bo izkoriščevalcev in izkoriščanih. V teh naporih pa smo dosegli že lepe in velike sadove. Sredstva za proizvodnjo upravljajo tisti, ki z njimi delajo — neposredni proizvajalci. Saj mi prvi v svetu uresničujejo ideale prvoborcev za pravice delovnega človeka. Zakaj pri nas smo kaj hitro spoznali, da more državna gospodarska uprava upravljati družbeno gospodarstvo samo začasno, to je samo toliko časa, dokler se ne ustvarijo osnovni gospodarski temelji za uspešno rast gospo-

Mile Klopčič:

OB ROJSTNEM DNEVU MARŠALA TITA

*To, kar nam pod domačim je nasiljem
teptano vero ohranilo živo,
in komaj slutenim, še daljnim ciljem
vtrdilo je zvestobo nezmagljivo —*

*In kar zbudilo v nas je davne sile,
ki jarmi so stoletni jih mrtvili,
da so roké v pesti se nam sklenile,
ko zemljo so raztrgano delili —*

*To, da smo z voljo do trpljenja in
žrtev
z nasiljem se prijeli prerojeni,
ko bil je sklep, da bodi rod naš
mrtev,
in boj končali smo osvobojeni —*

*Osvobojeni da živimo v časti
in da po svoje usodo si krojimo,
da več ne maramo pod silo pasti —
vse to v imenu Tito mi častimo.*

darstva. Potem pa morajo upravo prevzeti neposredni proizvajalci. To smo pri nas uresničili. Sedaj imamo delavsko upravljanje gospodarskih podjetij. To je zraslo ob istočasnem ogromnem gospodarskem napredku in ob nenehnem ideološkem boju z ostanki starega, preživelega družbenega sistema. Seveda pa ima za seboj že tolikšno delovno dobo in izkušenj, da se iz teh svojih dosedanjih notranjih spoznanj lahko vse bolj uspešno razvija.

Pogoji, v kakršnih raste naše delavsko upravljanje, seveda nikakor niso ugodni. Opraviti imamo še vedno s težkimi posledicami gospodarske zaostalosti. Te vsekakor zelo ovirajo uspešno uveljavljanje delavskega upravljanja. Toda ni samo to! Zavarovati moramo tudi naš nemoten napredek na zunaj. To se pravi krepiti našo armado, ki je vsak trenutek pripravljena na braniku domovine. V te obrambne namene dajemo skoraj četrtino našega narodnega dohodka. Seveda dajemo za ljudsko armado, ki je povezana z ljudstvom in ima z njim skupne cilje, braniti domovino, v kateri si ljudstvo z lastnimi naporimi gradi boljše življenje. Taka armada nima napadalnih namenov, zato pa je v svojem plemenitem poslanstvu nepremagljiva. Vsak naš delavec pa je vsak trenutek pripravljen prijeti za orožje in braniti naše skupne delavske pridobitve.

Delavsko upravljanje moramo tako usmerjati, da nam bo zagotovilo čim hitrejši gospodarski napredek. Od tega potem v prvi vrsti tudi zavisi, kako uspešno se bo lahko še vnaprej razvijala naša resnična socialistična demokracija. Gospodarska zaostalost namreč ne zadržuje samo materialnega napredka, pač pa iz nje izvira tudi ljudska zaostalost, ki se kaže v nezadostnem razumevanju napredka in dopušča možnost, da posamezniki padajo pod različne reakcionarne vplive itd. Vsi taki po-

javi pa nedvomno zelo resno ovirajo hitrejši in boljši razvoj.

Poleg tega je treba upoštevati tudi to, da mi v našem delavskem upravljanju dobesedno orjemo ledino. Nimamo nikakršnih izkušenj, razen lastnih. Nasprotno, pa so naše izkušnje zelo dragocene za človeštvo. Ne sicer kot recept, pač pa kot pobuda, kaj je mogoče napraviti, če obstaja iskrena težnja priboriti socialistične družbene odnose. Z bojem za resnični socializem pri nas torej izpolnjujemo tudi svojo dolžnost, ki jo imamo do mednarodnega proletariata, prav tako dostojno, kot je bil dostojen naš prispevek v oboroženi borbi proti mednarodnim silam fašizma v minuli vojni. Mi smo na to lahko ponosni in tudi to nas mora neprestano vzpodbujati pri premagovanju težav, ki se nam postavljajo na naši poti. V našem delavskem upravljanju moramo negovati in razvijati najbolj svetle tradicije narodnoosvobodilne borbe. Pogum, požrtvovalnost in poštenost, tovarišstvo, neprestano skrb za delovnega človeka, za resnično človeške odnose med ljudmi, neprestano skrb za vesplošen napredek. Napori, ki so usmerjeni za čim večjo demokracijo v upravljanju, proti egoizmu, proti ozkim osebnim interesom samo posameznika ali posameznega kolektiva, napori za negovanje čuta za skupnost, za enakopravne odnose med posamezniki, posameznimi kolektivi itd., mora biti vedno na prvem mestu v vsakodnevnem življenju in praksi družbenega upravljanja.

Seveda so bivši borci, ki so odložili puško in prijeli za orodje v graditvi našega gospodarstva, prvi poklicani, da se najbolj dosledno in najbolj častno borijo tudi sedaj v delavskem upravljanju, ki je ena naših največjih pridobitev, da se borijo za čim bolj dosledno uveljavljanje vseh naprednih načel v graditvi resničnega socializma.

Janko Rudolf

Prava in navidezna obramba

KO TO pišem, se je razplamtela »mirovna ofenziva« Stalinovih dedičev že v pravo bombardiranje. Krepeke senzacije se vrstijo druga za drugo; nismo še prav prebavili ene, ko nam že zapira sapo druga. Le kaj jim je, — se strmeč vprašujemo, — da nam nahajo tako divje z oljčno vejico? Mar smo zares že na pragu mirnejše in manj tesnobne dobe, kakor bi nam hoteli kar na silo dopovedati? Ali pa jim gre samo za taktičen premor: umaknili se bodo za nekaj korakov, pa le zato, da bi se lahko dalje pognali? V tem ugibanju je toliko sodb kolikor glav! Celó dosihmal kaj odrezavi preroki mednarodne prihodnosti skrivajo te dni raje svojo »luč« pod mer-nikom, kakor da bi tvegali, da jim osramoti že jutri njihovo nevednost. Toda v nečem se izkušeni in preudarni ljudje vendarle zlagajo. Svarijo nas, naj ne nasedamo zaupljivo domnevi, da se spreminja kaj bistvenega v sovjetski zunanji politiki. Le-ta ima namreč svojo počelo v sistemu sodobne sovjetske družbe in njenih za zdaj še vedno nerešljivih protislovij. V številnih potezah, s katerimi nas zadnje čase zasipavajo, smemo videti zato kvečjemu priznanje, da je bila njihova povojna strategija nele samo kar se da zgrešena, temveč celo zanje same čedalje nevarnejša. Pаметen Amerikanec je te dni takole opisal Stalinovo mednarodno politiko: Kadar koli je začela naraščati po zahodu zdraha ali vsaj želja, da bi malo zadremali in se odpočili, je potegnili »modro rokovodstvo« za alarmni zvonec ter nas hitro prebudilo in — pomirilo. Tako nam je spravil na noge Marshallov načrt, Atlantski pakt; pomagal, da smo pripeljali skozi parlament orjaške vojaške budžete, o čemer bi se sicer bržkone utrudljivo pričali leta in leta.

Le kdo nas bo zdaj budil in pomirjeval? — se vprašu-

Josip Broz-Tito, predsednik FLRJ, je po prihodu v London (16. marca) z vojvodo Edinburškim obšel častno četo angleške mornarice

je nekam vznemirjeno Amerikanec. — Mirno sožitje z Moskvo, lepo in prav! Toda kje naj najdemo zdaj učitelja, ki nas bo prepričal... da moramo najti pameten način sožitja tudi med nami samimi? Zelo pomenljivo je tudi, da se vleče zadnje čase skozi številne (zlasti ameriške) komentarje čemerno vprašanje: »Ali bo evropska obrambna skupnost preživela to popuščanje napetosti?« Zares! Ni se lahko znebiti občutka, da gremo naproti časom, ko se bo izkazalo marsikaj, kar je že veljalo za obramben nasip... kot kupček počekane-ga papirja. Marsikaj bo postavljeno sedaj pred trd izpit, na katerem se bo neusmiljeno razkrilo, kaj je bilo v

obrambni politiki miroljubnega sveta zdravega, postavljeno na prepričan pristanek narodov, kaj pa je bila le umetna, morda celo vsiljena rešitev, nezakoreninjena v množicah, ohranjena pri življenju le s pomočjo — visokega kremelj-skega pritiska!

Pri tem ugibanju se nam naravnost vsiljuje primerjava med trojnim balkanskim sporazumom (Turčija, Grčija in Jugoslavija) in tisto nesrečno pogodbo o evropski obrambni skupnosti, katere se dejansko vsi podpisniki otepajo, podtikajoč drug drugemu nečedne namene. (Kolikor jo namreč javno zagovarjajo, jo samo zato, ker premeteno vedo, da jih bo ta pridnost visoko dvignila v očeh in žepu »strička

Sama«.) O »trojnem sporazumu« še ni bilo slišati, da bi bilo treba na njemu kaj spreminjati ali novim razmeram prilagojevati, kaj zboljšati ali olepšati z »dopolnilnimi protokoli«, kakor to poslušamo že mesec za mesecem o evropski obrambni skupnosti. Že samo s tem je »trojni sporazum« potrdil, da je pognal iz svojih korenin, da živi iz lastne moči in da je bil vsem trem narodom, ki so si segli z njim v roke — spoznana, neodložljiva nujnost za njihov svobodni in neodvisni obstoj. To sta dokazala tudi naglica dogovorov in gladek potek pogajanj. O vsem tem, pa tudi o drugih mednarodno pomembnih posledicah našega sporazuma smo slišali že mnogo prepričljivega. V sedanjem obdobju moskovskega »bombardiranja« pa je dobila še prav poseben poudarek misel, ki se je vzbudila v svetovni javnosti že takoj po podpisu.

V vsem povojnem obdobju (za katerega je značilna težnja po razpolavljanju sveta na dva svetovna imperija) se postavlja čedalje ostreje pro-

blem pomena in neodvisnega obstoja malih ter srednjih držav. Kako naj obvarujejo te države, v vmesnem prostoru dveh super-držav, svojo neodvisnost in enakopravnost? Ali ni to prizadevanje samo smešna zapoznelost in jalov poskus obujanja preživelih predstav? Le kaj neki bi še zmozel ta drobiž... v naraščajoči tekmi za svetovno prvenstvo? Tako ali vsaj podobno vprašujejo — na primer — odvetniki »velike« in »male« združene Evrope. Toda prav ti klicarji k evropski federaciji ali konfederaciji doživljajo dan za dnevom, kako trdožive so še te preživele predstave, pa ne zaradi morebitne zaostalosti narodov, marveč zaradi zdravega in tehtno premišljenega odpora proti tem zaletavim kovačem umetnih zvez. V tem »za« in »proti« nasilnemu likvidiranju suverenosti evropskih držav, je začelo vnovič poganjati spoznanje o neprecenljivem pomenu drobiža malih in srednjih držav za ohranitev svetovnega miru. Na izzivalno vprašanje, češ kaj bi še zmozel ta »drobiž« v vse brezob-

zirnejši tekmi za svetovno nadoblast, pa so dale te izkušnje že odgovor: »Njegova naloga in pomen sta prav v tem, da to tekmo, ki peha svet v neizbežen spopad z vsemi močmi, prepreči.« Družina narodov postaja zopet zelo mnogoglasna!

Da ne pomeni budna skrb za neodvisnost in enakopravnost niti izolacionizem, niti slabljenje kolektivne varnosti, da — skratka — nikakor ni v nasprotju z nedeljivostjo svetovnega miru, je potrdila navdušena hvala, s katero je bil pozdravljen v svetu »trojni sporazum« kot najbolj zanesljiv in obetajoč prispevek k utrditvi svetovnega ravnovesja. Še bolj pomenljivo od teh pozdravov je razmišljanje, ki ga je izzval ta dogodek, od Skandinavije pa tja do večno vzburkanih pokrajin Bližnjega vzhoda. Zlasti v evropski politični javnosti, katero vznemirjajo že lep čas senčne strani atlantske zveze, so se začele zdaj še urneje bistriti nove misli. Začelo se je vzporejanje med enakopravnim in v smotrih tenko opredeljenim balkanskim sporazumom ter »atlantsko komandno hierarhijo, ki ima obliko piramide«. »Bomo morali umreti zaradi Formoze,« so se mračno vpraševali v zahodni Evropi, ko se je vodilna atlantska sila spuščala v tvegano daljnovzhodno politiko. Nepremišljena akcija na Daljnem vzhodu bi potegnila avtomatično v vrtnice tudi evropske atlantske partnerje. Od takega razmišljanja pa ni bilo več daleč do zaključka: možna sta dva sistema obrambe. Prvi teži za tem, da zajame iz enega središča ves svet. V njem se morajo ravnati vsi — manj ali bolj — po perspektivah in tendencah, ki prevladujejo v tem središču. Pri tem pride seveda večkrat do občutnih razlik v pogledih. Življenjski smoter evropskih držav je v tem, da zaustavijo zaostrevanje. Tendena, da je spopad neizbežen, je za Evropo nesprejemljiv, preprosto povedano že zato, ker leži Evropa v območju takega prihodnega bojišča, Amerika pa v — razmeroma — vendarle varnejši

Predsednik Tito se je 17. marca ob 12.45 pripeljal pred Buckinghamsko palačo, kjer ga je sprejela kraljica Elizabeta II. z vojvodo Edinburškim, s kraljico materjo Elizabeto in princeso Margareto

oddaljenosti. Tudi v tem je vir tistega kroničnega nezaupanja, ki se nabira med Ameriko in Evropo ter značilnega občutka v zahodni Evropi, da ni atlantska zveza — prava evropska obrambna zveza.

Takih zaskrbljenih pomislov pa ni pri pokrajinskih obrambnih zvezah. Tu je obramba narodom, katere povezuje, razumljiva in domača, njena nujnost pa tudi naloge, katere nalaga, na prvi pogled razvidne. Navidezna — dejansko samo formalna — pred-

nost velikih vojaških zvez v njihovi ves svet obsegajoči razsežnosti izenačujejo manjše pokrajinske zveze bogato s tem, da prinašajo pristno in globoko ukoreninjeno zvestobo ogroženih narodov. Nemnljiva zaslužnost trojnega balkanskega sporazuma je prav v tem, da je odprl vnovič in zelo prepričljivo problem — kvalitete trdne in trajne obrambe, katero nevarnost načenjajo blokaške tendence — satelitiziranje svobodoljubnih narodov.

Dr. Egon Tomc

Prvi koroški bataljon

LETOS mineva deset let od ustanovitve 1. koroškega bataljona in napada na Mežico, pri katerem sta sodelovala France Rozman-Stane in Franc Pasterk-Lenart. Ob tem dogodku objavljamo sestavek, ki ga je po gradivu Petra Tomazina (Napad na Mežico, Umik iz Mežice), Leona Zalaznika (Stane na Koroškem, Partizani obvladajo Mežico) in Dolfeta Hohkrauta, priredil tov. Žolnir iz Slovenjega Gradca.

Zametek 1. koroške čete

Novembra 1942 se je v Topli na Peci utaborila prva partizanska četita, ki je kmalu zanetila upor po vsej Koroški. Mesec dni pred tem je prišel v Toplo čez Smrekovec in Koprivno prvi sekretar koroškega okrožja Pavle Zaver-Matjaž, ki je postavil prve temelje porajajoči se ljudski oblasti na Koroškem. Iz zapiskov Dolfeta Hohkrauta razberemo, da je komandant Stane prve koroške partizane razdelil po področjih, Revirčani pa so se sami odločili za Koroško in so se tamkaj pojavili novembra 1942. Ustavili so se pri »Srnjaku« in nadaljevali pot mimo »Uboge ritke«, kmetije na Lundraškem vrhu, kjer stoji bržkone največja lipa na Slovenskem. Kmalu so prišli do »Gulaža«, se odpočili pri Plazniku v

Bistri, kjer jih je dočakala Marjetka in jih vodila mimo »Štruklja« h Končniku v Toplo. V tej skupini so bili partizani iz zasavskega revirja; Trboveljčani: Lojze Vresk, Milan Mrzel - Mile, Dolfe Hohkraut; Zagorjani: Drago Uranič, Lojze Ebri-Muri, Slavc Pinter-Robin, Fricko Herman-Ciril, Tone Okrogar-Nestl, Jože Polc-Don; Ljubljčan

Ivan Mavrič-Stane, Petja iz Savinjske doline, Marko iz Letuša in Milan Trtnik - Milanček iz Kranjčevega bataljona. Ta skupina si je uredila taborišče 500 m nad Končnikom mlinom, tam prezimovala in se pod vodstvom Matjaža pripravljala za odločilne dogodke. Od tod so tja do Prevalj in Železne Kaple prihajala radijska poročila in tu so se zbirali prostovoljci za koroško partizansko vojsko.

Stane na Koroškem

Februarja 1943 sem vodil iz Kotelj na Peco prve koroške partizane. Zvezo z Matjažem na Peci sta držala Bor in Izak, ki sta nam tedaj kazala pot. Tam smo ostali nekaj dni. Razmestili smo se po hišah; ljudje so nas gostoljubno sprejeli. Izpod Pece smo se vrnili v Koprivno, nato pa odšli preko Bistre in Uršlje na Razbor. Ko smo dospeli s Harkovim in Servacem na Sp. Razbor k postojanki »Reži«, sta oddala pošto in odšla po kurirskih poteh.

Prespali smo na Uršlji gori, drugi dan opoldne pa smo odšli. Skrbelo me je, da ne bi zašli, zato sem se nekajkrat z dreves razgledal po Peci. Tako

Po konferenci koroških partizanov na Smrekovcu 12. maja 1943

smo prišli na Bistvo in ko se je zmrščilo smo se približali hiši. Z naperjeno puško sem skočil na prag in skoraj trčil ob tri tovarišice. Ena od njih me je spoznala in zaklicala, naj ne streljam. V hiši so bili tudi trije partizani s puškami na strel. Tudi njim je odleglo, ko so nas spoznali. V partizanu, ki je nosil vojaške hlače stare jugoslovanske vojske, nemško bluzo in klobuk, sem prepoznal Franca Rozmana-Staneta. Le-ta nam je zabičal, naj ne govorimo o njegovem prihodu. A zaman! Kakor hitro smo prišli v taborišče pod Peco so ga Revirčani spoznali in pozdravljajanja ni hotelo biti konec, s tem pa je bil odkrit tudi njegov prihod. Ni minil niti teden dni, ko se je razneslo, da je Stane, priljubljeni slovenski komandant, prispel na Koroško. Vsi so ga želeli videti. Zato je šel po vaseh in povsod so ga pozdravljali. Prepričal se je lahko, kako Korošci spoštujejo in ljubijo narodnoosvobodilno vojsko.

Napad na Mežico

Marca 1943 je taboril 1. koroški bataljon v Koprivni. Iz IV. operativne cone je prišlo semkaj 13 tovarišev, med njimi Franc Pasterk-Lenart in Stane. Konec marca smo se premaknili v Toplo. Večerjali smo pri »Brkotu« Burjaku. Do koče na Peci smo hodili nekaj ur. Svitalo se je že, ko smo si pod njo uredili zasilno taborišče. Od tod smo lahko občudovali lepoto koroške zemlje. Videlo se je daleč v Pliberško polje in pred nami je ležala Mežiška dolina. Pod obronki sem videl svojo domačo vas. Nisem slutil, da bom še ta večer v njej. Pripravljaj se je namreč napad na Mežico. Iz mrzličnih priprav smo uganili, da se odpravljamo v akcije, a kam, nismo vedeli, ker je vodstvo do zadnjega skrivalo naš cilj. Okrog poldne so se zbrali k posvetu tovariši iz štaba: Stane, Lenart, Bor, Lojze, Drago, Mile in drugi, kasneje pa so poklicali še domačina Metoda, ki je dobro poznal vsa pota. Sklenili so, da ob petih krenemo proti Mežici.

Brž ko se je to razvedelo, sem Stanetu odsvetoval to uro, in ga prepričal, da je pametneje, če že hočemo napasti Mežico, počakati večera. Opozoril sem ga na utrjeno mesto. Komandant Stane je nato znova sklical sestanek in vsi so se ogreli za drugi predlog, zlasti še, ko je opisal položaj v Mežici tudi domačin Aleks.

Na pobočja Pece je legel mrak. Bataljon se je v nje-

Od leve proti desni. Boris Čizmek-Bor, prvi komisar 1. koroškega bataljona, in narodni heroj France Rozman-Stane

govni zaščiti premaknil na Jensekov vrh in se mimo stare graničarske karaule spustil v dolino. Sobota je bila in med potjo sem se spomnil, kako bi nam bilo v prid, če bi dobili ljudi v kinu. To misel sem takoj zaupal Stanetu. Čez nekaj časa se je je oprijel.

Na mežiškem pokopališču smo se razporedili in se dogovorili, da bo tukaj tudi zbor po končanem napadu. Prva skupina naj bi po Stanetovem načrtu prekinila telefonske zveze med Črno, Mežico in Prevaljem. Tovariši, ki so bili vanjo določeni, so takoj prekinili telefonske naprave pri trgovini Brundula. Drugi vod je postavil zasedo na glavni cesti Prevalje—Mežica, tretji pri »Žagmojstru« tik ob cesti v Pliberk, četrti pa je moral

zasedeti žandarmerijsko postajo v župnišču pri cerkvi.

Štab je brez pomišljanja krenil proti kinodvorani. Bilo je namreč le še kakih deset minut do zaključka predstave. Straže so ostale pred vhodi, v operatersko kabino pa sta odšla dva tovariša, ki sta ukazala, naj prekinejo predstavo. V trenutku so bili v dvorani ostali tovariši iz štaba. Nastala je nepopisna zmešnjava.

Partizani obvladajo Mežico

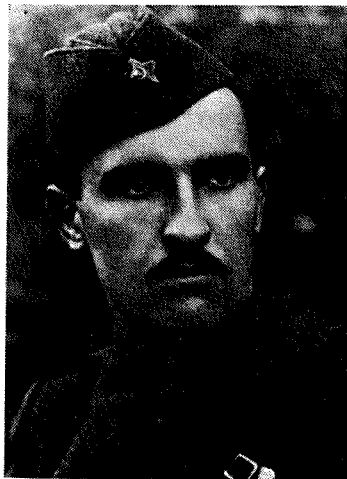
K operaterju sta šla Ivanov in Gagovič, Tomazin in Aleks pa sta že prej postavila zasede in stražarje pred vhode v kinodvorano. Ko so prižgali luči, smo planili v dvorano. Zakričal sem: »Roke v vis!« Kostja je ostal zunaj. Preiskali smo ljudi in jim odvzeli orožje. Stane je odredil naj Nemce, večinoma esesovce, odpeljemo v operatersko kabino. Bor je začel govoriti, za njim pa sva govorila še Kostja in jaz. Marjetka je hodila po dvorani; ljudje, zlasti ženske, so jo neprikrito občudovali. Stane je še vprašal po orožju in brž smo zvedeli za Nemca, ki je imel doma parabolo. Ponjo smo poslali nekega tovariša in njegovo ženo. Stane se je orožja na moč razveselil, saj je poleg tega dobil še 200 kosov streliva. Na domačine smo napravili najboljši vtis. Naš nastop je pobil vse nemške govorice, da smo neurejena, strgana in ušiva banda. Preden smo zapustili dvorano, smo nekomu naročili, da ne sme nikogar pustiti domov do sedmih zjutraj. Zaklenili smo vrata in odšli; eni v šolo po orožje, drugi, med njimi Kostja, Marjetka, neki novinec, Lojze, namestnik komandanta in jaz, v trgovino. Pred vrata smo postavili stražo. Pravkar smo si privoščili nekaj dobrot, ko je začelo zunaj pokati. V hipu smo bili na prostem. V naglici je Kostja vzel mojo puško, jaz pa njegove nisem mogel najti. Vtem sem zagledal trgovca, ki se je hotel polastiti mojega orožja. Prekrižal sem mu račune in pozval tovariše, naj se vrnejo po nahrbtnike. Trgovec je na vsa usta vpil.

Zato sem ga nagnal v kuhinjo. Nabasali smo nahrbtnike in se oddaljili proti šoli. Tamkaj smo se sešli s Stanetom, ki mi je velel, naj grem po Lenarta, komandanta bataljona. Že od daleč sem ga prepoznal. Iznenada pa sta mi prekrizali pot dve senci in, ko sta se namerili proti komandantu, sem šel za njima, misleč, da so naši. Vtem je tovariš Lenart zaklical: »Stoj!« Obenem pa so zadržali strel iz dveh brzostrelk. Ena krogla je zadela — pretrgala je Lenartu glavno žilo na levi roki. Neznanka, bila sta gestapovca, sta pobegnili, jaz pa sem bil v hipu pri komandantu. Prihiti so tudi drugi, ga zasilno obvezali in na zasilnih nosilih odnesli na zborna mesto h pokopališču.

V obvladani Mežici so borci 1. koroškega bataljona odšli tudi v šolo, kjer je bilo nezastraženo skladišče streliva. Vdrli so vrata — v skladišču je bilo polno pušk, streliva, obleke in sanitetnega materiala. Vsakdo si je naložil, kar je mogel nesti. Očividci pripovedujejo, da so se v 1. bataljon priglasili številni prostovoljci, med njimi nekaj domačinov iz kinodvorane.

Umik iz Mežice

Lenarta smo oddali v oskrbo kmetu Matevžu Praperju. Tam smo pustili tudi laže ranje-

Pavle Žavcer-Matjaž, prvi sekretar koroškega okrožja

nega Dona. Ni bilo drugega izhoda, kajti pričakovali smo, da nas bodo Nemci zasledovali. Napad na Mežico v zgodnjih večernih urah je bil velika drznost, a tudi sramota za oholo nemško soldatesko.

Preko Rišperga se je glavnina 1. bataljona prebila na Peco. Danilo se je že, ko smo bili na varhem. Plen smo razdelili med borce, kar pa nismo mogli nositi in nismo nujno potrebovali, smo poskrili pri zanesljivih ljudeh. Vsak borec je imel svojo puško, dovolj streliva, nahrbtnik, šotorsko krilo in odejo. Po kratkem počitku smo se premaknili, kajti bali smo se vohunov. Zaradi varnosti smo morali hoditi po najslabših poteh. Nekajkrat smo gazili sneg do kolen. Hodili smo pozno v noč, dokler se nismo utaborili v Peci nad Globasnico. Primanjkovalo nam je hrane in žejni smo bili. Zato smo poslali patrolo, da bi nam prinesla nekaj vode. Pozno ponoči se je patrola vrnila in prinesla vode komaj za požirek. Noč smo pretolkli pol stoje, pol leže, zjutraj pa se je znova začel naporen pohod.

Popoldan smo prispeli do vode. Precej časa je minilo, da smo se vsi odžejali. Potem je bil zbor, na katerem fias je komandant Stane razdelil po četah. Ena skupina, je bilo rečeno, naj se pripravi za odhod na Pohorje. Zdaj smo si šele dokončno razdelili plen. V veliko zadoščenje in priznanje mi je bilo, ko mi je Stane poklonil mavzerko. Koliko lepša in preciznejša je bila od moje stare avstrijske puške! Spet smo se postavili v vrste in po kratkem počitku krenili proti Lužam nad Globasnico. Kdor pozna kraje nad Globasnico, si lahko predstavljaja, kakšen napor je bil, plezati po skalah in se ogibati številnih sotesk in prepadov nad planinskimi potmi. Poiskali smo si suh prostor za ognjišče, patrole pa so šle iskat hrano v bližnje vasi. Patrola pa se ni vrnila, ker je padla v zasedo.

6. aprila 1943 proti večeru so borci, določeni za Pohorje, prejeli zadnja navodila. Meni so natovorili precej li-

Karel Prušnik-Gašper, koroški prvoborec

terature. Moram priznati, da sem bil tako nejevoljen, da sem v hipni jezi treščil težki papirni tovor k bližnji smreki, češ da ga ne bom prevzel. Kmalu pa mi je bilo žal. Pomislil sem na ljudi, ki čakajo na časopise in na partizanske pesmi in ki jih okupator strelja, če jih zasači pri branju. Z očmi, nepremično uprtimi v plot pod pašnikom, sem se prepuščal kesu. Skoraj ne bi opazil temnih senc, ki so se bliskovito, s sklonjenim hrbtom, dvigale in spuščale pod varstvom vegavih desk v plotu. Zdrznil sem se: razločno se je očrtala postava človeka v srajci, z mitraljezom v roki. Poklical sem komandirja Uraniča in mu to povedal. Ta je naglo odločil, naj vzamem s seboj dva borca in preverim, kdo so ljudje, ki se potikajo okrog taborišča. Aljoša in Milanček nista niti čakala, da bi se dogovorili, kako jim najlaže in skrivoma pridemo blizu; zakadila sta se nizdol, da ju nisem mogel doiti. Poginal sem se po pašniku, po rebri do plota. Nepopisen je bil prizor, ko se je moj pogled srečal s pogledom mitraljezca v zaklonu za plotom. Te srepeče oči sem od nekd poznal. Spomin je segel v otroška leta, v šolske klopi

in izgrebel poznano lice. Da, ta mitraljezec, ki zdaj preži name in ki bo ta trenutek vžgal po meni, je Ivan Kasnik, pripadnik SA iz Mežice, narodni izdajalec! V zli slutnji sem odskočil. Počilo je in zadrdral je mitraljez. Smrtonosni curek se je vperil vame in me lovil. Spretno sem se izmikal. Nato se je vsula toča svinčenek naravnost v taborišče, kjer je borca izdajal ogenj. Od treh strani se je začel napad na taborišče. Obroč se je zožil in naši napori, doseči taborišče, so bili zaman. Po beganju pred sovražnim ognjem, ko je od vsepovsod odmeval surovi krik: »Hände hoch!« smo se vsi trije, kot da bi se domenili, znašli na veliki trati. Od tod se je videlo na Lužke travnike, kjer je bilo vse polno vojaštva. Imeli smo ranjenca; kakor sem po-

zneje izvedel, je bil smrtno začet v glavo tudi komandir zaščitne čete, Stane. Nestl je dobil drobec krogle v prst in prsa. Bataljon je bil razbit in nekaj časa smo bili po trije ali štirje prepušteni sami sebi.

Nekajkrat smo se morali umakniti pred Nemci, kajti več dni zapovrstjo so nadzorovali kraj in okolico, kjer so nas po izdajstvu tako presemetili. Prebili smo se do Koprivne in se oglasili pri kmetu Jeklnu. Hlapec nas je opozoril, da so Nemci blizu križišča Železna Kapla—Globasnica postavili zasedo. Zato se nismo dolgo mudili v gostoljubni hiši, ampak smo se umaknili v gozd in si tam pripravili ležišče. Naletaval je moker sneg. Čez noč ga je zapadlo četrť metra. Drugi dan smo prišli v staro taborišče. Tam so nas imeli že za mrtve.

France ga je napeto poslušal, vmes pa mršil košate obrvi ter sem in tja nemo prikimal in odkimal. Ko je Lojze končal, si je France nekajkrat oslinil ustnice in požrl slino, nato pa je oklevaje povzel:

»Ne rečem, da se ne bi dalo; toda stvar se mi zdi zelo nevarna. Ne toliko zaradi mene samega, kakor zaradi Staneta. Treba je iti mimo dveh švabskih postojank, v Dupljah in v Naklem. Povrh tega je tista cesta zelo prometna. Skoraj ni ure, da Švabi ne bi patroljirali ali se peljali po njej. Sicer pa — kakor mislite; jaz sem navsezadnje pripravljen iti ponj.«

Videti je bilo, da ga je predlog precej vznemiril, čeprav ni nihče dvomil, da bi bil ta korenjaški fant takoj pripravljen izvršiti nalogo, če bi mu jo resno naložili. Zdaj so tudi drugi povedali svoje pomisleke in nazadnje je Lojze zaključil razgovor s tem, da naj France vso stvar dobro premisli, naslednji večer pa bi se dokončno domenili.

V živahnem razgovoru je čas naglo potekal. Sveča je od zadušljivega zraka že drugič pojemajoče zatrepetala, da so jo morali ugasniti in prezračiti votlino. Tedaj se je France poslovil. Vzel je posodo in nahrbtnik ter se splazil iz jame. Še od zunaj jih je šepetaje opozarjal na previdnost in vnovič zagotovil, da jih naslednji večer zopet obišče.

»Pa ne pozabi na cigarete!« mu je Lojze še zadnjikrat zaščel.

Po Francetovem odhodu se drugi še niso spravili k počitku, saj so se čez dan nalezali, da so jih že kosti bolele. Zato so nadaljevali že vtečeni razgovor. Postajal je vse bolj vesel in sproščen. Jaka, ki je bil ves dan mrk in molčeč, se je zdaj čisto spremenil in pokazal svojo pravo veselo naravo in zgovornost. Le to ga je hudo motilo, da se tu v jami ni mogel tako kot na prostem na vsa usta hahljati ali celo zapeti kako partizansko. Brž ko se je razgovoril, je postal takoj preglasen, da so ga morali

Vinko Hafner:

Trinajstorica (Nadaljevanje)

KO SO SE nato še nekaj časa pomenkovali, se je France začel pripravljati za odhod. Vstal je in pobral prazno posodo, da bi jo stlačil v nahrbtnik. Tedaj pa ga je Lojze povlekel za rokav in mu dejal:

»Počakaj še malo in sedi! Tole sem ti še mislil reči: pa bi si ti, France, upal, iti z vozom v Duplje in na kakršen koli način pripeljati Staneta semkaj?«

France se je hudo zresnil, odložil posodo in počasi sedel.

»Kako to misliš?« je vprašal malce začudeno.

Lojze mu je na kratko razložil načrt. Po njegovem mnenju se morajo čimprej premakniti od tod, ker se toliko ljudi ne more dalj časa zadrževati na tako izpostavljenem kraju. Pač pa bi se tukaj lahko naselil ranjenec sam in bi bil tu vsekakor bolj varen kakor v tistih zaguljenih Dupljah. Sicer so pa krznarju Lojzu tako obljubili, da bodo čimprej našli za ranjenca drugo mesto, in ta jama vsekakor ne bi bila napak. Zdaj

gre le še zato, če bi ga upal France ali kdo drug podnevi ali še bolje ob mraku z vozom pripeljati kam v bližino jame. Naloga je sicer malo tvegana, toda po Lojzovem mnenju bi se jo z malo poguma in spretnosti dalo izvršiti.

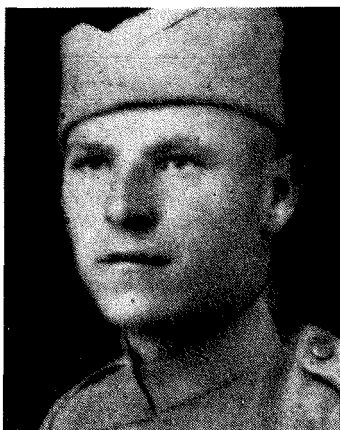

Tonček Zupan iz Šenčurja, 16-letni partizan Kranjske čete

drugi neprestano opozarjati, naj bo tišji. Kadar je sam ali kdo drug povedal kako duhovito šalo, je vedno trpeče kremžil obraz od zadrževanja prešernega smeha. Nocoj jim je pripovedoval razne lovske zgodbe, pri čemer je bil nenavadno šaljiv in duhovit, kot bi se hotel s tem oddolžiti za vse tegobe zadnjih dni.

Jaka je bil doma z Dovjega na Gorenjskem in je bil po poklicu trgovski pomočnik, vendar je zadnja leta opravljal službo lovskega čuvaja. Njegov oče, zdaj že nad sedemdeset let star, upokojen železničar, ga je že kot otroka vzgajal v naprednem duhu. V delavskem konzumu v Mojstrani se je Jaka izučil za trgovskega pomočnika. Od takrat je pogosto menjal službo, ker so ga povsod kmalu odpustili zaradi njegovega revolucionarnega dela, kar pa je Jaku včasih celo prav prišlo; saj se je kmalu naveličal istih krajev in ljudi. Leta 1938 se je kot član Partije prijavil kot prostovoljec za Španijo, toda ko se je v Splitu že vkrcal na ladjo, so ga z več drugimi zajeli in ga internirali v Ivanjico. Ko se je vrnil na Gorenjsko, ni mogel dobiti kot znan komunist nobene službe več. Zato je odšel na bratovo vabilo v Srbijo, kjer je dobil zaposlitev v rudarskem konzumu v Trepči. Toda tudi od tod ga je policija kmalu izgnala domov in ker ni dobil druge službe, se je vdinjal za lovskega čuvaja pri bogatem veletrgovcu Lukmanu, ki je imel v Karavankah obsežno in zelo lepo lovišče. Jaka se je brž ogrel za to službo in odslej je vedno zatrjeval, da ni lepšega poklica od lovskega.

Tu je Jaka zatekla nemška okupacija. Že julija 1941 je odšel k partizanom in je bil prvi organizator osvobodilnega gibanja v gornjesavski dolini. Jeseni je odšel s svojih krajev na Jelovico v Cankarjev bataljon in se nato udeležil vseh njegovih borb. Po dražgoški borbi je odšel s Perkovo skupino čez Savo in z njo prezimil v Uden borštu. Bil je pogumen in preizkušen borec ter je bil zaradi svojega poguma, osebne skrom-

Ivan Stroj iz Podbrezj

nosti in šaljivosti pri tovariških zelo priljubljen. Rada so ga imela tudi dekleta, saj je bil lep in podjeten fant. V zakonske mreže pa se kljub svojim petintridesetim letom le ni dal ujeti, češ da bi ga žena in otroci vse preveč ovirali v revolucionarnem delu in da se nima na kaj ženiti. Jaka se res ni dal vpreči ne v tak in ne drugačen jarem. Nekaj čudaškega in neugnane je čepelo v njem. Veselje in žalost sta se naglo menjala v njegovem razpoloženju. Včasih je bil tudi precej svojeglav in pogosto skregan z disciplino. Vsake funkcije se je branil. Rad je prepeval in je celo sam zlagal pesmice, ki pa jih je sramežljivo skrival pred drugimi.

Kadar se je Jaka docela sprostil, je bil nenavadno duhovit in šaljiv. Tak je bil tudi nocoj in niti neprijazna, tesna jama ni več mogla zavirati nezadržanega toka njegovih bistrih misli. Sicer so se pa tudi drugi razživali in vsak je hotel kaj prispevati k prijetnemu razgovoru. Moralo je biti že blizu polnoči, ko so se na vztrajno Lojzovo prigovarjanje vendarle spravili spat. In ko so se že docela umirili in so mnogi že zaspali, je naenkrat udaril v tišino glasen Pavlinov krohot.

»O ti presneti Jaka,« je hlupal med smehom, »le kdo ti bo verjel, da dedec ni vedel, kdo mu je ukradel kozla.«

»Tišina!« je zarenčal Zupanc in Pavlin je precej utihnil ter se nato samo še pritajeno hihital eni od Jakovih lovskih dogodivščin.

*

Ko se je noč že nagibala k jutru, jih je zbudil iz spanja nenaden nemir. Nihče ni prav vedel, kaj je bilo temu vzrok, toda le nekaj sunkovitih trzajev spredaj ležečih je kakor električna iskra spreletelo gmoto tesno skupaj ležečih teles in v hipu sprožilo skrajno izostreni partizanski čut za nevarnost. V nekaj trenutkih so bili vsi pokonci in na pol omotični hlastali po temi za svojim orožjem. Nekdo je z glavo trdo udaril ob nizki obok in s pridrušeno kletvijo potlačil bolečino.

Kaj je le povzročilo nenaden preplah? Poznik Tone, ki je bil tedaj na straži, je zbudil spredaj ležečega Lojza in mu zašepetal, da je čuti zunaj nad njimi neko sumljivo šumenje. Lojze ga je grobo odrinil in bliskovito planil v tesni izhod. Ko se je na pol prirnil ven, je napel pištolo in ostro prisluhnil. Nekaj časa je bilo vse tiho, nato pa se je zgoraj zopet razločno ponovil šum, kot bi se nekdo previdno plazil med grmovjem. Lojze ni nikoli predvideval najhujšega in je zato tudi zdaj domneval, da prihaja le France s kako vestjo ali celo kurir iz čete. Izvlekel se je docela iz luknje, nameril pištolo in rezko siknil v temo:

»Stoj! Kdo tam?«

V jami je nastala prežeča tišina, da je lahko vsakdo slišal svoje razbijajoče srce in do kraja poostril svoje čute. Toda na Lojzov poziv je brž prišel slaboten odgovor:

»Jaz sem, Stane!«

»Stane, Stane Žagar je tu!« je šlo začudeno po jami in v hipu je izginila prejšnja napetost. Za Lojzem sta se naglo splazila ven še Poznik in Jaka, da bi pomagali ranjencu. S težavo so ga spravili v jamo, kajti bil je plečat in velik fant, da se je komaj zvelel skozi tesni vhod. Zadelali so odprtino in prižgali svečo. Šele zdaj so lahko videli, kako je bil blaten in do kraja izčrpan. Onemoglo se je zrušil

na ležišče, ki so mu ga v naglici pripravili, in v dušku izpil čutaro čaja, ki jim je ostal od prejšnjega večera. Ponudeni kruh in meso pa je nemo odklonil. Ves je drgetal od prestanega napora in bolečin in kuhala ga je vznemirjajoča vročina. Ranjeno nogo je imel zavito v debelo cunjo, ki pa je bila vsa blatna in krvava.

Ko si je Stane za silo opomogel, jim je na kratko pojasnil, kako je prišel do njih. Ko so oni prejšnji večer krenili proti Okroglemu, je krznar Lojze iz Dupelj, skupaj s svojim spremljevalcem in ženo, odvedel ranjenega Staneta domov. Tam ga je pošteno nasitil in mu za silo očistil in prevezal ranjeno peto. Nato ga je spravil na podstrešje svoje krznarije, kjer mu je pripravil kar udobno ležišče. Tam je Stane preležal ves naslednji dan, Lojze pa mu je prinašal hrano. Bil je z ranjenjem zelo dober, toda hudo preplašen in ves dan je tekal okoli, kot bi bil na trnih. Popoldne pa je prišel Stanetu ves zbeگان povedat, da so Nemci začeli s preiskavami po vaseh okoli Uden boršta in jih je treba naslednji dan zagotovo pričakovati tudi v Dupljah. S tem mu je malo manj kot naravnost povedal, naj čim hitreje izgine od tod. Stane je uvidel, da je tudi zanj najbolje, če jo odpeta; toda kam? Ni se imel odločiti kam drugam kot semkaj k tovarišem na Okroglo. Lojze mu je iz polomljenega grabljišča napravil zasilno berglo (Stane se je šele zdaj spomnil, da jo je pozabil zunaj nad jamo in Poznik je takoj odšel ponjo), po večerji pa sta krenila na mučno pot. Lojze mu je pomagat do Naklega, od tam pa se je Stane sam mukoma privlekel na Okroglo. Hodil je skrajno počasi in se nekajkrat zgrudil od onemoglosti. Za zadnji kilometer poti je porabil najmanj dve uri. Poleg tega ga je ves čas skrbelo, da tovarišev morda sploh ne bo več v jami. Tedaj bi se moral sam kako privleči do Mrkuševih na Okroglo. Na srečo je tovariše še našel tu in zdaj se bo vse uredilo.

»Eh, ta strahopetec,« se je Stroj jezil na krznarja Lojza, »saj se mi je kar zdelo, da te bo vsak čas vrgel ven. Mar nisi videl, kako se te je že prejšnji večer otepal s tisoč izgovori?«

»Nimaš prav, Ivan,« mu je ugovarjal Stane spravljivo. »Lojze je morda res malo preveč plašen, toda dober in pošten človek je. Saj veste, koliko je že prej storil za nas in tudi z menoj je dobro

ravnal. Zdaj pa mu je bilo naloženo več, kot je mogel prenesti in zato mu nimam kaj zameriti. Saj sem mu sam rekel, da je bolje, če odidem.«

»Seveda, ko te je že skoraj nagnal,« je Stroj vztrajal pri svojem. »Poznam dobro vse te terenske junake.« Odkar je sam odšel k partizanom, je rad malo zviška govoril o terencih.

(Se nadaljuje)

Narodni heroj Franc Avbelj-Lojko:

Spomini iz partizanskega življenja

(Nadaljevanje)

Štirje partizani napadejo Brod na Kolpi

MRAČILO se je že, ko sva s pomočnikom prišla na vrh; tam sva se skrila v grmovju ter kmalu zaspala. Rano v jutranjih urah sva se prebudila. Nekaj mrzlega naju je potiskalo k zemlji, tako da skoraj nisva mogla dihati. Preko noči je padlo veliko snega, kar je še bolj izdajalo najine sledi. S težavo sva se izvlekla izpod debele zimske odeje.

Počasi in previdno sva krenila po strmi rebri navzdol proti taborišču. Oba sva bila trdno prepričana, da bova dobila koga od naših, ki so bili prejšnji dan razposlani na vse strani. A zaman sva iskala sledi okoli naše barake. Morala sva dalje. Na vsak način je treba dobiti zvezo, vsaj s civilisti! Kmalu sva stala pred osamljeno hišo za robom gozda. Povprašala sva, če so videli katerega izmed naših. Ničesar nisva zvedela. Povedali pa so, da je bila prejšnji dan tam borba, da so Italijani izgubili precej vojakov, še več pa so imeli ranjenih.

Zdelo se nama je, da bi ne bilo na mestu zadrževati se pri hišah, zlasti ne sedaj, ko je sovražnik poznal naše bivališče v gozdu. Zato sva odšla. Bila sva že skoraj pol kilometra od hiš, ko sva se še

enkrat ozrla nazaj in zagledala dva oborožena človeka, ki sta krenila naravnost k hišam. Ni se dalo razločiti, ali sta sovražnika ali naša. Legla sva za skalo, jaz pa sem začel dajati tajne znake. Po mojem drugem znaku je že dal oni drugi znak, po katerem sem ga takoj spoznal. Bila sta iz naših vrst. Veselo smo si podali roke. Razložila sta nama, da sta bila tudi onadva poslana v patruljo, pa sta naletela na sovražno zasedo ter zgrešila smer, v katero so odšli ostali. Skupaj smo se spustili v dolino.

Sklenili smo, da moramo dobiti točnejša poročila o našem bataljonu, zanimal pa nas je tudi sovražnik. Odšli smo proti vasi. Na gornji strani smo postavili zasedo, eden pa je šel v vas poizvedovat. Ljudje v vasi so bili povečini za našo vojsko, zato so z veseljem pripovedovali, da so napravili Italijani prejšnji dan veliko ofenzivo na Stružnico in da so jo pošteno skupili. Zvedeli smo tudi, da je sovražnik zapustil skoraj vse manjše postojanke do Kočevja. V Kočevski Reki jih je še nekaj ostalo, še manj pa na Brodu ob Kolpi.

Vaščani so nam prinesli raznih jedil, ker so vedeli, da je bila prejšnji dan borba, ki nas je zares izmučila. Toda ne jaz in ne ostali nismo imeli obstanka. Gnalo nas je naprej v

dolino, ki je bila na pol osvo-bojena. Ko smo se pomikali ob robu gozda nad Brodom, smo opazili stražarja na mostu, ki je plašljivo gledal na vse strani. Jaz sem si takrat mi-slil: morda ti ne bo treba dolgo stražiti ta most. Šli smo dalje. Bili smo ravno nad vasjo pri Zafari, ko nam je začel na vso moč mahati neki civilist. Kaj bi neki moglo biti? Mi-traljez, ki je bil še vedno raz-bit, sem izročil pomočniku Metodu in si izposodil mavze-rico. V kratkih besedah sem povedal tovarišem, da me mo-rajo ščititi, če bi se kaj zgo-dilo. Potem sem ju mahnil proti vasi k civilistu.

Najprej me je vprašal, kako mi je ime in kaj delamo v gozdu, ko je že skoraj vse manjše postojanke okupator zapustil.

Moja prva stvar je bila, kje bi dobil kakega orožarja, da bi mi popravil razbiti mitra-ljez. Imel pa sem srečo. Mladi in stari so mi šli na roko. Čez nekaj ur smo že zasilno po-pravili mitraljez, tako da je streljal posamič, kasneje pa spet z rafali.

Civilist, ki nas je malo prej zvabil v vas, je bil odbornik. Zapletla sva se v pogovor. Stavil mi je tudi težjo nalogo: na Brodu je sedaj postojanka,

ki nima več zveze, odkar je odšel okupator. Če bi prišla le manjša skupina odločnih par-tizanov, bi se zlepa predala. Postojanka je sicer bila utr-jena z betonskimi bunkerji ter prepletena z žičnimi ovi-rami, toda treba bi bilo upo-rabiti zvižajo. Misel se mi je zdela dobra. Proti večeru sva sklenila poskusiti srečo.

Težko je bilo misliti na na-pad, ker je imela postojanka en meter debel zid, vrhu tega pa nas je ločila še reka Kolpa. Bili smo slabo oboroženi: imeli smo dve puški, nekaj bomb, eden pa je imel še mitraljez, ki bi lahko vsak trenutek od-povedal.

Najprej je bilo važno, da bi prišli neopazno do stražarja. Res se nam je to posrečilo. Prišli smo do mosta, kjer je stala straža. Toda kdo ga naj prvi pozove k predaji? Trije smo šli v bližnjo gostilno, kjer je bil doma mlajši sin. Njemu je bilo dobro znano, kakšni vojaki so v postojanki, saj je z njimi večkrat govoril. Ob-ljubili smo mu manjšo pištolo, če nas popelje na most do stražarja, toda tako, da stra-žar ne bi začel streljati. Kre-nili smo za fantičem, vsi ostali pa so čakali nadaljnje ga-povelja. Stražar in mladi doma-čin sta se začela šepetaje po-

Tudi ta slika, ki jo hrani in nam jo je poslal v objavo cen-tralni Muzej narodne osvobo-ditve v Ljubljani, ni dokumen-tirana. Fotografija pa verjetno prikazuje skupino partizanov na Dolenjskem. Komur je fo-tografija znana, naj nas ob-vesti

menkovati. Nestrpno smo ga pričakovali. Prinesel nam je novico, naj sami pridemo k njemu. To se nam je zdelo sumljivo. Terenec z vasi in jaz sva šla naprej do mosta; stražar je bil bolj v strahu kot midva. Tresel se je, ker je mislil, da bomo vse pobili. Zapovedal sem mu, da se mora komandant postojanke takoj javiti. Stražar je komaj čakal, da je lahko odšel izpred naših oči. Deset minut pozneje smo že videli stopati oba proti nam; prvi je šel stražar, za njim pa poveljnik trdnjave. Malo mi je postalo vroče, toda moral sem se napraviti hlad-nokrvnega, da bi pravilno po-stavil pred njega našo zahte-vo. Še nekaj korakov je bilo do njega. Tedaj sem se tudi jaz pokazal pred njim. On me je pozdravil po vojaško, jaz pa njega po partizansko. Za-čel se je razgovor. Prvi sem imel besedo jaz. V kratkih besedah sem mu v hrvaščini povedal, da jih je obkolilo tri sto partizanov, da je v po-stojanko naperjeno trideset mitraljevov in da ne morejo misliti na pomoč; Italijani so bili v ofenzivi proti nam tako razbiti, da sploh ne vem, če jih je še kaj na Dolenjskem. Medtem pa so naši mladi va-ščani začeli postavljati okrog in okrog zasede, tako da je

Gornja fotografija ni dokumentirana. Naprošamo naše bralce, ki vedo, kje in kdaj je bila ta slika posneta, da nam to sporoče

bilo res videti, da so bili izurjeni partizani.

Pred menoj je nervozno stal starejši orožniški narednik, ki je poveljeval postojanki. Plašljivo se je oziral na levo in desno, ker so naši delali velik hrup izza bližnjih hiš in zaklonov. Potem je dobil besedo tudi on. Prosil me je, naj nikogar izmed njih ne ustrelimo. Če bomo streljali, naj streljamo v zrak, po krajšem ognju pa se bodo vsi predali z orožjem vred. Na moč nestrpen sem bil. Dejal sem mu še, da se ne sme šaliti s svojo glavo, ker ima pred seboj komandanta partizanov. Če bo postopal, kakor sva se domeni, se mu ne bo skrivil niti las. Podala sva si roke in narednik jo je urnih nog pobrisal v trdnjavo. Stražarja, ki je ves čas našega pogajanja stal ob strani, sva z odbornikom takoj razorožila. Začelo se je streljanje iz pušk, mitraljezi pa so še molčali; le

sem in tja je počila bomba. V tistem trenutku se mi je zdelo, da me je vse zapustilo. S težko muko sem odstranjeval žične ovire, ki so bile postavljene preko mosta. Dve sem vrgel v Kolpo, pri tretji pa so mi že prišli na pomoč tovariši. Stražarju, ki je stal pred glavnim vhodom, sem takoj odvzel puško, strelivo in bombe. Zdaj smo navalili na financarje, ki so se skrili po kletih. V gornjo sobo sem vrgel bombo, ki je delovala tako, da so nam prinesli šest pušk, ki smo jih krvavo potrebovali. Če bi prišlo do resnejšega odpora, bi se še tisti trenutek ne mogli preveč upirati. Bolj živahno je postalo, ko smo dobili nekaj orožja in streliva. Ura se je pomikala že na enajst ponoči. V gradu je bilo vse tiho, le od trenutka do trenutka se je oglasila mavzerica. Primanjkovalo nam je streliva, treba je bilo nekaj ukreniti. *(Se nadaljuje)*

Pripoved prleške partizanke Anice

SO DOGODKI, ki si jih človek za vselej vtisne v spomin; spremenjajo ga na njegovi poznejši poti kakor dobri znanci in zdi se nam, da bi bila brez njih pot v življenje pusta. Kadar nam primanjkuje moči in obstanemo neodločni pred kako preizkušnjo, ki bi jo nekdanj z mladostnim poletom uspešno prestali, si priključimo v spomin doživljaje iz borbe, in tedaj vemo, kaj nam je storiti...

Bilo je v začetku 1944. leta. Dobili smo nove goste: Mirana s tremi partizani, ki so čakali ugodnega trenutka, da se odpravijo v Prekmurje. Navodil za to pot še niso imeli, zato so me vprašali, če bi hotela jaz ponje. Daleč je bilo do Rajhenburga, kamor je bilo treba iti, pot je bila nevarna in tvegana. Ko pa mi je vstala pred očmi podoba teptanega Prekmurja, kjer je gospodarila madžarska soldateska, sem se odločila.

V Rajhenburgu bi si bila kmalu z nerodnostjo zapravila zaupanje. Ko so me naši ljudje

vprašali, če vem, kaj pomeni kratica »AFŽ«, sem se zmedla. Nisem znala odgovoriti, saj je bil to šele začetek mojega dela za narodnoosvobodilno borbo. V Ljutomeru me niso o tem nič poučili. Stvar bi se še bolj zapletla, če se ne bi znašla: naštevala sem jim podrobnosti iz našega življenja, kdo me je poslal k njim in zakaj. Bili so do kraja nezaupljivi, vendar je bilo takrat to potrebno. Končno smo se sporazumeli in dobila sem odgovor. S partizansko pošto sem se vrnila v Prlekijo.

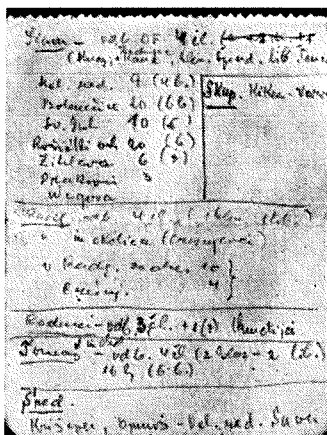
Milan in njegova skupina so srečno prišli v Prekmurje. Kmalu zatem smo namreč dobili glas, da so dvignili k uporui prekmursko mladino. Miran, Jus in Franjo so tedaj padli, le Rastko je ostal živ. Prizadela nas je ta žalostna vest, kakor nas je presunilo vsakokrat, ko smo zvedeli, da je v naših vrstah nastala vrzel. Toda časi niso bili primerni za žalovanje ali oklevanje, s postoterjenimi silami smo se vrgle na delo ženske, da na-

domestimo izgube. Najtežja naloga nas je čakala med ženami, ki so bile vprežene v trdo delo in pod vplivom nazadnjaške vzgoje. Vendar nam je uspelo pridobiti jih za delo, ki je spodbujalo okupatorjevo moč, v zbiranju živih in denarnih posojil za narodnoosvobodilno vojsko. V marsikaterem kmečkem hramu smo vnovčile obveznice posojila osvoboditve, ko smo omehčale srca s pripovedovanjem o grozotah, ki so jih zagrešili Nemci in Madžari nad nedolžnimi, poštenimi slovenskimi ljudmi v taboriščih in po ječah. Mnogim ni bilo treba tega pripovedovati, sami so skusili te grozote. Prenekaatera družina je imela svojca v taborišču ali v ječi in nanje smo se lahko vsikdar oprli. Gestapovci so vedeli, da nekdo Nemcem spodbuja tla, vedeli so tudi, kdo podpira partizane. Zato smo se morale umakniti v ilegalo. Po treh dneh med terenci me je vzel s seboj Boris na javko k Sršenovi zidanci. Tam naj bi se zbrali ljutomerski ilegalci. Namesto naših ljudi pa so nas pri zidanci pozdravili — Nemci. Bežala sem po vinogradu in se spotikala ob kamenju. Naposled sem padla in izgubila torbico. Nisem je imela časa pobrati. Naglo sem vstala in zbežala v gozd. Takšen je bil uvod v moje partizansko življenje.

Jeseni smo dobili pomoč: prišle so k nam aktivistke: Štefka, Atena in Olga. Pričelo se je živahno politično delo po vaseh, treba je bilo pridobiti vse poštene kmete in jih poučiti o namenih našega boja. Seme, vrženo v brazde narodnoosvobodilne misli, je kalilo: vas za vasio so se priključile. Po posvetovanju v Šalovcih pri Dravskem središču nas je odšlo nekaj žena s tovariši v radgonski okraj. V skupinah smo hodili po vaseh in pridobivali ljudi za boj. Pridruživši se nam je več mladih fantov, ki jim je grozila nemška mobilizacija. Večkrat smo naleteli na gluha ušesa, katerikrat tudi na izdajstvo in sovražnost, vendar so nam bile v pomoč zlasti žene in dekleta. Često je bilo treba prehraniti novince, ki so odhajali v NOV:

v Zasavcih, Lačivesi, Zbigovcih, Boračevem, Radenci, Očeslavcih in Kapeli se je vselej našlo kaj za pod zob. Redke so bile hiše, ki smo jih nazvali »skopuh«, še manj pa je bilo deklet in žena, ki ne bi bile pripravljene zbrati obveze, živila, papir in cigarete za naše borce na Pohorju in Kozjaku. Gostoljubno in nesebično so odpirale kašče. Ustanovile so več odborov AFŽ in njih zasluga je bila večidel, da je začel delati tudi frontni odbor za radgonski okraj.

Nekoč smo odšli na javko v Očeslavce. Z živili otovorjeni fantje so se stežka prebijali skozi temo. Na čelu je bil tovariš Branko. Nekaj korakov od dogovorjenega mesta nas je čakala skupina ljudi. Povedali smo geslo, meneč, da imamo pred seboj naše ljudi. Toda namesto odziva so zaregljali mitraljezi. Bili so Nemci. Vse svoje moči sem zbrala, da sem premagala strah in se umaknila, kamor so bežali tudi tovariši. Na borbo nismo mogli misliti, kajti vse naše orožje sta bili vojaška in lovška puška in dve pištoli. Jaz sem stiskala v rokah veliko nemško pištolo z nenavadno dolgo cevjo. Vsi so se smejali temu smešnemu orožju. Toda pištola je zanesljivo streljala. Iznenadenje v Očeslavcih nas je opametovalo: treba je bilo dobiti več orožja. Tako smo nekoč napadli orožniško postajo v Apačah, v vasi, ki je do takrat še nismo obiskali. Ta akcija je sicer propadla, vendar pa je vlila Nemcem in nemčurjem strah pred narodnoosvobodilno vojsko, zavednim Apačanom pa zaupanje v lastne moči. Da takrat v Apačah nismo imeli uspeha, so bili krivi apaški nemčurji, ki so imeli orožje doma in so streljali vsevprek na nas. Napadli smo tudi Radgono. Naš cilj je bil glavni most čez Muro, ki ga je stražilo šest švabskih žandarjev. Bilo nas je sedem, ljudje v Radgoni pa so naslednji dan govorili, da je most napadla do zob oborožena dvestoglava vojska partizanov. Priplazili smo se do mostu, tam pa nas je opazil nočni čuvaj. Dobro smo mu podkurili, da je z žandarji vred zbežal v nemško

Zapisek o ustanavljanju odborov OF v radgonskem okraju

Radgono. To je bilo nekaj za »zmagovito« nemško vojsko!

Naše vrste so se množile. Poskrbeti je bilo treba za tesnejšo zvezo med nami in ljutomerskimi terenci. S partizanko Ateno sva se večkrat sestali. Kadar sva prišli skupaj, je pogovor tekel bolj pristrčno, najine besede pa so se sukale največ okrog naših čet na Gornjem Štajerskem. Na posvetovanju v Slovenskih goricah sem spoznala še druge vplivne in znane tovariše in tovarišice: Aco, Tanjo, Benjamina, Toneta in druge. Mobilizacija fantov za našo vojsko je naglo napredovala. Preko javke Lenart smo jih pošiljali na Pohorje.

Nemški propad je bil blizu, ko so poleg rednih enot navale v naše kraje še kvislinške horde. Najkrvoločnejši so bili kozaki iz enot odpadniškega generala Vlasova. Tudi domači pomagači so vedno huje pritiskali. Negova, Sv. Jurij, Benedikt so bili kraji, kjer so se vgnezdili beli vrani. Da bi obvarovali ljudi pred nesrečo, smo sklicali nekaj zborovanj in tam govorili o podlih namenih, ki jih imajo belogardisti. Januarja 1945 smo se oglasili tudi v neki hiši pod negovskim gradom. V prostorih izbi so kmetje luščili bučnice. Začeli smo s politično uro. Še nikdar nam ni nobena stvar tako uspela kakor ta nepripravljeni shod: ljudje so

pridržavali dih, da jim ne bi ušla kaka beseda.

Ko nas je vdrugeč vodila pot skozi Negovo, so nas napadli belogardisti. Opazili so nas pri Breznikovi hiši. Pustili so nas prav do poslopja, nato pa so užgali po nas iz vseh svojih orožij. Nekdo je zastokal in omahnil v sneg. Bil je Miško, priljubljeni oficir iz Slovenjega Gradca. Nasproti šestim partizanom je stalo 28 belih. Nesпамetno bi bilo pri takem nesorazmerju sprejeti borbo. Umaknili smo se čez Ščavnico in za seboj zabrisali sled. Kozaki so nam bili stalno za petami in koder je zagazil njihov škorenj, je tekla kri in sta gospodarila zločin in posilstvo. Besni so bili, ker nam niso mogli do živega in so se potem znesli nad neoboroženim prebivalstvom. Hoteli so odkriti našo tehniko, ki je širila osvobodilni glas med Prleki in Prekmurci in preprečiti mobilizacijo fantov za naš zadnji udar.

Kakor strela z jasnega je planila med nas vest o smrti sposobnega organizatorja Janeza in pogumnega kurirja Srečka s Koga. Padel je tudi nenadkriljivi šaljivec Maks v Logarevcih, potem ko je ubil kozaškega vodjo; z njim pa so omahnili še štirje zvesti kurirji, partizanke Tanja, Slava, Vida in Jelka.

Slavko Klinar

Partizan in interniranec v osvobodjeni Ziljski dolini

Bataljon se je razšel

(Odlomek)

GORAŽDE, marca 1941

TODMORU med vajami smo posedli tik pod koto 619. Pod nami je majhna planota. Nebo je odeto s čudno temno sivino. Zamišljen, brez volje, ukvarjajoč se z grenko mislijo, strmim predse. V trenutku se dvigne v dalji bel golob, zakroži dvakrat, trikrat in odleti proti severozahodu. Kakor da bi se zbudil iz sanj: Kako, golob? In en sam? Golobje se na poljih družijo v jatah. Čuj, Jože, da ni... Napela sva oči. Golob je letel svojo pot. Tam pa, kjer je vzletel, se je lagodno premikala človeška postava navkreber in izginila. Pozno smo se vrnili v kasarno. Tam smo zvedeli, da so ujeli vohuna.

GORAŽDE, 6. aprila 1941

Med zajtrkom smo zvedeli, da je vojna. Mirno in brez razburjanja smo sprejeli to novico. Takega mirnega sprejemanja smo se privadili, saj smo že dalj časa poslušali toliko razburljivih, resničnih in neresničnih vesti. Po zajtrku smo se nabili okrog zvočnikov, ki so jih prebivalci Goražda, kot v posmeh, nastavili na okna.

»Pažnja, pažnja! Danas ujutro neprijatelj napao je grad Beograd!«

Tako! Ples se je torej začel tudi pri nas. Toda zvočniki so povedali premalo, vse premalo za naše temne slutnje. Po »uzbuni«, ki je bila zaradi vaje, smo se gnetli na za to določenem mestu, peli smo in plesali kolo. Nismo vedeli, da nekje krvave naši ljudje, da se bore. Radio je utihnil in se potem ni več oglasil. Podoba je bila, da so razrušili oddajnik v Beogradu. Morda pa je nastala le kakšna nenadna napaka? Ostali smo brez vsake zveze z zunanjim svetom, zabiti v svoje Goražde, kot da bi bili nekje na drugem kontinentu. Pozneje je komandant govoril zbranemu bataljonu.

»Deca moja... tako i tako... junaci, momci... junačka djela vaša... tjelo, srce i krv za kralja i otadžbinu,« je za njim

ponavljal komandir čete Nedeljkovič. Potem smo se razkropili po garnizonu. Prvikrat se je zgodilo, da sva sedela z Jožetom v troje s poročnikom Antanasijevićem v oficirski kantini, kamor prej nikoli nismo smeli vstopiti. Pili smo rakijo in se pomenkovali. In spet smo pili, se pomenkovali in postali dokaj zgovorni.

Nisem vzdržal: »Gospodine poručniče, uostalom... zdaj bomo končno videli, kdo je 'nezanesljiv'!«

»E, bogami, videćemo...« je dvoumno odgovoril oficir, tiše pa dodal: »Pa to nisi samo ti. To sem jaz, pa tudi kdo drugi...«

Tako? Bolečina mi je stisnila srce. Nas so kot nezanesljive poslali sem, ker ljubimo domovino. Ti pa, ki so nas le-sem pošiljali, kako jo bodo branili. Ni bilo moško, še manj »vojničko«, kar so počenjali v prvih trenutkih preplaha ti solzavi starci. Prvič po dolgem času so se mi orosile oči.

»Nemoj, biće kako!«

GORAŽDE, 8. aprila

Pošte od nikoder nobene. Poročila so zdaj taka, zdaj drugačna. Kdo naj jim verjame? Snoči smo slišali, da sta šli v vojno na naši strani Rusija in Turčija; da so 70 nemških tankov zajeli v Ljubljani: in potem spet, da vse to ni nič res. Danes zjutraj nam je komandant povedal, da so mu iz Sarajeva sporočili, kako naši napredujejo v Bolgariji, Albaniji in da so pognali Nemce do Gradca. Čeprav so nas izkušnje izučile, ne verjeti nikomur, smo verjeli, ker je bilo kaj takega lepo slišati. Naša občutja so se naglo menjavala. Okrog poldne so prodrle v vojašnico prav nasprotnе govornice. Tedaj se je komandant odločil, stopil je k telefonu in poklical Sarajevo. Tudi tam niso vedeli nič določenega. Tudi o napredovanju naših čet niso vedeli.

»Pa šta je ovo, bogami?« Da, kaj naj bi to bilo? To bo verjetno tisto, gospod komandant, za kar smo mi, nezanesljivi, že pred leti našli primerno ime peta kolona.

»Sprema za pokret!« Tak nalog smo dobili ob desetih. Nastalo je vsesplošno veselje. Ni bilo dvoma, da je brezdelja konec, da gremo na fronto. Ostalo pa je le pri tem ukazati in bili smo v stalni pripravljenosti.

GORAŽDE, 12. aprila

Ob 16. uri bombardiranje vojaškega skladišča. Alarm je bil javljen o pravem času, da smo se lahko vsi spravili v zaklone. Bežali smo, kamor je kdo vedel in znal. S Tonetom sva bila skupaj in sva gledala, kako se letala v zraku obračajo in spuščajo. Padla je prva bomba. Druga. Še ena in še ena. Vsega štiri, menda stokilogramske bombe, ki pa so točno opravile svojo nalogo. Prav po vojaško. Med ruševine se je mešal jok otrok. Dim in prah. Naši fantje so na straži. Dober kos bombe je padel tik naju. Še vedno lete vseokrog in se drobijo stekla. Kapetan Nedeljković nenadoma zakrili z rokami in bruhne v krčevit plak.

»Ženo moja, deco moja!« tako vpijoč zbeži proti svojemu stanovanju, več kakor kilometer daleč od bombardiranega mesta. »Momci, junaci,« kakor nas je malo prej nazival, smo čudé se gledali moža, vojaka, ki nam je govoril o domovini, junaštvu in prelivanju krvi za domovino in kralja. Tudi nam ni kazalo drugega kot bežati iz kasarne. Toda kam? V gozd nad kasarno! Bežimo, prijatelji, če nam je življenje drago! Skladišča so bila razdejana in lahko smo pričakovali, da bodo Nemci vdrugič napadli vojašnico. Tu, v gozdu, je bilo že moč opaziti, kako se je naš bataljon razkropil. Bili smo brez oficirjev.

Po cesti Sarajevo—Foča—Nikšić že od napada na Beograd drve avtomobili, kamioni in avtobusi. Dan za dnem, noč za nočjo, vsi proti Foči. Kantiner Hasan pravi, da po tej cesti še svoj živ dan ni videl toliko vozil.

Kaj je neki padlo v glavo Žižku, da se je nenadoma zdrznil, dvignil in zagnal proti cesti. Skozi Goražde je drvelo šest lepih luksuznih voz.

»Za menoj, fantje!« je vpil. »Ustavimo jih!« V levi je nerodno držal puško, ki je v naglici niti napolnil ni, desnico pa je dvigal in vpil: »Stoj!«

Drveli smo za njim, kakor da bi bil naš oficir.

Čudno, res čudno: prvo vozilo se je na Žižkov klic ustavilo, ostala za njim. Iz drugega je stopil postaven, v obraz nekoliko zabuhel polkovnik. Polglasno, skoraj z neko pieteto je dejal:

»Nemojte, deco... U kolima je vrhovni zapovednik!« Začudeno smo se spogledali in se, kakor domenjeni, razmaknili. Vozovi so se premaknili. Sprva mi ni bilo jasno, kdo naj bi bil ta »vrhovni zapovednik«, potem pa je zletelo mimo mene orošeno steklo avtomobilskega okna, izza katerega je pogledoval ozek, preplašen obraz. Spoznal sem glavo kralja Petra Karadjordjevića. V hipu me je spreletelo: torej tudi ta, vrhovni glavar vojske, beži? Tedajci se je dvigalo od vseh strani močno vpitje, nekdo je tolkel po razmlačeni traversi »zbor« in mi smo hiteli v vojašnico. Vrvež, da ne kmalu takega! Oficirji so hiteli po bele rokavice, v bataljonu pa je šel od vojaka do vojaka šepet: »Kralj nas bo obiskal!«

Razvrščeni smo po četah. Oficirji živčno tekajo sem in tja. Od kod so se vzeli, ko jih prej ni bilo opaziti nikjer. Bili smo nared za parado. Komandant je bržkone premišljal, kako bo »Njegovemu Veličanstvu« povedal, da smo pravkar doživeli bombni napad in kako junaško smo se zadržali. Naj oprost, se je v duhu opravičeval, da ni vse tako, kot bi moralo biti. Čas hiti, nekje v daljavi odmevajo eksplozije in rahel veter, ki prihaja s severa, prinaša do nas njihov bobneči zvok. Čim bolj se odmikajo ure, tem bolj raste v nas zadrževani gnev. Sami smo prenehali stati mirno in nihče ne uspe, da bi nas spravil v red. Kaj bo z nami, kaj z državo, nas skrbi. Mar nam je visokih obiskov, ko pa se godijo nekje na severu in vzhodu velike stvari!

Od nekd se je vrnila izvidnica. Raport je bil kratak: »Luksuzna kola Njegovog Veličanstva kralja krenula so iz Goražda drumom prema Foči!«

»Voljno!« Figo je kralju za to, če smo mi doživeli bombni napad. Tudi mu je malo za to, če propadejo večje stvari, kot pa je naš bataljon, če propade vojska, če razpade Jugoslavija...

Bataljon se je razšel.

„Osvobodilni pohod na Trst“

KONEC lanskega leta je Vojno-zgodovinski inštitut JLA v Beogradu izdal iz zbirke »Iz vojne preteklosti naših narodov« knjigo »Osvobodilni pohod na Trst« (»Oslobodilački pohod na Trst«). Knjigo so pod vodstvom gen. polkovnika P. Jakšiča napisali: gen. major P. Tomac, polk. A. Biočić, podpolk. M. Dorotka, podpolk. M. Jelača, major V. Kožar, kapetana V. Tocilj in M. Djurić. Delo je redigiral gen. major P. Tomac, skice je izdelal podpolk. M. Jelača, platnice pa L. Ristović.

»Osvobodilni pohod na Trst« prikazuje pohod IV. armade od krajev njene ustanovitve do zaključnih operacij sredi maja 1945. Delo je napisano na osnovi obsežnega arhivskega gradiva operativnih povelj, depeš, relacij posameznih enot, poročil obveščevalne službe, zaplenjenih nemških aktov in neznatne literature o operacijah IV. armade.

Vsebinsko ima knjiga tri dele. Prvi od teh je uvod v ostala dva. V njem so avtorji orisali splošni razpored nemških enot na jugovzhodu, cilj jugoslovanskega vrhovnega poveljstva, ki naj bi ga prinesle zaključne operacije proti sovražniku na našem ozemlju, to je osvoboditev vsega narodnostno strnjenega ozemlja naših narodov zaključno z Istro, Slovenskim Primorjem in Koroško ter obkolitev in prisilitev sovražnih sil v Jugoslaviji h kapitulaciji. V uvodu je opisana ustanovitev IV. armade z naredbo Vrhovnega komandanta 1. marca 1945, njen začetni sestav in njen operativni načrt, ki naj bi se izpolnil v treh fazah: prvi naj bi trajal do 15. aprila in obsegal prodor od vzhodne Like

do Vrhovin—Otočca in Raba, drugi bi naj trajal do konca aprila in obsegal prodor do linije Snežnik—Reka, tretji, ki naj bi predvidoma trajal do konca maja, pa bi obsegal osvoboditev Istre, Slovenskega Primorja in Trsta.

Jedro knjige obsegata drugi in tretji del.

Drugi del so avtorji označili za liškoprimorsko, tretjega pa za tržaško operacijo. V drugem delu so razen analize priprav operacije razdelili v dva pododdelka. Prvi od teh obsega operacije za osvoboditev vzhodne Like in Bihaća; trajale so od 20. do 28. marca 1945. Drugi pododdelek obsega osvoboditev zahodne Like in hrvatskega Primorja z desantoma na Pag in Rab. Operacije so trajale od 29. marca do 15. aprila 1945.

V tretjem delu so operacije razdelili v štiri pododdelke. V

prvem, ki so ga nazvali reška bitka, so opisali operacije od 16. do 28. aprila 1945, ko se je IV. armada približala Reki, z desanti osvobodila Krk, Cres in Lošinj ter se izkrcala v Istri, na kopnem pa se je zapletla v boje z Nemci, ki so se utrdili ob Rečini in na prostoru med Snežnikom in morjem (boji pri Klani!). Edino z desnim krilom je po intervenciji generalnega štaba preko Mašuna obšla nemške sile pri Klani in se spustila proti Ilirski Bistrici in Pivki. V drugem pododdelku so opisali operacije, ki so nastale po ukazu Vrhovnega komandanta z dne 27. aprila in so trajale izven obkoljenih nemških sil od 29. aprila do 7. maja. Z njimi je IV. armada usmerila večji del svojih sil na Trst in ga do 1. maja v bistvu osvobodila. Ostale so samo nekatere točke, ki so padle v naslednjih dneh. V tretjem pododdelku so opisane operacije za uničenje in

Iz borb narodnoosvobodilne vojske za osvoboditev Trsta

predajo nemških sil v reškem zaledju. Trajale so od 29. aprila do 7. maja. V četrtem pododdelku so opisali naposled operacije za osvoboditev Kranjske in Koroške. Trajale so od 29. aprila do 15. maja 1945.

Za knjigo »Osvobodilni pohod na Trst« je značilno, da delavnost enot IV. armade prikazuje z vidika njihovih operacij; v strateške in taktične probleme se spušta toliko, kolikor je nujno potrebno. Obdela jih delno v uvodu, delno v zaključku posameznih delov. Ker je bila želja piscev, da prvenstveno pokažejo operativni razvoj posameznih enot, so to pokazali tudi v strukturi podajanja snovi. Od 20. marca 1945 dalje, ko je IV. armada začela z operacijami, pa do 9. maja, ko je bila osvobojena Ljubljana, so avtorji za vsak dan posebej nanizali položaj posameznih enot in povedali, kaj je vsaka tisti dan napravila. Ta sistem ni izpolnjen samo v dneh od 29. marca do 3. aprila, ko je po osvoboditvi vzhodne Like in Bihaca nastopilo relativno zaustajanje zaradi nadaljnjih priprav. Ta »stopničasti« sistem je na zunaj nekoliko suhoparen, toda podajanje snovi je stvarno. Sistematičen pregled razvoja je ob takem podajanju mogoče nazorno dojemati ob uporabi geografskih skic, s katerimi so avtorji knjigo založili v obilnem številu (22 skic med tekstom in 23 v raznobarnem tisku v prilogi). Ta sistem je avtorjem nedvomno pomagal, da so lažje prikazali samo »ono što se dogodilo«, več ali manj subjektivne analize pa so omejili samo na tiste primere, ki so bili analize nujno potrebni. V zvezi s takim prikazom je zelo dobro opaziti vlogo Vrhovnega komandanta v operacijah IV. armade. Konkretna navedba dokazuje, da ni mnogo posegal vanje, da je torej IV. armada imela veliko svobodo lastnega delovanja. Vrhovni komandant je posegel le takrat, ko je bilo to potrebno z vidika splošnega strateškega koncepta, pa naj je šlo pri tem za povezavo z ostalimi armadami ali za nadaljnji prodor (Trst!).

Tanki IV. armade v predmestju Trsta

Vzporedno s prikazom operativnega razvoja IV. armade so avtorji sočasno orisali, kolikor je bilo potrebno, tudi sovražnikovo aktivnost proti armadi, njegovo oceno položaja in kako je izvajal konsekvence. In prav tu se je pokazalo, da je IV. armada bila nekaj popolnoma drugega kakor stara jugoslovanska vojska. Sovražnik namreč njenih namenov in načrtov ni mogel spoznati in njene sile tudi dolgo ni dovolj realno ocenjeval. Toda armada si je izsilila rešpekt tudi pri sovražniku. Nemci so zaslutili prave namene IV. armade in jo pri Reki skušali zadržati za vsako ceno. Utrdbe na stari jugoslovansko-italijanski meji so izpopolnili in ustvarili močno obrambno linijo »Ingrid«, da bi ji preprečili prodor proti Trstu. Hoteli so ščititi ozemlje Mussolinijeve Italije, na drugi strani pa so spekulirali, da bi se čim več nemške vojske moglo predati zahodnim zaveznikom, ne pa Jugoslovanom. Račun se jim sicer ni obnesel, toda take »zavezniške« špekulacije so pokazali ponovno v Trstu, kjer bi se bili prav tako raje predali Angležem kakor Jugoslovanom. Želeli so celo izzvati konflikt med obema zaveznikoma. Le hitremu prodoru IV. armade in njeni osvoboditvi Trsta se je bilo zahvaliti, da ti računi niso imeli večjih rezultatov.

Medtem ko so Nemci želeli izzvati konflikt med zavezniki, katerih oborožene sile so prišle v Trst, je neka napetost medsebojnih kontaktov med Jugoslovani in zahodnimi zavezniki bila dana že s samim dejstvom, da so zahodni zavezniki sploh prišli v Trst v trenutku, ko so padala zadnja nemška oporišča. Kakor so Nemci v precepu med dvema sovražnikoma bolj mrzili Jugoslovane in se raje predajali Angloamerikancem, tako je in še neprimerno bolj silila na »zahod« bogata buržoazija v Trstu, ki je s svojim kolaboracionističnim CLN (Odbor za nacionalno osvoboditev) skušala pasivizirati tržaške ljudske množice. Toda te jim niso nasedle, temveč so po OF in Delavski enotnosti mobilizirale svoje sile in z njimi podprle IV. armado. Zaradi prihoda zahodnih zaveznikov so se, naravno, čutili Jugoslovani prizadeti, kakor da bi jim kdo hotel kratiti zmago, ki so jo dosegli po tolikih naporih in žrtvah. Te napetosti so se dobro zavedali tudi zahodni zavezniki. Za to nudi knjiga jasen dokaz s citiranjem načelnika obveščevalnega oddelka 2. novozelandske divizije Geoffreya Coxa, oziroma njegove knjige »The Road to Trieste«:

»Jugoslovanska ofenziva se je začela na dalmatinski obali, kjer so bile glavne napadalne formacije IV. armade...

Ponoči 29./30. aprila so se začeli spuščati z gora v predmestja (Trsta).«

»Boje v samem mestu so vodili 30. aprila in 1. maja. Nemci so napredovanje Titovih sil skušali zadržati s silovitim ognjem obalnih baterij in vojnih ladij. Na dan 2. maja, ko smo prišli na lice mesta, je odpor bil omejen na nekaj točk, pri katerih smo prišli v stik z Nemci.«

»Jugoslovani računajo, da so v operacijah za Trst imeli nad 5000 mrtvih. Brez vsakega dvoma so oni vodili hude boje, zlasti okoli Reke. Po mojem mišljenju imajo oni popolnoma prav, kadar trdijo, da je bila v Istri nemška vojska premagana zaradi njihove ofenzive. V primeru, da mi nismo prišli z zahoda, bi oni brez dvoma bili obvladali nemški odpor v Trstu, kakor so ga kasneje obvladali na Reki.«

»Naravno je mogoče tudi trditi, da bi tudi mi zavzeli Trst v primeru, da Jugoslovani niso prišli tja, ker bi mesto vsekakor kapituliralo po prenehanju sovražnosti v Italiji. Mislim pa, da o tem nima smisla razpravljati... Padec Trsta je bil, kakor vse druge zmage v vojni, končni rezultat kombiniranega zavezniškega pritiska, ki se je čutil

na Renu, Odri in Labi prav tako kakor na Soči in v planinah Slovenije. Toda vse to ne sme skaliti zgodovinskega dejstva, da je jugoslovanska IV. armada dejansko premagala nemške sile v Istri. Potrebno je, da se Jugoslovanom pred zgodovino dá zato polno priznanje...«

Geoffreyevo priznanje je nedvomno dragoceno. Toda zadnjih konsekvenc iz svoje analize ni potegnil. To konsekvenco so potegnili avtorji naše knjige, ko so zapisali, da prihod zahodnih zaveznikov v Trst ni pospešil osvoboditve Trsta, temveč nasprotno — boje podaljšal, ker je Nemcem vzbujal nepotrebne iluzije.

V zvezi z nakazovanjem važnejših vprašanj v knjigi o pohodu IV. armade, bi želel opozoriti še na vlogo jugoslovanskih kolaboracionistov z Nemci. Tisti del knjige, ki prikazuje razporeditev nemške vojske nasproti prodiračji IV. armadi, nudi dovolj pričevanj, na čigavi strani so bili na žive in mrtve vsi, ki so nastopali v oboroženih enotah nedičevcev, Mihailovičevih četnikov, ustašev in Rupnikovih domobrancev. Skupno z nemškimi enotami in kot njihovi sestavni deli so se do

konca vojne borili za ohranitev Hitlerjevega rajha.

Na koncu knjige so dodane razen geografskih skic še tri Titove zahvale borcev IV. armade, pregled vseh sodelujočih enot v IV. armadi, njenega komandnega sestava in številčno stanje moštva. Prav tako so dodani trije razporedi sovražnih sil za 19. marca, 3. aprila in 16. aprila 1945 ter splošni pregled številčnega stanja moštva in oborožitve vseh sovražnih enot na operativnem območju IV. armade. Za poznavanje razmerja sil, ki so si stale nasproti, so te priloge zelo dragoceno gradivo. Neprijetno pa moti v knjigi fonetično pisanje nemških osebnih imen: Ler, Hameršmit, Rezener, Kibler itd.

Knjiga »Osvobodilni pohod na Trst« je lep prikaz aktivnosti IV. armade. Res je sicer, da je podana snov strogo omejena po kriterijih, ki so jih avtorji razložili v uvodu, pa je vendar res, da je tudi s tem, kar obsega, knjiga mnogo doprinesla k boljšemu poznavanju dogodkov v zadnjih mesecih narodnoosvobodilne vojne. V vsestransko pregledni sliki kaže, da je IV. armada svojo nalogo opravila vestno, dobro ter o pravem času. Prvotni načrt, ki je predvideval zadnje operacije do konca maja, je prehitela skoraj za mesec dni. Kljub vidnemu nerazpoloženju članov angloameriške misije pri štabu armade proti namenu, da armada prodre in vpade v Istro in Slov. Primorje, je armada to storila in uspela. Uspela pa je, ker je imela dobro vodstvo in prekaljene borce, ki se niso strahili ne najtežjih pokrajinskih pogojev ne številčne premoči sovražnikov.

Knjiga »Osvobodilni pohod na Trst« zasluži vso pozornost. Ob njenem izidu ne moremo njenemu izdajatelju Vojnoistoriskemu institutu izreči boljše zahvale kakor z željo, da bi kmalu izšla podobna knjiga tudi za operacije III. armade, ki je operirala ob severni strani naše države in svoj pohod zaključila z zajetjem Lohrove vojske pod Pohorjem.

France Škerl

Trst, ko so ga 1945. leta bombardirala zavezniška letala

„Jeklena pest“

V založbi Glavnega odbora ZB NOV Slovenije bo v prihodnjih mesecih izšla nova knjiga »Jeklena pest«. Pisec knjige je tov. Jože Štok-Korotan, ki ga naši bralci poznajo že iz njegovih številnih spominov, objavljenih v reviji »Borec«, a tudi v drugih časopisih. Knjiga bo imela okoli 500 strani, posebno prilogo 62 dokumentarnih slik in 8 tribarvnih načrtov. V devetih poglavjih so opisani dogodki iz borbe posameznih enot NOV in PO Slovenije, v katerih se je pisec nahajal.

Prvo poglavje, »Vstanite, sužnji, iz prekletstva«, na kratko govori o življenju na vasi, okupaciji in v grobem o osvobodilnem gibanju v liutijski okolici. V drugem poglavju nam pisec knjige predstavi Zasavski bataljon, ki se je v težkih pogojih boril »Na vročih štajerskih tleh«. Potem čitamo v poglavju »Kjer so meje in pregrade« o terenski patrulji, ki se je s posebnimi nalogami borila med nemško-italijansko mejo in Savo, v okolici Litije. V poglavju »Skozi ognjene nevihte« govori o ustanovitvi prve brigade na Štajerskem, o proboju te na Dolenjsko, o pogajanjih in kapitulaciji italijanske vojske v Novem mestu, vrnitvi Slandrove brigade na Štajersko, rušenju sovražnih postojank v Savinjski dolini, o podaljšku šeste nemške ofenzive na Štajerskem, proboju brigade na Koroško in o bliskoviti bitki na Tomanovi planini, kjer je bila odkrita gestapovska mreža. Peto poglavje »V rudarskih revirjih žari« že delno poznamo, ker je bilo objavljeno v skrajšanem odlomku v »Slovenskem poročevalcu«. Zelo zanimivo je tudi šesto poglavje »Leteča VDV patrulja«, kjer so opisane številne drzne akcije (uničenje postojanke na Košnici in v Podlogu, napad na nemško kolono v Št. Pavlu, vpad v libojsko tovarno keramike itd.). V poglavju »Osvoboditev Gor. Savinjske doline« pisec zgovorno opisuje junaške borbe petih brigad, dveh odredov in Štajerskega

France Slana: Talec (lesorez)

bataljona VDV. »Iz jurišev v učilnico« je naslov osmega poglavja, kjer je opisano življenje v oficirski šoli v Gradacu in partijski šoli v Kočevskem Rogu. V devetem poglavju »Na pragu svobodnih dni« pa je opisana huda borba na Hinjah, pohod naših enot na Hrvaško po obleke, borbe

s četniki pri Kočevju in končno prihod v Ljubljano.

Ceprav je knjiga pisana poljudno v obliki spominov, so v njej preverjeni podatki, datum in nad 700 pravih imen borcev in oficirjev. Za omenjeno knjigo, ki bo stala okoli 400 din, sprejema Glavni odbor že sedaj naročila.

„Daleč je sonce“ v filmu

Malokateri pisec, pa tudi malokatero književno delo je med našimi bralci želo toliko odobravanja in priznanja kot mladi srbski partizanski pisec Dobrica Čosić s svojim romanom »Daleč je sonce«. Junaki v tem romanu so tolikanj živi in prepričljivi, da se je Josip Kulundžić na pobudo navdušene čitalske publike odločil napisati scenarij, po katerem so že začeli snemati filmsko inačico slovitega romana »Da-

leč je sonce«. Z ekipo filmskih delavcev so odšli na Kopao-nik, kjer so posneli večino prizorov v naravi priznani gledališkimi igralci.

Ker se večidel dogodkov romana odvija pozimi, je filmsko vodstvo za snemanje scen v naravi izbralo zasnežene planjave Kopaonika. Notranje scene izdelujejo v ateljejih »Avala-film« v Beogradu. Film »Daleč je sonce« bodo prikazovali že junija.

Za sedanost in bodočnost

MESECA marca je bila v Beogradu skupna seja centralnih odborov ZB in ZVVI. Referat o skrbi za otroke padlih borcev in o zaščiti vojaških vojnih invalidov Jugoslavije je imel Aleksander Ranković, predsednik centralnega odbora ZB. Skupni sestanek je dal nekaj sklepov, ki opozarjajo na pomanjkljivosti v dosedanji skrbniški politiki.

Pravice do prejemanja invalidnin je uveljavilo 95 % otrok padlih borcev. Ostalo je le še majhno število partizanskih otrok, za katere se organi skrbništva ali uprave Dečjih domov niso pobrigali, še niso zbrali za to potrebnih dokaznih listin. Tako je še vedno nekaj otrok padlih borcev, ki ne prejemajo po zakonu predpisanih invalidnin in otroških doklad, čeprav imajo do prejemanja teh vse pravice. Tisti otroci padlih tovarišev, ki ne morejo prejemati otroških doklad, se v večini primerov vzdržujejo s štipendijami. Še vedno pa so pojavi, da se otroci padlih tovarišev ne morejo šolati, ker nimajo za to potrebnih gmočnih sredstev. Dolžnost ZB je, da vsem tem otrokom pomaga uveljaviti zakonske pravice (do prejemanja invalidnin in otroških doklad) in da se zavzame zanje z vso avtoriteto, da bodo dobili štipendije ali socialno pomoč, če je potrebno, in to redno prejemali.

Del otrok padlih borcev je pod neposrednim varstvom države, v dečjih domovih, mladinskih ustanovah itd. Zato je grajati primere, da v nekaterih okrajih take domove razpuščajo, ali pa premeščajo v zgradbe, ki ne morejo služiti temu namenu.

Zveza borcev mora poostriti budnost nasproti rednikom in skrbnikom, ki porabljajo sredstva za vzgojo svojih varovancev za svoje potrebe in tudi drugače slabo ravnaajo z imovino teh otrok. Takim otrokom je treba dobiti druge skrbnike ali pa jih vključiti pod neposredno varstvo države. V več primerih je bilo ugotovljeno, da skrbniška služba ni izpolnila svojih dolžnosti in svojega namena. Zato bosta predsedstvi organizacij ZB in ZVVI podrobno proučili problem skrbništva in predložili organizacijske spremembe v pretes zakonodajnim organom Ljudske skupščine. Ti predlogi bodo skrbniško službo ustalili in jo usposobili, da bo lahko uspešno izpolnjevala od družbe zapupane jim dolžnosti.

Med zaključki, ki govore o šolanju partizanskih otrok in o vključevanju v poklice, sta posebno važna sklepa, ki bosta v prid zlasti tistim otrokom padlih borcev, ki so zaradi pomanjkanja sredstev morali opustiti uk v obrti in šolanje v strokovnih in visokih šolah. Da bi se izboljšalo gmočno stanje teh otrok, naj predlagajo spremembe obstoječih predpisov in dajo druge predloge predvsem okrajni in občinski odbori in njih članstvo. Najnujnejše, hitre pomoči potrebne primere naj obravnavaajo okrajne in mestne organizacije ZB in ZVVI v najtesnejšem sodelovanju z organi ljudske oblasti in gospodarstva.

Tudi zdravstvena zaščita otrok padlih borcev in žrtev fašističnega divjanja ima še vedno nekaj pomanjkljivosti. Mednje lahko štejemo zane-

marjeno skrb za stanovanjske prilike in malomaren odnos do higienskih pogojev, zlasti na vasi. Treba je pričeti s sistematičnimi, splošnimi, zlasti pa rentgenološkimi pregledi šoloobveznih in drugih partizanskih otrok, kar je osnovna dolžnost zdravstvenih ekip na okrajih. Zdravstveno in kulturno prosvetljevanje otrok padlih borcev v že obstoječih tečajih v mestih in na podeželju, pobuda za ustanavljanje novih tečajev te vrste kakor tudi poglobljena skrb za te otroke v šolah je naslednja dolžnost zdravstvenih in prosvetnih organov v občinah in okrajih.

Kakor mnoge vdove in otroc padlih borcev niso uveljavili vseh svojih zakonitih pravic, tako tudi mnogi tovariši, bivši borci, niso ostvarili svojih invalidskih pravic. Dolžnost organizacij ZB in ZVVI je, da nudita pomoč organom ljudske oblasti pri zbiranju za to potrebnih dokumentov. Grajo zasluži tudi počasno reševanje invalidskih »predmetov«, odpraviti pa bo treba predvsem napake, ki so jih zagrešile invalidske komisije pri uresničevanju invalidskih pravic.

Pojavu, da nekatera podjetja samolastno odpuščajo vojaške vojne invalide, je treba posvetiti posebno pozornost. Motivacije, da so jih morali odpustiti zaradi zmanjšanja delovne sposobnosti, so neutemeljene, krivične in nečloveške, saj so morala podjetja njihovo zmanjšano delovno sposobnost upoštevati že takrat, ko so jih zaposlila. Vrh tega nekatera podjetja tako rekoč prisilijo invalide, da sami odpovedo službo, ker jih zaposlujejo z delom, ki ga zaradi večjega odstotka invalidnosti ne morejo dosledno opravljati.

Odborniki obeh organizacij (ZB in ZVVI) so bili na seji soglasni v tem, da morajo organi delavske uprave posvetiti več skrbi invalidom, da morajo ščititi njihove pravice v delovnem razmerju in da mora Centralni odbor ZVVI čimprej predložiti spremembe zakonskih predpisov o zaposlitvi vojaških vojnih invalidov. Ti predpisi so namreč prišli v nasprotje z našim novim gospodarskim sistemom.

Kot najbolj nujna se je pokazala potreba večje aktivnosti ZB in ZVVI zlasti na socialnem področju, prav tako pa je bilo ugotovljeno, da bo napake in pomanjkljivosti v skrbniški politiki mogoče odpraviti le z najtesnejšim sodelovanjem med organizacijama ZB in ZVVI, organi ljudske oblasti in vsemi množičnimi organizacijami.

Vladimir Lakovič: Srečanje

Kdo je temu kriv?

Kakor vedo povedati člani ZB in ZVVI iz Lukovice, je tamkaj vdova po Francu Vehovcu od 1. 9. 1951, ko sta ji dve priči podpisali izjavo, pa do 9. 5. 1952 neupravičeno prejela invalidnino. To se je lahko zgodilo samo zaradi nebudnosti, saj je tamkaj znano, da so vdova, kakor tudi priče, kmalu po osvoboditvi dajali odgovor pred ljudskim sodiščem zaradi nekih prestopkov izza okupacije. V izjavo, ki sta jo, kakor sem že omenil, podpisali dve priči, je rečeno, da je Franc Vehovec delal za partizane, prav tako pa je bila podana izjava o udeležbi v NOV za njegovega sina, ki je pohabljen od rojstva. Vsaka sleparija pride slej ko prej na dan in tako je prišla tudi ta. In kdo je temu kriv? Kdo bo povrnil državi ta nepravilno razdeljeni denar? Ljudje v Lukovici so mnjenja, naj nosita odgovornost in poravnata škodo državi oba podpisnika, ker sta dala neresnične, kaznive izjave, čeprav sta vedela, da Franc Vehovec ni delal za partizane, niti ni bil pristajač OF.

Člani ZB se zaradi tega primera tembolj razburjajo, ker

je v lukoviški občini precej zaslužnih, skromnih ljudi, ki so nanje pozabile ne samo množične organizacije, ampak tudi nimajo urejenih invalidskih prejemkov. Tako še vedno nima urejene invalidnine Marija Šimec iz vaši Koreno, čeprav je vsesplošno znano, da je njen mož delal za OF in da zavedna vdova živi v pomanjkanju. Ima komaj 70 arov zemlje, bolna je in živi v nekakšni baraki, ker s svojimi sredstvi ni mogla obnoviti požgane hiše. Socialno ogroženi so tudi njeni otroci, saj je že iz omenjenih dejstev razvidno, da jim sicer skrbna

mati ne more nuditi življenja, kakršnega imajo drugi otroci.

Čas je že, da bi se v Lukovici, Krašnji in povsod drugod člani ZB in ZVVI začeli ukvarjati s problemi svojih organizacij in da bi v prvi vrsti poglobili skrb za partizanske ljudi, ki živijo v tesnih razmerah. Prvi korak na tej poti pa naj bi bila budnost nasproti ljudem, ki z neupravičenim prejemanjem sredstev, ki jih daje država, odjedajo kruh skromno, večkrat tudi v pomanjkanju živečim, za NOB zaslužnim vdovam in otrokom padlih borcev.

France Podstudenšek

Popravimo, kar smo zamudili!

Verjetno bi praznovali deseto obletnico množičnih demonstracij in manifestacij v Ljubljani — proslavo pripravljala MO ZB s posebnim odborom — tako, kakor je pri nas pač že ustaljen običaj, če ne bi široka diskusija ob predlogu, da se postavi ljubljanskim borbenim ženam spomenik, vso stvar razširila z novimi predlogi. Vseh predlogov, razumljivo, letos ne bo mogoče uresničiti. Zato je prav, da bo odbor delal še naprej, ter nadoknadil, kar smo v Ljubljani zamudili.

Mnenja za postavitev spomenika ljubljanskim borbenim ženam ter Ljubljani so bila za spomenik in proti njemu. Namesto spomenika so predlagali stanovanjsko zgradbo, šolo in ureditev Muzeja narodne osvoboditve. Širši sestanek, ki ga je sklical Mestni odbor ZB kot pobudnik proslave, je vso stvar nekoliko razjasnil. Večina se je izjavila proti graditvi stanovanjske stavbe ali šole kot spomenika borbeni Ljubljani, ker je graditev teh objektov stvar države. Vsi pa so bili za ureditev Muzeja narodne osvo-

boditve, Gramozne jame in prostora na Žalah, kjer so pokopani borci in talci in seveda tudi za spomenik.

Predlog, da se ob desetletnici množičnih akcij uredi Muzej NO, nikakor ni slučajen. Takim institucijam posvečajo v tujini, kjer so bila odpor-niška gibanja, izredno pozornost ter pri tem ne štedijo z izdatki. Naša borba se seveda zelo razlikuje od vseh ostalih odpor-niških gibanj v svetu, zato bi se morali za ureditev take institucije zavzeti še bolj! Tujci, ki jih naša borba zanima, predvsem pa naša mladina, ki borbe ni doživela, bo v Muzeju najlaže spoznala veličastnost naše osvobodilne borbe. Muzej NO v Ljubljani je šele pred dobrim letom dobil svoje prostore. Res je, da Cekinov grad za tako institucijo ni idealen, toda v danih pogojih je to najboljša rešitev, posebno še, ker bo tudi okolica poslopja lahko služila namenom razstave. Tako bo tudi Ljubljana z relativno zakasnitvijo odprla letos prvi del stalne razstave naše ljudske revolucije in narodnoosvobodilne borbe.

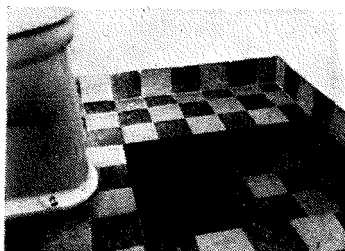
Tudi o postavitvi reprezentativnega spomenika borbeni Ljubljani je vredno razpravljati. V Ljubljani je že nekaj spomenikov, s katerimi smo se oddolžili spominu mrtvih borcev ter znanih in neznanih borcev in aktivistov. Lahko pa ugotovimo, če smo objektivni, da so le redki spomeniki kvalitetni, da le malokateri dostojno predstavljajo to veliko dobo naše zgodovine. Še danes, osem let po osvoboditvi, nimamo centralnega spomenika, niti se nismo oddolžili spominu številnih talcev, padlih v Gramozni jami niti vsem borcem in talcem, pokopanim na Žalah. Vse to nas še čaka. Iz tehničnih in finančnih razlogov tega ne bo mogoče še letos uresničiti. Pač pa je odbor za proslavo množičnih akcij sklenil postaviti jih ob desetletnici osvoboditve.

V Ljubljani smo pozabili tudi na preproste dokumentarne spomenike. V osmih letih smo v Ljubljani, kjer je bil skoraj v sleherni hiši bunker, tehnika, radiooddaja, javka itd., obnovili komaj dva: tiskarni »Podmornica« in »Tone Tomšič«. Ohranjenih je nekaj bunkerjev in jih je treba samo nekoliko obnoviti.

Izgovori, da zdaj zaradi stanovanjske stiske ne moremo obnavljati dokumentarnih spomenikov, ne drži. Saj ni treba obnoviti vse ali pa večino bunkerjev, tiskarn! Nekaj jih pa lahko, ne da bi pri tem porabili mnogo denarja (vsekakor manj kakor za slab spomenik) in ne da bi s tem oškodovali ljubljanski stanovanjski fond. Zato je odbor sklenil letos obnoviti bunker CK KPS in IO OF na Ižanski cesti 3, bunker na Vilharjevi cesti 21, kjer sta jeseni leta 1942 živela tov. Kardelj in Kidrič, ko sta prišla na zasedanje pete seje Vrhovnega plenuma OF, bunker CK v Mencingerjevi ulici 29, bunker v Romihovi hiši, pot na Drenikov vrh 1, v Bernekerjevi ulici pri Rezki Javoršek ter na Privozu pri Sonji Lapajne. V naslednjih letih pa bi obnovili tiste bunkerje, kjer so delali VOS, NZ, Glavno poveljstvo in drugi organi naše revolucije.

Notranjost ilegalne tiskarne »Toneta Tomšiča«, ki so jo Italijani odkrili šele konec februarja 1943, čeprav so jo na podlagi ovadbe iskali že od 7. februarja dalje

Vhod v ilegalni bunker v Romihovi hiši (Pot na Dretnikov vrh 1), v katerem so se največ zadrževali Edvard Kardelj, Franc Leskošek in Lidija Šentjura

Kjer pa bunkerjev ni mogoče obnoviti, bi jih morali vsaj zaznamovati s ploščami. V Ljubljani je namreč vse premalo plošč, ki bi nam kazale mesta, od koder se je aktivno odvijalo delo za našo ljudsko revolucijo. Na primer! Ljubljana je bila do maja 1942 središče osvobodilnega boja. Do takrat so bivali v Ljubljani CK, IO OF in Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Vendar nas danes na njihovo delovanje spominja le plošča v Mencingerjevi ul. 29, kjer je bil 1. in 2. junija 1941 sestanek CK, plošča na Vodnikovih cestih, kjer je bilo 22. julija 1941 ustanovljeno Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet in spomenik na Večni poti 3, kjer je bil ustanovni sestanek OF. Vsi pa vemo, da je bilo delo centralnih organov naše revolucije izredno živo in — ilegalno. Niti ena plošča nam ne pove, kje je bilo pet sej Vrhovnega plenuma OF, kje so bile seje IO OF, Glavnega poveljstva itd.

Podobno je s tehnikami. V pismu 12. avgusta 1942 piše tov. Kardelj Loli Ribarju: »Brez vsakega pretiravanja Ti povem, takšne tehnike, kakršno ima naša Partija v Sloveniji, ni imela doslej še nobena ilegalna Partija.« Vsekakor priznanje našim tehnikom. Kvaliteto te tehnike lahko vidimo zdaj v Muzeju NO. Kako pa naj prikažemo število tehnik in težko delo v njih? Samo v tamkajšnjih prostori-
h, kjer so tehnike delovale.

Dva primera, kjer lahko vsakdo vidi v kako slabih pogojih so delali tehniki, lahko pokazemo v »Podmornici« in »Tonetu Tomšiču«. Števila tehnik pa s tem še nismo pokazali. Le na petih ljubljanskih hišah so vzdane plošče z lakoničnim napisom: »Tu je delovala v času NOB v najtežjih okoliščinah ilegalna tiskarna...« Takih mest pa je bilo v Ljubljani od leta 1941—1945 vse polno. Do danes ima Muzej NO podatke za približno 50 tehnik, pa jih je bilo še več.

In »kričač«, radio OF? Tudi to je bila in je za Ljubljano posebnost, zaradi težkih pogojev v oddajanju izreden uspeh, saj ga okupator ni in ni mogel odkriti. Vendar ni na nobeni hiši, kjer je deloval niti znamenja o tem, čeprav je od oktobra 1941 do 4. aprila 1942, ko je prenehal oddajati (ker so Italijani odvzeli Ljubljančanom radijske sprejemnike), imel po doslej zbranih podatkih približno 45 oddaj v 18 stanovanjih.

Prav zato je odbor za proslavo množičnih akcij sklenil zamujeno nadoknaditi. Ker letos obhajamo desetletnico množičnih demonstracij, bodo odkrite štiri spominke plošče v spomin na te demonstracije. Prva bo pred bivšim »Corpo d'Armata« na Trgu revolucije, kjer je več tisoč žena sedemkrat v letu 1943 (15. febr., 2. in 28. aprila, 5. in

12. maja, 21. junija ter 7. avgusta) demonstriralo proti nečloveškemu ravnanju z zaporniki in proti streljanju talcev. Druga pred vladno palačo, kjer so bile demonstracije 12. maja in 21. junija. Tretja pred škofijo, kjer so žene 15. februarja in 21. junija skušale posredovati pri škofu, ki pa jih je prvič odslovil s pripombo, da mu je »gospod visoki komisar prepovedal vmešavanje v te stvari«, drugič pa delegacije žena sploh ni sprejel, temveč poklical gasilce, ki so jih odganjali z brizgalnami. In končno še na sodnji, kjer je 1. avgusta demonstriralo 10.000 Ljubljančanov kljub razglasu Gambare, v katerem daje vojaščini nalog, naj strelja na vsako skupino, ki bo štel več kot tri ljudi. Poleg tega pa bodo letos odkrili nekaj plošč na hišah, kjer so delovale tehnike, radio itd. Še več pa bo odkritih plošč v naslednjih letih.

V kolikor bo imel odbor za proslavo desetletnice množičnih demonstracij in manifestacij tudi primerna finančna sredstva, s katerimi bo lahko uresničil te načrte, se bomo dostojno oddolžili organizatorkam in udeleženkam takratnih akcij, hkrati pa pričeli reševati vprašanja, katerih rešitev smo doslej odlagali iz leta v leto.

Miroslav Luštek

Plošča na hiši, v kateri je bila ilegalna tiskarna »Toneta Tomšiča«

Naša kronika

Na redni letni skupščini ZB v *Crenšovcih* so sklenili postaviti v vasi spomenik padlim borcem in žrtvam fašizma. Izvolili so posebno komisijo, ki naj zbere podatke o vseh padlih na tem področju, a tudi, da pripravi vse potrebno, da bi strokovnjaki lahko izdelali spomenik po željah prebivalcev.

V *Novi Gorici* so osnovali štab, ki vodi priprave za proslavo desete obletnice vstaje primorskega ljudstva. Predsednik tega štaba je Martin Greif. Odločeno je bilo, da bodo glavne spominske svečanosti na obsežnem travniku pri Vogerskem 5. in 6. septembra. V teh dneh bo tudi zbor primorskih brigad ter nastop kulturnih skupin VII. in IX. korpusa. Zveza borcev na Primorskem pa bo začela s prireditvami, slavnostmi in z zbiranjem zgodovinskega gradiva že v prvomajskih dneh, ko bodo v *Novi Gorici* in drugod gospodarske razstave, kulturne in športne prireditve. Vrhunec svečanosti pa bo dosežen s pričakovanim obiskom maršala Tita v Vogerskem, ki bo dal tej septembrski proslavi na Primorskem poseben pomen in poudarek.

V *Kozjanah* (Sežana) bo 7. junija velik partizanski tabor

z odkritjem spomenika poleg šole, kjer sta v znameniti bitki III. bataljona s stokrat močnejšim sovražnikom padla dva tovariša, več pa je bilo ranjenih. Tabor v *Kozjanah* bo posvečen junaškim borbam južnoprimorskega odreda, ki je imel močno oporo pri brkinskih ljudeh, med katerimi še vedno ni zamrl spomin na veliko marčno ofenzivo deset tisoč fašistov proti nekaj sto borcem južnoprimorskega odreda.

Občinski prazniki ZB so danes močno obiskane lokalne svečanosti, na katerih ubujajo stari borci spomine na partizansko življenje. Tako so 13. marca tudi na *Rakeku* praznovali svoj občinski praznik posvečen spominu na odhod 34 prebivalcev *Rakeka* k partizanom.

V *Crnoljlu* pripravljajo »Belokranjski zbornik«, ki bo izšel prihodnje leto pred proslavo desete obletnice prvega zasedanja SNOS. Namen tega zbornika je, zajeti vse važnejše dogodke iz NOB na osvobojenem ozemlju in oteti pred pozabo vsaj del slavne zgodovine, ki jo je z junaštvom in krvjo pisalo 4000 belokranjskih in več tisoč drugih slovenskih borcev. Prav tako bo s tem obsežnim delom izrečeno priznanje tisočem Belokranjcem, ki so kot aktivisti, terenci in nesebični podporniki dajali varno zavetje narodnoosvobodilni vojski. »Belokranjski zbornik« bo vsakakor pomemben prispevek k zgodovinskemu gradivu o slovenski narodnoosvobodilni borbi, nedvomno pa bo tudi zanimiv in kvaliteten, kajti pripravljajo ga stari aktivisti in borci, kakor: Ivan Novak-Očka, Niko Jakofčič, Martin Zugelj, Tone Suštaršič, Janez Kramar, Niko Belopavlovič, Anica Ivec in drugi. Med pripravljalci je tudi nekaj novinarjev in publicistov.

Mestni odbor ZB v *Kranju* namerava odkriti spominske plošče vsem padlim borcem in žrtvam fašističnega divjanja v občini Kranj. Ta plošča naj bi bila v Prešernovem

gaju, vendar zanjo še nimajo vseh podatkov. Ker bo MO ZB izdal tudi spominske knjige, prosi svojce in prijatelje padlih, naj mu sporoče njihove življenjepisne.

Občinski odbor ZB v *Sentvidu* nad Ljubljano je na lanskoletnem praznovanju dneva JLA izročil partizanskim vdovam in otrokom hranilne knjižice z dokaj visokimi začetnimi vlogami. Na ta svojevrsten in posnemanja vreden način so obdarovali partizanske vdove (19 po številu) z vlogami po 1000 in 38 otrok padlih borcev z vlogami po 500 din. Tako se je šentviška ZB na edinstven in lep način oddolžila 19 vdovam ter spominu na padle tovariše. Po budo za to svojevrstno toplo skrb za partizanske vdove in otroke je dal tovariš Jarc.

Spomin na zmagovito bitko z Italijani v Jelenovem žlebu leta 1943 še ni zamrl med ribniškimi ljudmi. Dokaz za to je odločitev ribniške ZB, da 26. marec praznuje kot svoj znameniti občinski praznik. Ob letošnji 10. obletnici bitke v Jelenovem žlebu so se svečanosti v *Ribnici* posebno razmahnile: že na predvečer občinskega praznika se je po mestu razvila slavnostna baklada v Domu TVD »Partizan« pa je bila svečana akademija, kjer so borci pripovedovali meščanom, ki so napolnili dvorano do zadnjega kotička, o znameniti bitki. Zatem je nastopila ribniška mladina s plesnimi in telovadnimi točkami, pevci in godba pa so poskrbeli za vedro razpoloženje. Svečanosti so bile zaključene v četrtek, 26. marca, ko so se Ribničani poklonili na grobovih padlih borcev.

V soboto, dne 1. avgusta, bodo, kakor vsako leto, Savinječani proslavili 10. obletnico osvoboditve Zg. Savinjske doline. Medtem ko so lani praznovali spomin na osvoboditev v Ljubnem ob Savinji, so se letos zaradi boljših prometnih zvez odločili za Mozirje. Od tam bodo šle na pohod tradicionalne partizanske patrolje, ki bodo obiskale vse znamenitejše kraje iz NOB in partizanske družine. V Mozirju pa pripravljajo slavnostni program.

Ive Šubic: Razgovor

Najnovejša oprema padalca

V zvezi z veliko višino stratosfernih letal, so tudi padalci dobili novo opremo. Eden najboljših angleških padalcev ima odslej pri poskusnih skokih iz stratosfere na sebi novo belo čelado, narejeno po načrtih inštituta za letalsko medicino. Čelada ima dva dela. Znotraj je izolirana in tapcirana. Ima dva zaščitna poklopca za ušesa, h katerim sta pritrjeni radijska in maska za kisik. Poklopca ne prepuščata zvoka. Čvrsti zunanji del je sestav-

ljen iz tenkih plasti nylona, zlepljenih s smolo, kakor vezane plošče.

Čez obraz ima padalec masko za kisik, da lahko visoko nad zemljo, kjer je zrak redkejši, diha. Maska je v zvezi z napravo, ki meri hitrost padalčevega dihanja. Padalčeva obleka je narejena iz dveh delov, po vzorcu obleke za polarne raziskovalce. S posebnimi zaklopkami ima pritrjene čevlje in hlače, da jih med skokom ne izgubi. Pod padalom so v škatlici instrumenti, ki sproti beležijo za znanstvene raziskave važne podatke. Iz škatlice so napeljene žice električnih instrumentov, ki štejejo in zapisujejo padalčevo utripanje srca, dihanje, temperaturo njegove kože, hitrost padanja in še nekatere druge važne podatke.

Padalo iz vrvic

V Angliji so uvedli padala iz vrvic, ki jih uporabljajo za hitrejši pristajanje bombnih letal. Padala privežejo reaktivnim lovcem in bombnikom na rep, da se odpro pri spuščanju. Kakor trdijo strokovnjaki, je novo padalo precej skrajšalo pot, ki jo opiše letalo od spuščanja do pristanka. Padalo iz vrvic ima namreč neke prednosti pred svilnatim: že ko se odpre, sprejme nase vso težo tovora, ublaži pritisk, pa tudi zložiti se da v mnogo manjši zavoju kot padalo iz svile.

Če se bodo nova padala kot zavora za bombnike v celoti obnesla, bo letalska industrija precej prihranila. Letalcem namreč pri pristajanju ne bo treba rabiti zavor, ki sodijo med najbolj občutljive letalske dele.

Novosti iz letalske službe

Neka londonska tovarna je dokončala posebno napravo, ki z njeno pomočjo lahko tehnično osebje pregleda, popravi in opremi sleherni del letala. Tej napravi so dali ime »žirafa«, ker konstrukcija v resnici spominja na to žival. »Žirafa« se dviga in spušča s pomočjo hidravlične črpalke in kljub preprostosti deluje brezhibno. Na mostiček se lahko povzpno hkrati štirje ljudje in jih naprava dviga v višino in širino okrog letalskega trupa. Stopnice so vedno vzporedno z zemljo, tako da se delavci lahko nemoteno vzpenjajo in spuščajo po njih.

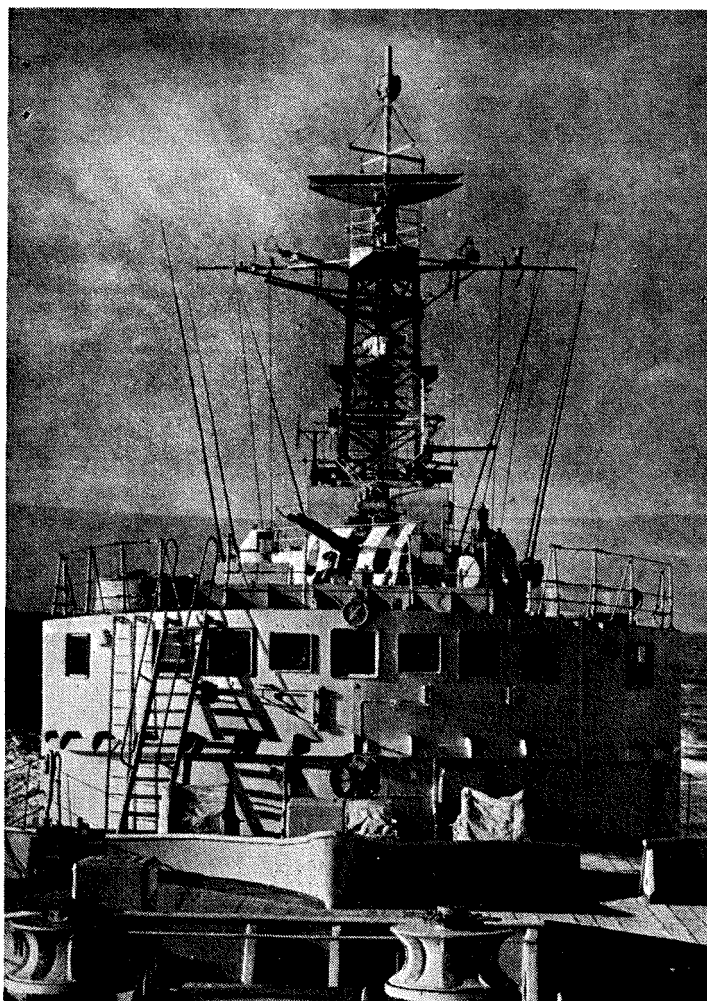
Nova oblika bomb

Bombniki, ki jih gradijo danes in ki nosijo bombe pod krili, lahko dosežejo večjo hitrost in nosijo obenem večji tovor bomb, kakor bombniki, ki so jih uporabljali v drugi svetovni vojni. To so dosegli na ta način, da so dali bombam aerodinamično obliko. Samo zaradi te, na prvi videz sicer malenkostne izpremembe, lahko bombnik, ki nosi tri takšne bombe, doseže na uro 80 km večjo hitrost, kakor bombnik istega tipa, ki nosi bombe stare oblike.

V Angliji so začeli izdelovati vojne, civilne in manjše terenske avtomobile, ki lahko vozijo pod vodo. Slika prikazuje model avtomobila, namenjenega za vojsko; poganja ga motor znamke »Rolls-Royce«, zaprt v posebno napravo, ki preprečuje, da vanj ne vdira voda. Med posebnostmi tega vozila najdemo tudi cev, ki dovaja zrak in izpušča pline. Pri vožnji po suhem zloži vse vzdolž blatnika

Fotografija nam prikazuje komanđni most in prednji jadrnik protipodmorniške fregate »Relentless«. To je prva angleška vojna ladja, izdelana iz posebnega materiala, ki je odporen proti učinkom atomskih izstrelkov

Nova vrsta potniške ladje

Ladjedelnica v Belfastu bo v kratkem izročila prometu novo vrsto ladje. Turbine bo imela ta ladja ne v medkrovnju kot do zdaj, marveč blizu krme. Tudi kotle bodo pomaknili h krmi, stroji pa bodo tik nad njimi. Na ta način bo imela nova potniška ladja mnogo več prostora za salone in udobnost potnikov. Sedem velikih salonov, mnogo udobnih kabin in paluba za sonče-

nje bodo porok za kulturnen prevoz potnikov. Rezervoarje za pitno vodo bodo po novem skoraj opustili, saj se bo ladja lahko oskrbovala z vodo iz morja. Sodobne naprave za destilacijo morske vode bodo skrbale, da potnikom nikdar ne bo manjkalo osvežujoče vode. V trup bodo namestili stabilizator, tako da se bo ladja na odprtem ali razburkanem morju le malo gugala.

Največji bombnik

Decembra preteklo leto je opravil preizkusni let najnovjši angleški reakcijski bombnik, ki je obenem tudi največje letalo te vrste na svetu. To je štirimotorni s krili v obliki polmeseca. Motorji so vgrajeni v krilih in razvijajo moč, ki jo ima 25 velikih lokomotiv ali deset težkih bombnikov iz pretekle vojne.

Konstrukcija tega letalagiganta ima vrsto tehničnih novosti, od popolnih aerodinamičnih oblik do kontrolnega sistema, ki so ga graditelji namestili na prednji rob kril. Delovanje kontrolnega sistema drže konstruktorji za zdaj še v tajnosti. Prve fotografije o tem letalu izdajajo, da je rep novega bombnika visoko dvignjen in potisnjen nazaj. Točna hitrost še ni znana, pač pa domnevajo, da leti veliki bombnik s hitrostjo, ki je večja od hitrosti zvoka. Povprečna hitrost je menda okrog 950 km na uro. Potemtakem je to najhitrejši bombnik na svetu.

Nove avtomobilske luči

Na neki razstavi novih tipov avtomobilov v tujini so razstavili tudi mnogo novih tehničnih izumov, ki so vzbujali splošno pozornost obiskovalcev. Ljudje so se zanimali zlasti za nove avtomobilske luči, ki se avtomatično prižgo, ko pade nanje snop svetlobe iz luči drugega, od nasprotne strani vozečega avtomobila. V avtomatični luči je za svetlobo zelo občutljiva fotoelektrična celica. Z novim izumom se bo varnost nočne avtomobilske vožnje zelo povečala. Razstavljen je bil tudi instrument, ki kaže prednost avtomatičnega spreminjanja hitrosti. Če ga vdela v navadno avtomobilsko karoserijo, izkorišča normalni menjalec in potreba po več menjalcih odpadla. Šoferju sploh ni treba z roko segati po menjalcu, tako da lahko vso pozornost posveti cesti, hitrost pa poljubno in avtomatično spreminja.

Spominski dnevi v aprilu

LETO 1941

6. Ob 5.15 je fašistična Nemčija napadla Jugoslavijo in tega dne Beograd večkrat močno bombardirala.

7. Iz obmejnega področja vzdolž jugoslovansko-avstrijske meje so Italijani izslehili velik del slovenskega prebivalstva; v štirih dneh 13.454 oseb.

8. CK KP Slovenije je poslal k divizijskemu štabu Dravske banovine delegacijo z zahtevo, da se oborože jeseniški delavci, ki so se sami javili za obrambo severne meje. Štab je odklonil vrsto konstruktivnih ukrepov, ki jih je predlagala delegacija.

KPS je v teh dneh izdala letake, pozivajoč jugoslovanske narode na obrambo domovine ter organizirala odhod prostovoljcev na fronto.

10. Na dan vdora nemških tankov v Zagreb, na dan proglasitve Paveličeve NDH, je bil na seji CK KPJ ustanovljen Vojni komite s tovaršilom Titom na čelu.

11. Ljubljano je zasedla italijanska vojska.

12. Ob prisotnosti večine članov je bila pri Trebnjem kratka seja CK KPS, na kateri so sklenili, da se začne zbirati orožje, da se razkrinkava politike in generale, ki so izdali domovino, ter da se začne politična akcija proti okupatorjem. Sklenili so, da morajo kompromitirani člani v ilegalno.

15. CK KPJ je v proglasu pozval jugoslovanske narode naj strnejo svoje vrste in prenašajo tudi najtežje udarce; naj ne klonejo niti, če bi v tej borbi začasno podlegli.

Takoj po prihodu so začeli Nemci na Stajerskem in Gorenjskem načrtno germanizirati. Na osnovi gestapovskih kartotek so začeli zapirati zavedne Slovence in jih trpali v taborišča Borl pri Ptuj, Rajhenburg, Meljsko kasarno v Mariboru itd.

17. Vrhovno nemško poveljstvo je javilo kapitulacijo stare jugoslovanske vojske. Naslednjega dne je jug. vojska položila orožje.

22. Na Stajerskem in Gorenjskem so nemške okupacijske oblasti postavile komisarja za ureditev nemštva. Njegovi uradi so zaplenili imovino pregnanih Slovencev, ki so morali pred odhodom podpisati izjavo, da prepuščajo posestvom nemškemu rajhu.

27. Na temelju direktiv CK KPJ in na pobudo CK KPS je bil v Ljubljani ustanovljen sestanek Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ki je postala eden od pogojev za uspešno pripravo oborožene vstaje.

29. aprila do 15. maja. Okupatorji so razdelili Slovenijo. Nemci so si prigrabili 11.000 km² s približno 800.000, Italijani okoli 4.550 km² s 330.000, Madžari pa okoli 1000 km² z nad 100.000 prebivalci.

Kapitulacija stare jug. vojske

Boris Kidrič, sekretar IO OF l. 1941

LETO 1942

1. V bližini Ortneka se je spopadla patrulja Notranjskega odreda z močnim oddelkom fašistov. V enurni borbi je patrulja pobila več fašistov in se prebila iz obroča.

Prve dni aprila je IO OF pozval aktiviste in organizacijo OF, da usmerijo vse svoje sile v vojaško osvobodilno akcijo za razširitev, učvrstitev in zmagoviti pohod slovenskega partizanstva.

2. Primorski partizani so se pri Ostrožnem Brdu v Brkinih spopadli z italijansko patruljo.

3. Glavno poveljstvo slov. partizanskih čet je pozvalo štab III. grupe odredov, naj shrani arhiv, ki bo zvesta slika slavnih in junaških dni osvobodilne borbe slovenskega naroda. Istočasno mu je dal naloge v zvezi s formiranjem novih partizanskih enot, mobilizacijo in krepitvijo partizanstva na Primorskem, na Gorjancih in v Beli krajini.

V Mariboru so nemški okupatorji ustrelili 30 talcev.

IO OF je izdal odlok o razlastitvi tujih veleposestev, kot povračilo za škodo, ki so jo povzročili okupatorji.

V teh dneh so kulturni delavci izdali resolucijo, v kateri izrekajo popolno zaupanje vrhovnemu vodstvu OF in pozivajo vse kulturne in znanstvene delavce, naj ne sodelujejo z okupatorji. OF je opozorila slovenske športnike, naj ne sodelujejo v fašističnih športnih organizacijah.

4. Borci 1. Primorske čete so v Košan ubili 2 karabinerja, nakar so skvadristične tolpe navalile na Ostrožno Brdo in požgale 10 hiš ter ubile 2 osebi.

Glavno poveljstvo slov. part. čet je izdalo naredbu o imenovanju štabov grup odredov in jim določilo naloge.

V Dragi na Gorenjskem so nemški okupatorji ustrelili 29 talcev, teden dni kasneje pa 10.

5. Borci Revirske čete so napadli nemško orožniško postajo v Št. Ožbaltu pod Trojanami.

Na Skalnici pri Gorici je bila konferenca aktivistov OF s Primorske.

7. Z odredbo Glavnega poveljstva slov. part. čet so začele enote III. grupe odredov učenčevati italijanske orožniške postojanke in okupatorske oblasti.

7.-9. Italijanski okupatorji so v Ljubljani ubili 4 osebe med preiskavami oz. ob žici, s katero je bila Ljubljana obdana.

10. Partizanska patrulja 11 mož, pod vodstvom Vasje Ižanca — Jožeta Klanjca, ki je hotela kočevski organizaciji rešiti važen tehnični material, so zaradi izdajstva obkolili v gozdu nad Mahovnikom oddelki italijanske divizije Granatieri. V boju je patrulja pobila na desetine Italijanov, sama izgubila 3 borce, 3 pa so bili ranjeni.

Organi VOS so likvidirali v Ljubljani in okolici 4 italijanske konfidente.

11. Na Zabukovju pri Blatnem klancu so oddelki črnih srajc in italijanske vojske napadli 5. četo 2. bat. II. grupe odredov. Kljub presenečenju so se borci II. grupe odredov znašli, prešli v napad in se po dvehurni borbi prebili skozi obroč.

Streljanje talcev

Narodni heroj Ljubo
Sercer

Borci Kamniškega bataljona so napadli sovražno postojanko v Vauah pri Litiji.

14. Borci Kokoške čete so v Zg. Brniku uničili nemško patroljo. Po tej akciji so izvršili Nemci veliko hajko proti Kokoški četi v Uden borštu. V preboju skozi sovražni obroč se je četa razdelila na tri skupine, od katerih so Nemci eno uničili pri Letencah,

15. Italijanski okupatorji so začeli pobirati v Ljubljanski pokrajini radijske aparate.

16. Iz borcev Serčerjevega bataljona, ki so 18. marca prišli na Kočevsko, se je formiral Južnodolenjski bataljon, kasneje imenovan Kočevski oz. 2. bat. Notranjskega odreda.

Rakovska četa (3. četa Serčerjevega bataljona) je pri Prezidu napadla karabinjersko patroljo.

17. V Begunjah na Gorenjskem so Nemci ustrelili 50 talcev kot odgovor na napad Kokoške čete in likvidacije jeseniškega župana.

Na Dolenjskem so Italijani napadli taborišče 1. partizanske brigade oz. II. grupe odredov v Bojanskem borštu pri Stični. 1. četa 2. bat. je pričakala fašiste 98. legije na Medvedjeku pri Trebnjem in jih pognala v beg. Prav tako je bil popolne odbit italijanski napad na taborišče.

18.—21. Italijanske vojaške enote in enote tržaške kvesture so vršile ofenzivo proti primorskim partizanom na Nanosu. Partizani so jih pričakali na položajih, 4 ubili, 6 pa ranili. Borbo je vodil Martin Greif-Rudi.

19. V Grbajelu ob Kolpi je bil sestanek med slovenskimi in hrvaškimi partizani. Slovenske partizane so zastopali Aleš Bebler, Ante Novak in drugi. Rakovska četa je pri Prezidu napadla in uničila 4 vojaške kamione polne vojakov.

V Ljubljani so organi VOS minirali anteno italijanske radijske oddajne postaje »EIAK«.

20.—27. Med Stično in Radohovo vasio so enote II. grupe odredov trikrat napadle italijanske vojaške transporte.

22. Blizu Hrasta pri Metliki so se borci Belokranjske čete spopadli z italijansko patroljo ter enega ubili. Italijani so zato v Mačkovcu požgali 4 hiše.

23. Od začetka aprila so organi VOS ubili v Ljubljani 40 izdajalcev.

V Ljubljani je bilo okoli 1200 članov Narodne zaščite.

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je izdalo naredbi o organizaciji in nalogah NZ.

24. Italijanski okupatorji so razglasili streljanje talcev v Ljubljanski pokrajini.

Stab III. grupe odredov je izdal naredbi št. 5, s katero je formiral Dolenjski in Notranjski partizanski odred in imenoval njih štabe. Z isto naredbi je uvedel partizansko »triglavko« ter prepovedal sekanje lesa v gozdovih.

25. Močne italijanske sile so z vseh strani napadle položaje 2. bat. Notranjskega odreda na Stružnici.

26. V napadu na vojaški vlak med Radohovo vasio in Stično je bilo več vojakov ubitih. Iz maščevanja so Italijani pri Radohovi vasi ustrelili prvih 6 talcev.

27. 1. bat. Savinjskega odreda je uničil rudniške naprave v Trbovljah.

Nemški okupatorji so ustrelili v Mariboru 20 talcev.

29. Italijanske voj. oblasti so razglasile izjemno stanje v več občinah na Kočevskem, Suhi krajini in Loškem potoku.

30. Patrolja 2. bat. Notranjskega odreda pod vodstvom narodnega heroja Franca Avblja-Lojka, je s po-

močjo NZ zavzela Brod na Kolpi in razorožila 15 sovražnikov.

V železniških delavnicah v Šiški so Italijani aretirali 180 oseb.

Kljub žici in popolni zaporji je bila Ljubljana žarišče politične akcije proti okupatorju. V aprilu je bilo v Ljubljani 390 odborov OF z okoli 8000 člani. V tem številu pa ni vsoto ženske antisistično gibanje in mladinsko gibanje v okviru OF.

LETO 1943

2. Borci Zasavskega bataljona so napadli gestapovsko šolo v Ponovičah pri Litiji.

3. Novo ustanovljeni Koroški bataljon je pod vodstvom Lenarta napadel sovražno posadko v Mežici.

4. Nemci so začeli veliko ofenzivo proti Koroškemu bataljonu, ki se je več dni prebijal skozi sovražni obroč. Do borb je prišlo na Luži in »Čofatem vrhu«.

7. Briški bataljon je odbijal napade italijanskih kolon pri Kobreskem, Fonih in Kolovratu.

9. Tomšičeva brigada se je borila na Krimu in Mokrcu s kolonami dveh italijanskih divizij, ki so z vseh strani prodirale proti njenim položajem.

10. Serčerjeva brigada je razrušila železniško progo Novo mesto—Metlika.

Primorska operativna cona je odredila ustanovitve prvih primorskih brigad Ivana Gradnika in Simona Gregorčiča.

12. Deli Dolomitskega odreda se bore z Italijani na odseku Ključ—Veliki hrib.

14. Borci Zasavskega bataljona so pod vodstvom Kranjca-Pogljajna napadli rudnik v Zagorju in uničili žično železnico in 5 motorjev.

17.—18. Borci Serčerjeve brigade, Dolenjskega odreda in Primorsko-Goranskega odreda so rušili železniško progo Crnomelj—Metlika.

18.—21. Serčerjeva in 13. proletarska brigada ter Primorsko-Goranski odred so se borili na Gorjancih z oddelki dveh italijanskih divizij in fašistične enote »21. April«.

19. V Kropi so nemški okupatorji ustrelili 10 talcev.

21. V Logu v Poljanski dolini so se borci Gorenjskega odreda borili z Nemci, dva dni zatem pa pri Zelenikih v Selški dolini.

26. Na planini Golobar nad Bovecem so Italijani napadli borce novoustanovljene Gradnikove brigade in jim prizadejali hude žrtve. V tej borbi sta padla Pirjec—Marko Belin in Močnik Cvet—Florjan Notranjec.

27. V Bistri v Rožni dolini na Koroškem so partizani uničili žago, tovarno akumulatorjev ter rešili 50 Rusov.

Na Pogledu na Kočevskem Rogu je bil I. Zbor aktivistov OF.

28. Pri Moravčah so nemški okupatorji ustrelili 10 talcev.

Borci Cankarjeve in 13. proletarske brigade so napadli sovražno postojanko Drušče in G. Radulje severno od italijansko-nemške meje.

30. Borci Kamniškega bataljona so uničili železniško postajo Trzin pri Domžalah.

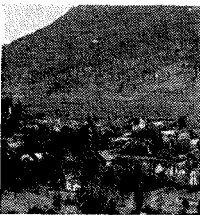
LETO 1944

1.—4. Enote IX. korpusa so imele boje za Sp. Idrijo.

2. Minersko-sabotažna skupina IX. korpusa je v Trstu minirala kinodvorano. Skupino je vodil Mihajlo. Onesposobili so okoli 200 Nemcev. Nemci so zato postrelili 73 Slovencev.

Bataljon Notranjskega
odreda

Pogled na Čepovan

Aleš Bebler

3. Borci Cankarjeve brigade so na odseku Stranska vas—Birčna vas—Lakovnice napadli nemško-domobransko kolono, ki je udrla iz Novega mesta, in jo po hudih bojih pognali na izhodiščne položaje.

3.—4. Borci Dolenjskega odreda so uničili nemško orožniško postajo Dole pri Tržišču, pri čemer je bilo ubitih okoli 40 Nemcev.

5. Na odseku Šmarjeta—Sv. Jurij—Karteljevo so enote 15. divizije napadle sovražno kolono, ki je udrla iz Novega mesta, ter ji v manevrskem boju prizadejale večje izgube. Prisilile so jo k umiku.

7. Enote 18. divizije so napadle sovražno kolono, ki je iz Zelimelj preko Kureškega prodirala na Golo ter jo po pet in polurni borbi pognale na izhodiščne položaje.

11.—23. Na področju Cerkna, Banjske in Čepovanske planote je sovražnik vodil ofenzivno proti enotam IX. korpusa. V borbi s sovražnimi enotami pri Ledinah je 30. divizija utrpela večje izgube.

12. Pri ortneškem gradu so se borci Levstikove brigade borili s sovražno kolono.

Dolenjski odred je uničil sovražno postojanko Zagozd pri Kumu.

15.—16. Pod vodstvom Pokrajinskega odbora OF je bila II. pokrajinska konferenca zastopnikov okrožnih gospodarskih komisij za Slovensko Primorje.

16. V prvih jutranjih urah je sovražnik napadel del 9. brigade blizu ortneškega gradu.

19.—20. Enote VII. korpusa so napadle sovražno postojanko v Ribnici.

31. divizija je rušila železniško progo Rakek—Košana.

21. Cankarjeva brigada je napadla sovražno postojanko Ig pri Ljubljani in jo z jurišem uničila. Isti dan je 12. brigada demonstrativno napadla sovražno postojanko v Pijavi gorici. Naslednji dan so imeli Cankarjevci boje na Golem pri Ljubljani.

22.—23. Minersko-sabotažna skupina Vojkove brigade je pod vodstvom brigadnega obveščevalca Toma uničila bencinsko skladišče v Postojnski jami.

23. V Metliki je bilo zborovanje novoizvoljenih odbornikov in odposlancev v okrajne narodnoosvobodilne skupščine.

23.—24. Na odseku Pijava gorica—Turjak—Golo sta Cankarjeva in 12. brigada napadli domobrnce ter jih v dvodnevni borbi nad 60 uničili.

Iz Ljubljane, Novega mesta in Litije so sovražne kolone udre na osvobodeno ozemlje in postavile postojanke v Žužemberku, Mirni peči, Trebnjem in Dobrniču.

24. GSS je ustanovil Koroško grupo odredov in tako osamosvojil vojaško vodstvo na Koroškem. S tem je Zah. koroški odred prešel iz sestava IX. korpusa v sestav IV. operativne cone.

Bovška četa je iz zasede napadla sovražno patroljo na poti Bovec—Kluža. Naslednjega dne je bila četa napadena v taborišču nad Klužami.

27. Ljubljanska brigada se je borila s sovražnikom na položajih pri Sv. Gregorju nad Sodražico. Takrat se je borila s sovražno kolono tudi Levstikova brigada in sicer na poti iz Velikih Lašč proti Ribnici. V celodnevni borbi so enote 18. divizije pobile okoli 60 sovražnikov.

Bataljon Vzhodnokoroškega odreda je med Koroško Belo in Zelezno Kaplo napadel nemško kolono.

28. aprila do 4. maja. Enote VII. korpusa so napadle postojanke, ki jih je sovražnik postavil 23. oz. 24. aprila. V ogorčenih borbah so enote VII. korpusa ob podpori topniškega ognja prisilile sovražnika, da je pobegnil iz postojank.

Aprila so v Mariboru zaradi izdajstva gestapovskih agentov aretirali 55 oseb, večinoma organizatorje OF.

LETO 1945

1. Na Gačniku pri Vojškem sta padla narodna heroja Anton Šibelja—Stjenka in Evgen Matejka—Pemc.

2.—3. Obrambni boji 30. divizije na St. Viški planoti.

5. V Storah pri Celju se je patrolja IV. operativne cone predala četa protivišonske obrambe, sestavljena največ iz Madžarov.

6. Celodnevna ogorčena borba Prešernove brigade s četniki na položajih Sv. Lovrenc—Otanjnik pri Postojni.

Sercerjeva brigada je pri Ločici na Štajerskem napadla sovražno kolono ter jih okoli 80 pobila; sami so imeli 3 mrtve in 13 ranjenih.

Bračičeva brigada je uničila utrjeno sovražno postojanko Huda luknja juž. od Mislinja.

Enote 18. divizije so napadle sovražno postojanko Struge. Naslednjega dne je sovražnik z vseh strani napadel postojanje brigad 15. in 18. divizije. Cankarjeva pa sta odbijali napade na odseku Zvirče—Struge.

7.—9. Zaradi ofenzivnega sunka iz Kočevja proti Staremu Logu in dalje proti Dvoru je štab VII. korpusa prevrgel Cankarjevo in 12. brigado na levo obalo Krke ter z njimi presenetljivo napadel sovražne postojanke Mali in Vel. Lipovec, Vinkov vrh in Dvor. Brigade so sovražnika pognale v beg.

8. Borci Kosovelove brigade so s komando mesta Bled uničile sovražno postojanko v Zg. Gorjah pri Bledu.

9.—15. Ofenziva nemških in domobranskih enot proti enotam VII. korpusa na področju Suhe krajine in Kočevskega Roga. V hudih bojih s sovražnimi kolonami so se enote VII. korpusa umaknile iz Suhe krajine. S prodorom sovražnih enot v Kočevski Rog do linije Rdeči Kamen—Sv. Peter—Kunč, je moč sovražne ofenzive popustila zaradi ogromnih žrtev.

11. Borci Briško—beneškega odreda so zah. od Kobarida razbili nemško SS kolono.

13. Na položajih Ravne, sev. od Šoštanja, je Bračičeva brigada po celodnevni borbi prepodila sovražno kolono.

15. Ob podpori topništva so enote 18. divizije napadle sovražnika v Podhosti, Meniški vasi in v Dol. Toplicah.

Jurišči 30. in 31. divizije so napadli kozaško postojanko Gorjansko na Krasu.

16.—17. Tomšičeva brigada je uničila utrjeno postojanko Vojnik pri Celju.

18. Enote 18. divizije in 5. Prekmorska brigada so napadle sovražnika na odseku Poljane—Rigelj ter ga po hudih bojih vrgle proti Podhosti.

Enote Operativnega štaba za Benečijo so ob Nadiži uničile kamion republikancev. Istega dne je 1. bataljon napadel ROA pri Logu, severno od Tarčenta ob Nadiži.

20. GSS je dal štabu IX. korpusa povelje za prodor proti Trstu.

Jeseniško-bohinjski odred je imel borbo z 200 domobranci v Lajšah. Naslednji dan je bil sovražnik po 4 in polurni borbi odbit.

21. Enote IX. korpusa so prešle v splošen napad na sovražne postojanke v območju Trnovske in Banjske planote.

22. Enote 30. divizije so nadaljevale z operacijami. Vojkova brigada se je borila s sovražnikom na odseku Grgarja, Gregorčičeva brigada je napadla sovražnika v Predmeji, udarne čete 30. in 31. divizije pa so operirale na odseku Opčin.

Komanda mesta Trst, ustanovljena že v avgustu 1944, se je organizacijsko izpopolnila z mobilizacijskim, tehnično-

Tomšičeva brigada na Štajerskem

Komandant 2. diviziona art. 15. divizije opazuje Ribnico pred akcijo

Borci Kosovelove brigade

Borbe za Trst

Miha Marinko

vizije prodrle v predmestje Trsta do Barkovelj, Rojana ter takoj začele s pouličnimi boji. Enote 31. divizije so krenile proti Nabrežini, Tržiču in Gorici. Hkrati so vdrla v Trst enote IV. armade.

prometnim, oborožitvenim in ekonomskim odsekom ter mesto razdelila na 4 sektorje.

Enote 18. divizije so v ogorčenih bojih na odseku Dol. Toplice uničile 88 sovražnikov, same pa so imele 14 mrtvih in 18 ranjenih.

26. V odločni ofenzivi so enote IX. korpusa uničile sovražni postojanki Predmejo in Otlico.

27. Tito je izdal povelje enotam IV. armade, naj začno z boji za osvoboditev Trsta.

28. Borci 30. divizije so prekorčili Vipavsko dolino, vdrla na Kras in začeli s prodorom proti Trstu.

30. Po srditih bojih pri Opčinah, Repentaboru pri Kontovelju so brigade 30. divizije

Spominski dnevi v maju

LETO 1941

1. CK KPJ je izdal proglas, v katerem poziva jugoslovanske narode, naj ne klonajo ter naj vztrajajo v boju, ki ga vodi avantgarda delavskega razreda — KPJ.

2. Nemci so začeli na Gorenjskem razpuščati slovenske organizacije.

3. Proti načelom mednarodnega prava je Mussolini proglasil del Slovenije z Ljubljano za sestavni del italijanske kraljevine z imenom »Ljubljanska pokrajina«.

6. V Grazu so na konferenci izdelali načrt za deportacijo 260.000 Slovencev v Srbijo. Izselitev je 25. maja odredil Hitler.

10. Nemci so na Stajerskem ustanovili »Stajersko domovinsko zvezo« (Steirischer Heimatsbund), ki je kot edina politična organizacija germanizirala Slovence na Stajerskem. V okviru te organizacije so ustanovili »Wehrmannschaft«, v kateri je moral služiti vsak član zveze od 18—50 let starosti.

Po 10. maju je začel spet izhajati »Slovenski poročevalec«.

24. Šef civilne uprave Kutschera je prepovedal poslušati tuje radijske postaje.

29. Na Gorenjskem je Kutschera ustanovil »Koroško ljudsko zvezo« (Kärntner Volksbund).

LETO 1942

1. Štab III. grupe odredov je proglasil »partizansko ofenzivo«.

Na osvobojenem ozemlju na Kočevskem so prevzeli oblast partizani.

1. maj je primorsko ljudstvo proslavilo z izobešanjem zastav in trobilnimi akcijami; pri snemanju partizanskih zastav v naseljih Skrbina in Volčji grad sta bila ranjena 1 karabinjer in 1 fašist.

V začetku maja je bil na Blatnem klancu pri Trebelnem sestanek vojaških in političnih funkcionarjev, kjer so sklenili, da se spričo velikega priliva k partizanom razširi Dolenjski bataljon v odred.

4. Borci 1. bataljona Sa-

vinjskega odreda so se spopadli z Nemci pri Tremerju (pri Celju).

5. II. grupa odredov je zaradi prihoda novih prostovoljcev ustanovila 3 bataljone.

7. Oddelki 2. polka divizije »Granatieri« so napadli Horjulsko četo, ki se je med bojem umaknila na Gorenjsko. Na povratku so te italijanske oddelke pričakali člani Narodne zaščite ter jih pri Hruševju v Dolomitih porazili. Po italijanskih podatkih je bilo onesposobljenih 111 vojakov.

V odgovor na italijanski razglas o streljanju talcev je Glavno poveljstvo slov. part. čet odredilo, da bodo partizanske oblasti vsakokrat ustrelile isto število okupatorskih ljudi. Letaki so več dni viseli v Ljubljani v izložbenih oknih.

8.—10. Borci Dolenjskega odreda so večkrat napadli Italijane v Podturnu, Poljani, Podhosti, na Selah in v Meniški vasi.

10. V Ljubljani se je sestala komisija predstavnikov vojaških in političnih italijanskih oblasti, da prouči obrambo Ljubljane pred predvidenim partizanskim napadom.

11.—12. Na vojaškem strelišču v Ljubljani so Italijani ustrelili 19 talcev.

12.—13. Borci 2. in 3. čete 2. bat. Dolenjskega odreda so blizu Mirne dvakrat napadli vlak in poškodovali 4 lokomotive.

13. Nemški okupatorji so v Mariboru ustrelili 20 talcev.

Borci II. grupe odredov so napadli italijansko in belogardijsko posadko v stiškem samostanu.

V razglasu št. 2 je štab Zidanškovega bataljona objavil, da prevzema začasno oblast na osvobojenem ozemlju ter istočasno razglasil neveljavnost odredb, razglasov in zakonov italijanskih fašističnih oblasti.

(Prejšnjega dne je bataljon osvobodil vso Loško dolino in jo povezal z osvobojenim ozemljem na Krimu ter v okolici Cebra.)

13.—29. V gramozni jami pri Zalah v Ljubljani so Italijani ustrelili 21 talcev.

15. Prva četa Serčerjevega bataljona je pri Zelimljah ujela 8 italijanskih karabinjerjev, popoldne pa je napadla karabinjersko postajo na Igu.

16. V enem mesecu je imel Kočevski bataljon 35 akcij. Po lastnih podatkih je ubil 255 italijanskih vojakov in 8 oficirjev, sam pa utrpel 3 žrtve.

Vojaško italijansko sodišče v Ljubljani je obsodilo na smrt org. sekretarja CK KPS Toneta Tomšiča. Miho Marinka na 30 let, Vido Tomšič na 25 let in Pepco Kardelj na 18 let zopora.

17. IO OF je izdal odlok o postavitvi narodne oblasti na osvobojenem ozemlju. V odloku je rečeno, da prvi čas postavijo organe civilne oblasti terenski odbori OF, ki izvajajo navodila IO OF. Z danimi pogoji pa izvedejo terenski odbori kot oblasti organi volitve za NOO.

Serčerjev bataljon je osvobodil Ig in vse vasi v območju Krima.

18. Borci II. grupe odredov so pri Dobrunjah pri Ljubljani ujeli eno prvih vaških organizacij bele garde.

19. Težki obrambni boji Serčerjevega bataljona z močnimi ital. silami na področju Iga in okolice. V teh bojih je Gašperjev oddelek pobil 17 Italijanov, ko so hoteli ustreliti 3 dekleta.

Glavno povelj. slov. part. čet je vzpostavilo stik z GS Hrvatske, da bi vskladilo načrt za borbo proti okupatorjem.

19.—22. Bataljoni II. grupe odredov so na pohodu proti Stajerski imeli 21. maja silne boje na odseku Janče—Vel. Stanga, južno od Litije. Po povratku v Ljubljansko pokrajino so na ozemlju med Krko in železniško progo Grosuplje—Novo mesto postavili nad 50 NOO.

1. bat. Savinjskega odreda je napadel in uničil nemško orožniško postajo v Ljubnem (Savinjska dolina).

Štab III. grupe odredov je dal svojim enotam navodila za borbo proti italijanskim okupatorjem, ki so začeli izpadati na osvobojeno ozemlje, in navodila za volitve v krajevne NOO.

Tone Tomšič, slikan kot Ivan Pevec ob aretaciji 10. dec. 1941

Gubčeva brigada

20. Štab XI. ital. armadnega zbora je štabu II. ital. armade na Sušaku poslal predlog za »uničenje uporniške dejavnosti v Ljubljanski pokrajini« in v zvezi s tem zaprosil za 15 bataljonov vojske.

Borci Dolenjskega odreda so napadli sovražno postojanko Sv. Anton pri Vidmu in postojanko v Vel. Laščah.

21. V Gramozni jami so italijanski okupatorji ob 5.55 ustrelili organizacijskega sekretarja CK KPS Toneta Tomšiča.

Borci Šercerjevega bataljona so napadli Italijane pri »Mokarju« na mostu čez Iščico na Ljubljanskem barju in jih pognali proti Ljubljani. Partizanski strelji so padali v Ljubljano do Opekarske ceste.

V Mariboru so nemški okupatorji ustrelili 35 talcev kot odgovor za napad 1. bataljona Savinjskega odreda na Ljubno.

22. Težki obrambni boji Šercerjevega bataljona, Dakijeve udarne brigade in Zelimeljske partizanske čete na pobočjih Krima in Mokra. Italijani so, okrepjeni s 13 tanki in ob podpori topniškega ognja z Ljubljanskega gradu, napadali partizanske položaje.

23. Po izgonu Italijanov je 2. bataljon Dolenjskega odreda prevzel oblast na območju Skocjana pri Novem mestu.

Primorski partizani so porušili električni daljnovod pri Temenici.

26. Organi VOS so v Ljubljani ubili organizatorja bele garde Ehrlicha in Rojca.

Na odseku Vodice—Stari trg—Čušperk se je Zidanski bataljon spopadel z belogardistično tolpo, naslednji dan pa napadel ital. posadko v Čušperku.

27. Italijanske vojske in civilne oblasti v Ljubljanski pokrajini so izdelale načrt za interniranje ljudi v Gornars, za odvoz političnih zapornikov v Italijo ter načrt za razne ukrepe vojaškega značaja v Ljubljani.

Na temelju odloka IO OF je izjavilo Glavno poveljstvo slov. part. čet, da bodo ustreljeni vsi, ki bi pripravljali bratomorno vojno.

31. Borci Zidanskovega bataljona so iz zasede na Kozjem vrhu napadli Italijane, ki so v strelcih prodirali proti njihovim položajem.

Glavno poveljstvo slov. part. čet je konec maja izdalo naredbu za ustanovitev »Prvega slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča«. Bataljon je bil ustanovljen 14. junija 1942.

LETO 1943

1. Borci Zasavskega bataljona so izvršili sabotažno akcijo na železniški postaji Sava.

1.—2. Gubčeva, Cankarjeva in 13. proletarska brigada so napadle ital. in belogardistične postojanke v dolini Mirne, Mokronog, Rakovnik, St. Rupert in porušile železniško progo Trebnje—Krmelj v dolžini več kilometrov.

Boji primorskih partizanov z Italijani na Knežjih Ravnah nad Tolminom.

Na območju videmske pokrajine je bil za borbo proti partizanom ustanovljen 24. ital. armadni zbor, ker se je plamen partizanske vojne razširil tudi v Rezijo in Beneško Slovenijo.

5.—9. Nemška ofenziva proti Zasavskemu in Kamniškemu bataljonu. Po ostrem boju pri Šipku nad Trojanami je Zasavski bataljon Nemce pregnal. Med ofenzivo je Kamniški bataljon vdrl v Kamnik in v tovarni Titan razorožil stražo.

10. Silni boji Gradnikove in Gregorčičeve brigade na Kolovratu, Livku in na Kovačičevi planini. Obe brigadi sta padli v sovražno ofenzivo ter v preboju skozi sovražne zasede prizadeli okupatorju večje izgube. Teh bojev se je udeležil tudi namestnik komandanta GSS Jaka Avšič.

Jaka Avšič

12. Velike demonstracije ljubljanskih žena na Kongresnem trgu pred štabom XI. ital. armadnega zbora; zahtevale so izpust internirancev. Podobna demonstracija je bila tudi pred sedežem komisarja Grazilija.

13. V Boh. Bistrici so nemški okupatorji ustrelili 9 talcev.

15. Enote IV. oper. cone so na Štajerskem povečale vojaško aktivnost in mobilizirale ljudi.

16. Nemški in italijanski okupatorji so začeli »5. sovražno ofenzivo« proti glavnini NOV in POJ in Vrhovnemu štabu v severni Crni gori.

18. Med Zako in Kobariдом so borci Gradnikove brigade napadli ital. avto.

Na povratku iz Beneške Slovenije je Gregorčičeva brigada prebijala oborožene fašistov in alpincev na Špiku, pri Breškem Jalovcu in pri Drnoli.

20. Boji primorskih partizanov na Stolu pri planini Bizci; obe primorski brigadi sta se umaknili na Krn.

26. Zasavski bataljon je v Moravški dolini aretiral več organizatorjev bele garde.

27. GSS je v dnevnem povelju pozval vse partizane, da spričo sovražnikove ofenzive proti glavnini naših sil izvrše Titovo povelje ter začno ostro borbo proti okupatorju.

LETO 1944

1. Gubčeva brigada je v jurišu zavzela sovražno postojanko Dobrnič.

Enote 14. divizije so napadle rudnik Velenje in kljub silnemu odporu uničile vse rudniške naprave na površju.

Pohorska brigada je napadla sovražno postojanko v Mislinju ter prisilila sovražnika k umiku.

V Beli krajini je bil posvet novoizvoljenih predstavnikov ljudske oblasti.

2. Po ogroženem boju, ki je trajal ves dan, je 12. brigada pregnala sovražnika iz Dobrniča.

3. Minersko-sabotažna skupina Briško-beneškega odreda je napadla in uničila sovražno oporišče pri gorški električni centrali ter minirala 3 transformatorje.

Vzhodnokoroški odred je na progi Žerjav—Jazbina uničil 7 lokomotiv, 4 mostove in 2 skladišči.

4. Po 4 dneh hudih bojev so enote 15. divizije zavzele Žužemberk ter gonile bežečega sovražnika proti Novemu mestu.

4.—14. Enote VII. korpusa so se borile s sovražnimi kolonami na odseku Žužemberk—Novo mesto—Trebnje ter jih pregnale v izhodiščne položaje. Med bojem so enote 18. divizije odbijale sovražne kolone na odseku Zvirče—Ilova gora—Korinj ter tako preprečile, da bi prodrli v Suho krajino in udarili enotam 15. divizije v hrbet.

5. Nemški bombniki so razrušili Dragatuš v Beli krajini.

Padel narodni heroj Marko Redelongi-Benečan. 5.—6. V Metliki je bila 1. novinarska konferenca, na kateri je sodelovalo okoli 100 novinarjev, tehnikov in propagandistov; istočasno je bila razstava partizanskega tiska.

6. Na Trojanah je Šlandrova brigada napadla nemško policijsko kolono.

13.—14. Borci Vzhodnokoroškega odreda so vdrl v Bistrico pri Pilberku, napadli Nemce in zaplenili 24 pušk in precej streliva.

14. Boji Tomšičeve brigade z nemškimi kolonami pri Zavodnjah blizu Soštanja.

2. bat. Gorenjskega odreda je napadel sovražno postojanko Putehof pri Trziču.

14.—17. Enote VII. korpusa so napadle sovražno postojanko v Trebnjem. Po tridnevnom boju je Cankarjeva brigada strla sovražnikov odpor.

15.—30. Enote IV. oper. cone so se borile s sovražnimi kolonami. Sovražniku se ni posrečilo obkrožiti in uničiti IV. oper. cono na Mozirskih planinah, na Pohorju in na odseku Bistra—Solčava.

19. Borci Briško-beneškega odreda so z Garibaldinci napadli sovražno postojanko pri Attimislu.

19.—20. Enote VII. korpusa so napadle in zavzele sovražno postojanko v Mirni peči. Sovražna posadka se je pred padcem postojanke pod zaščito nemških tankov prebila proti Novemu mestu.

Naši borci na Koroškem

Artilerija 30. divizije

21. V globinski zasedi so enote IX. korpusa napadle nemško kolono na cesti Gorica—Ajdoščina ter uničile 8 kamionov s posadko vred.

22. Slandrova brigada je napadla in uničila sovražno postojanko v St. Juriju ob Taboru.

23. Istočasno s začetkom sovražne ofenzive proti Vrhovnemu štabu v Bosanski krajini se je »500. SS padalski bataljon« spustil v Drvar in napadel Vrhovni štab NOV in POJ. Bataljon je bil popolnoma uničen.

Bazoviška brigada je uničila sovražno postojanko v Prvačini. Kosovelova brigada je likvidirala fašist. postojanko Dornberg, kjer je ubila 80 fašistov in zaplenila 2 protitankovska topa.

26. Bataljoni Gradnikove brigade so na Gorenjskem uničili sovražne postojanke v Zg. Gorjah pri Bledu in v Sr. vasi in el. centralo v Sp. Radovni.

27. 2. bataljon Vzhodno-koroškega odreda je napadel nemško kolono na Obirskem.

LETO 1945

1. Bataljoni tržaških delavcev so skupaj z enotami IV. armade in 30. divizije osvobodili skoraj vse mesto; oklepne enote IV. armade so napadale preostala sovražna oporišča v Trstu.

Brigade 31. divizije so osvobodile Tržič, Gorico in vzpostavile stik z zavezniki.

3. Štab IV. armade je v Bazovici ustanovil motorizirani odred ter ga poslal na Koroško, da prepreči umik bežečemu sovražniku.

4. Enote 15. divizije so osvobodile Kočevje, enote 29. hercegovske divizije pa Dol. in Gor. Logatec.

Padla je Majda Vrhovnik-Lojzka, narodni heroj.

Osvoboditev
Ljubljane

4.—5. Serčerjeva brigada je vdrla v Dravograd in po hudih bojih vrgla sovražnika na levi breg Drave. Istočasno je Tomšičeva brigada napadala sovražno postojanko v Crni.

5. V Ajdoščini je bila oblikovana prva slovenska vlada.

Enote IV. oper. cone so osvobodile Hrastnik in Zagorje.

Kokrški odred je iz zaporov v Begunjah rešil 600 političnih zapornikov.

Enote VII. korpusa so osvobodile Ribnico.

Enote IV. oper. cone so na poti proti Koroški prekoračile jugoslovansko-avstrijsko mejo.

6. Po hudih bojih so enote IV. armade osvobodile Vrhniko.

V Celovec je vdrl bataljon Koroškega odreda.

7. Brezpogojna kapitulacija Nemčije.

9. Motorizirani odred IV. armade je prodrl v Celovec.

Po dvodnevni hudih bojih na odseku Škofljica—Grosuplje—Sostro so enote 18. divizije prodrele v Ljubljano. V borbi za Ljubljano je bilo ubitih 520, ujetih pa 700 sovražnikov.

10. Z nepopisnim navdušenjem so Ljubljancani sprejeli na Kongresnem trgu prvo slovensko vlado.

11.—12. Na odseku Borovlje—Galicija na Koroškem so umikajoče se nemške, ustaške in belogardistične bande napadle Bračičevo brigado in ji zadale precej žrtev. Stiri dni po kapitulaciji fašistične Nemčije je izgubila brigada 94 borcev.

13. Celodnevna borba Tomšičeve brigade na križišču cest Poljane—Mežica in Poljane—Prevalje na Slov. Koroškem z umikajočimi se nemškimi in ustaškimi kolonami.

15. Enote IV. oper. cone so zajele štab Lehrove armade. Tomšičeva brigada je tega dne pri Guštanju razorožila SS divizijo.

Za ceno 1.700.000 žrtev je Jugoslovanska ljudska armada po 4 letih krvavih bojev osvobodila svojo domovino.

Beseda našim naročnikom in bralcem

Meseca aprila smo poslali položnice z natiskanim zneskom dolga vsem tistim naročnikom, ki dolgujejo naročnino še za lansko leto; nekateri celoletno naročnino, drugi polletno, tretji pa manjše zneske. Vse, ki so položnice prejeli, vljudno naprošamo, naj čimprej nakažejo na položnici napisani znesek. Ker se bližamo koncu prvega polletja, naprošamo vse naročnike, naj poravnajo vsaj polletno naročnino za leto 1953, če že ne zmorejo naenkrat celoletne naročnine. Med naročniki so tudi nekateri, ki še niso poravnali dela naročnine (doplačilo) za leto 1951. Le-tem bomo poslali v maju opomine s položnicami. Kdor kljub temu opominu ne bo poravnal dolga, mu bomo, četudi neradi, s 1. julijem revijo ustavili, dolg pa prisilno izterjali.

Naše revije letos ne bomo podražili. Tembolj pa želimo, da naročniki čimprej poravnajo naročnino in s tem vsaj delno poravnajo stroške za revijo, ki so letos z njenim izboljšanjem in podražitvijo papirja narasli za več kot polovico.

Mnogim smo januarja letos poslali revijo na vpogled. Vse tiste, ki so obdržali 1., 2. in 3. številko, štejemo zdaj k rednim naročnikom, in jih, kot ostale, naprošamo, da čimprej nakažejo naročnino po položnici, ki je bila priložena prvi številki. Kdor pa želi revijo odpovedati, mora poravnati, če jo odpove do 31. maja, polletno naročnino, po tem datumu pa celoletno.

Pri pošiljanju naše revije na vpogled smo lahko ugotovili, da so zlasti številčno in materialno močnejše sindikal-

ne podružnice največkrat vrnile revijo; skoraj vse manjše podružnice pa so revijo obdržale in takoj poravnale naročnino. Podobno je tudi s šolami in raznimi domovi. Mnoge šole so med mnogimi izdatki našle še 360 din za revijo »Borec«, nekatere pa so jo takoj vrnile s pripombo: »Ni kredita!« Naj zato pohvalimo mnoge upravitelje in učitelje šol, ki so sporočili: »Šola nima kredita za naročnino vseh revij in časopisov. Na revijo pa se bom naročil jaz!« Podobno so napravili tudi člani nekekatih sindikalnih podružnic, ki so obdržali izvod, ki je bil poslan podružnici, sporočili svoj naslov, poleg tega pa pridobili še nove naročnike (n. pr.: Elektro-Radgona, Cementarna Trbovlje, Tobačna tovarna in tako dalje).

Uprava revije »Borec«

22. julij — naš narodni praznik

PRED dvanajstimi leti, 22. julija 1941. leta je slovenski narod zapisal v knjigo svoje narodne zgodovine datum, kakršnega dotlej ni poznal. Datum, ki je bil odločilnega pomena za razvoj in napredek slovenskega naroda. Datum, ko je slovenski narod pričel boj za dokončno narodno in socialno osvoboditev. Datum, ko je slovenski narod v boju na življenje in smrt pokazal svojo borbena moč in drznost in se uprl z orožjem nasilju in krivici. Datum, s katerim se začne največje in najbolj junaško obdobje v zgodovini slovenskega naroda. Datum, ki je s svojo revolucionarno in napredno vsebino najgloblje posegel v življenje slovenskega naroda. Datum, ko je Komunistična partija Slovenije, kot neločljivi in sestavni del KPJ, povezala vse napredne in patriotske sile slovenskega naroda v porajajoči se Osvobodilni fronti in sprožila val vseljudske oborožene vstaje proti nasilnikom — okupatorjem in izdajalcem. In zaradi tega datuma, 22. julija 1941, se naš narod — prej narod hlapcev, od tedaj dalje pa narod junakov — upravičeno uvršča k narodom s slavno zgodovino. Kajti: »...narod, ki poslednji je cokljaj, se v ogenj je med prvimi pognal.« (Matej Bor.)

»Slovenske ljudske množice, ki so se zbiral v Osvobodilni fronti, so skupno z ljudskimi množicami vse Jugoslavije sledile pozivu Komunistične partije, pozivu tovariša Tita. S silo giganta je slovensko ljudstvo na ta poziv preokrenilo tradicionalni tok slovenske zgodovine. Nekaj mesecev po ustanovitvi Osvobodilne fronte so že za-

grmele na naših tleh prve partizanske puške. Zatlala je in iz dneva v dan vse mogočnejše plamtela ljudska vstaja. Oborožena vstaja slovenskega ljudstva je neusmiljeno pokopala podlo tradicijo tiste nacionalne politike, ki so jo dotlej kot edino zveličavno uganjali slovenski vladajoči razredi. Nič več prosjačenja za drobtinice, lom z nacionalnim zatiranjem in slehernim imperialističnim sistemom na naših tleh, osvoboditev in združitev vseh Slovencev na temelju samoodločbe in lastne državnosti v svobodni in ljudskodemokratski Jugoslaviji bratskih narodov. Tak je bil program Osvobodilne fronte in za uresničitev tega

*Čeprav berač, ta rod je bolj bogat,
kot sanjali njegovi so pastirji.
Kaj ni ob uri, ko so mu skovirji
zavijali že zadnjo uspravanko,
rodil iz sebe svoj najslajši sad
in tisočletno razvozlat uganko.*

*Kaj ni ob uri, ko drhtela je Evropa
ko splašen ptič, tu na teh tleh
najprvo zadonela uporna puška meni
tebi nič?*

*In narod, ki poslednji je cokljaj,
se v ogenj je med prvimi pognal.*

Matej Bor

programa je pod vodstvom Komunistične partije in tovariša Tita plamtela ljudska vstaja ramo ob rami z vstajo drugih jugoslovanskih narodov.» (Boris Kidrič.)

Dvanajst borbenih in delovnih let je od 22. julija 1941, ko je bil v knjigo naše narodne zgodovine zapisan začetek vzpona slovenskega naroda. Kdor prelistava knjigo naše narodne zgodovine od 22. julija 1941. leta dalje, se bo s ponosom in samozavestjo lahko ustavil tudi ob vsakem kasnejšem datumu, ob vsaki važnejši obletnici. Kajti naša ljudska revolucija se ni izrodila; naša

pot v socializem sicer ni lahka, vendar dosledna in pogumna; trdno in neomajno čuvamo pridobitve naše narodnoosvobodilne borbe; zahvalo in spomin izkazujemo vsem, ki so žrtvovali svoja življenja za našo svobodo; z ostalim naprednim človeštvom vztrajamo na načelih borbe proti vsakršni agresiji in za ohranitev svetovnega miru. Tisti revolucionarni duh, ki je preveval slovensko ljudstvo ob začetku oborožene vstaje pred dvanajstimi leti in ves čas narodnoosvobodilne borbe, se kaže tudi danes, pri sedanjem našem delu in uspehih.

Prva kolesarska četa

V ČASU naše ofenzive meseca maja 1942 leta, ko se je Šerčerjev bataljon boril z Italijani na Ljubljanskem barju okoli Škofljice, Iga in mostu na Iščici (pri »Mokarju«), se je osvobodilna borba z vso naglico razširila po vsej Notranjski.

Že prvi in drugi dan (17. in 18. maja 1942) naše ofenzive

na Barju se je prijavilo okoli 150 novih oboroženih prostovoljcev v 1. četo Šerčerjevega bataljona na Igu. Hkrati se je 2. četa (Preserska) v nekoliko dneh povečala na 80, 3. četa (na Kožljeku) pa na 160 borcev. Komandir čete, Milan Pišler, je že načel vprašanje, naj bi se iz njegove čete sestavil nov bataljon. 15. maja pa so vsi moški iz Padeža in Pokojišča stopili k partizanom in ustanovili svoj »Pokojiški vod«, ki je štel 22 borcev s taboriščem na Vinjem vrhu. Vod se je vključil v 3. četo. Kmalu potem pa so partizani iz okolice Blok in Sv. Vida (nad Rakitno) začeli govoriti: »Zakaj imajo Padežani in Pokojiščani svoj vod? Zakaj ga pa mi nimamo? Saj nas je več kakor njih! Mi bi lahko imeli svojo četo na Sv. Vidu ali pa na Blokah!«

Pobuda je bila dobra in koristna. Kmalu nato pošljemo s Kožljeka en vod iz 3. čete, ki je bil sestavljen iz domačinov, na Sv. Vid z nalogo, da patroljira in varuje osvobojeno ozemlje iz smeri Velike Bloke in Cerknice in da drži zvezo z našimi enotami na Mačkovcu.

Vod je kaj hitro narastel na okoli 35 borcev in ga je bilo treba že razdeliti. Medtem pa, ko so borci patroljirali v smeri Blok in Cerknice in so se vračali v logor, zaradi dolge

poti zelo utrujeni, je bilo treba nekaj ukreniti. Zamislili so si, da bi bilo bolje, če bi patroljirali s kolesi, ker so ceste dobre v vse smeri. Pa ni bilo mnogo razmišljanja! Nekateri so imeli svoja kolesa doma in so šli ponje, drugi so jih dobili od znancev, tretji pa, ker ni bilo drugače, so si jih »sposodili«. Razposlali smo namreč patrolje v vse bližnje vasi z listki naslednje vsebine: »Izročite patrolji vaše kolo, ki je zaplenjeno v osvobodilne namene.« Seveda ljudje teh patrolj niso radi pozdravili! Nekateri so oddali kolesa godrnjaje, drugi pa kar z dobro voljo, rekoč: »Raje dam kolo, kakor pa konja ali vola iz hleva.« Ko se jih je nabralo precej, toliko da jih je bilo dovolj, je bila ustanovljena »Kolesarska četa« Šerčerjevega bataljona.

Svoje taborišče si je Kolesarska četa postavila v gozdu pri Sv. Vidu v začetku doline Zale. Četa je vestno izpolnjevala svojo nalogo: patroljirala je s kolesi vse do Cerknice, Vel. Blok in Lužarjev. Njen prvi komandir je bil domačin, Franc Korošec, politkomisar pa Vasilij, šestdesetletni Ljubljčan (njegovega pravega imena še zdaj ne vem, čeprav sem ga pred nedavnim srečal v Ljubljani. Morda, ko bo bral te vrstice, mi bo sporočil svoje ime...).

Narodni heroj Tone Vidmar-Luka

Narodni heroj Martin Kotar (prvi) s svojo slovito kolesarsko četo, ki je v sestavu I. proletarske brigade Toneta Tomšiča prizadejala belogardistom in Nemcem strahovite udarce s svojimi nenadnimi napadi. Četa je delovala od italijanske kaptulacije pa do nemške ofenzive v jeseni 1943.

Italijani so tedaj mirovali; pripravljali so se namreč na veliko ofenzivo na osvobojeno ozemlje, ki je začela 16. julija 1942. V italijanski ofenzivi, ko je napadala na Krim vsa divizija »Granatieri di Sardegna« z 20.000 vojaki iz položajev Borovnica — Preserje — Tomišelj, je Kolesarska četa vodila hude boje z elitnimi štirimi bataljoni »M« (črne srajce), ki so hkrati napadali s položajev Vel. Bloke v smeri Sv. Vida, z namenom, da preprečijo našim enotam proboj ozir. odhod s Krima preko Bloške planote proti Javorniku in Snežniku in da bi na ta način uničili Šerčerjev bataljon med Krimom in Rakitno.

Po italijanskih poročilih se vidi, da so vsi štirje bataljoni »črnih srajc«, ki so napadali Kolesarsko četo, štel 2800 vojakov. Kolesarska četa pa je štela samo 35 borcev; povedano drugače: 80 fašistov na enega našega borca-kolesarja. Tretja četa in Pokojiški vod so se hkrati borili z XI. Reggimento GAF (graničarji), ki je štel 8500 vojakov in so napadali iz Cerknice in Rakeka proti Kožljeku in Rakitni, da preprečijo partiza-

nom umik s Krima v gozdove proti Logatcu in Vrhniku. Tu je bilo razmerje sil nekoliko »boljše«: 8500 proti 160, ali 53 Italijanov proti enemu partizanu. Četa je vztrajala na

Franček Sajc:

Ustanovitev novih brigad in prvih divizij

ZAČETEK 1943. leta je bil prelomna doba v drugi svetovni vojni. Po zmagi pri Stalingradu je rdeča armada nadaljevala ofenzivo do Rostova in Harkova. Zavezniška mornarica je zmagala v bitki za Atlantik, letalstvo pa je vse krepkeje bombardiralo nemško in italijansko zaledje. Anglo-ameriške divizije so do maja likvidirale Rommelovo nemško-italijansko vojsko v severni Afriki in južni bok »evropske trdnjave« odprle za invazijo. Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije pa je v sami »evropski trdnjavi« Hitlerju in Mussoliniju prizadejala mnogo preglavic. Tako je Hitler 16. februarja 1943 pi-

položajih pri Begunjah in Bezuljaku; Italijani niso napredovali dva dni niti za korak. Kolesarska četa pa je prav tako zadržala »črne srajce« na položajih pri Sv. Vidu in se je umaknila šele drugi dan proti večeru in še to po nalogu štaba bataljona, ko je italijanska divizija zavzela Krim in Rakitno in je bila nevarnost, da bo obkoljena. Kolesarska četa se je potem umaknila skupaj s tretjo četo in Pokojiškim vodom preko Vinjega vrha in Padeža na Ljubljanski vrh. Seveda — kar je razumljivo — brez koles, katere so poskrili v dolini Zale.

Četa je bila nato vključena v četrti bataljon Krimskega odreda, ki je bil ustanovljen v prvih dneh italijanske ofenzive. Pozneje, v mesecu oktobru 1942. leta, pa je šla skupaj z bataljonom na Mokrc, ob ustanovitvi Šerčerjeve brigade v njen sestav. Nekaj borcev pa je bilo premeščenih v obnovljeni Notranjski odred. Tako je prenehala obstajati Kolesarska četa, toda notranjski in krimski partizani se je vedno radi spominjamo.

Tone Vidmar - Luka

sal Mussoliniju: »Duče, vendar nisem nič manj zaskrbljen zaradi razmer na Balkanu... Obseg Titove uporniške organizacije je presenetljiva stvar, ki me skrbi...«¹

Zato so nemške in italijanske divizije 20. januarja 1943 začele ofenzivo »Weiss I« proti glavnini narodnoosvo-

¹ Les lettres secrètes échangées par Hitler et Mussolini, Paris 1946, str. 149. — Arhivsko gradivo, zlasti nemško, je iz tega obdobja zelo pomanjkljivo. Prav tako je še malo napisanih spominov. Zato je moja razprava predvsem osnova za obdelavo tega pomembnega obdobja naše osvobodilne borbe. — Večina uporabljenih partizanskih listin je iz arhiva zgodovinskega oddelka CK ZKS, pri listinah iz drugih arhivov pa v opombi navajam, kje je original.

bodilne vojske v Bosanski krajini in jo kot »Weiss II« nadaljevala do 10. marca. V tej tako imenovani IV. ofenzivi je glavnina naše vojske razbila vse sovražne obroč, v bitki na Neretvi rešila ranjence ter v Črni gori vojaško in politično uničila Mihailovičeve četnike.²

Med sovražno ofenzivo je narodnoosvobodilna vojska po ukazu Vrhovnega štaba po vsej Jugoslaviji prešla v protiofenzivo, da je razbremenila glavnino. V Sloveniji so prve štiri slovenske brigade — Tomiščeva, Gubčeva, Cankarjeva in Šercerjeva — ves ta čas uspešno napadale italijansko vojsko. V bojih pri Krašiču v Žumberku od 30. januarja do 1. februarja 1943, v Suhi krajini od 16. do 20. marca, v Jelenovem žlebu 26. marca 1943 in v drugih akcijah so zaplenile veliko lahkega in težkega orožja. V teh operacijah so se slovenske udarne brigade vojaško utrdile, se številčno okrepile zaradi priliva novih borcev in se tako usposobile za nove odgovorne naloge.

Po zavezniški zmagi v Tunisu sta Hitler in Mussolini pričakovala, da se bodo anglo-ameriške čete izkrcale nekje na Balkanu, čeprav so zavezniki že na konferenci v Casablanci sklenili invazijo na Sicilijo. Zato so Nemci pregrupirali svoje divizije, pripeljali sveže sile in 15. maja 1943 v Črni gori začeli ofenzivo »Schwarz«, ki je trajala do 16. junija, in je pri nas znana kot V. sovražna ofenziva. Glavna operativna grupa pa je v ostrih borbah tudi tokrat prebila nemške obroč, in 17. junija 1943 začela protiofenzivo v vzhodni Bosni.³ Od tam je Vrhovni štab nekatere enote poslal nazaj v Črno goro, druge pa v osrednjo Bosno in proti Dalmaciji. Vrhovni komandant, Tito, je pravilno računal, da bo Italija prej ali slej klonila pred zmagovitim zavezniškim orožjem. Kapitulacija Italije je

bila zlasti neizbežna, ko sta se osma angleška in sedma ameriška armada 10. julija 1943 izkrcali na Siciliji.

Reorganizacija Glavnega štaba

Na ta veliki dogodek se je temeljito pripravilo tudi politično in vojaško vodstvo narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji. CK KPS in IO OF sta vse politične delavce opozorila, da je potrebno širiti in krepiti Osvobodilno fronto. CK KPS je 27. junija ponovno naglasil vsem komunistom:

»Prejeli ste že direktivo, da je treba razvijati elemente oblasti OF in samo oblast OF. Ta direktiva obstoja tudi nadalje v veljavi in ste jo dolžni izvajati po vseh svojih močeh, zlasti glede na terenske odboje.«⁴

Razen političnih ukrepov sta CK KPS in Glavni štab NOV in POS izvedla tudi potrebne vojaške organizacijske in taktične priprave na kapitulacijo italijanske vojske, njeno razorožitev in na širok razmah osvobodilne borbe v vsej Sloveniji.

Do junija 1943 je Glavni štab NOV in PO Slovenije imel bolj politično-organizacijski kot vojaško-operativni značaj. Na predlog CK KPS ga je v jeseni 1942 imenoval Izvršni odbor OF. Komandant je bil Ivan Maček-Matijski, namestnik komandanta Jaka Avšič in politkomisar Boris Kidrič, ki je bil hkrati sekretar Izvršnega odbora OF. Politkomisar je imel tri pomočnike: dr. Jože Brilej-Bolko kot predstavnik Komunistične partije, Lojze Vrhovec za šolsko in Štefan Pavšič za krščanskosocialistično skupino. Razen tega je Glavni štab imel sanitetni odsek, intendantca je bila naslonjena na Centralno tehniko v Ljubljani, vojaška obveščevalna služba pa na Varnostnoobveščevalno službo, ki sta bila organa CK KPS. Za operativno vodstvo brigad in odredov je Glavni štab NOV in PO Slovenije imel od 26. decembra 1942 štiri operativne cone.

Konec pomladi 1943. leta je CK KPS sklenil, naj se Glavni štab reorganizira v vojaško-operativno vodstvo s potrebnimi oddelki. Hkrati je CK spoznal, da so operativne cone prežvela oblika za operativno vodstvo brigad. Razmišljal je o ustanovitvi novih brigad in divizij namesto operativnih con. To potrebo so narekovale dotedanje praktične izkušnje, saj so za večje brigade akcije operativne cone morale formirati še posebne operativne štabe. Zlasti pa so jo terjale velike naloge v zvezi s predvidenim italijanskim razsulum in vdorom Nemcev na Dolenjsko in Notranjsko.⁵

V začetku junija 1943 je Edvard Kardelj odpotoval na Hrvaško. Tam si je ogledal funkcioniranje divizijskih štabov in Glavnega štaba Hrvaške. O svoji dokončni odločitvi je 18. junija 1943 pisal v Slovenijo: »Tu sem prišel do prepričanja, da naše cone nimajo nobenega smisla... Predlagal sem Titu, da bi tudi v Sloveniji pristopili k formiranju divizij namesto dosedanjih con. Po mojem mnenju bi bilo v Sloveniji potrebno voditi kurz na to, da se iz 5., 6. in 4. brigade formira 2. divizija, a iz 1., 2. in 3. brigade 1. divizija.«⁶ Hkrati je Kardelj predlagal, naj se po izkušnjah Glavnega štaba Hrvaške reorganizira tudi Glavni štab Slovenije, ki naj ima operativni, organizacijski in obveščevalni oddelek, ti pa po več odsekov. Novo imenovani politkomisar Glavnega štaba Slovenije, Boris Kraigher, je nato odšel na Hrvaško, da je tam proučil organizacijski sestav Glavnega štaba Hrvaške. Po hrvaških izkušnjah se je nato Glavni štab NOV in PO Slovenije reorganiziral in se tako pripravil za neposrednejše vodstvo operacij podrejenih enot, ki so vse bolj prehajale v regularno armado.

Za novega komandanta je Vrhovni štab imenoval generalmajorja Franca Rozmana-Staneta, dotedanjega komandanta IV. Štajerske operativ-

² Generalmajor Petar Tomac, Četrta neprijateljska ofanziva, Beograd 1951.

³ Generalmajor P. Tomac, Peta neprijateljska ofanziva, Beograd 1953.

⁴ CK KPS, okrožnica okrožnim komitejem KPS, dne 27. junija 1943.

⁵ Po podatkih Borisa Kraigherja.

⁶ Pismo Krištofa-Kardelja CK KPS 18. junija 1943.

ne cone, namestnik komandanta pa je ostal generallajtnant Jaka Avšič. Političkomisar je postal Boris Kraigher, njegov namestnik Ivan Kavčič-Nande, za njim pa Viktor Avbelj-Rudi. Načelnik štaba je bil Milovan Šaranović, načelnik operacijskega oddelka Dušan Kveder-Tomaž; po Šaranovičevi smrti je načelnik štaba postal Kveder, načelnik operacijskega oddelka pa Dušan Majcen - Nedeljko. Načelnik vojno-kadrovskega oddelka je bil Ljotze Vrhovc-Slavko, načelnik sodnega oddelka Zoran Polič in načelnik sanitetnega oddelka dr. Rudolf Obračunč-Cedrik. Vodja obveščevalnega odseka je bil Niko Majcen, dr. Vito Kraigher pa je skrbel za povezavo z Varnostno-obveščevalno službo. Odsek za propagando in statistiko je vodil Ignac Koprivec, vodja odseka za zveze je bil Franc Kolar, ekonomski odsek je vodil intendant Josip Draksler-Povh, odsek za zvezo z angleško vojno misijo na čelu z majorjem Jonesom pa dr. Egon Ravnihar.⁵

Novi Glavni štab se je iz zasilnega bivaka na Rampohi preselil v nove lesene barake nad Starimi žagami v Kočevskem Rogu. Taborišče se je imenovalo Baza 24. Za zavarovanje je skrbel Levstikov bataljon, ki je imel svoj štab v Poljanah, eno četo na Bazi 24, ostali dve pa na položajih pred Stražo in Uršnimi seli, kjer sta bili najbližji italijanski posadki.

Konec julija 1943 je Glavni štab ustanovil vojaško šolo za vzgojo partizanskih oficirjev. Njen komandant je bil Jože Malnarič-Križevski, komisar pa Milko Goršič. Šola je trajala trideset dni. Prvi pešadijski tečaj se je začel konec julija, drugi tečaj za nižji pešadijski komandni kader in prvi tečaj za nižji topniški komandni kader pa konec avgusta 1943.⁷

Do julija 1943. leta je Glavni štab Slovenije neposredno zvezo z Vrhovnim štabom vzdrževal le s kurirji. Posredno se je v nujnih primerih lahko

posluževal radijske zveze preko Moskve (Deda) in se ravnal po poveljih, ki jih je Vrhovni štab dajal po Radiu svobodne Jugoslavije. Te zveze pa so bile prepočasne in prešibke za tesnejše operativno sodelovanje. To je omogočila šele vzpostavitev lastne radijske zveze z Vrhovnim štabom sredi julija 1943, ki je sicer začasno delala s posredovanjem Glavnega štaba Hrvaške, po kapitulaciji Italije pa direktno.⁸

Tudi drugi oddelki in odseki Glavnega štaba so s svojim delom pomagali vojaški in politični utrditvi narodnoosvobodilne vojske v Sloveniji. Operacijski oddelek je študiral akcije brigad in divizij, jim dajal nove operacijsko-taktične naloge⁹ in s svojimi člani tudi neposredno sodeloval v važnejših operacijah. Sodni oddelek je 5. avgusta 1943 organiziral brigadna in odredna vojaška sodišča.¹⁰ Odsek za propagando in statistiko je redno izdajal vojna poročila, zbiral statistične podatke o vojski, članke in reportaže o borbah itd. Skratka, »odseki, ki smo jih organizirali v Glavnem štabu, so nam zelo olajšali delo in dobro delujejo. Morali jih bomo še okrepiti z novimi kadri«.^{11a}

Glavni štab NOV in POS se je tako pripravljajl in usposabljal za neposrednejše vodstvo svojih enot, ki so prehajale v regularno armado. Pri tem delu je imel pred očmi skorašnjo kapitulacijo italijanske vojske in odgovorne naloge naše vojske ob tem dogodku. To je razvidno iz brzojavke, ki jo je Edvard Kardelj 14. avgusta 1943 iz Glavnega štaba Hrvaške poslal v Slovenijo:

»V zvezi z vprašanjem, kaj naj zahtevamo v primeru premirja z Italijo, je Tito na moje vprašanje odgovoril tako:

⁸ Po podatkih Rudija Janšarja-Turka in Klavsa, takratnih radiotelegrafistov.

⁹ Operacijski oddelek Glavnega štaba NOV in PO Slovenije, 28. VIII. 1943. Trenutne operacijsko-taktične naloge naših divizij.

¹⁰ Dr. M. Šauderl, *Zgodovina ljudske oblasti*, Ljubljana 1950, str. 247.

^{11a} a Glavni štab NOV in PO Slovenije, 28. VIII. 1943, št. 24./III. Vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije.

Danes smo sporočili angleški misiji pri našem štabu naše pogoje za premirje z Italijani v Sloveniji. Ti so sledeči: Slovenski partizani bodo prekinili sovražnosti z italijansko vojsko na osnovi, če bodo enote italijanske vojske prekinile sovražnosti proti partizanom in obrnili orožje proti Nemcem, ali če italijanske enote izroče orožje in zapuste naše ozemlje. To sta dva izhoda za premirje z italijanskimi okupatorskimi enotami. Ko bodo trajala pogajanja, obe strani prekineta sovražnost. Hkrati italijanske oblasti in vojaške enote ne smejo na okupiranem ozemlju izvršiti niti enega nasilja nad slovenskim ljudstvom. — V imenu Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije komandant Tito. — Te zahteve naj Glavni štab Slovenije v našem imenu po majorju (Jonesu, šefu angleške vojne misije pri GŠS — op. F. S.) sporoči angleškim vojaškim krogom. — Izročite te zahteve v uradni obliki Jonesu. Hkrati mu poluradno pojasnite, da tudi vse enote Prostovoljne protikomunistične milice (bele garde — op. F. S.), ki je v sestavi italijanske vojske, smatrate za sestavni del okupatorske vojske.«¹¹

Izvršni odbor OF je 15. junija 1943 pozval zapeljane Slovence, naj zapuste kvislinško belo in plavo gardo, kot je slovensko ljudstvo imenovalo četniške skupine. Dne 31. julija je ponovil svoj poziv zaslepljenim Slovcem. Temu pozivu se je pridružil tudi šef zavezniške misije major Jones, ki je poslal belogardistom poslanico, naj odlože okupatorjevo orožje in se pridružijo partizanskim brigadam. Dne 8. avgusta 1943 pa je Glavni štab NOV in PO Slovenije izdal odlok o amnestiji vseh belogardistov in plavogardistov, ki bi se predali naši vojski.¹²

Vzporedno s povečano aktivnostjo političnega dela razkrajjanjem belogardističnih vrst,

¹¹ Glavnemu štabu Slovenije — 14. VIII. 1943 — Bevc; fascikel depeš iz 1943.

¹² F. Saje, »Belogardizem«, II. izdaja, Ljubljana 1952, str. 583.

razširitvijo in utrditvijo terenskih organizacij OF je reorganizirani Glavni štab NOV in POS pripravil tudi vse potrebne vojaške ukrepe za kapitulacijo Italije. Ukazal je množično mobilizacijo v NOV, povečano aktivnost brigad in odredov ter formiral nove brigade. Ustanovil je prvi dve slovenski diviziji in jih koncentriral na Dolenjskem ter Notranjskem, da bi razorožili poražene italijanske divizije in branili novo osvobojeno ozemlje pred nemškim vdorom.

Ustanovitev novih brigad

V Slovenskem Primorju so Italijani za borbo proti partizanom že 15. junija 1942 ustanovili XXIII. armadni zbor pod poveljstvom generala Ferrera s sedežem v Trstu. Zaradi formiranja slovenskih brigad Simona Gregorčiča in Ivana Gradnika ter njunega vdora v Beneško Slovenijo je italijansko vrhovno poveljstvo 1. junija 1943 ustanovilo še XXIV. armadni zbor v Vidmu (Udinah), v katerega sta spadali divizija »Giulia« v Vidmu, ki se je vrnila z vzhodnega bojišča, in divizija »Torino« v Gorici.¹⁵ Tržaški XXIII. armadni zbor je imel v svojem sestavu neko, doslej še neugotovljeno divizijo, in divizijo »Sforzesca«, ki je svoje poveljstvo na čelu z generalom Vaccarom imela v Divači, svoje enote pa razdeljene po Krasu.¹⁶

Razen teh štirih divizij so bile v Slovenskem Primorju še graničarske enote — G. A. F., močni odelki karabinerjev, financarjev, fašistične legije črnih srajc, gozdna in železniška milica, ki so pod drugim imenom ostale pod orožjem tudi po padcu Mussolinija, ter zaledne enote ljubljanskega XI. armadnega zbora. Po padcu Mussolinija 25. julija 1943 je maršal Badoglio dotedanjo številno vojsko v Slovenskem Primorju okrepil z novimi enotami, še poostril borbo

proti narodnoosvobodilni vojski in zapovedal utrjevati staro jugoslovansko-italijansko mejo. V začetku septembra 1943 je bilo v Slovenskem Primorju 90.000, po drugem viru pa celo 100.000 italijanskih vojakov.¹⁵

Zaradi nezanesljivosti italijanskega zaveznika je feldmaršal Rommel, komandant armadne skupine »B« v Münchenu, 25. avgusta 1943 poslal v Slovensko Primorje skoraj celotno 71. nemško pehotno divizijo, ki je imela tri pehotne in artilerijski polk, skupaj okrog 14.000 mož. Divizija je vkorakala čez Trbiž, Podbrdo in Postojno, zasedla vse važnejše prometne zveze in do 26. avgusta prispela do Trsta, Gorice in Vidma.¹⁶

Kljub toliki sovražnikovi premoči se je narodnoosvobodilna borba v Slovenskem Primorju politično in vojaško neprestano krepila. CK KPS je 20. junija 1943 takole ocenil rezultate dotedanjega političnega dela:

a) uspeła mobilizacija predstavlja brez dvoma največji rezultat vsega dosedanjega osvobodilnega boja primorskih Slovencev...

b) v političnem pogledu je Slovensko Primorje trenutno brez dvoma pridobljeno za Osvobodilno fronto; razveseljuje tudi dejstvo, da poostrene represalije okupatorja niso mogle odvrniti ljudskih množic politično od OF, čeprav so marsikje povzročile precejšen preplah...¹⁷

Spomladi 1943. leta sta v Slovenskem Primorju operirala Severnoprimorski in Južnoprimorski odred. 5. aprila je na Primorsko odpotoval Jaka Avšič, namestnik komandanta Glavnega štaba NOV in PO Slovenije.¹⁸ Zaupana mu je bila velika naloga, da formira prvi dve primorski brigadi in z njima prodre v Beneško Slovenijo, ki je od 1866. leta bila

pod Italijo. 10. aprila 1943 je štab Alpske operativne cone izdal ukaz, da se iz bataljonov Južno - primorskega odreda ustanovi V. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada (SNOUB) Simona Gregorčiča pod poveljstvom Danila Soročiča, iz bataljonov Severno - primorskega odreda pa VI. SNOUB Ivana Gradnika pod poveljstvom Alberta Jakopiča-Kajtimira. Novi slovenski brigadi sta se formirali šele konec aprila na pohodu v Beneško Slovenijo, od koder sta se po hudih bojih vrnili konec maja 1943.¹⁹

Glavni štab NOV in PO Slovenije ter CK KPS sta že konec junija 1943 opozorila Alpsko operativno cono in Pokrajinski komite KPS za Primorsko, da »kot sedaj izgleda, bo potreben prehod brigad (na Dolenjsko — op. F. S.), ostala pa bosta na vašem terenu dva gibliva bataljona.«²⁰ Dne 14. julija pa je CK KPS sporočil na Primorsko, da »bo Glavni štab potegnil večino naše vojske začasno iz Primorske s ciljem, da jo notranje utrdi in pripravi na težje borbe... Vse te mere so sklenjene v zvezi zavezniškega desanta v Siciliji...«²¹

Po vrnitvi iz Beneške Slovenije sta se Gregorčičeva in Gradnikova brigada zaradi stalnega in močnega sovražnikovega pritiska razdelili na bataljone in izvrševali le bataljonske akcije. Tako je 7. junija del Gradnikove brigade na železniški progi Most na Soči (Sv. Lucija) — Podmelec porušil 34 metrov dolg most, da je bil dalj časa prekinjen promet. 22. julija je zaseda Gradnikove brigade pri Mrzli rupi napadla kamion fašistov, jih 15 pobila in zaplenila tri puškomištralježe, 16 pušk in 19 revolverjev. Zaradi tega je italijanska vojska po svoji stari praksi naslednji dan vdrla v vas Vojsko, požgala 30 hiš, ko jih je prej izropala, pobila štiri družine in odvedla

¹⁵ Prav tam, str. 3 in 5.

¹⁶ Dr. Ivo Juvančič, Slovensko Primorje v narodnoosvobodilni borbi, Istra i Slovensko Primorje, Beograd 1952, str. 430.

¹⁷ CK KPS. Dne 20. VI. 1943, Pokrajinskemu komiteju KPS za Primorsko.

¹⁸ E. Kocbek, Tovarišija, Ljubljana 1949, str. 400.

¹⁹ Kot opomba 16, str. 442 do 425. — Beneška Slovenija, Gorica 1950, str. 73 do 77.

²⁰ Kot opomba 17.

²¹ CK KPS, dne 14. julija 1943, Pokrajinskemu komiteju KPS za Primorsko.

¹⁵ Corpo d'Armata XXIV, VFF op. N. 10/201, 12. V. 1943; Muzej NO v Ljubljani.

¹⁶ Livio Gressi, Storia della Venezia Giulia, Trst 1951, prvi snopič, str. 2.

22 svojecev partizanskih borcev.²²

Sredi julija 1943 je komandant Gregorčičeve brigade Albert Jakopič-Kajtimir po nalogu Jake Avšiča, namestnika komandanta Glavnega štaba, z enim bataljonom, ki pa je štel le 26 mož z dvema puškomitraljezoma, napravil prvi pohod v Rezijo, da bi tam razplamtel osvobodilno borbo in mobiliziral. Bataljon je z Bovškega prišel v vzhodni del doline Režije, do železnice Trbiž—Humin pa se mu ni posrečilo prebiti, ker je bila vsa Režija polna italijanskega vojaštva.²³

Gradnikova, zlasti pa Gregorčičeva brigada, sta zaradi silovitega sovražnikovega pritiska od konca aprila do srede julija 1943 utrpeli velike izgube. Zaradi tega je Glavni štab ob ustanovitvi divizij obe brigadi združil v eno: III. SNOUB Ivana Gradnika pod poveljstvom Danila Šorovića in komisarja Franca Tavčarja-Roka. Reorganizirana Gradnikova brigada je štela le 300 mož.²⁴ V začetku avgusta je krenila na Notranjsko, kjer se je 9. avgusta 1943 skupaj s Prešernovo brigado vključila v XIV. divizijo.

V Slovenskem Primorju je ostal le Primorski odred z dvema bataljonom: eden je operiral na Krasu, drugi pa na Vipavskem in na Trnovski planoti. Vsak bataljon je štel po 100 mož. Razen teh bataljonov so bile tam tudi štiri minerske skupine po 10 mož za sabotažne akcije in partizanske kurirske postaje. Oba bataljona Primorskega odreda sta razen manjših akcij predvsem mobilizirala nove borce, od katerih sta jih sredi avgusta 200 poslala v Gradnikovo brigado. Mobilizacija k partizanom se je zlasti v južni Primorski nadaljevala naglo. Od tam je prve dni septembra 1943 za Gradnikovo brigado odšlo v divizijo v Ljubljanski pokr. 200 novincev.²⁵

Gorenjsko je nemški policijski general Brenner spomladi 1943 razdelil na dve zaščitni področji; eno je bilo poverjeno II. bataljonu 19. policijskega polka, kateremu je bila akcijsko podrejena tudi policijska lovška četa Alpenland. V drugem področju pa je obrambo pred partizani opravljal III. bataljon 19. policijskega polka s podporo 2. in 3. motorizirane žandarmerijske čete Alpenland. Komandant 19. policijskega polka je postal podpolkovnik Nagd.²⁶ Dne 23. maja 1943 je general Brenner formiral novo policijsko četo v Radovljici.

Na Gorenjskem je nadalje bilo okrog 1500 nemških žandarjev pod poveljstvom žandarmerijskega polkovnika Handla, obmejna straža in gestapo s svojimi skupinami »lažnih partizanov«. Razen teh stalnih sil so Nemci za večje akcije zbrali tudi vojaške in policijske enote iz Štajerske in Koroške, ali pa za nekaj dni zadrževali vojaške transporte skozi Gorenjsko. V začetku julija 1943 so Nemci zbrali na Gorenjskem nekaj tisoč mož SS, ki pa so jih zaradi invazije naglo poslali v Italijo.²⁷ Avgusta 1943 se je na Gorenjskem zbrala večina 71. divizije, ki je 25. avgusta zasedla komunikacije v Slov. Primorju in železnico Ljubljana—Postojna.

Spomladi 1943. leta je Gorenjska kljub gestapovski strahovladni doživela nov polet narodnoosvobodilnega gibanja. Nemci so doživeli popoln neuspeh pri vseh poizkusih germanizacije na Gorenjskem in njihovem mobiliziranju v nemško vojsko ter v pomožne vojaške organizacije za borbo proti partizanom. Zato so 20. aprila 1943 tudi formalno ukinili svojo deželno stražo (Landwacht).²⁸

Gorenjski odred je v svoji četrti mobilizaciji od srede maja do konca junija 1943

dobil okrog 500 novincev.²⁹ Tako je narasel na 1200 mož, od katerih je bilo 300 neoboroženih, okrog 900 novincev pa je do srede julija 1943 poslal v brigade in odrede v Ljubljansko pokrajino.³⁰ Partizanske mobilizacije so preprečevale vsakokratne nemške mobilizacije, zato so jih Nemci skušali preprečevati »in to bolj kot pa napade na njihove lastne postojanke«.³¹

Gorenjski odred je v začetku junija 1943 imel devet bataljonov: I. Jelovski, II. Poključski, II. Poljanski, IV. Sevski, V. Kokrški, VI. Koroški, VII. Kranjski, VIII. Loški in IX. Dražgoški. Komandant odreda je bil Franc Biček, politkomisar Evgen Matejka-Pemc.

Dne 17. maja 1943 sta komandant Biček in komisar Matejka s koroškimi vodim in 3. četo II. bataljona vdrli na Koroško v Bistrico ob Dravi. Tam sta uničila tovarno akumulatorjev, hidrocentralo, zažgala veliko žago, iz nacističnega taborišča osvobodila 41 Rusov in 40 francoskih vojnih ujetnikov ter požgala celovško planinsko kočo. Nemci so pred partizani zbežali. Partizani so dva dni ostali v Bistrici, kjer so jih koroški Slovenci z veseljem sprejeli: »Vsi so rekli, da so vedno pričakovali, da bomo prišli in da je bil skrajni čas, da smo to izvedli.«³²

Med gorenjskimi partizani se je spomladi 1943 zakoreninil defenzivni duh. Delali so samo manjše, predvsem sabotažne akcije. Gorenjski odred je od 8. marca 1943 do 17. julija 1943 pobil 82 Nemcev in 49 ranil, zaplenil pa samo 12 pušk, 2 lahke strojnice, 3 brzostrelke in 17 revolverjev.³³

(Se nadaljuje)

²² Štab Gorenjskega odreda, Na položaju, dne 27. 6. 1943, Vojno poročilo, Glavnemu poveljstvu NOV in POS.

²³ Po ustnih podatkih Maksa Krmeja; podobno tudi major Ivan Jan v »Ljudski pravici« 20. XII. 1950.

²⁴ Štab Gorenjskega odreda, Na položaju, dne 30. 6. 1943. Štabu ... bataljona (brigade).

²⁵ Štab Gorenjskega odreda, Na položaju, dne 23. V. 1943. Pokrajinskemu komiteju za Gorenjsko.

²⁶ Vojno poročilo štaba Gorenjskega odreda od 8. III. do 17. VII. 1943.

²⁷ Izredno povelje št. 8 komandanta Brennerja od 19. marca 1943; Muzej NOB.

²⁸ Pokrajinski komite KPS za Gorenjsko in Koroško, dne 15. 7. 1943, Štabu II. operative cone.

²⁹ Žandarmerijski poglavar okrožja Kranj, povelje št. 12, dne 7. maja 1943; Muzej NOB.

²² Kot opomba 16, str. 426.
²³ Po pripovedovanju Alberta Jakopiča-Kajtimira.

²⁴ Glavni štab NOV in PO Slovenije, 8. avgusta 1943. Sekretariatu CK KPJ, v roke Krištofu-Kardelju.

²⁵ Pokrajinski komite KPS za Primorsko, 5. septembra 1943, CK KPS.

Gradnikova v borbi

POLETI 1944. leta je bilo na osvobojenem ozemlju na Primorskem v vasi Čepovan sklicano posvetovanje komandnega kadra IX. korpusa. Zgodaj zjutraj tega dne so po težki in nevarni poti prihajali v Čepovan funkcionarji posameznih enot. Prikupna vasica je mirno ždela, kakor bi se bala povzročiti kakršen koli sum v njeno gostoljubnost. Okoli 8. ure se je posvetovanje začelo. Generalmajor Vlado Ambrožič-Novljan je najprej govoril o političnem položaju, nato pa o uspehih IX. korpusa od ustanovitve dalje. Član CK KPS, Lidija Šentjurec, je ob koncu nakazala nekaj smernic za dokončno uničenje sovražnika tudi na Primorskem.

Ceprav je sestanek potekal mirno, vendar nismo bili kar najbolj brezskrbni. Z obrazov se je dalo razbrati, da »diši po ofenzivi«. No, naše slutnje so bile upravičene! Kajti okrog poldneva se je nad nami pojavilo letalo — štorcklja. Nekajkrat je obletela, zakrožila in — odšla. Nam je bilo takoj vse jasno, zato nas ni prav nič presenetilo novo povelje: »Takojšen povratek k svojim enotam!«

Komaj smo dobro odšli, že so nas »pozdravili« sovražni

strelji. Ob dveh popoldne, ko smo hiteli skozi Trnovski gozd, se je vnel boj med Kosovelovci in Nemci, prodirajočimi od Grgarja in Voglarjev. To je bil začetek, a kaj kmalu tudi konec za Kosovelovce, ki so v tej bitki zmagali. Gradnikova brigada je zavzela položaje na predelu Angelske gore. Še preden smo se vrnili k brigadi, je bila leta v popolni pripravljenosti. Kaj in kako bo, smo razmišljali. Vzdušje je bilo napeto; v brigadi je vse utihnilo. Tedaj pa je završalo. Obveščevalci so javili, da se sovražnik približuje v smeri Ajdovščina—Angelska gora z devetimi kamioni in motorjem s prikolico. Samo trenutek je pretekel, ko so komandant brigade major Ratko Marjanović, komandant II. bataljona Laze Radenković in komisar Lojze zaukazali, naj brigada zavzame položaj iznad Mačjega kota. Pod okriljem sklonjenih smrekovih vej in gostega grmičevja so se borci

razporedili v bojno črto. Kmalu je zatišje pretrgal močan klic: »V napad!«

In vojna vihra je zdvijala z vso silo. Presenečeni Nemci so v neredu skakali s kamionov in iskali zaklonov. Nekaj kamionov je bilo že zavrtih v dim in ogenj. Naše orožje pa je še kar naprej bruhalo ogenj. Kmalu je bilo slišati naše novo povelje: »Na juriš!« Kot vrelo železo smo se razlili in gazili sovražnika. Kolikor jih ni obležalo, so tekli proti Ajdovščini. Tokrat je imel sovražnik precej izgub: 18 mrtvih, pet smo jih ujeli, osem uničenih kamionov, 22 zaplenjenih pušk, 4000 komadov nabojev in še precej drugega materiala. Boj je ponehal šele okoli pete ure popoldne. Spet je nastala tišina; okoli kamionov pa se je valil še dim. Ko smo se ob koncu zbrali, smo ugotovili, da je junaško padla Marica iz vasi Lom nad Kanalom, med težko ranjenimi pa je bil tudi komandant Laza Radenković, ki je čez mesec dni, tik pred odhodom v zdravilišče Bari — umrl.

Alojz Tomšič

„Hiti, brigada petnajsta...“

TAKO smo peli pred leti. Odkar je umolknilo orožje in smo se razšli, se o naši brigadi ni dosti slišalo. Letos pa bo le treba nekaj pripraviti! Upajmo, da se bo kdo našel, ki bo stvar vzel v roke in jo izpeljal, da se bo ime petnajste brigade rešilo pozabe. Saj smo se borili! Morda ne tako in toliko kot Cankarjeva, Gubčeva, Tomšičeva in Šercerjeva. Borili pa smo se in smo imeli nad 1000 mrtvih in najmanj toliko ranjenih. Ob koncu vojne pa smo postali udarna brigada. Resnici na ljubo bodi povedano, da nikoli nismo bili glasni, kadar je šlo za »bilanco« uspehov. Borili smo se, če so pa kaj o nas pisali, to takrat ni bilo najvažnejše. V brigadi so bili večinoma kmetje, ki niso imeli največ smisla za pisanje.

Več so ga imeli, ko je bilo treba naklestiti fašiste. In še danes se dogaja, da se nekatere zmage 15. brigade pripisujejo drugim brigadam... Da nas boste poznali, vam bom povedal nekaj iz zgodovine 15. brigade.

15. brigada je bila ustanovljena 28. septembra 1943 na Suhorju pri Metliki. Imela je štiri bataljone, od katerih je bil četrti »težki«, ker je bil oborožen s težkim orožjem (imel je več minometov kalibra 81 mm, ki so bili odvzeti italijanski vojski, in več težkih mitraljezov). Bil pa je IV. bataljon nov, ustanovljen šele ob kapitulaciji Italije. I. bataljon je bil bivši »Gorjanski« (njegovo ozemlje je bilo na Gorjancih), II. je bil Belokranjski (bazo je imel že nekaj mesecev na Suhorju), III. pa je bil ustanovljen iz

Gradnikovci v Standrežu (od leve proti desni): Vardar, Naradin, Nemgar in Lojze

*Porušeni viadukt v Otovcu
(septembra 1943)*

prvih dveh teden dni pred kapitulacijo Italije (s področjem okoli Črnomlja in Semiča po Dobliški gori in Maverle-nu). Brž se je zanj udomačil naziv »Semiški«. Brigada je bila torej ustanovljena iz treh bataljonov: iz »Gorjanskega«, »Semiškega« in »Belokranjskega«. Vsi trije pa so pred ustanovitvijo brigade sestavljali »Vzhodno-dolenjski odred«.

Odred je bil pred kapitulacijo Italije maloštevilen. Bataljoni so imeli do začetka avgusta, ko je odred začel mobilizirati, največ po osem-deset borcev, oboroženih z dolgimi francoskimi pihavniki, katere so »tvegali« Italijani za svoje »zaveznike« belogardiste, le-ti pa so jih morali prisilno odstopiti nam. Prav tako prisilno so nam pozneje Italijani »odstopili« vse svoje orožje, čeprav bi danes radi videli, da so ga dali malo prej in malo bolj »prostovoljno«. Po kapitulaciji Italije je odred narastel. V nekaj dneh je štel okoli 1500 borcev z vsem modernim pehotnim orožjem. Tudi z obleko in živili so nas Italijani sami dobro »založili«, tako da smo vsak dan jedli skoraj bel kruh v kilogramskih hlebkah in

trikrat na dan porcijo dobre kuhane hrane, dokler je trajala zaloga. Bili smo kot redna vojska oblečeni in oboroženi. Seveda je bilo potem nujno, da se iz odreda ustanovi brigada. Nova brigada je dobila zaporedno številko 15 in se je imenovala »Petnajsta«.

Prvikrat smo povohali svinec, odkar smo se preimenovali v brigado pri Sv. Ani nad Karlovcem. Nemci so silili proti Beli krajini. A niso prišli daleč! Kmalu zatem smo šli spet na Hrvaško, h Karlovcu, a to pot smo se morali brž vrniti, ker so Nemci vdrli v Belo krajino preko Vinice in Novega mesta. Začela se je velika nemška ofenziva, ki je trajala na našem sektorju od 20. oktobra do približno 10. novembra. Škode nam veliko ni napravila. Večje izgube je utrpel samo I. bataljon, bivši »Gorjanski«, ki je bil poslan iz Žumberka z nalogo, da razruši prehod preko Kolpe pri Krasincu. Pri tem je bil dva dni popolnoma blokiran v ravnini v malem gozdičku, potem pa se je zvil iz obroča in se umaknil preko Tanče gore okoli Črnomlja na Kočevsko in preko Starih žag pri Poljanah v gozd pri Brezovi rebri nad Semičem.

Mrtvih ni bilo, pač pa je dosti borcev novincev, doma izpod Gorjancev, ki so živeli do kapitulacije Italije pod belogardističnim vplivom, zapustilo bataljon in odšlo na svoje domove. Nekateri pa so odšli pozneje v belo gardo. Temu je bil nekoliko kriv tudi neiniciativen štab bataljona, ki je bil zato po ofenzivi zamenjan. Bataljon je rešil pred popolnim razpadom samo Pušenjak, namestnik komisarja prve čete, ki je v kritičnem trenutku prevzel komando in odpeljal bataljon v sestav brigade v Žumberak. Od šest sto borcev jih je ostalo skupaj samo 54; ostali pa so se razšli, čeprav ni bilo ves čas ofenzive niti ene borbe. Pač pa smo bili precej lačni.

II. bataljon je ostal v Žumberku in uspešno odbijal vse nemške napade. III. bataljon je pomagal evakuirati slovensko-hrvatsko bolnico »Žumberak« iz Žumberka v Kordun. Skupno s XIII. proletar-

sko je nosil ranjence do proge Zagreb—Karlovac, predanil v malem gozdiču med progo in cesto in se zvečer vrnil v sestav brigade. I. bataljon si je v nekaj dneh opomogel. Tiste moči, kot jo je imel prej, pa ni več dosegel. Zato je bil reorganiziran in je dobil naziv II., prejšnji II. pa I. bataljon.

Prve dni novembra, ko je začel val ofenzive pojemat i ko so Nemci mislili, da partizanov ni več, se je začela naša protiofenziva. Cesta Novo mesto—Metlika je postala za Nemce precej krvava. Samo na odseku od Metlike do Lokvic je bilo uničenih 16 tovornih avtomobilov, ujetih nekaj Nemcev in osem belogardistov, uničena dva luksuzna avtomobila in en avtobus. Ujet je bil tudi Rupnikov »občinski tajnik«, ki je šel v Metliko »oblast ustanavljat«. Zaplenili smo v nekem avtomobilu 16 milijonov kun in tri kovčke zapestnih ur. Seveda je Nemcem v Metliki postalo vroče, ko so videli, da noben avtomobil iz Novega mesta ne pride skozi partizansko blokado, most proti Karlovcu pa je bil porušen. Štab brigade se je odločil, da požene nemško posadko iz Metlike in spet vzpostavi ljudsko oblast v mestu in v Beli krajini.

Pol ure pred našim napadom pa so se Nemci umaknili iz Metlike. Prebivalci so pripovedovali, kako so se

*Komisar 15. brigade na poti
čez Gorjance k svoji enoti
(januarja 1945)*

Božidar Jakac: Na belokranjski progi

Nemci odpeljali v avtomobilih, belčki pa so tekli za njimi. Kmalu nato — 16. novembra 1943 — je eden in pol bataljona brigade odšel v Kordun v Slunj po sol in cigarete, ki so jih hrvatski partizani poklonili slovenskim. Spotoma smo pri Mrežnici »namlatili« neko nemško četo, ki je prišla ropat kordunske vasi. Nemci so bili odrezani in jim je bil povratek v postojanko mogoč samo preko mostu na Mrežnici, kjer pa je bila že naša zaseda. Ko smo jih zapodili, so pač morali skakati v kalno reko, ki jih je dosti pogoltnila. Zaplenili smo nekaj pušk, strelivo, opremo, brzo-strelko in »šarca«. Z zmago pa smo silno dvignili ugled slovenskih partizanov med kordunskim ljudstvom. Z več sto otovorjenimi mulami smo se srečno vrnili v Slovenijo.

Sredi decembra 1943 smo odšli iz Bele krajine nad ustaško postojanko v Netretiču pri Karlovcu. Pol ure pred našim napadom je prišla postojanki na pomoč ustaška »bojna« iz Karlovca. Ko se je napad začel, so imeli »voljno« in so se raztepli po vasi. Nekaj jih je bilo tudi v gostilni. Borba je trajala vso noč. Imeli smo osem mrtvih in nad dvajset ranjenih. Proti jutru smo se morali umakniti. Vso noč pa smo bruhal v vas ogenj z vsem orožjem. Imeli smo ne-

kaj minometov in top šest-najste »omladinske hrvatske« brigade. Kmalu je bilo pol vasi v plamenu. Bili smo čisto blizu ustašev. Karlovški odred (hrvatski) pa je medtem napadel Stative pri Karlovcu. Ustaši so morali imeti velike izgube, ker so se tudi oni takoj, ko se je zdanilo, umaknili in potem ni bilo nikoli več postojanke v Netretiču.

Po tej borbi se je brigada premaknila iz Bele krajine na sektor Ribnica—Velike Lašče. Težko nam je bilo zapustiti to prijazno deželo, kjer je vsak človek čutil z nami. Kar udomačili smo se, a tudi v bližnjem Žumberku, saj smo bili nekateri že po dve leti tukaj. A vojska je vojska! Vedeli smo, da v Beli krajini za nas ni več opravka, ker tam ni bilo sovražnika.

Namesto naše »vizitke« Nemcem v Kočevju — v Ribnici takrat še ni bilo postojanke — smo pri Kozlerjevi graščini v Ortneku pognali v zrak nemški kamion s petimi vojaki. Popoldne pa je 1. četa II. bataljona ravno tam pobila brez lastnih žrtev 50 Nemcev. 17. januarja smo napadli Rašico, vendar nismo mogli uničiti postojanke. — 20. januarja smo se spoprijeli z močno nemško-belogardistično kolono, ki je iz Kočevja hotela priti v Ljubljano. V gozdu nad Rašico je junaško padel sekretar SKOJ čete Ka-

rel Kotar, doma iz Bana pri Šentjerneju. Bil je mitraljezec in je do zadnjega diha streljal po Nemcih, čeprav je bil obkoljen, sam in težko ranjen. Pobil je precej Nemcev, nazadnje pa so oni njega. Bajé so ga Nemci v Rašici pokopali z vojaškimi častmi. Nemški major je rekel, da bi takšni, kot je bil ta »banditski mitraljezec«, morali biti tudi nemški vojaki, pa bi Nemci že davno zmagali...

Potem smo se spravili nad progo Ljubljana—Kočevje. Pri Predolah smo se nekaj dni podnevi borili, ponoči pa rušili progo. 20. januarja smo doživeli močan nemški napad, ki nas je prisilil, da smo se umaknili iz te okolice na Krko. 2. februarja smo napadli nemški policijski bataljon pri cerkvi pri Vidmu. Tako smo predrli nemško obrambo. Nemška mina pa je padla v našo vrsto in pobila ter ranila okoli 20 tovarišev, med njimi tudi nekaj članov štaba bataljona. To je nekoliko dezorganiziralo napad, kar so Nemci takoj opazili. Izkoristili so naše obotavljanje in pobegnili iz postojanke. Pustili so notri samo opremo in nekaj ranjencev. Na Krko pa se niso več upali!

15. februarja smo napadli sovražno postojanko v cerkvi na Kopanju. Belogardisti pa so zavohali, kaj se jim pripravlja in so jo pol ure pred našim prihodom pobrisali ter se z oklopnim vlakom odpeljali do Grosuplja. Cerkev na Kopanju je bila na prevladujoči točki in nam je, dokler je bila v njej postojanka, delala precej preglavic. Zato smo jo požgali. Potem pa smo temeljito porušili progo vse do Zdenske vasi.

27. februarja smo začeli napadati Zdensko vas. Močna belogardistična postojanka v sami vasi nam namreč ni dala razrušiti proge še naprej proti Velikim Laščam. Napadali smo po ravnini, snega je bilo skoraj 1 meter, sovražnik pa dobro oborožen, na toplem in v varnih bunkerjih. Niti artiljerija mu ni mogla do živega. Borba je bila zelo ogorčena. Podnevi smo se umaknili na rob gozda, zvečer pa napad ponovili. Na pomoč nam je prišla tudi XII. brigada in

skupno smo proti jutru prodrli v vas. Posadka pa je pobegnila v Velike Lašče. Zaplenili smo nekaj avtomobilov in en tank tipa »Renault«. Avtomobilov zaradi visokega snega in nepreoranih cest nismo mogli odpeljati. Morali smo jih uničiti izven Zdsenske vasi pred klancem na cesti, ki pelje v Hočevje. Do tam smo jih lahko pripeljali po celem s konjsko vprego. Tanka tudi nismo mogli uporabljati in smo ga uničili sredi vasi.

12. in 13. marca je brigada okoli Čateža in Primskovega preganjala »Črtomirovo tolpo«, t. j. slovenske četnike ali »črnorokce«. Ni pa nam uspelo priti z njimi v stik, ker so ti »junaki« vedno pravočasno popihali.

20. marca — 4 dni po napadu belogardistov na IV. bataljon Cankarjeve na Javorovici —, so skušali na isti način uničiti tudi II. bataljon 15. brigade na Polici pri Grosupljem. Ni jim pa uspelo, ker so jih naši opazili, preden so oni sklenili obroč okoli vasi. Nekoliko nam je pomagala izkušnja na Javorovici, ker nam je komandant divizije, Ciril Hočevar, prav prejšnji večer razložil, kako moramo ravnati, če nas bodo ponoči ali zjutraj napadli v vasi. Povedal nam je tudi, da bodo od sedaj poskušali belogardisti z zahrbtnimi nočnimi napadi in zasedami, ker za odkrit boj nimajo več moči. Belogardistom pa se zahrbtna nakana ni posrečila. Padli so samo štirje naši borci, med njimi namestnik komandanta II. bataljona, tovariš Franci, eden od prvih partizanov iz okolice Kamnika.

Konec marca je brigada držala položaj pri Grosupljem na Lobčku pri požganem gradu v Boštanju. Belogardisti si niso upali iz svojih lukenj niti nosu pomoliti. Bili smo si tako blizu, da smo ponoči iz štaba bataljona razločno slišali, kako v Grosupljem ustavljajo stražarji patrolje. 31. marca nas je prišla na položaj obiskat sovjetska vojna misija. Ta dogodek smo pričakovali z velikim veseljem. Izkopali smo globoke bunkerje in se uredili, da bi izgledali čimbolj vojaško. Rusi — podpolkovnik Bogomolov, neki kapitan in še neki

poročnik — pa so prišli, ko se je že mračilo, naglo pogledali nekaj bunkerjev in odšli v zaledje. Mi smo bili razočarani, ker smo pričakovali od njih vzpodbudnih besed. Tako so pa samo »modro« molčali in nekaj govorili med seboj. Zazdelo se nam je, da so prišli pogledat na položaj samo zato, ker so se bali kakega napada in da so ocenili, kako daleč od prvih sovražnih položajev gredo lahko spat.

1. aprila smo odšli zopet v bližino Bele krajine. Med borci in oficirji je bilo veselje, saj smo šli pod Gorjance. Tudi za prehrano je bilo v bližini Bele krajine bolje. In vina je bilo tam več. Nočem reči, da so Belokranjci pijanci, toda takrat je bilo vino zelo важно pri prehrani. Vso zimo smo namreč jedli meso. Začel se je že pojavljati skorbut, posebno pa so trpeli ljudje zaradi slabe prebave. Jedli smo že skoraj pol leta neslano hrano.

Zvečer, 2. aprila smo prišli v vas Dobin dol pri Sušicah, kjer smo prenočili. Zgodaj zjutraj je začelo pri Novem mestu in v vasi Lakenke pokati. Močna belogardistična kolona je zgodaj zjutraj zahrbtno napadla bataljon Cankarjeve brigade v vasi Lakenke ter ga pregnala iz vasi

k cerkvi in na rob gozda. Takoj smo se odpravili na pomoč Cankarjevi.

Belogardisti so mislili, da imajo opraviti samo s Cankarjevo, niso pa računali, da so prišli ob nepravem času, ko sta se brigadi zamenjali. XV. brigada je bila namreč na njihovem boku. Po kratkem pohodu smo bili pri požganem gradu Ruperč vrhu. Tu smo z nekaj strelji prepodili belogardistično zasedo in belogardiste, ki so bili v vasi Lakenke, jih napadli v hrbet, Cankarji pa so jurišali. Belčki in Nemce smo podili prav do novomeških bunkerjev.

Pod Gorjanci smo se spet nekoliko uredili. Hrane smo tudi imeli več kot pa pri Grosupljem. Težave pa smo imeli s tovariši, doma iz Bele krajine. Bili so dobri borci; samo to napako so imeli, da so radi za nekaj dni odšli domov, včasih brez dovoljenja in ne glede na naloge brigade. Sicer so bile to »nedolžne« reči, toda trpela je disciplina. Taki »dezerterji«, ki v resnici niso bili pravi dezerterji, so odhajali za nekaj dni domov, se preoblekli, najedli, napili, prespali noč ali dve in se vrnili. S seboj so vedno kaj prinesli. Tudi svojo »napako« so skušali nekoliko popraviti in so

Četa komande mesta Vinice na položaju ob Kolpi proti ustašem (januarja 1945)

ob povratku vedno komisarju ali komandirju nudili kak grizljaj ali požirek...

V tem času so začeli prihajati v brigade borci s Primorskega. Tako je prišel najprej ves bataljon razformiranega Istrskega odreda, ki je bil razdeljen tako, da je v vsak naš bataljon prišla po ena četa. Za tem bataljonom pa so začeli prihajati tudi novinci iz Primorske. Ko smo prišli od Grosupljega, smo imeli v bataljonu največ po 150 borcev. Z novimi tovariši pa je bilo ogromno dela. Poznala se jim je posledica 20-letnega fašističnega suženjstva. Po

drugi strani pa so bili to največ kmetje, navezani na svojo zemljo, prav tako ali pa še bolj kot Belokranjci, samo s to razliko, da je bila Bela krajina blizu, Primorska pa daleč. Če je odšel domov tovariš iz Primorske, se navadno ni več vrnil, čeprav ni mislil s tem nič hudega. Preprosto: ni se mogel več vrniti, ker je nekje na poti plačal svojo lahkomiselnost z glavo. Partijska in skojevska organizacija sta se trudili, da bi novo vključene Primorce čimprej seznanili s posebnostmi krajev, kamor smo prišli in bi pri njih dvignili revolucionar-

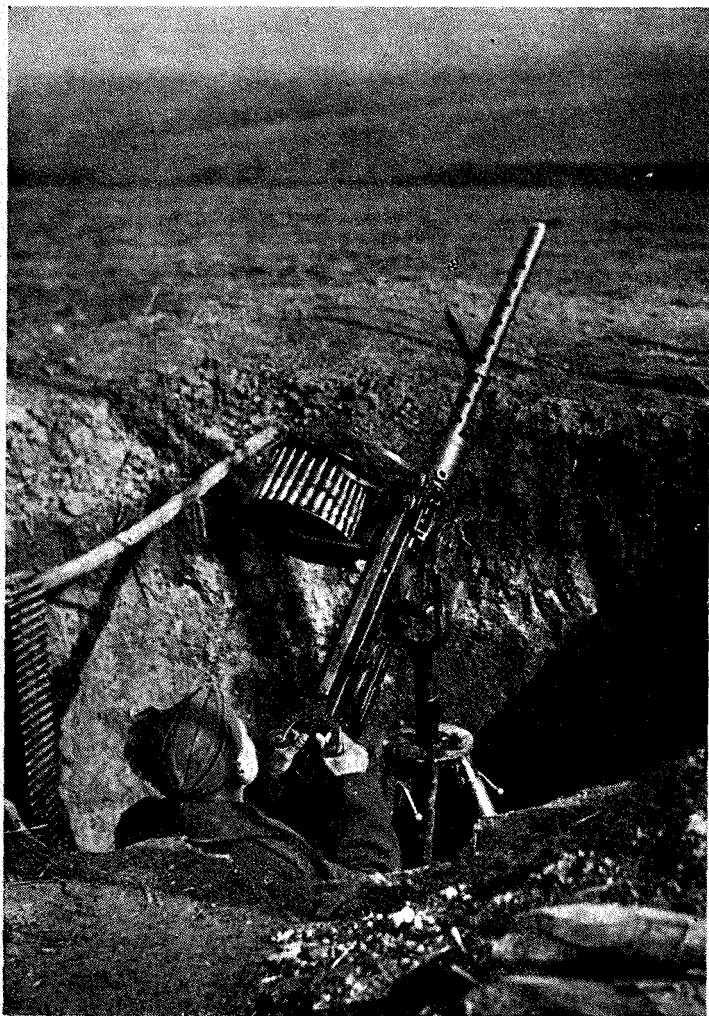
no zavest. Trd oreh je bil to! Koliko je bilo treba govoriti, koliko prepričevati in koliko zgladiti nasprotij, preden so nehali nekateri Primorci govoriti za Primorsko, da je Primorska, za ostalo Slovenijo pa, da je Jugoslavija, in preden so imeli mnogi Belokranjci Primorce za enakopravne, ne pa za manjvredne od sebe.

30. aprila smo napadli Šentjernej, a smo bili odbiti. Padlo je okoli 20 tovarišev, večinoma Istranov. Padel je tudi poročnik Smrekar, ki je prišel z Istrskim odredom.

16. maja smo demonstrativno napadli Novo mesto in s tem pomagali ostalim enotam VII. korpusa, ki so napadle Mirno peč, Trebnje itd.

6. junija se je začel veliki pohod proti Štampetovemu mostu. Od 24. ure 6. junija pa do 12. junija okoli 19.30, ko je bil napad na Štampetov most, smo prehodili dolgo pot čez Sušico, Dolenjske Toplice, Jamo, Hinje, Kompolje, Velike Poljane, Sv. Gregor, Pugled, Sv. Trojico, Begunje pri Cerknici, Stražišče in Velike Otave do postaje Verd. 12. junija ob 19.30 smo mi napadli postajo in ves odsek proge od postaje do mostu, Cankarjeva brigada most, Gubčeva pa bunkerje od mostu proti Logatcu. Cankarjeva je posadko iz bunkerjev pri mostu v četrto ure »odpihnili«, Gubčeva je kar preskočila progo, mi pa smo se borili z dvema močnima skupinama, ki sta skušali intervenirati iz Ljubljane. Takrat smo bili ponosni, ker smo s svojo vztrajnostjo omogočili uspeh tudi Cankarjevi in ker so nam zaupali varovati pristope k mostu v neposredni bližini Ljubljane. Naloga je bila kočljiva, ker smo morali varovati cesto, ki pelje iz Verda v hrib, medtem ko so se ostale brigade že umaknile. Uničili smo dva vlaka, tik pred umikom pa smo imeli od topovskih izstrelkov iz Vrhnik tri mrtve in deset ranjenih. Od Štampetovega mostu smo odšli čez Rašico na Ilovo goro.

20. junija zvečer smo odšli napadat belogardistično postojanko v Križki vasi pri Višnji gori. Napadli smo 21. junija

Na letališču pri Krasincu v Beli krajini (spomladi 1945)

ob 5,30 zjutraj. Tokrat nam je zavarovala hrbet proti Grosupljemu Cankarjeva in nam tako »vrnila« dolg. Razločno smo videli izpred Kriške vasi, kako se zvijajo kolone belogardistov okoli Mlačevega, Police in Velike Loke. Belogardisti niso nikjer prodrli. Cankarjeva jih je z manevrsko obrambo pritisnila v Grosuplje, da niti nosu niso upali pomoliti ven. Padal je dež, megle so se vlačile okoli grebenov in bilo je hladno. Mi pa smo napadali. Za terasami smo se že podnevi priplazili tik pod bunkerje, besno streljanje belogardistov pa nam zaradi dobrih kritij ni moglo škodovati. Okoli štirih popoldne so belogardisti obupali in pobegnili v Višnjo goro. Plen je bil za tiste čase ogromen: štiri dobre težke mitraljeze, dosti pušk, hrane, obleke in opreme. Po tej borbi se je XV. brigada oblekla in človek res ni vedel od daleč, ali so partizani ali belogardisti. Od 140 belogardistov, kolikor jih je bilo v Kriški vasi, jih je pobegnilo kakih 60, ostali pa so izdajstvo plačali. Pri nas so padli štirje, 12 pa je bilo ranjenih. Padel je komandir čete Mavser. Prvi je vpadel v vas II. bataljon iz zahodne strani, ker so se od tam vsi belogardisti umaknili z namenom, da napravijo izpad proti Novi vasi, od koder se je slišalo brnenje tankov. Mislili so, da jim Nemci pošiljajo pomoč, pa so bili le partizanski tanki. Bili so se spet urezali! Ko so se približali tankom, so jih ti dobro »poškropili«, tako da so izgubili še tisto, kar so imeli — postojanko, niso pa pregnali partizanov izpred vasi. Mi pa smo takrat prvokrat napadali s tanki.

Potem je nastopilo obdobje, ko smo bili več ali manj sami v Suhi krajini. Ostale enote VII. korpusa so se bile z Vlasovci in Nemci v Beli krajini, mi pa smo varovali hrbet. Bili so vedeli, da smo sami in so stalno izpadali iz vseh postojank, hoteč na ta način odvleči čimveč naših enot iz Bele krajine. Bili smo na Lazah, Korinju, Ambrusu, Hinjah, Sela-Šumberku in na Orlaki.

Partizanski pohod

3. avgusta smo se skupno z drugimi enotami spopadli z belogardisti, ki so zahrbtno napadli štab XV. divizije, Komando mesta, Komando področja in rajon v Žužemberku. Pri tem so beli prebili naš obroč in naleteli v dolinici pod Zafaro na 1. četo I. bataljona, ki je vsa padla. V naši brigadi je bilo 32 mrtvih, med njimi namestnik komandanta brigade, poročnik Maslivec iz Šentjerneja, s kurirjem Gričarjem, doma nekje pri Litiji. Skupno z mrtvimi v Žužemberku je ta dan padlo 73 naših. Videč njihova razmesarjena telesa — bili so večinoma vsi poklani — smo stiskali pesti v divji jezi na fašistične hlapce.

4. septembra je odšla brigada v Belo krajino varovat zasedanje SNOS. Bilo je dokaj prijetnih uric pri starih znancih. Vrnili smo se 12. septembra, 13. septembra pa so že pele naše »mašince« pri Žužemberku. Potem smo bili na terenu okoli Mirne peči, Cateža in Mirne.

23. septembra smo krenili čez novo nemško mejo in se ustavili na Osredku nad Šentjanžem. Vrnili smo se 25. septembra na Trebelno.

26. septembra zjutraj so nas na Trebelnem napadli belogardisti iz Tržišča. Imeli smo 3 ranjene, padel pa je Boris Kamhe-Bojan, ki je bil 1942 rešen iz italijanskega transporta pri Verdu.

28. septembra so nas skušali belogardisti spet napasti pri Trebelnem, pa jim ni uspelo. Že zjutraj okoli 2. ure

so skušali preslepiti naše stražarje, da so terenci. Stražarji pa so bili pametni in so takoj ugotovili, kakšni »terenci« se klatijo ponoči med partizanskimi zasedami, zato so užgali po njih. Belčki so poskušali še na drugih mestih srečo, vendar je bila brigada budna. Zjutraj, ko so zares napadli, so bili borci že na položajih, komora pa na varnem. Belogardiste smo povsod odbili. Okoli 10. ure dopoldne je skušala njihova močna kolona napasti brigado od zadaj. Mi pa smo poznali njihov način boja in smo takoj, ko je nastal spredaj molk, vrgli nekaj sil nazaj, da nam varujejo hrbet. Belogardistično kolono pa je prepodila že sama komora z nekaj strelji. Od naših ni bil nihče ranjen niti mrtev. Tako smo dostojno proslavili obletnico ustanovitve brigade. Napravili smo tudi statistiko in ugotovili, da je padlo v naši brigadi 600 borcev. Tako je bilo pri partizanih: danes je padel eden, jutri nihče, pojutrišnjem trije. Ko ob koncu leta sešteješ, vidiš, da je število veliko, kamor pogledaš pa vidiš nove obraze. Žalost te zgrabi, ko se spomniš tlikih dobrih tovarišev, ki so odšli, ti pa skoraj opazil nisi tega in se ti je zdelo popolnoma naravno, da mladi ljudje umirajo v vojni...

5. novembra je brigada dobila nove obleke. 8. novembra pa so nam beli na Dvoru zaplenili cel voz obleke in je ostal tretji bataljon še dolgo »pisan«. Krivi so bili intendante.

13. novembra smo zopet demonstrativno napadli Sentjernej, s čimer smo hoteli odvleči nekaj belogardističnih sil, ki so prodrle iz Kočevja, v Belo krajino. Te belogardiste je potem naklestila XVIII. divizija, novomeške pa XII. brigada pri Rožnem dolu.

Od 18. do 20. novembra je XV. brigada blokirala Kočevje iz smeri Ribnica, medtem ko je XVII. divizija napadala mesto.

Še veliko drugih borb je bojevala XV. brigada! Vso Suho krajino je prekrizarila, se bila pri Mirni in na Kočevskem. Še dosti je padlo fantov v debelem snegu. Brigada je postala udarna. Mladina iz Metlike ji je izročila zastavo. Prvi komandant brigade je bil Zgonc-Vasja, prvi komisar pa Niko Šilih-Nikič. Za njimi so bili Anton Žnidaršič, Štefan Pavšič in Dimnik-Čali; komisar je bil Jakomin.

Nikoli ne bomo pozabili Antona Žnidaršiča. Komunist je bil že pred vojno. Iz Jugoslavije je emigriral v Avstrijo, bil je v šoli Kominterne v Moskvi in komandant bataljona v francoski internacionalni brigadi v Spaniji. K nam je prišel kot kapetan španske republikanske armade. Iz Nemčije se mu je posrečilo pobegniti šele leta 1944. Malo časa

je bil pri nas — odšel je na višji položaj, toda spominjali se ga bomo vedno. Kako je znal pripovedovati o junaški borbi španskega naroda, o daljnih deželah! Padel je leta 1944 skupno s Francem Rozmanom kot njegov spremljevalec. Kolikokrat smo ga poslušali pozno v noč, čeprav smo bili klicani v štab samo na kratek pomenek. Pod njegovim poveljstvom je XV. brigada postala enota, ki je zaslužila popolno zaupanje štabov. Zmaga pri Križki vasi je njegova zamisel. S svojo vojaško izkušenostjo in politično razgledanostjo je ogromno pomagal našim tovarišem.

*

Upajmo, da se bomo letos srečali nekje na Suhorju prav tako kot leta 1943, vzdali ploščo in se pomenili o naših poteh po vojni. Koliko je novega! Vsak dan postajamo starejši, spomin pa blede. Mrtvi tovariši ne zaslužijo, da jih pozabimo mi, živi, ki smo bili čestokrat edine priče njihovih zadnjih trenutkov. Bela krajina nas bo sprejela kot nas je nekoč, saj je bila včasih XV. brigada »Belokranjska«! Ljudje so nas ljubili takrat, nas ljubijo še danes in bodo srečni, če nas bodo spet videli.

Mile Pavlin

Na Mokrcu 1941. leta (Peter Dobrajc)

kali, da sem zadnjemu odvzel puško. Zdaj mi je bilo težko zapustiti sobo, ker sem imel cel kup orožja in streliva. Dal sem znak Zmaju, ki mi je takoj pritekel na pomoč. Za njim so prišli še ostali, ki so mi v mučnem pričakovanju sledili. Bili so iznenadeni. Plen, ki smo ga dobili, je bil za nas ogromnega pomena. Dobili smo 14 pušk, 2 pištoli, nekaj bomb, strelivo in drug material.

Ves vojni plen smo odnesli v vas. Zajete domobrane, žandarje in financarje smo pustili v postojanki. Čakali so, da pridejo ponje hrvatski partizani. Naslednji dan so Hrvati vkorakali z veselimi pesmimi. Na čelu je vihrala zastava s peterokrako zvezdo. S tem se je začelo bratsko sodelovanje med Hrvati in nami. Začelo se je v trenutku, ko se je ustvarjalo večje osvobodeno ozemlje na Dolenjskem ter se razširilo od Starega trga do Delnice in v Loško dolino.

Prvo osvobodeno ozemlje

Novica o tem našem osvobodjenem ozemlju se je zelo naglo razširila po vsem Dolenjskem. Šla je preko Save na Štajersko in Gorenjsko, posebno pa se je razširila na Primorskem. Partizani so se začeli spuščati v dolino, kakor da bi že prišla popolna svoboda, čeprav smo vsi vedeli, da bomo imeli še hude boje.

Narodni heroj Franc Avbelj-Lojko:

Spomini iz partizanskega življenja

(Nadaljevanje)

NA MOJ večkratni poziv na predajo se ni nihče zmenil. Bilo mi je več za orožje kot za hrvatske domobrane. Zmaj mi je prišel naproti in me vprašal, kaj bomo storili. Po krajšem premisleku sva se odločila, da mi je dal svetilko; on je stražil pri vratih, da slučajno ne bi kdo ušel. Zlezel sem skozi majhno odprtino v železnih vratih. Po stopnicah sem se povzpел v prvo nadstropje. Pregledal sem ga, toda vse je bilo prazno. Le tu in tam sem videl v kotu kako italijansko čelado ali razme-

tane blazine. Poslušal sem: vse je bilo tiho. Mislim, da so nam pobegnili. Toda to ni bilo mogoče, ker bi morali skozi glavna vrata, ker drugega izhoda ni bilo. Pregledal sem še drugo nadstropje. V prvi sobi je bilo vse prazno. V drugi sobi, kamor sem vstopil s puško na strel, v istem hipu pa posvetil s svetilko, sem zagledal preplašene domobrane in orožnike. Z močnim glasom sem zakričal, naj takoj oddajo vse orožje; toliko časa se ne sme nihče premakniti, dokler ne bodo vsi razoroženi. Držali so puške in ča-

Naš bataljon, ki se je po zadnjih borbah umaknil na obronke kočevskega gozda, je po osvoboditvi Broda prišel v osvobodjeno dolino. Crni je bil prvi, ki mi je čestital k uspehu pri razorožitvi postojanke v Brodu na Kolpi. Vsi tovariši, ki doslej še niso bili oboroženi, so hrepneli po orožju. Tisti čas je bila puška za nas dražja od zlata. Nihče se ni mogel zdržati, da ne bi vprašal po plenu, zlasti po puškah. Tovariš Crni je bil tisti čas moj komandir čete. Sklenila sva razdeleti orožje vsem borcem, ki so bili brez njega. Nekaj pušk je še ostalo. Dali smo jih novincem, ki so pristopili k nam.

Nastopilo je življenje, ki ga ne bom nikoli pozabil. V mesecu maju je prvič svobodno korakala po cestah naša vojska, ki so jo občudovali vsi ljudje. Nekaj dni prej so se po tej dolini sprehajali fašisti, ki so trosili vesti, da partizani pobijajo, kar jim pride pod roke. Potem pa so se ljudje lahko sami prepričali, da je bilo drugače. Disciplinirano smo se vedli ne samo med ljudstvom, temveč tudi med seboj. Uspehi so se kmalu pokazali. Ljudje, ki so bili prej zaslepljeni, so spregledali; v nas so videli prave borce za svobodo.

Po osvobodjenih dolenskih krajih so ustanavljali nove narodne osvobodilne odbore, ki so bili ogromna pomoč naši vojski. Še nikdar doslej nista tako strnjeno in složno sodelovala ljudstvo in vojska. V dolini Kolpe smo se zadržali več kot teden dni, ko so nas obvestili ljudje, da bodo spet prišli Italijani. Čez nekaj dni se je res začela valiti iz Delnic okupatorska drhal, okoli 3000 mož. Proti taki premoči se naša vojska ni mogla dolgo upirati. Zapustili smo to kotlino in se preselili v tiste vasi, ki so ob glavni cesti proti Kočevju ostale še osvobojene.

Patruljni boji in zasede

Sovražnik se je spet utrdil v postojanki Brod na Kolpi. Na drugi strani, v podnožju Stružniških gora, nam je bilo v spodotiko 27 karabinerjev,

ki se niso upali pokazati iz za žične ograje; s strahom so pričakovali naš napad. Da bi jim preprečili stik s postojanko v Kočevju, smo jim ob glavni cesti postavili močno zasedo. Minilo je šest dni, a sovražnika ni bilo. Nejevoljno smo čakali in premikali zasedo, da se ne bi razkrili.

Sončnega popoldneva smo zaslišali na bližnjem ovinku brnjenje kamionov. Naperili smo puške in mitraljeze proti prvemu kamionu. Šele v zadnjem hipu smo spoznali, da so bili v vozilu civilisti. Prvi kamion, ki je vozil precej hitro, se je skoraj na mestu ustavil, ko je njegov šofer zagledal pred seboj naperjeno orožje. Za njim sta privozila še dva kamiona. Vsem sem ukazal, naj ustavijo motorje ter se postavijo pred nas. Po kratkem zaslišanju smo ugotovili, da so bili šoferji in delavci v službi okupatorske civilne uprave; prevažali so drva. Hvalili so se, da so za nas in da bodo v najkrajšem času prišli v naše vrste. Dovolil sem, da lahko vozijo še do večera, potem pa naj prinesejo točno poročilo, koliko je sovražnikov v Kočevju in kaj le-ti nameravajo. Res so se proti večeru vrnili z vsemi podatki. Obdarili so nas tudi s cigaretami. Preden so

odpeljali drva, sem jim zabíčal, naj prenehajo z vožnjami. Prvi in drugi dan sta potekla brez spremembe. Tretji dan pa se nam je spet približal kamion. Veselili smo se plena. Karabinjerji v Kočevski Reki so bili odrezani že več kot deset dni, ves čas so bili torej brez hrane. Toda čakali smo zaman. Avto se nam je približal, bil je prazen. Uganili smo, da gre spet po drva. Ker niso upoštevali našega opozorila, sem ukazal zapeljati avto h kraju ceste, šoferja in spremljevalce sem zaslišal, nato pa z našo patruljo vse skupaj s kamionom vred poslal v štab bataljona. Na ta način smo prišli do prvega kamiona, s katerim smo pozneje pri napadih na postojanke prevažali borce.

Okupatorju je med tem prišlo na ušesa, da je v dolini pri Kočevski Reki ogromna partizanska vojska, ki namerava napasti Kočevsko Reko in Kočevje. Zgodilo se je nekaj nenavadnega: že bolj proti večeru je prisopihal kurir z novico, naj pustim zasedo in s petimi tovariši in enim puškomitraljezom ogledam teren proti Kočevski Reki, odkoder je bajé nekdo po skrivni poti odpeljal vse karabinerje. Ni še minila ura, ko smo se pojavili v Kočev-

Borci Kočevskega bataljona, spomladi 1942

Komandni kader Dolomitskega odreda 1942. leta

ski Reki. Civilisti so pripovedovali, kako so bili Italijani plašni in kako se jim je mudilo. Jaz sem še malo pogledal za njimi in v bližnji vasi spustil nekaj rafalov, da so lahko »hitreje« odnesli pete. Po kratkem času smo se spet sestali z vaščani Kočevske Reke, ki so pripovedovali, da je Italijane vodil nek civilist iz Kočevja. Niso imeli časa, da bi odnesli s seboj papirje iz občinske pisarne; pregledali smo jih in spoznali, da je za nas važna samo blagajna, ki je imela 17.000 lir.

Z izpraznitvijo postojanke v Kočevski Reki smo zopet pridobili veliko ozemlje, ki smo ga potem dolgo časa kontrolirali. Le redkokdaj je prišel sovražnik v bližnje vasi Črni potok in Livold, ker je vsakokrat naletel na naše patrulje ali zasede.

Nekega dne je patrulja sporočila, da se pomika sovražna kolona kroti Livoldu in Črnemu potoku, kjer da brez usmiljenja pobira živino in druge stvari. Civiliste, ki so se hoteli upirati, so preteпали, več pa so jih odpeljili s seboj. Odšli so čez hrib. V bližnji dolini smo zagledali dolgo sovražno kolono. Razmestili smo se za debela drevesa in po bližnjih zaklonih. Sovražnik se je razcepil v dve koloni, da bi obkobil Črni potok. V tistem trenutku so zagrmeli naši mitraljezi in puške. Zlasti težka »švarcloza« je lepo »pela« po okupatorskih šlemih. Več kot

četrt ure je neprestano bruhal ogenj iz našega orožja. Sovražnik, ki je bil na čistini, si ni znal pomagati. Le njegova desna pobočnica, ki je šla za robom gozda, nas je začela obsipati z minami. Nekaj Italijanov je vdrl v Črni potok, kjer so zažgali nekaj hiš. Črn dim se je začel valiti, sovražnik pa je kljub temu moral zapustiti vas, vrhu tega pa tudi vse ranjence in mrtve. Šele pozno v mraku so pridrveli tanki in kamioni, da bi odpeljali mrtvece in ranjence. Kakor so nam naslednjega dne pripovedovali civilisti, je imel sovražnik v tem boju precej ranjenih in mrtvih. Od tega časa dalje sovražnik ni več hodil v manjših skupinah po našem osvobojenem ozemlju. Italijani so bili le še v Kočevju, Brodu na Kolpi, Loki, Ribnici in Starem trgu. Naše patrulje so se pojavile neopaženo zdaj pred to, zdaj pred drugo postojanko. Najbolj je imel sovražnik strah pred nami na Brodu. Kadarkoli so zaregljale naše strojnice, niso odnesli zdrave kože. Takrat smo organizirali tudi radijsko službo, ki je z velikim zanimanjem sledila dogodkom na vzhodni fronti in v Afriki. Poročili so nestrpnost čakali naši borci in prebivalci.

✓ Napad na Stari trg

Večkrat smo razmišljali, kako bi zavzeli to ali ono postojanko, da bi se kar najbolj osvobodili. Ljudje so ponekod izkopali zaseke in prekope, ki naj bi onemogočili sovražniku hiter prehod po glavnih cestah.

Zadnje dni se je nekaj privlajalo. Komandirji čet so preskrbeli dovolj streliva in drugih potrebščin. Zvedeli smo, da bomo napadli postojanko v Starem trgu. Po ozemlju, ki smo ga stalno kontrolirali, smo se peljali s kamionom. Ko pa se nismo čutili več varne, je kolona krenila peš proti Staremu trgu. Ko se je že svitalo, smo zagledali pred seboj zvonik obdan s fašističnimi utrdbami in bunkerji.

Akcijo bataljona sta vodila Vasja in Martin. Na prvem

hribu smo postavili težki mitraljez, da je obvladoval vso dolino in lahko tolkel tudi postojanko. Eni četi je komandant ukazal, naj napade z desne strani, druga pa z leve. Tretja četa, v kateri je bilo 15 Belokranjcev, je bila rezerva pri težkem mitraljezu. Počasi in neopaženo smo se približali prvim bunkerjem. Fašisti so nas opazili šele, ko smo se jim približali na deset metrov. Na naše presenečenje so pobegnili za prve hiše, opremo pa pustili v prvem bunkerju. Začelo se je streljanje, da je kar zvonilo po ušesih. Iz bližnjega zvonika nam je skušal sovražnik preprečiti kritje, toda prepozno. Naše čete so od severne strani napredovale; osvobajale so hišo za hišo. Fašisti so se trdovratno upirali. Glavna utrdba je bila v šoli. Njej nasproti je stala manjša lesena baraka, pokrita s slamo, ki bi jo bilo treba zažgati, da bi s tem ogrozili fašiste v utrdbi. Večkrat smo jo poskušali zažgati z raketno pištolo. Johan, Belokranjec in še nekateri tovariši so preskočili cesto, ki je bila pod stalnim sovražnim ognjem iz bunkerja. Prav blizu križišča sem odkril kamenito ograjo, kjer je z leve strani bila hiša, da me je krila pred sovražnimi bombami in rafali. V trenutku, ko sem dvignil glavo, sva se spogledala s fašistom, ki je stal komaj 15 metrov od mene. Ko je zagledal mojo triglavko, je skočil, kakor bi ga pičil gad. Moj mitraljez je udaril za njegovimi petami, tako, da ga ni bilo več videti.

Borba se je širila proti središču utrdbe. Johan je medtem našel še nekaj raket in z njimi, oziroma s slamo polito z bencinom, zažgal leseno barako. Po njej je užgala tudi sovražna postojanka. Plamen je začel objemati hišo, kjer so se fašisti še pred kratkim upirali. Vsakega, ki se je hotel rešiti skozi vrata, je podrl moj mitraljez. Fašisti se niso hoteli predati. Plamen se je razširil po sosednjih hišah, tako da je bila skoraj polovica vasi v ognju. Zdelo se je, da bomo popolnoma uničili postojanko. Za-

sesta, ki smo jo poslali na cesto Stari trg—Črnomelj, je udarila po sovražniku, ki je prišel na pomoč napadeni postojanki. Sovražnik je začel pritiskati od vseh strani. Naša zaseda se je morala pred sovražnikovo močjo umakniti. Postojanko smo malone zavzeli, le v šoli in cerkvi so se sovražniki še upirali. Da bi nam ne prišli za hrbet sem šel večkrat na bližnji rob škarpe. Italijani so se v strelcih plazili med pšenico, tako da sem jih komaj opazil. Spustil sem jih prav blizu, nato pa sem jim dal dolg rafal. Nekaj jih je obležalo v pšenici, drugi pa so jo pobrisali v gozd. Ura je tekla že proti štirim popoldne, mi pa do šole nismo mogli, ker so Italijani besno streljali. Zaplenili smo štiri puške, nekaj bomb, strelivo ter večjo količino hrane. Le malo je manjkalo, pa bi bili postojanko zavzeli. Okrog petih popoldne smo zvedeli, da nam gre sovražnik za hrbet. Zaradi tega je naš komandant ukazal umik proti gozdu, kamor smo prišli še o pravem času. Med tem je Johan staknil v bližini motor, ga pognal po cesti in se zapeljal prav med Italijane. Ustavil se je šele, ko so mu spustili rafal v prednje kolo. Italijani so ga hoteli živega ujeti, zato so nehali streljati. Johan pa se je hitro znašel. Dvignil je roke, kakor da se misli predati. Tisti trenutek pa, ko so fašisti mislili, da je njihov, je po bliskovito skočil v bližnje grmovje ter jim ušel.

Sovražnik je v Starem trgu imel 30 mrtvih in ranjenih, mi pa smo imeli v vsej bitki 2 mrtva in 5 laže ranjenih. Italijanov je nekaj ostalo tudi med pšenico. Na povratku iz bitke v osvobojeno »republiko,« so nas stari in mladi pričakovali z velikim veseljem.

Italijani napadejo osvobodjeno ozemlje

Nepopisno lepa je pomlad v dolenskih krajih. Ljudje so nas navdušeno sprejemali. Zdelo se nam je, kakor da ni nikjer več sovražnika. Naše bojne patrulje so še večkrat

vznemirjale sovražnika prav v Ribnici, Kočevju, Osilnici in še v drugih postojankah. V taki patrulji sem bil tudi jaz s petimi tovariši. Name-njeni smo bili, da napravimo nekaj zmede v postojanki Bosljiva Loka.

V začetku junija tistega leta je večkrat deževalo, zato smo šli v bližnjo vas Srobotnik, da bi se malo odpočili. Stražarja smo postavili za zadnjo hišo, kjer je bil najboljši razgled. Komaj smo posedli, je že prisopihal kurir iz štaba bataljona s poveljem, da se moramo v najkrajšem času vrniti. Takoj smo spoznali, da je moralo nekaj biti.

Komandir Crni je naročil, naj se takoj javim v komandi čete. Šel sem in raportiral, da pri Bosljivi Loki ni bilo nič posebnega. Začel mi je pripovedovati, da se bližajo Italijani iz Kočevja proti Stalcerjem, od koder bodo naslednjega dne gotovo šli proti Banji Loki. Navodila, ki jih je dal, so bila kratka: takoj po kosilu moram vzeti 14 borcev in iti z njimi po najkrajši poti proti Ajbelju ter proti Moravi. Sovražnika moramo zadržati toliko časa, da bosta prišli v pomoč ena ali dve četi, če bo potrebno. Moramo pa biti previdni. Čez 10 minut smo se že spuščali v dolino. Ko smo prišli do vasi Ajbelj, so nas civilisti gledali nenavadno plaho. Dva moška sta hotela zaviti v bližnje grmovje, pa sem ju ustavil. Začela sta pripovedovati, da so Italijani že v Moravi in da pobirajo živino, družine pa selijo. Njima se je posrečilo zadnji hip uiti. Pripovedovala sta tudi, da jih je kakor listja in trave. Medtem smo zaslišali nekaj strelcev iz vasi Morave ter brnenje kamionov. Preplašena civilista sta izginila, mi pa smo jo mahnili v veliki razdalji proti Moravi. Previdno smo se spustili s pripravljenim mitraljezom proti vasi. Zadnji kamioni so brneli na koncu vasi. Pomočnik Tone in Suštar sta me zvesto spremljala v vas. Nikjer ni bilo videti človeka, vse je bilo razmetano in opustošeno.

Vse moške, ki niso odšli, so odpeljali z družinami vred;

pustili so le nekaj družin, ki niso bile za nas, nato pa so se pomaknili v Stalcerje, kjer so se čez noč dobro utrdili. Naša patrulja jim ni dala miru. Da bi se prepričali, kakšne namene imajo, smo šli pogledat, če bodo res ostali v vasi čez noč. Ko smo bili precej blizu, smo jih zagledali, kako so se utrjevali. Nihče se ni zmenil za nas. Šele, ko sem dal nekaj rafalov v gručo Italijanov pri ognju, so se malo razmaknili ter začeli užigati z mitraljezi po nas. Toda krogle so letele previsoko.

Pozno ponoči smo prišli v vas Ajbelj. Ljudje so nas nestrpno spraševali po Italijanih. Potolazili smo jih, da jih je večina odšlo, le nekaj jih je ostalo v Stalcerjih. Pripravili so nam večerjo. Bili smo premočeni od dežja, ki je lil zadnje dni kakor iz škafa. Čeprav je bil sovražnik precej oddaljen, sta dva stražarja skrbela za našo varnost.

Komaj se je začelo svitati, smo se začeli previdno spuščati proti Moravi. Za robom gozda smo postavili zasedo, ki je imela na dlani vas Moravo in glavno cesto iz Kočevja proti Banji Loki. V zgodnjem jutranjem svitu smo opazili Italijane. S pomočnikom Tonetom sva si napravila na planem zaslon iz kamenja in ga zakrila z vejami, da ni bilo opaziti kaj sumljivega. Sovražnik je na sosednjem hribu kuril ogenj; dim je zagrnil vso dolino. Budno smo opazovali, da bi nam sovražnik ne prišel za hrbet. Ura je tekla že proti eni popoldne, ko smo zaslišali brnenje kamionov. Počasi so se valili po glavni cesti iz Stalcerjev proti Moravi. Borci sem še opomnil naj ne streljajo, preden ne bo zapel moj mitraljez.

(Se nadaljuje)

Trinajstorica

(Nadaljevanje)

ZDAJ je bilo najvažnejše, kako pomagati ranjencu. Rafal iz nemške brzostrelke mu je skoraj razsekal peto in, sodeč po hudo zatekli nogi in stopnjujoči se vročini, je pretila ranjencu nevarnost, da se rana prisadi. Stane je celo domneval, da je ena ali celo več krogel ostalo v kosti, katere bi mu samo zdravnik lahko izvlekel. Kje naj ga dobe v teh razmerah?

Jaka je bil mnenja, naj bi stopil nekdo še pred dnevom do Franceta na Okroglo, če bi morda lahko ta kaj uredil. Stanko Mlakar je bil takoj pripravljen iti do njega. Toda zdaj jim je Stane povedal, da je že sam ukrenil nekaj drugega. Na Dobravi pri Kropi, kjer je bil namreč doma, ima dobrega prijatelja, Pavla Ker-na, ki bi mu gotovo pomagal. Ta ima doma vedno nekaj sanitetnih potrebščin in se precej spozna na zdravljenje. Morda bo ta lahko oskrbel zanj tudi primernejše skrivališče in mu pripeljal zdravnika. Na Lojzevo zaskrbljeno vprašanje, kako bi se dalo tega človeka čimprej dobiti, mu je Stane odgovoril, da je za to že poskrbel. Povedal jim je, da je že prejšnje popoldne, kakor hitro je sklenil, da gre no Okroglo, poslal je Dupelj zanesljivega človeka na Dobravo. Tam je res takoj dobil Stanetovega prijatelja ter mu naročil, naj pride danes ob štirih popoldne kake četrt ure od tod na neko senožet, kjer se je Stane že prej enkrat sestel z njim. Stane je bil prepričan, da bo prijatelj prišel in da bo prinesel s seboj tudi nekaj sanitetnih potrebščin. Stane je prejšnji dan še računal na to, da bo lahko sam odkrival na zvezo s Pavlom, zdaj pa bo to nemogoče. Zato bo potrebno, da bo nekdo stopil ponj in ga pripeljal nekam v bližino, kamor bi tudi Stane lahko prišel. Za vse to imajo seveda še dovolj časa, da se natančno dogovorijo.

Nato jim je Stane še pove-

dal, da je medtem dobil tudi zvezo s četo, odnosno s Štefetom. Logorujejo nekje v ljubenskih gmajnah, od koder so poslali na javko v Duplje neko zanesljivo žensko, da poizve za pogrešanimi partizani. Stane sam ni govoril z njo, pač pa ji je po krznarju Lojzu sporočil, naj pove Štefetu, da so tam, kjer je bil Fister jeseni en mesec s svojo grupo, in da naj Šiška čimprej pride ponje. Šiška namreč dobro ve za to jamo, ker je bil v njej nekaj časa skupaj s Fistrom. Torej lahko računajo, da bo morda že nocoj, najverjetneje pa naslednjo noč, Šiška že tu.

Ej, to so bile vesele novice. Najprej vse kaže, da bo na ta način vsaj za silo poskrbljeno za ranjenca, s čimer bodo rešeni najhujše skrbi. Razen tega pa je že skoraj zagotovljena zveza s četo in tako bodo največ v dveh dneh zapustili to mrzlo in tesno luknjo. Šele zdaj so prav začutili, kako tuja jim je in kakšno radost jim lahko prinese povratek v prostrane, svobodne gozdove. Res so še hladni in goli, toda mar ni tu pomlad in z njo toplota in zelenje? Stane-

Slavko Peraič-Planin iz Tržiča, edini, ki se je rešil obkolitve v Okrogelski jami

tove vesti so bile res ugodne, da so komaj mogli verjeti v njihovo popolno izpolnitev. Dajale pa so jim vsekakor veliko in stvarno upanje in že samo to jih je močno vzpodbujalo.

Vendar pa je še vedno ostajala moreča skrb za ranjenčevo zdravje. Predvsem mu je treba dobiti zdravnika in če tega ne bo mogel urediti njegov prijatelj iz Dobrave, bodo brezpogojno morali sami. Saj se ne sme zgoditi, da bi zgubili tega dragega, nepogrešljivega fanta! Opazovali so ga polni strahu in sočutja, ko je prstenobled in vročini ležal na tleh in jim s tihim, izmučenim glasom pripovedoval, kaj vse je ukrenil. Da bi se le izpolnila njegova vroča pričakovanja!

Zdaj je Lojze omenil Stanetu, da so se že nekaj dogovarjali s Francetom, da bi šel z vozom ponj v Duplje in ga pripeljal semkaj. Ob tem sporočilu se je Stane rahlo nasmehnil in dejal:

»Dober fant, ta France, a?«

»Sijajen dečko!« je navdušeno potrdil Lojze. »Ta je gotovo iz tvoje kovačnice, Stane?«

»Samo na pol,« je odvrnil Stane in trudno priprl oči. Videlo se je, s kakšno muko odgovarja in niso več silili vanj.

Ker je bilo še zelo zgodaj, so vnovič plegli in se umirili, toda zaspal ni nihče več. Zagarjev prihod jih je vse preveč vznemirjal, poleg tega pa se je začelo zunaj že daniti. To je bil pač najbolj nevaren čas za nemške napade, kar je partizanom v jutranjih urah že iz navade preganjalo spanec. Celó hudo izmučeni Zagar kljub vztrajnemu prizadevanju ni mogel zaspati in je venomer prekladal razbolelo nogo. Šele čez precej časa je zasnul v nemirno spanje in se nato prebujal ob vsakem najmanjšem šumu. Po vsem tem, kar je ta junaški mladenič prestal v teh treh dneh, to res ni bilo nič čudnega. Ko je bil ranjen prvi dan hajke, so ga pri umiku skrili tovariši pod kup smrečja. Drugi dan hajke so imeli Nemci v njegovi neposredni bližini nekaj

štab in so nekajkrat celo posedali na kupu, pod katerim je bil skrit. Stane je bil vsak čas pripravljen, da se sam ubije, če ga odkrijejo. Šele drugi dan so ga našli tovariši in ga nato odnesli do Dupelj, kjer ga je sprejel krznar Lojze. Zdaj pa še ta naporna hoja do jame. Tudi sicer so padali v zadnjem času na Stana najtežji udarci. Pred dobrimi tremi tedni mu je padel v Hujičevju nad Crngrobom oče, Stane Žagar, član Centralnega komiteja Partije in najpomembnejši organizator osvobodilne borbe na Gorenjskem. Ze pozimi so Italijani ujeli brata Iztoka in skoraj gotovo ga bodo ubili. Mati in sestre so se tedaj skrivale nekje v Ljubljani, v stalni nevarnosti, da jih Italijani izsledijo in zapro. Tako je bila Žagarjeva družina do kraja razdejana. Zaradi vsega tega trpljenja, kakor tudi zaradi Stanetovih osebnih vrlin, so ga imeli tovariši zelo radi in ga spoštovali. Zato so se zdaj čutili docela odgovorne za njegov položaj in je bil vsakdo pripravljen zanj storiti vse, kar bi bilo mogoče. Žal so bili zdaj sami odvisni od bednih pogojev bivanja v tej jami in so mu mogli le malo pomagati.

*

Vse dopoldne se ni zgodilo nič posebnega. Onstran Save je poredkoma pridrdral kak vlak in enkrat celo motorna derezina. Po progi je prikorakal preglednik proge in, ko je na vsakih nekaj korakov položil na tirnice svoje kovinsko merilo, je bilo od daleč videti tako, kot da se od časa do časa nekemu globoko prikloni. Nekoliko naprej nad železniško progo sta na koncu na novo izorane njive dve ženski nekaj prekopavali; pri tem sta pogosto počivali in se o nečem živahno pomenkovali.

»Ti dve babnici ne bosta zaslužili kosila, saj samo opravljata,« ju je obsodil Pavlin, ki ju je že dalj časa opazoval skozi »okno«. Zdajci pa je napet izraz spreletel njegov obraz in nagnosko je odmaknil glavo od odprtine.

»Jih vidiš, hudiče!« je zašepetal in z migom obrvi po-

kazal onstran Save. Več hkrati jih je planilo k odprtini in se nato prav tako naglo odmaknilo. Po progi je, nič hudega sluteč, počasi korakala patrolja treh železniških policajev v temnomodrih uniformah. Prvi, majhen in čokat, z brzostrelko, lagodno obešeno čez hrbet, je vodil na dolgem jermenu velikega volčjaka. Hodili so precej oddaljeni drug od drugega; toda prav nasproti jame se je prvi ustavil, pridržal psa, nato pa potegnil iz žepa dozo in počakal naslednjega. K njima je prišel še tretji; prižgali so si cigarete.

Ko so tako za trenutek postali na kupu, je Stanko Mlakar brž pograbil k steni prislonjeni mitraljez in ga primaknil k odprtini.

»Ne nori!« je zarobantil Lojze in več hkrati jih je odrinilo mitraljez.

»Saj ne mislim resno,« je pojasnil Stanko, »samo pomeriti sem hotel.«

Tokrat mu niso več branili in Stanko je previdno prislonil rebrasto cev na skalo, pritisnil kopito k rami in resno pomermal na skupino Nemcev.

»Do-do-do-do,« je šepetaje oponašal mitraljez in ga premikal sem in tja, kot da žanje po Švabih. »Joj, kako bi jih izpodnesel. Komaj sto metrov daleč so,« je mrmral obžalujoče.

»Ljubim jim boga! Kar užgi!« je hripavo izdaval Zupanc in čvrsto stisnil Stanka za ramo.

Stanko je nehal meriti, odmaknil je mitraljez in resno pogledal Zupanca. V trenutku je razumel, da se ta ne šali. Njegov napeti izraz in izbuljene oči so to jasno dokazovale.

»Ti, Brico, bi jih brez pomišljanja, a?«

»Bogami, da bi jih,« je Zupanc odločno pritrdil in z resničnim obžalovanjem opazoval Švabe, ki so se že zopet razmaknili in se naglo oddaljevali. Nihče ni dvomil v to, da bi Zupanc res užgal po njih, pa čeprav bi spravil vse skupaj v izredno trežaven položaj, saj se od tod sredí dneva in z ranjencem niso imeli kam umakniti. Potem bi mu bilo

*Padli borci Kranjske čete
(5. avgusta 1941 pod Storžičem)*

seveda žal, toda kadar je zagledal Švabe, se ni mogel obvladati. Dobesedno jih ni mogel videti živih. Bil je zelo živčen, skoraj bolan, in kadar ga je popadel bes, je bil sposoben vsakega dejanja. Ko je konec marca prodrla v Uden boršt večja skupina Nemcev, jih je Zupanc pričakal z majhno patroljo v zasedi. Ko so se Nemci približali na nekaj deset korakov, je planil pokonci in se tuleč zagnal proti njim, da se je vsa skupina v strahu razbežala. Tudi pri akciji v Brnikih je mimogrede pobil dva Švaba. V zadnji hajki pa bi bil skoraj pogubil v nekem smrečju skrito skupino partizanov, ker je v živčnem napadu hotel vreči bombo med mimoidoče Švabe, če ne bi drugi planili nanj in ga komaj ukrotili. Zupanc je bil tudi sicer po svojem zunanjem videzu in ponašanju nepriljuden in robat, v bistvu pa dober in pošten. Po rodu je bil Hrvat, nekje iz Hrvaškega Zagorja, in čeprav je delal že mnogo let pred vojno kot klobučar v Sloveniji, je vedno vpletal v govorico hrvaške besede. Bil je že pred vojno član Partije in je šel že julija 1941 k partizanom. Bil je zelo hraber, toda zaradi živčnosti pogosto tudi nepremišljen in najbrž bi bil tudi sedaj udaril po Švabih, ne oziraje se na položaj ranjenca in vse skupine. Saj bi celo iz jame težko

prišli, če bi se le en sam Švaba utegnil zakloniti za železniškim nasipom! Od tam bi sijajno obvladal ves nasprotni, skoraj goli breg in zelo težko bi mu prišli do živega. Šele zdaj so si začeli predstavljati, kako nevarna je ta jama, če bi jih zalotili v njej. Umik iz nje je skoraj nemogoč.

Čudno, kako je sam pogled na teh nekaj Švabov nenevarno učinkoval na razpoloženje v jami. Torej ni vznemiril samo Zupanca, ampak tudi druge. Gledati smrtnega sovražnika, kako se brezskrbno sprehaja v neposredni bližini, pri tem pa imeti zvezane roke, je bila za partizane huda muka. V jami se je razvil živahen pomenek o bodočih akcijah čete, brž ko se zopet združijo. Med prvimi je treba na tej progi iztiriti vlak in poklestiti takole patroljo. Samo da gozd zopet ozeleni, pa bo mogoče pripraviti zasedo na vsakem kraju in bo povsod mogoč tudi varen umik. Gorje Švabom, če bi se vse, kar so se tu domenili, tudi uresničilo.

Nestrpno so pričakovali, da se vrne patrolja, toda minila je že poldruga ura in je še ni bilo. Pač pa je okoli dveh popoldne pridrdral od Podnarta potniški vlak in videli so, da na pristrešju zadnjega vagona stojijo tisti

trije policaji z volčjakom. Torej so pešačili ob progi do Podnarta in tam vstopili v vlak, zdaj pa se vračajo nazaj v Kranj. Smuk Slavko, ki je bil pred odhodom k partizanom zaposlen v Kranju in na Jesenicah kot železniški zavirač, je zatrjeval, da enega od teh policajev zelo dobro pozna, namreč tistega majhnega čokatca, ki so mu v Kranju dali priimek »Bismarck« in je bil eden najhujših zagrižencev.

»Joj, pol leta življenja bi dal, če bi lahko temu vragu razbil njegov debeli »pisker,« je Slavko resno modroval. »Stavim, da bi zleteli iz njega sami kljukasti križci.«

Celo Žagar se je veselo nasmehnil tej posrečeni primeri.

»Stane, čas bo, da gre nekdo na zvezo,« ga je čez čas opozoril Jaka. »Tri je proč.«

Toda opozorilo je bilo precej odveč, kajti Žagar je sam že nekaj časa nestrpnost pogledoval na ročno uro in mislil le na to, kaj mu bo prinesel prijateljev obisk.

Stroj, ki je dobro poznal dogovorjeno mesto, se je ponudil, da gre na zvezo. Žagarju je bilo to zelo pogodu in natančno mu je opisal tistega človeka in kako naj ga ogovori. Toda zdaj se je pojavilo novo vprašanje, namreč, kam naj ga privede. Saj je bilo jasno, da Stane brez izrednega napora in njihove pomoči še iz jame ne more. Priti mora torej čim bliže jami.

»Res ne vem, kam bi ga pripeljal,« je menil Stane neodločno in vprašujoče pogledoval zdaj Stroja, zdaj Lojza. »Daleč od tod seveda ne morem.«

»Saj nima pomena, da bi sploh ven hodil,« ga je odrešil Lojze. »Če je človek tako zanesljiv kot praviš, naj ga kar sem v jamo pripelje. Najbolje bo tako.«

Stane ga je poplačal s hvaležnim pogledom, vendar je rahlo ugovarjal: »Kar se njegove zanesljivosti tiče, ste lahko brez skrbi, saj je zaveden in preizkušen skojevec. Toda o tem ne moreva sama odločiti. Kako pa vi mislite, fantje?«

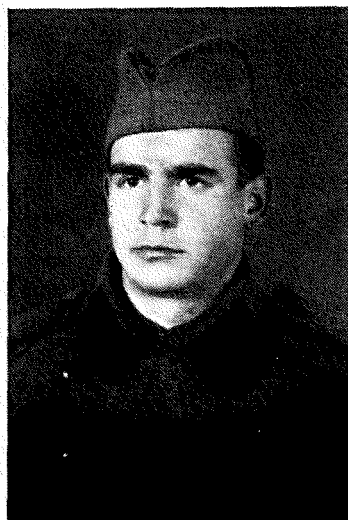
Slavko Smuk iz Kranja

Sledilo je vsestransko pritrjevanje in Žagarjeva obzirnost se jim je zdela skoraj odveč. Saj je vendar jasno, da ne more nikamor iz jame. Le Stroju so vsi vprek zabičevali, naj se izmuzne iz jame čimbolj previdno po grmovju in da naj se prav tako pazljivo tudi vrača. Toda ta resni in preudarni fant bi vse to storil tudi brez opominov. Lojze mu je posodil pištolo, Jaka pa svoj lovski klobuček, nakar se je poslovil.

Po Strojovem odhodu je minila skoraj poldruga ura, ko se še vedno ni vrnil. Vendar to ni nikogar vznemirjalo, saj je večja zamuda na takih zvezah vedno mogoča.

*

Popoldne se je vreme poslabšalo in še pred sončnim zahodom so prekrili nebo črni, dež obetajoči oblaki. Tudi v jami je postalo hladneje in iz mračnih kotov se je naglo razlezla tema in odrinila dnevno svetlobo na rob odprtine. Tedaj se je iznenada in brez vsakega šuma pojavil pred vhodom v jamo Stroj in z njim še nekdo, najbrž težko pričakovani Žagarjev prijatelj. Stroj se je prvi podvzival v jamo, za njim pa se je z največjo težavo skobacal vanjo še neznanec. (Se nadaljuje)

Lado Smuk iz Kranja

Ob sončnem vzhodu

NAD Sarajevom je vladala tišina. Hiše so bile videti kot ogromne speče živali, med katerimi so se dvigali minareti, kakor molčeči, ponosni vitezi na straži. Ulice so dolgočasno čakale dneva in le Miljacka je veselo žuborela svojo nemoteno pesem voda.

Noč je počasi bledela in prva jutranja svetloba je dala mestu videz mirne vsakdanjosti. Če pa bi sivi zidovi za hip postali prozorni, bi v hišah ugledali tisoče ljudi, katerim so nemir, napetost, strah in žalost odvzeli nočni počitek.

To je bilo štirinajst dni pred osvoboditvijo, ko so Nemci in ustaši besneli zaradi njihovega bližajočega se konca. Kot ranjena zver so s poslednjimi močmi grabili in uničevali vse, kar jim je prišlo pred krvoločne kremplje. Sleherni dan so izvršili nov zločin, sleherna noč je požrla koga od meščanov.

Tudi ta noč je prinesla tragedijo.

Mlada Darja v predmestni mansardi je pričakovala moža. Zgodilo se je prvič, da vso noč ni prišel domov, a da jo o tem ni prej obvestil. Vedela je, da ga lahko zadrži »njegovo delo«, kakor je imenovala pota in opravke, ki jih je prevzel kot aktivist. Da se mu ni kaj zgodilo? Sovražnikove patrulje so bile tiste, ki so vedele za skrivnost tistih, ki se niso več vrnili domov. Slutnja in opreznost sta prisilili Darjo, da je vso noč brskala po stanovanju za »njegovimi stvarmi«. Prelistala je vse knjige, preiskala predale, omare, posodo, vse, prav vse, kjer je mislila, da bi njen Pavle lahko kaj skril. Sredi noči se je tiho izmuznila v drvarnico ter zagrebala v dno velikega kupa premoga nekaj papirjev in knjig. Primaknila se je k peči in odsvit plamena je odkrival strah na njenem bledem licu.

Morda še pride... Morda je imel sestanek? Ali pa pride kdo drug in odpelje še njo? Otrpla od strašne slutnje je strmela v temo, ki ji ni hotelo biti kopca. Ko so se začeli zaznavati prvi obrisi sosednjih streh, je vztrepetala: dan prihaja. Jutro, sonce! Morda pride tudi Pavle ob zori domov, in ves strah bo odveč. Morda...

Nenaden hrup na dvorišču jo je vrgel pokonci. Ali je on, ali so oni?... Srce ji je močnejše utripalo; prisluhnila je ropotu pred hišo ter ujela vzdik sosedu:

»Kje? Na Marijinem dvoru?«

Skupina razburjenih ljudi je planila na ulico in odhitela v mesto. Darja je čakala, čakala... Potem pa se je hipoma odločila: ogrnila je plašč, vzela iz mize moževo sliko, se za trenutek zamislila nad njo, jo toplo poljubila, potem pa stekla po stopnicah na ulico, ki je bila že vsa svetla in polna neznanega nemira.

Od Darjinega stanovanja do ulice Marijin dvor je bilo skoraj pol ure hoda. Darja je tekla, tekla, kakor brez uma. Lasje so ji padali na obraz, oči so ji gorele v napetem pričakovanju. Kaj je, kaj se je zgodilo? Pavle ni prišel domov, a sosedu je tako čudno kriknila: »Na Marijinem dvoru.« Zgodnji meščani so se ozirali za ženo, ki je drvela skozi mesto, a nihče je ničesar ni vprašal, saj v tistih dneh ni bilo prav nič nenavadno.

Jutranja zarja se je razlila že po vsem mestu. Vrtovi so dehteli in rdeli, reka je vsa pozlačena in razigrana valovila... Darja je v petnajstih minutah dospela na »Marijin dvor«. Ulica je bila široka in dolga in prav na koncu je žarelo sonce in razkošno poljubljalo dvored košatih kostanjev ob veliki cesti.

Tu je Darja obstala kakor okamenela. V njenih velikih, temnih očeh se je pojavila nepopisna groza. Kolena so se ji zašibila. Vsa trepetajoča je zrla na vrsto električnih drogov med kostanji, na katerih je v zlatem jutranjem svitu nihalo štiriinpetdeset obešencev...

Morda je preteklo deset, morda trideset minut, ko je nepremično strmela v to grozodejstvo. Ko je po ulici zdrvel tramvaj s prvimi jutranjimi potniki, mirno in vsakdanje, ko da se ni nič zgodilo, je Darja zbrala vse svoje moči. Dvignila je obraz, ki je še dan prej bil ves mlad in cvetoč, zdaj pa je okamenel v grozi. Stopila je po ulici, soncu in smrti naproti. Štela je: eden, dva, tri, moški, ženska, ženska, otrok, moški...

enajst, dvanajst, ženska, otrok, petnajst...
Pri šestindvajsetem se je zgrudila.

Manko Golar:

Na Rabu 1942

Pot v mesto je po tej ulici vodila tudi Jasno. Z nepopisno grozo je zagledala poslednji zločin ustaških klavcev. Trepetaje je šla ob vrsti in naenkrat vzkliknila: »Tovariš Suhi!« In šele, ko se je v strahu ozrla okoli sebe, da je ni kdo slišal, je opazila ženo, ki se je oklepala vznožja drevesa in šepetala: »Pavle, Pavle...«

Nje ni poznala in takoj nato je prišla patrolja, ki je razganjala ljudi, pa v tisti zmedbi ni mogla slediti, kaj se dogaja. Motilo jo je ime. Tovariša, ki ga je žena klicala Pavle, je Jasna poznala s sestankov le pod imenom »Suhi«. Še isti dan pa so po mestu viseli razglasi s seznamom obešenih, kjer je čitala ime: Pavlin Pavle-Suhi. Bilo ji je jasno...

Ta neodpustljivi, zverinski bes narodnih izdajalcev je vse mesto pretresel. Nekateri so od strahu v delu popustili, mnogi pa so se še z večjo vnemo predali stvari. Ni bilo več časa misliti na žrtve, bližal se je veliki dan, treba je bilo vse žrtvovati.

In res! Kmalu so topovi objestno zagrmeli, pisane rakete so švigale po veselem mestu in pesem sproščenosti, pesem zmago-slavja je vriskala iz ust, iz src, in zrak je pel, in veter in reka in naši mrtvi — pesem o svobodi.

Še tisto noč, ko so vkorakali partizani, se je v veliki kletni sobi zbralo večje število aktivistov. Sestanek je vodila mlada žena. Majhna in nežna, drobnega, bledega obraza je stala pred njimi kot otrok, le njen pogled je izražal izredno odločnost in voljo. Jasna je pomislila, od kod jo pozna, pa jo je že prehitel tovariš, ki jo je poklical: »Tovarišica Pavlinova.« Da, ona je bila, žena tovariša »Suhega«.

Darja je uspešno izvedla sestanek. Ob zori so se razšli v mesto, da najdejo družine, ki bodo začasno sprejele pod streho večje število partizanov. Jasna in Darja sta bili v isti skupini in sta si kmalu postali dobri tovarišici. Pogovarjali sta se o Darjinem možu.

»Ti je še tako težko, Darja?«

»Ne — pokazal mi je pot.«

Stisnila ji je roko, Darja pa je brez besed odšla novemu sončnemu vzhodu naproti.

Široko odprte prebele oči —
še strah jih je grozних rabskih noči —
v neznane daljave strmiyo:

še zrejo grobove komaj skopane,
v njih beli, prebeli mrličii ležijo,
izžeti, izpiti z nabuhlimi lici,
negibni, še mrtvi v tišino kričijo.

Strahotno so dolge, brez konca in kraja,
brez križev in vencev zmaličene vrste.
Umazana zemlja, krvava od biča,
pokriva le gola telesa brez krste...

Široko odprte prebele oči
v neznane daljave strmiyo...

Branko Rudolf:

Napis

na spomeniku talcev v Mariboru

Padli ste z grozo v očeh,
ubiti za temi zidovi.
Padli ste z vero v naš rod,
naj ne zamre vaš spomin.

Karel Destovnik-Kajuh:

Pesem talcev

Le nikar ne jočite za nami,
žene, matere, dekleta,
jutri pademo v gramozni jami
kakor dobra, zvesta četa.

Le nikar ne jočite za nami,
laže nam bo pasti, če z rokami,
stisnjenimi v pest, žalujete za nami.

Le nikar ne jočite za nami,
žene, matere, dekleta;
jutri pademo v gramozni jami
kakor dobra, zvesta četa.

Ustanovitev Prešernove brigade

PORAST, razvoj in uspehi, ki jih je naša narodnoosvobodilna vojska dosegla spomladi in poleti 1943. leta tudi na Gorenjskem, so tudi tu terjali in omogočili reorganizacijo gorenjskih partizanskih sil. Tako je na Dolenjskem in Notranjskem Glavni štab NOV in POS ustanovil prvi dve slovenski diviziji: XIV. in XV. Na Gorenjsko pa je bil poslan štab takratne II. operativne cone z nalogo, da iz tamkajšnjih enot sestavi prvo udarno brigado ter preosnuje Gorenjski odred.

Res so se gorenjski bataljoni zbirali in čez Jelovico hiteli pod Ratitovec, da bi v »Oberkrainu« ustanovili svojo prvo brigado. 12. julija je bil zbor v dolinici »Zali«, kjer so zbrani Gorenjci zvedeli o nalogah nove brigade. Vsekakor je bila ena važnih nalog ta, da iz ločenih partizanskih akcij preidejo na večje skupne akcije ž napadi na nemške postojanke, pri tem pa širijo osvobodeno ozemlje tudi na Gorenjskem. Bataljoni so se 12. julija razporedili okoli kmeta Marenkovca. Zbrani gorenjski partizani so se že sedaj čutili tako močne, da niti na konspiracijo niso več mislili, čeprav je bila ta za Gorenjsko tako pomembna. Drugi dan, 13. julija, pa je bil pri kmetu Marenkovcu pod Osojnikom ustanovni miting, ustanovitev brigade ter preosnovanje Gorenjskega odreda. Brigada je dobila naziv »VIII. udarna partizanska brigada«. Zbranim bataljonom je Marjan Dermastja, politkom. II. oper. cone, prebral naslednjo naredbo štaba II. operativne cone NOV in POS od 12. julija 1943:

Na podlagi naredbe Glavnega štaba NOV in POS z dne 24. junija 1943 se ustanavlja za teritorij Gorenjske in Koroške II. operativna cone. Na podlagi iste naredbe se izvrši reorganizacija gorenjskih partizanskih enot. V tem smislu štab II. oper. cone, pod čigar poveljstvo so stavljene vse partizanske enote na Gorenjskem in v zah. Koroški.

nareja:

1. Ustanavlja se VIII. udarna partizanska brigada.

2. Ustanavlja in reorganizira se Gorenjski partizanski odred.

3. Ustanavlja se samostojen Koroški bataljon.

4. Ustanavljajo se specialne enote, ki so prav tako kot Koroški bataljon, pod neposrednim poveljstvom štaba II. operativne cone.

Na predlog štaba II. operativne cone se po uredbi Glavnega štaba NOV in POS postavlja naslednji štab brigade:

Komandant: Igor, do sedaj komandant I. bataljona Gorenjskega odreda; politkomisar: Iztok, do sedaj komisar IV. bat. Gorenjskega odreda; namestnik komandanta: Silvan, do sedaj namestnik komisarja III. udarne brigade; namestnik politkomisarja: Robin, do sedaj namestnik komisarja IV. bataljona Gorenjskega odreda.

Kot posebni referenti se postavljajo:

Zdravnik: tov. Peter, do sedaj zdravnik I. bataljona Gorenjskega odreda; intendant: tov. Remi, do sedaj intendant IX. bataljona Gorenjskega odreda; obveščevalec: tov. Vidic, do sedaj operativni oficir IV. bataljona Gorenjskega odreda.

Z istim poveljem so bili postavljeni tudi štabi bataljonov brigade z naslednjimi komandanti: I. bataljona Milan, II. Krtina in III. Blaž.

Imenovan je bil še štab Gorenjskega odreda: komandant Zvonko, komisar Ljubo, namestnik komandanta Žane, namestnik komisarja Lojze. Komandanti bataljonov preosnovanega odreda so postali: I. Tonček, II. Tomaž in III. Stanko. S tem poveljem pa so bile ustanovljene še druge enote.

(Še tega dne, 13. julija, je brigada odšla proti Martinj vrhu in se naslednjega dne razmestila okoli in pri kmetu Megušarju z namenom, da od tu uniči postojanko v Železnikih in Selcih. Toda zaradi nemškega zasledovanja se je zgodilo drugače! Nemci so

namreč zvedeli za ustanovitev brigade in jih je okoli 2000 prišlo v Selško dolino, da novoustanovljeno brigado takoj razbijajo. Tako je prišlo do bojev pri Stirpniku, pod Sušo, na takratni nemško-italijanski meji pod Blegašem in na Žirovskem vrhu. Nemci so z nenadnimi napadi vnesli sprva nekaj nereda, še zlasti, ker je bil že prvi dan borbe ranjen komandant brigade Igor, vendar je brigada uspešno prestala ognjeni krst. V tej borbi so se zlasti izkazali: Tonček Dežman, Blaž Ostrovrhar, Tomaž in drugi. Po teh bojih je brigada 29. julija odrinila na Dolenjsko, kajti tam so pričakovali skorajšnji propad Mussolinijeve Italije. Na poti pa se je zopet zapletla v huđe boje z Nemci in se 4. avgusta prebila na italijansko ozemlje.

9. avgusta se je brigada združila z deli XIV. divizije, se tam odpočila in izpopolnila s preizkušnimi kadri iz Serčerjeve in Tomšičeve brigade. Potem pa je napadla belogardistično-italijansko posadko v Strahomerju, Rakitni, Preserju in Brezovici.

V začetku septembra se je brigada zadrževala na Gornjih Sušicah. Vsa okolica je vedela, da so tu »gorenški fantje«, od katerih je tedaj še marsikdo namesto »titovke« nosil klobuk. Tu jih je tudi obiskal komandant NOV in POS Franc Rozman - Stane.

Ob kapitulaciji Italije je brigada zasedla Kočevje in se močno oborožila z zaplenjenim orožjem ter se dobro oblekla. V tem času so se na grad Turjak zatekli mnogi belogardistični zločinci, da bi utrjeni dočakali nove gospodarje — Nemce. V znanih in velikih bojih in obleganju, ki je trajalo osem dni (do 19. septembra), je VIII. brigada zlomila postojanko in zajela 695 belogardistov ter dobila velik plen. Gorenjski »gošarji« so postali prava vojska in upravičili naziv udarne brigade. Za to veliko zmago na Turjaku je brigada dobila pohvalo od Glavnega štaba NOV in POS in pa novo ime: »VII. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada Franceta Prešerna«.

Ivan Jan - Srečko

Krvave Begunje

V POZNI pomladi 1941. leta so kaznilnico v Begunjah presenetili Nemci... Kriminalk-ženski, zaprtih v teh prostorih še od prej, niso izpustili. Da: Nemci-zločinci so se takoj spoprijateljili z ženskami-kriminalkami...

Cez štirinajst dni je s svojim spremstvom obiskal kaznilnico nadut nemški oficir. Ogledal si je prostore in se zanimal predvsem za pokopališče, o katerem je menil, da je pre-majhno. Ta oficir — kasnejši komandant mučilnice v Begunjah — je odšel, njegovo spremstvo pa je zasedlo pi-sarniške prostore...

Konec aprila so začeli Nemci zapirati prve Slovence, ki so bili že v spiskih jugoslovanskega režima zaznamovani kot napredni in »nevarni« ljudje. Te prve žrtve so zaprli na sodiščih, hkrati pa so pripravljali kaznilnico v Begunjah, o kateri so ljudje že takrat vedeli povedati, da jo bo-

do izpraznili in pripravili za politične pripornike.

1. maja so pripeljali v kaznilnico prve aretirance, ljudi iz oddaljenejših krajev (iz Poljanske doline, Litije, Kamnika, Kranja, Tržiča in Jesenic). Begunjam so Nemci za čudo dolgo prizanašali. Prve ljudi — med njimi je bil tudi tamnojni učitelj — so prijeli 7. maja.

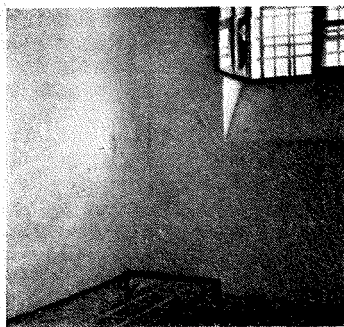
»Ta dan,« pravi učitelj Bulovec, »je prišel pome nemški orožnik. Zaplenil je šolsko knjižnico in knjižnico bivšega »Prosvetnega društva«. Predvsem se je zanimal za šolski arhiv in za denar. Stlačil sem najpotrebnejše osebne stvari v nahrbtnik in že sem se znašel v žandarmerijski postaji. Po kratkem zaslišanju sem bil za begunjskimi zidovi. V zaporih je vladal strog režim; za vsako opravilo je bil čas točno in skopo odmerjen. Zjutraj smo poravnali slamo in do noči nismo smeli leči. Skozi okna so nam prepovedali gledati. Po pičlem zajtrku smo telovadili. Večkrat so nas brez vzroka pognali na dvorišče in nam grozili z ustrelitvijo. Ko se je nekoč nekdo smejal, so nam pretili z mitraljezom. Polnih štirinajst dni, brez prestanka, so trajale grožnje, zasmeh, poniževanje. Nove aretirance, pripeljane v Begunje, so določili tudi za taborišča in pregnanstvo. Nekdo od teh je neko noč pobegnil. Odslej so za najmanjši prestopke začeli z mučenji... Na zaprto dvorišče so zgnali vse zapornike, jih pretekali z gumijevkami, jih silili telovaditi do onemoglosti, plaziti so se morali po kolenih in komolcih, pod klopmi, in morali so gledati v sonce. Če se je kdo onesvestil, so ga žga-

li s cigaretami, polivali z vodo in ga vrgli v bunker na beton.

Tem grozotam sem se v začetku junija izognil, ker so me premestili v Št. Vid, kjer mi je posebna rasna komisija pregledala lobanjo. V začetku julija sem bil že v izgnanstvu v Smederevski Palanki.

Vendar je bil to šele začetek nemških krvoločnih metod zastrasovanja in mučenja, ki so nekaj dni kasneje zavzele strahotne, neverjetne oblike. Soba št. 3 v I. nadstropju je bila prva mučilnica zavednih Gorenjcev. Tamkaj je jeseniški policist Drusche z gestapovci mučil svoje žrtve. Tistim, ki so tajili zvezo s partizani in z osvobodilnim gibanjem, so z verigo zvezali roke na hrbtu in jih obešene na kavlju potegnili kvišku, da so jim za ped od tal bingljale noge. Ure in ure so tako viseli; če še niso hoteli priznati, so jih položili na mizo ali stol in jih z gumijevko tepli od kolen proti križu. Mučenju so sledili dnevi lakote v bunkerju; tu je bila zadnja postaja pred ustrelitvijo. Stene bunkerjev so bile popisane z imeni ljudi, o katerih koncu pa se ni nikoli izvedelo... Vendar vseh zapornikov niso zasliševali. Zasliševanje je bilo — milost. Večino zapornikov so ustrelili brez zasliševanja...

»V začetku avgusta,« je izpovedala neka priča, »so bili na hitro obsojeni štirje moški. Naslednje jutro so jih v Preski ustrelili. Pred peto uro so na dvorišče pripeljali avtomobile s policisti in gestapovci. Kmalu so iz jetnišnice privedli mrtvaško blede žrtve. Rahlo sklonjenih glav, drugače pa mirni, so stopili v avtomobile in le sirena, ki je presunljivo tulila, je bila njihov poslednji spremljevalec. Odjeknili so streli iz daljave; prvi streli v bližini begunjske mučilnice...«

Celica »smrti« v mučilnici v Begunjah, eden izmed nešteti prostorov, kjer so Nemci mučili zavedne Slovence

Začelo se je. Begunjski krvniki so, kakor odkrivajo tajni policijski spisi, dobili od deželne vlade za Koroško in Sp. Štajersko, nova navodila: — Brez usmiljenja streljati, z mučenjem izsiliti iz ljudi priznanja! Za vsakega ubitega Nemca — 20 domačinov! Za vsako ceno preprečiti razmah osvobodilnega boja, ki ga ne-tijo komunisti! Vsak upor, pa tudi najmanjši poskus upora, kaznovati s smrtjo! —

Le redki jetniki so se spričo mučenja vdali svojim krvnikom. Največ je bilo takih, ki so spremljali svoje tovariše v smrt s petjem in vzkliki osvobodilnemu boju. »Na smrt obsojeni,« piše Z. A., »so se kakor v odgovor ozirali v okna in se nemo zahvaljevali tovarišem za pozdrave. Po dva in dva sta bila vklenjena skupaj. Policisti so jih surovo potiskali v avtomobile in le močnejšim je uspelo, da so se s prvim zaletom spravili vanje; vozila niso imela stopnic. Tisti, ki jim je mučenje izpilo vse moči, se niso mogli sami povzpeti in so udarjali z glavami v pod in stranice avtomobila. Policisti jim niso pomagali, pač pa so jih zverinsko pehali in zasmehovali. Pri tem opravilu so se najbolj »odlikovali« jeseniški in kamniški gestapovci, radovljški policist Laski in Meziner z Bleda, najhujši pa so bili domači izdajalci, zlasti tisti, ki so se vdali mučiteljem in stopili v njihovo službo. Med ta-

kimi je bil Zupan iz Kranja, ki je povzročil jetnikom mnogo gorja. Bil je kurjač v kopalnici in je novodošle »ljubeznivo« spraševal, zakaj so zaprti. »Sočustvoval« je z njimi in z njimi vred preklinjal Nemce. Prenekateri mu je nasel in se mu zaupal, ne vedoč, da je s tem pokopal sebe in svoje tovariše. Tiste, ki jih je izdal Zupan, so potem Nemci nečloveško pretepali, da bi iz njih izsilili priznanje, njihova pot pa se je končala na strelišču.«

Število ustreljenih je naraščalo... 4. avgusta, kmalu po prvih žrtvah, so v begunjskih barakah obesili štiri neznance in jih odpeljali neznano kam. 9. avgusta so ustrelili v Dragi 10 talcev in jih tam pokopali. 14. novembra istega leta so jih ustrelili 15 in 4. decembra 28. Dan pred silvestrovim so pripeljali iz Celovca dva pripornika in ju v največji tajnosti ustrelili in pokopali v Dragi. Naslednje leto pa se že niso več zadovoljevali s posameznimi žrtvami! Kar z avtomobili so v Drago vozili skupine na smrt obsojenih. 3. januarja so pomorili 36, 21. januarja 15, 12. februarja 16, 31. marca 29 in 11. aprila 10.

Vsako noč pred streljanjem so Nemci zavarovali bližnje hribe ob Dragi in zaprli ceste ter dohode na morišče. Tamošnje kmete, Janeza in Ano Turk, Ano Prešeren in druge, so zastraševali in jim grozili s smrtjo, če bodo komu pove-

Dva SS-ovca ob zidu begunjske mučilnice z ustreljenim talcem (doslej neobjavljena fotografija)

dali, da streljajo v Dragi talce. Kako naiven je bil okupator! Mar naj tako zločinstvo sredi zavedne Gorenjske ostane prikrito? Če ne prej, po vojni bodo ti očitvidci spregovorili. In zdaj jim nihče ne brani, da pričajo o grozodejstvih v Begunjah in Dragi in obsodijo fašizem, ki spet dviga glavo v Italiji in obtožijo vse tiste nazadnjaške zagovornike v tujini, ki dajejo na sodiščih in v javnosti potuho fašističnim zločincem.

»Že dan pred streljanjem, ko so kaznjenci prišli kopat jame in utrjevati kole, na katera so vezali talce, se nas je lotevalo razburjenje,« piše Ana P. »Po teh znamenjih smo vedeli, da bodo Nemci spet morili. Ob pol šestih zjutraj so se po navadi pripeljali z avtomobili stražarji in obkrožili strelišče. Kakor divje zverri so bili! Gorje hiši, ki so jo ta dan obiskali! Če niso koga odpeljali, pa je šel z njimi živež in pijača. Okrog devetih so prihrumeli avtomobili z gestapovci in izmučenimi obsojenci. Pripeljali so jih večkrat. V teh dneh nismo ne spali ne jedli; venomer so nam lebdeli pred očmi obrazi talcev. Ko so padli strelji, smo si zakrivali oči in neka sila nas

*Podpisano: protijezum ob 20 km 1941 leta
v Drago vozili talce in jih streljali.
Pre so ustrelili Avgusta 4 in 20 jih odpeljali.
Potem so jih " " 10 neznano kam
" " " " " "
Vsi talci sem ko so te talce peljali nazaj dol v
avtomobilih so kmalu sedeli na kmetih se razjezili
in očiščali nosel tem ubojem žrtvam
In potem so jih spet streljali*

Nekaj podatkov o streljanju talcev v Begunjah (zapisek tovarišice F. M. iz Begunj)

Pogled na urejeno grobišče talcev v Begunjah

je silila ven ... Pet nas je bilo doma, pa smo se tako neznanško sami počutili; vsak zase je bolščal v praznino pred seboj. Ko so Nemci odšli, smo hiteli na morišče: grobovi so bili že zravnani; vse naokrog so bili delci možganov, lasje, kosi obleke in kri ...»

Jetnišnica v Begunjah je kmalu »prerastla« svojo vlogo. Med gorenjskimi zaporniki, ki so polnili begunjske celice, so se vse bolj javljali tudi Korošci, Dolenjci, Notranjci in Ljubljanci. Da, Begunje so postale mučilnica in morišče vseh Slovencev.

Nemški porazi na frontah pa so le-tem dali slutiti konec. Ker so se zavedali svojih zločinov, so razmišljali, kako bi jih zakrili. Zato so žrtve naskrivaj pokopavali, ali pa so jih v krstah po dva in po tri skupaj vozili na Koroško, v prepričanju, da jih tam ne bo nihče odkril. Tako ne bo nikoli točno znano, koliko ljudi so v Begunjah pomorili, niti koliko talcev je pokopanih v Begunjah in Dragi. 17. aprila 1942 so v največji tajnosti odpeljali na Koroško 50 ljudi; policisti-spremljevalci so govorili, da jih bodo ustrelili, ker so komunisti.

Nemški teror se je celo tako stopnjeval, da so negodovali celo nekateri nemški stražarji. »Spominjam se dveh nemških vojakov,« pripoveduje očividec A., »ki sta odpovedala

pokorščino gestapovcu Dru-scheju in ju je dal ta podivjanec takoj ustreliti.«

Jeseni 1944 so v Begunjah ustrelili štiri Hrvate, ki so pred smrtjo vzklikali ljudstvu in svobodi. »Za nami ne bo več dosti žrtev,« so vpili, ko so Nemci naperili nanje puške.

»Talci so povečini junaško umirali,« priča Katarina S. »Kakor hitro je zdrvel mimo naše hiše prvi avtomobil z bledimi obrazi talcev, sem se splazila v ruševine Lambergerjevega gradu, od koder sem opazovala nemško početje. Nekoč so pripeljali Nemci 36 žrtev; bojda so bile nekje od Tržiča. Izstopila je straža z brzostrelkami, za njo pa talci, ki so drug za drugim padali po tleh; roke so imeli zvezane na hrbtih. Priskočili so rablji in jih neusmiljeno suvali in brcali, da se je prenekateremu ulila kri. Vpili so nad njimi in jih zasmehovali. Talci pa so ponosno in dvignjenih glav stopali h kolom. Pristopili so prvi štirje; hoteli so jim zavézati oči. Nekaterim so jih, drugi pa so zmajali z glavami v znak, da hočejo do zadnjega gledati krvnikom v oči. Nato so jih privezali h kolom, z desne pa se je postavilo prednje 20 vojakov, ki so dvignili puške in čakali znamenja za strel. Nenadoma je pridrvel od begunjske strani avto in se sunkoma ustavil pri žrtvah.

Izstopil je moški v črni obleki, za njim pa dva spremljevalca v športnih oblekah. To so bili nemški mogotci iz Tržiča; tisti v črni obleki je bil tržiški župan. Vlel je izstopiti iz avtomobila drugim štirim žrtvam, ki so morale gledati smrt prve četvorice. Nanje je vpil še tedaj, ko so jih privezovali h kolom. Ko je počila salva, je zaigral na obrazih nemških zločincev pošasten smeh. Pristopili so k žrtvam, ki so se zvijale v poslednjih krčih in jih streljali v tilnik. Nato so priporniki-pogrebci odvezali talce in jih metali na kup na levi strani strelišča. Zaradi izčrpanosti jih niso nosili, temveč so jih vlekli, da je mrtvim poskakovala glava po tleh. Streljanje se je nadaljevalo, dokler niso pokončali vseh 36 talcev. Med stre-

ljanjem je spet pridrvel avtomobil; iz njega so na pol zmetali, na pol zrinili šest pripornikov, ki so morali gledati smrt svojih tovarišev. Nato so jih dvakrat zapovrstjo postavili h kolom, a so jih spet — kakor da bi se premislili — nagnali kopat nove jame, ker je bilo starih premalo ...

Med krvniki je bil najhujši bivši pripornik Zupan — izdajalec. Sam je streljal talce in jih je še mrtve onečal z divjanjem in nesramnimi orgijami. Noge so se mi tresle, ko sem po odhodu Nemcev prišla na strelišče. Nepopisen pogled je bil: vsepovsod kri, koščki raztrgane in izstreljene obleke, deli možganov, lasje. Z gnevom v srcu in s kletvijo na ustih sem pobirala poslednje ostanke mučencev in jih zakopavala v sveže grobove. Zdi se mi, da so Nemci uporabljali dum-dum krogle, kajti sicer ne bi bili ostanke človeškega mesa, las in kosti raztreseni tako daleč naokrog. Ob kolih se je nabralo jezero krvi, ki se je odtekala na cesto in se tam mešala z blatom.«

Dogodki in zločini v Begunjah in Dragi izza vojne niso mogli ostati skriti, pa naj si je okupator še tako prizadeval pričam zapreti usta in zavezati oči. V kolikor niso mogli spregovoriti tedaj, so spregovorili po osvoboditvi in njihovo pričevanje obtožuje fašizem in vse tiste, ki ga še danes zagovarjajo ali podpirajo.

France Slana: Bombaš

Borbe na tujih tleh

Odlomki iz Flossenburga

KAMIONI so se bližali cilju. Enakomerno hropenje motorjev je uspavalo od lakote izmozgane jetnike, ki so se gnetli na vozilih tako, da so se krajnim zarezale stranice avtomobilov v meso. V dalji so se prikazali obrisi starega gradu; pod njim je bilo sluti koncentracijsko taborišče in kamnolom. Avtomobili so se hreščeče ustavili. Zapornike, bodoče internirance, je sprejel oglušljivi vik čuvarjev kamnoloma in sivih barak, ki so se stiskale v naselju pod kipečim gradom. Da, pod dolgih mesecih zapora so se znašli spet v nekem posebnem vrvenju. Vendar je bilo to vrvenje, ko so se znašli na prostranem dvorišču, na katerem je poleg barak stala pralnica in neka nizka stavba, čudno. Pod napušči teh stavb so stali ljudje. Ne ljudje, žive sence človeških bitij, oblečene v živobarvne cunje, v kakršne se zavijajo pri nas otroci za pusta. Prišleci, novi jetniki, so z boljšečimi očmi zrli na te čudne jetnike. Seveda, taborišče, kraj, kjer nacisti uničujejo ljudi, eden izmed tolkkih, kjer umirajo tisti, ki so se uprli okupatorju... Razgledovanja pa je bilo kmalu konec, kajti nekaj osornih, lajanja podobnih glasov je hkrati tulilo:

»Häftlinge, achtung! Mützen ab!« Kdor je razumel pomen teh besed, je kar se da naglo snel z glave kapo ali klobuk, drugi, ki so za hip zaostali, pa so napravili »mžedo v tem svečanem taboriščnem trenutku«. In prav ti so takoj občutili »nacistični red«. Brce in udarci so padali po njih, nemško lajanje pa je bilo še hujše. Neki esesovec, bil je

pravi velikan, je bil okoli sebe, kamor koli je padlo po prišlecih, hkrati pa kričal, da je šlo skozi mozeg:

»Vi, prekleta slovanska banda in drhal! Vi, nepokorna in poživljena tolpa. Čakajte, mi vas bomo, izrodki, že naučili naših manir! Kdo pa ste, ki ne spoštujete nas, Nemcev in esesovcev? No, naučili vas bomo! Zdaj ste v naših rokah!« Ta rohneča zver je bil vodja taborišča Flossenburg. Vsem nam je bilo jasno, kaj nas čaka...

Od dneva, ko so me zaradi dnevnika, v katerem sem imel napisane nekatere podatke o uspehih naše borbe proti Nemcem v Slovenjem Gradcu, gestapovci zaprli, pa do danes, ko sem prisel v koncentracijsko taborišče Flossenburg,

se ne morem iznebiti neke čudne misli. Namreč tega, da je počasno umiranje v zaporih hujše od hitrega konca... No, da sem ostal živ po tistih dramatičnih dnevih v Mariboru, ko smo z oken jetnišnice gledali, kako žanje smrt, pričakujoč dneva, ko bom jaz na vrsti med talci, je to golo naključje. Mlad sem bil tedaj in moje mladosti je bilo »žal« nekemu esesovcu, ki mi je takrat, ko so me zaslisevali, »izprosil« počasno umiranje v ječi in taborišču... In zdaj sem tukaj, živ in z živo željo, da bom ostal živ vsaj toliko časa, da bom pomagal maščevati vse tiste nedolžne ljudi, ki so jih Nemci pobili samo zato, ker so bili Slovenci in ker so ljubili svojo domovino...

Če sem Zid, me je vprašal lagerführer. Nato ga je zanimalo, zakaj sem prišel v tabo-

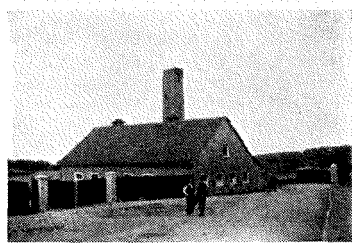
Eden izmed številnih letakov, s katerimi so Nemci objavljali ustrelitev talcev na Gorenjskem in Štajerskem

rišče. Kako nesmiselno vprašanje! Kakor da bi si jaz želel priti semkaj. Pa sem zbral vse svoje, v ječi pridobljeno znanje nemščine, in sem mu povedal, da so me zaprli zaradi politike. Kako malo mu je bilo mar tega, kar je izpraševal, se je videlo iz njegovih, vnaprej pripravljenih bruhajočih odgovorov: »Kaj, tak mlad smrkavec pa da bi politiziral? Tega te bomo za vselej odvadili pri nas. Kajti za take kot si ti, imamo pripravljene posebne lestvice, po katerih boš kaj kmalu splezal nekam gor, v dim.« In je pokazal s svojo zamaščeno roko proti stavbi za kopalnico, iz katere se je ves čas kadilo. Bil je krematorij.

Nato so nas nagnali v kopalnico. Do golega smo se morali sleči; ostrigli in obrili so nas po vsem telesu, potem pa, hajdi, pod prhe. Spuščali so na nas skoraj vrelo vodo, potem pa spet ledenomrzlo. Kdor je skušal uteči izpod prh, ga je čakalo pretepanje. Naposled so odprli okna in pognali ventilatorje, da sta si

toplota in mraz hitro sledila. Ko je bilo vse to komčano, smo oblekli cunje, ki smo jih videli ob prihodu na flossenburških kamnolomcih. Naše stvari, kolikor smo jih prinesli s seboj, so medtem izginile...

V bloku številka 14 so nam odkazali ležišča, še prej pa so nam postregli s pol litra krompirjeve. Še nismo krompirjeve popili, ko so nas nagnali spat. Cokle, ki smo jih dobili namesto čevljev, in katere smo zložili, so tedaj sobni starešine metali kar za nami. Tudi stoli so kar frčali za nami! Zato, ker smo se prepočasi odpravljali spat. Meni so določili posteljo poleg okna, ki je bilo brez šip. Vso noč je snežilo, mrzlo je bilo in pihalo je. Zjutraj sem se prebudil in bil sem ves zasnežen. Tedaj je presunljivo zažvižgalo. Podzavestno sem slutil, da je treba vstati. Spomnil pa sem se tudi, da so nam včeraj povedali, da se tistemu, ki ne bo takoj vstal, ne bo najboljše godilo. Tisto rano jutro so me določili za prinašalca kave. Ko sem se vrnil, pa sem s

Krematorij v Buchenwaldu

krvavih in razbitih obrazov tovarišev lahko razbral, da je pospravljanje postelj v flossenburškem taborišču — resna stvar.

Tudi taboriščnemu doktorju so nas predstavili. Te je vsakega od daleč pogledal, ocenil njegovo delovno sposobnost in vsakemu na prsi napisal njegovo kategorijo. Čopič je vsakokrat pomočil v rdečo barvo in pisal na prsi zdaj številko 1, kar je bila najboljša »diagnoza«, zdaj števil. 2, ki je bila že bolj češča in številki 3 in 4, katerih smo bili deležni v veliki večini. Za števil. 4 se pravzaprav niso več kdo ve kaj zanimali, ker je pritikala večidel takim, ki so bili bolehnii in zato obsojeni na sežig v krematoriju. Mene so ocenili s števil. 3, kar je pomenilo, da imam »pravico« živeti in delati. In res, odkazali so mi »planirung 2«, na katerem je bila moja dolžnost odmetavati sneg, ki je februarja 1942 zamedel barake malone do streh. Sneg smo nosili iz taborišča v suknjičih in čepicah, ker ni bilo za to pripravnega orodja. Kadar je pritisnila odjuga, smo bili mokri do kože, če pa se je čez noč zvedrilo in je zapihal mrzli severnik, smo oledeneli. Mokrih oblek nam niso dovolili sušiti pri peči. Kogar so zalotili pri tem dejanju, se je izpostavljaj nevarnostim, ki so mogle postati usodne.

Kamnolom je bil najhujša kazen, kajti z njim so grozili številnim bolnikom in vsem tistim, ki so bili označeni s številkami 3 in 4. Razen teh števil pa je bilo med nami tudi nekaj ljudi, ki jih ne bi mogli uvrstiti v nobeno od teh kategorij. To so bili nekateri iz-

Buchenwald 1945. leta: na tisoče umrlih internirancev so Nemci zmetali v posebne jame, ker jih niso mogli več sežgati v krematoriju. Na sliki vidimo v sredi zločinca, SS zdravnika Kleina, ki je vsak dan pomoril na sto in sto internirancev s tem, da jim je vbrizgaval v žile uničujoče serume. Interniranci, že tako izčrpani od lakote in drugih grozodejstev v taborišču, so na pol mrtvi umirali v groznih mukah. Zdravnika Kleina so zavezniki ustrelili med njegovimi žrtvami.

najdljivi kriminalci in stari politični jetniki, večinoma Nemci, ki so imeli v taborišču skorajda neomejeno oblast. Tem ni ničesar primanjkovalo. Kar si niso z zvijačo pridobili, so pokradli. Neki mlad Poljak je spoznanje, da se kriminallec ponaša z njegovo uro, plačal z življenjem, kajti vsa privilegirana tatinska tolpa je složno odločila njegovo usodo. Naslednji dan že se je ubogi mladeč znašel v kamnolomu, kamor so ga poslali s priporočilom, naj se njegovo bedno življenje pod težo dela in šikan konča prej kot v petih dnevih. Fant je v resnici podlegel in sicer prej, kot so se nadejali njegovi sodniki, namreč v dveh dneh. Dva močna moža sta mu nalagala kamenje na hrbet, ki ga je moral nositi po nekakem stopnišču navkreber, dokler ni opešal. Družini pa so poslali domov kratko obvestilo, da je sin podlegel bolezni, ki jo je prinesel s seboj v taborišče. V kamnolomu pa je bilo tudi nekaj takih, ki so se dali sami ustreliti, da bi pospešili svojo smrt. Nekajkrat v letu 1942, ko tudi na frontah ni kazalo dobro za zaveznike, smo bili priča takim samomorom. Jetniki, ki jim je pošla vztrajnost in volja za življenje, so se približali žici in straža, ki je streljala na vsakogar, je končala njihovo življenje. Tedaj se je po taborišču razlegel krik: »Hinliegen!«, nakar smo se bliskovito vrgli na tla, z obrazom proti zemlji, na mestu, kjer smo stali, delali, opravljali potrebo ali pa se pogovarjali. Kdor je glavo iz zvedavosti ali iz kaknega drugega vzroka držal previsoko, temu je stopil nanjo bližnji esesovec in jo potlačil k tlom. Nemci so se bali organiziranega upora in to kljub žici, orožju in vsem sredstvom, ki so jim služila, da so nas pokorili! Bali so se tudi pobega in so najbrž zaradi tega ustrelili nekega neprevidnega Francoza, ki je minuto po tem klicu še vrtoglavil okrog, iskaje primeren prostor, ker ga je opomin zatekel na stranišču. Ležali smo tako dolgo, da je prišel lagerführer. Ogledal si je mesto poizkusnega bega.

Ive Šubic: Požgani dom

Mimogrede je ošinil s pogledom predrzneža. Prizor, ki se je potem odvijal, je bil vedno isti: še živega samomorilca je mogotec strahovito obrcal in do nezavesti pretepel, mrtvem pa je pljunil v obraz. — Nemci so namreč v svoji vzvišenosti še od sužnjev pričakovali zvestobo, ki so jo bili vajeni gojiti sami do svojih predpostavljenih. Tedaj pa je na fronti šlo nevzdržno h kraju in samomorov, za katere so Nemci mislili, da so poizkusi bega, je bilo čedalje manj. Osvobodilna misel je zaživela med nami, vzplamtevala je s sleherno novico iz domovine, skrbno vtihotapljeno skozi tisoč smrtnih nevarnosti. Nemška mesta so okusila strahotne po-

sledice zračne vojne. Maščevanje in konec sta bila blizu in zato je bilo treba za vsako ceno vzdržati.

Pred kratkim je spet nekemu pošla volja za življenje. Spet smo morali leči na tla in zvedeli smo, da so še živega nesrečnega pahnili na kup polmrtvih in mrtvih ljudi, ki so čakali sežiga v krematoriju. Na povelje »Weiter machen!« smo oživel, kakor da se ni nič dogodilo. Toda le na videz. V nas je vrelo z nezadržano močjo, čutili smo, da svoboda ni več daleč in da so tudi boji, ki jih bije na Slovenskem naša vojska, znamenje časa, ki bo prinesel novo, človeka vredno življenje.

Jože Gluk

Knjige, ki nas zanimajo

»Prelom«

OB KONCU lanskega leta je jugoslovanska književnost zabeležila pomemben uspeh. Izšla so večja dela srbskega, bosanskega in črnogorskega pisatelja, katerim je skupno to, da so zajela snov iz narodnoosvobodilnega boja. Poleg Davidovega romana »Pesma«, romana »Visine«, ki ga je napisal mladi črnogorski književnik Vuković, je izšel tudi roman znanega bosanskega pripovednika Branka Ćopića z naslovom »Prolom« (»Prelom«). V nasprotju z Davidom, ki je v svojem romanu obdelal dogodke, ki so se zgodili, v šestintridesetih urah, je Ćopić zajel mnogo širše. V romanu, obsegajočem nad 800 strani, slika pisatelj Bosno v letu 1941 od junija do decembra. »Pri-

kazal sem,« je v nekem intervjuju dejal pisatelj, »zapuščen podeželski kraj, majhno bosensko vas v prvih dneh vstaje. Prikazal sem krvavo ustaško strahovlado, odpeljavanje in ubijanje ljudi, beg iz morišča, razne tipe krvnikov, morilcev in roparjev. Naslikal sem delo komunistov med preganjanjem in prestrašenim ljudstvom, priprave za vstajo in končno divji srd preprostih ljudi, ki so željni maščevanja razbesneli navalili na žandarmerijske postaje in sedeže drugih organov. Razen tega sem prikazal vztrajno prizadevanje komunistov, da organizirajo zrevolucionirane kmečke množice in iz njih ustvarijo vojsko, ki bi se zavedala, zakaj se bori.«

In res! Ćopićevo delo ni roman o eni osebnosti; v njem tudi ni glavne osebe v običajnem smislu. Tema romana je vstaja in glavni junak te vstaje je ljudstvo. Zato je »Prelom« roman o bosanskem ljudstvu. Branko Ćopić ima kot pisatelj dvoje sposobnosti: zna pripovedovati o tem, kar čuti, da mora izpovedati; razen tega zna svojim junakom vdihniti življenje. In teh junakov je v romanu nad sedemdeset: begi, delavci, propadli trgovci, fratri, študentje, revolucionarji, kmetje, anarhisti, matere, lahkoživke. Vsi ti nastopajo v tem velikem pripovednem delu. Toda nobena od teh oseb ni papirnata, vsaka od njih ima svojo življenjskost in celovitost, vsaka je važna komponenta celotne kompozicije. Niti ena od nastopajočih oseb ni slučajna, za vsake usodo od začetka do konca zve bralec v romanu. Seveda je bil pisatelj zaradi te širine in značaja romana — vstaje ljudstva —

v nevarnosti, da se mu delo razvleče in zvodeni, ali pa da zdrkne na nivo dokumentarne kronike. Toda Ćopić se je tej nevarnosti spretno izognil in ustvaril roman, ki je umetniško močno, jasno izoblikovano, idejno globoko in res zrelo literarno delo.

Vsebina romana je preprosta: na eni strani krvave okupatorske in ustaške oblasti, na drugi pa ljudstvo; spopad med njima, to je osnova tega najnovejšega Ćopićevega dela. Prvi del romana obsega dobo pred vstajo; začenja se z aretacijami srbskih kmetov in njih ubijanjem. V drugem delu je opisana sama vstaja, ki izbruhne na videz stihijsko, čeprav je v resnici ta stihijskost slučajna, saj se upor začne po temeljitih pripravah in potem, ko ljudje zvedo, da so tudi po drugih krajih začeli z borbo proti okupatorjem in njihovim hlapcem. Tretji del obsega nadaljevanje vstaje, katere perspektive so postale jasne s prvim nastopom partizanov in s prvimi odbitimi napadi sovražnikov.

Seveda ima Ćopićev roman tudi svoje hibe. Ponekod kaže pisatelj težnjo po posploševanju, težnjo, da ljudi in dogodke poenostavlja ter posplošuje. Razen tega so nekateri junaki znani iz nekaterih prejšnjih Ćopićevih del ali pa so tem vsaj močno podobni. Toda te pomanjkljivosti romana so majhne. Pisateljevo vseskozi realistično pripovedovanje, življenjskost oseb in veličina borbe, ki jo opisuje, vse to daje romanu »Prelom« veliko vrednost. Zato je razumljivo, da uvršča kritika Ćopićev roman »Prelom« med velika dela, Ćopića pa je ZSJ nagradila za ta roman s 100.000 dinarji.

Srečko Rupel

Ive Šubic: Partizanka

Album fotografij iz NOB

Konec preteklega leta je v Zagrebu izšel album fotografij »Slavonija v borbi 1941—1945«. Čeprav ima ta izbor fotografiskih prikazov NOB v Slavoniji v vsebinskem in v tehničnem pogledu precej pomanjkljivosti, je vendar pomembno delo založniške dejavnosti, saj je to album fotografij, ki prikazuje osvobodilno borbo v neki jugoslovanski pokrajini.

Kakšne so pomanjkljivosti? Predvsem enoličnost motivov: druga za drugo se vrste fotografije s skoraj istimi ljudmi; med fotografijami, ki jih je posnela amaterjeva roka, so tudi take, na katerih so obrazi in pokrajine nejasni in premaknjeni. Vrh tega so nepopolne tudi legende, ki naj bi tudi nepoučenemu gledalcu razlagale dogodke, delež v albumu upodobljenih ljudi v vojvodinski NOB; večkrat so se avtorji zaradi površnega poznavanja medvojnih dogodkov izognili njih opisovanju. Tako pod nekaterimi fotografijami ni celo imen ljudi, ki jih pozna prenekateri vojvodinski borec.

Vzlic težnjam, da bi kronološko uredili zbrano slikovno gradivo, so izdajatelji na nekaterih straneh albuma zamešali zapovrstnost sicer kronološko urejenega materiala, kar gre vsekakor v škodo splošne preglednosti.

Srbski kritiki pravijo, da so te napake opravičljive prav zato, ker je vojvodinski album prvi lokalni izbor te vrste iz NOB in pa zato, ker je že zgolj izdaja takšnega dela v pobudo vsem drugim jugoslovanskim republikam in pokrajinam. Vrh tega pa je fotografski prikaz NOB najbolj nazorna obtožba vseh tistih sil v svetu, ki so med vojno pri nas požigale in morale, zdaj pa bi rade na naš račun pridobile dele s krvjo priborjenega nacionalnega ozemlja.

Upajmo, da bomo tudi v Sloveniji kdaj doživeli podobne izdaje, kajti s ponosom lahko trdimo, da imamo poleg Petkovih nedosežnih umetnin, še dokaj dobrih in dinamičnih amaterskih posnetkov iz NOB v Sloveniji. Če pa bi založba,

ki bi oskrbela ponatisk, znala pritegniti k ureditvi albuma iz NOB poznavalce takega materiala (n. pr. fototeko republiškega muzeja NOB itd.) in razpisati anketo med članstvom ZB, bi se izbor fotografij nekajkrat pomnožil. Prenekateri bivši borec namreč zaradi nepoučenosti hrani doma kot spomin fotografije iz NOB, ki bi jih z veseljem dal, seveda proti vrnitvi, na razpolago založbi za morebitno izdajo albuma. Baje pripravljajo album fotografij iz NOB na Gorenjskem, na Jesenicah.

POJASNILO

V letošnji 2. številki na str. 51 zgoraj smo priobčili lesorez, ki prikazuje padlega partizana Karla Destovnika-Kajuha. Pod to sliko je izostalo pojasnilo, da je lesorez izdelal akademski slikar Ive Šubic. Vredno pa je povedati tudi posebno zgodovino te podobe. Ive Šubic je namreč Kajuha ob prihodu k partizanom portretiral tako, da je njegov lik izrezal z žepnim nožem v leseno ploščo. Plošča je v nadaljnji borbi propadla, Šubic pa je ohranil le odtis lesoreza, ki nam je služil za omenjeno reprodukcijo.

Oktoberja letos bo v Kočevju proslava desete obletnice I. zbora odposlancev slovenskega naroda, ki je bilo od 1. do 3. oktobra 1943 v Kočevju. Na sliki: govor na zboru v Kočevju.

Korak naprej

POLLETNI obračun o delu organizacij ZB pri reševanju problemov otrok padlih borcev že kaže prve uspehe. Od nekdanjega ozkega prakticističnega reševanja perečih socialnih vprašanj otrok in vdov zdaj naša organizacija rešuje ta problem kot celoto, povezan s socialnimi, zdravstvenimi, skrbniškimi in vzgojnimi vprašanji. ZB pa je z obiskom otrok pri vdovah, skrbnikih, v internatih in šolah dobila ne samo potrebne številčne podatke, pač pa je odkrila kopico nerešenih problemov in široko področje dela tudi za naše družbene in politične organizacije ter ustanove. Skratka, na temeljiti analizi o stanju teh otrok in vdov bo odslej lahko sistematično spremljati vsakega otroka.

Obiski teh otrok, razprave

s članstvom ZB, razgovori z učitelji in vdovami so potrdili, da zahteve vdov niso bile slučajne, kajti položaj otrok padlih borcev je družbenopolitični problem, skrb zanje je dolžnost vse družbe, neposredno akcijo pa mora izvajati naša organizacija, ki je moralno najodgovornejša. Otroci padlih borcev in vdove pa upravičeno pričakujejo skrb in pomoč in mi smo jim dolžni pomagati.

Široko, nedvomno tudi najtežje pa je vzgojno delo pri teh otrocih. In prav tu je bilo doslej najmanj napravljenega. Zaradi nebudnosti ZB in drugih organizacij srečavamo primere, da so mnogi otroci padlih borcev pod vplivom reakcionarne klera, ki jih pridobiva z najrazličnejšimi načini. Značilen primer brezbriz-

nosti nekaterih organizacij ZB v Mariboru pa je bil odkrit pred kratkim. Nekdo je zbiral mladino iz Tezna v Stražunskem gozdu in otrokom pripovedoval o borbah nemških fašistov. Kakor da borci iz Maribora ne bi vedeli za naške podvige borcev NOV! Z neposredno pomočjo pri domači in šolski vzgoji otrok, s sodelovanjem na roditeljskih sestankih, s prirejanjem izletov z obiskovanjem partizanskih krajev, s športnimi in zabavnimi prireditvami itd. politične in društvene organizacije lahko z nekoliko večjo odgovornostjo in prizadevnostjo vsaj delno nadomeste dokaj slabo dosedanje vzgojo. Kajti pri starejših otrocih je včasih slaba vzgoja pripeljala le-te zaradi slabega vzgleda v okolici (ali celo doma!) do kaznivih dejanj in nemoralnega življenja. Naše organizacije pa s sodelovanjem s pedagoškimi delavci lahko mnogo pomagajo pri šolski vzgoji otrok. Priznajmo: redki so bili primeri, da bi organizacije na svojih ali roditeljskih sestankih razpravljale o učnih uspehih otrok padlih borcev in iskali vzroke njihovih slabih uspehov. Tudi o tem, kako poučujemo v šolah zgodovino NOB in koliko poznajo otroci to zgodovino, zakaj še nekatere šole niso — če že ni druge literature za to zgodovino — naročene na revijo »Borec«, vse naše organizacije o tem še niso razpravljale. Zakaj povsod učiteljstvo s pomočjo naših organizacij ne naprosi starih borcev, da bi le-ti v šoli pripovedovali spomine iz NOB, če jih učitelji sami ne vedo dovolj? Podobno bi lahko ravnali seveda tudi v internatih, domovih itd.

Kljub nekaterim pomanjkljivostim pa so v letošnjem

Prvi partizanski vlak v Kočevju, 10. septembra 1943; na skrajni desni strani komandant mesta Kočevje, Miran Šubic-Janez

prvem polletju ponekod že napravili precej. Tako bo odšlo na letovanje, v počitniške kolonije ali taborit precej otrok padlih borcev. Večina okrajev bo priredila za te otroke tudi izlete v partizanske kraje (v Kranju je Mestni odbor ZB priredil junija izlet za 200 otrok v bolnišnico »Franjo« itd.). Na prošnjo organizacij ZB pa so tudi mnoga podjetja pričela materialno pomagati internatom, kjer prebivajo ti otroci. Tako so iz Jesenic, TAM in Raven obljubili internatu v Gradacu nekaj orodja.

Zelo pereče vprašanje pa je tudi preskrba vdov partizanskih borcev. Sicer pa je bilo o tem že precej govorenega. Nedvomno bo treba — in na tem organizacija ZB že dela! — enkrat dokončno urediti, kako je s partizanskimi vdovami, ki niso stare nad 45 let, ki pa po novi uredbi niso upravičene prejemati pokojnine. Upajmo, da bo to kaj kmalu rešeno pri najvišjih organi! Nekaj podobnega je pri partizanskih vdovah tudi to, da zaradi previsoke — največkrat neupravičene — davčne osnove ne prejemajo otroških doklad. Vendar v teh primerih ne gre za to, da je zakon »krivičen«, temveč da tisti, ki določajo davčne osnove, takim ljudem le-te »nabijajo«, čeprav največkrat neupravičeno. Poglejte tale primer: Julijana Pavšič, vdova s tremi otroki v Mariboru, je imela 1951. leta v najemu majhen vrtiček. Danes tega vrta nima več v najemu — pa vendar je bilo treba precej »borb«, da so odgovornim ljudem dokazali, da je upravičena prejemati otroške doklade. Naj omenimo še en primer, kako tudi stari borci pozabljajo na to, kaj bi bila njihova dolžnost! Nekdo je napisal za »Slov. poročevalca« članek, kdo je kriv, da aktivna politična delavka od 1941. leta ni dobila tri mesece hranarine. Urednik notranje rubrike v »Slov. poročevalcu«, bivši borec, pa je odklonil objaviti ta članek, rekoč da je to »solunaštvo«. Pa presodite sami!

Že pred začetkom novega šolskega leta pa je postavljeno novo vprašanje: kako in kam

naj vključimo okoli 2000 otrok padlih borcev; ali v srednje šole, v uk za obrt ali industrijo ali pa jih drugače zaposliti. Važno bo vsekakor, da te otroke pravilno usmerimo v prave poklice. Če bomo seveda to reševali tako, češ naj se vključi otrok kamor koli, ne pa s pogledom v bodočnost, tako zanje kakor za vso našo družbo, bomo gotovo pogrešili. Vedeti moramo, da predstavlja del teh otrok našo bodočo inteligenco, da moramo z njimi izpopolniti naš vojaški kader, da potrebujemo stro-

kovnjake v vseh naših gospodarskih panogah. Razen tega pa je paziti tudi, da bomo te otroke vključili v tiste poklice, ki so nam nujno potrebni, kjer so prazna mesta, a tudi, v kakršne si otroci želijo.

Priznajmo: že velik korak naprej smo pri teh stvareh. Ne smemo pa na teh »lovorikah« obsedeti! Naloge so še odgovorne. Naša organizacija tudi ne bo vsega tega rešila sama, ne da bi pri tem problemu zainteresirala širok krog, vso našo javnost.

Jože Bertoncelj-Marjan

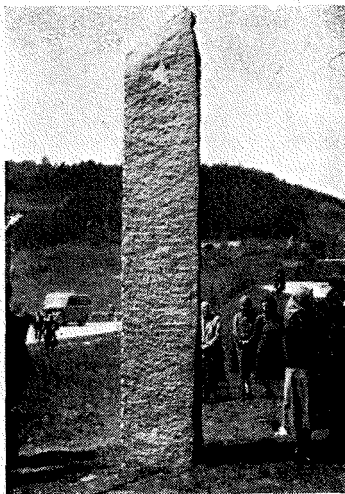
Po desetih letih spet na Koroško

Navkljub neugodni prometni odmaknjenosti slovenskega dela Koroške je imel Pripravljalni odbor za proslavo ustanovitve I. koroškega bataljona in za obletnico prvega napada na Mežico sila srečno roko: na sklicano I. koroško partizansko srečanje je 2. in 3. maja letos prihitelo na desettisoče gostov, po večini takšnih nekdanih koroških borcev in komandantov, ki so se borili proti tujim za-

vojevalcem na tem delu naše zemlje. Mogočnih slavnosti so se udeležili poleg organizacijskega sekretarja CK ZKS Vide Tomšičeve in podpredsednika Izvršnega sveta LRS dr. Marijana Breclja tudi tovariši Rudi Avbelj, Tomo Brejc, Etbin Kristan, Franc Lubej, Anton Kržišnik, Pavle Žavcer-Matjaž, generalmajor Franc Pogljajen-Kranjc, narodni heroj Jože Klanjšček-Vasja in še mnogi drugi znani partizanski

Patruljo XIV. proletarske divizije, ki jo je vodil preko Graške gore na Koroško njen poznejši komandant Jože Lepin-Ris (prvi na sliki, ki se rokuje z otroki), so v Šmiklavžu ganljivo pozdravili vsi otroci tamkajšnje šole. Ta patrolja je podala svoj raport polkovniku Jožetu Klanjščku-Vasji ob odkritju spominskega kamna XIV. divizije v Polani pri Mežici.

Rodovom, ki bodo za nami, bo prav gotovo med najpomembnejšimi spomeniki na narodnoosvobodilno vojno spominski kamen, ki ga je v okviru I. koroškega partizanskega srečanja pri Polani nad Mežico postavil GO Zveze borcev Slovenije. V mogočni kos pohorskega granita so z rdečimi črkami vklesane tele edinstveno zgodovinsko pomembne besede: »Na tem delu slovenske zemlje so 14. maja 1945 enote slovenske XIV. proletarske divizije Borisa Kidriča v bratski bojni zvezi s III. jugoslovansko armado zmagale v poslednji veliki osvobodilni bitki druge svetovne vojne, uničile in zajele balkansko sovražno glavnino, nad 150.000 izdajalcev in nemških nacistov s poveljnikom von Lehtrom vred in tako prisilile fašiste, da so položili orožje pred Titovo ljudsko armado.«

komandanti, komisarji in borci, s hribov pa so se usuli med množice gostov in domačinov kremeniti koroški kmetje, tisti zvesti slovenski ljudje, ki so na svojih ramah skupaj z borci tako požrtvovalno pomagali nositi težo osvobodilne borbe.

Ob svečanem pregledu razvrščenih partizanskih patrolj, ki so prekrizarile vso Koroško, obiskale tamkaj desettisoče naših ljudi in prinesle na to partizansko srečanje iskrene

pozdrave iz vseh krajev, ob pregledu, ki ga je v imenu GO Zveze borcev Slovenije izvršil tovariš Rudi Avbelj v spremstvu prvega komisarja koroškega bataljona podpolkovnika Borisa Čizmeka - Bora, smo opazili tudi močno zastopstvo nekdanjih partizanov z avstrijskega dela Koroške, prav tako pa tudi borce za Slovensko Koroško iz prve svetovne vojne.

Brez števila nedopovedljivo iskrenih, posamičnih srečanj se je 3. maja v Mežici zlilo v eno samo mogočno partizansko srečanje.

In takšna srečanja pomenijo vse več ko pa navadno srečanje dveh prijateljev po dolgih letih. Takšna srečanja pomenijo ponovno medsebojno potrditev, da smo si bivši borci in pa ljudje, ki so nam v borbi pomagali, ostali brezmejno zvesti med seboj, predvsem pa zvesti tolikerim našim najboljšim bojnim tovarišem, ki so pred našimi očmi žrtvovali svoja življenja za boljše bodočnost. Zaradi tega niso takšna srečanja samo v iskreno veselje udeležencem, temveč predstavljajo eno najmočnejših političnih manifestacij za vztrajanje v še tako težki borbi za izgradnjo socializma v naši deželi.

Preseglo bi okvir tegale spominskega spisa o I. koroškem partizanskem srečanju, če bi naštevali imena premnogih znanih in neznanih nekdanjih koroških borcev, ki so po 10. letih v Mežici obujali spomine na neštete težke in vesele ure svojega bojevanja.

*

Od polnoči pa do poznega dopoldneva je za glavni dan svečanosti s svojim dvanajstletnim sinom hodil na proslavo v Mežici tudi kmet Arnežnik iz daljne Podgore. In videli smo ga nepopisno srečnega tega dne v Mežici vsaj dvakrat: prvič, ko je razkazoval svojemu sinu enajsti bunker v Mežici, iz katerega je on, Arnežnik, ob nemškem vpadu v Jugoslavijo leta enainštiridesetega kot mitraljezec streljal na naciste do poslednjega naboja in zadrževal Nemce, da dolgo niso mogli

čež most... (Končno so ga obkolili in odgnali v vojno ujetništvo, od koder se je spomlad dvainštiridesetega vrnil domov in poslej vneto pomagal prvim koroškim partizanom.) Drugič pa se je tega dne kmet Arnežnik iz Podgore nepopisno razveselil, ko je v dvajsetisočglavi množici z očmi ujel okrajnega sekretarja ZK in v njem spoznal tovariša »Kristla«. Kajti Kristl, Leon, Petek, Izak, Zagloba in drugi pohorski partizani so bili v dvainštiridesetem tisti partizani, ki jih je imel Arnežnik že od prvega svidenja naprej za prave slovenske fante, za fante, ki so njemu docela zaupali in ki jim je on zaupal, da so prav tako kot on pripravljeni za osvoboditev domovine žrtvovati prav vse. Tako sta kmet Arnežnik in tovariš Kristl obujala premnogo spominov, toda takšnih spominov, ki znova obujeni vežejo udeležence močnejše od vsega na svetu: kako so se shajali premnogo noč pri Arnežniku, kako jih je le-ta dostikrat nahranil in poskrbel za vse, kar jim je bilo potrebno; kako je na jesen dvainštiridesetega prišel k njemu sam komandant Stane in kako je moral kmet Arnežnik, ki so ga pozneje izdali, da pomaga partizanom, znova v internacijo; kako se je po osvoboditvi vrnil iz internacije na svojo požgano domačijo in kako so mu za prvo silo pomagali velenjski rudarji, ki so bili sklenili, da bo vsakdo od njih po en dan delal za obnovo Arnežnikove domačije...

Bilo pa je v Mežici tudi srečanj, ko so najvišji hribovski kmetje, posebno oni z Graške gore, svojim nekdanjim borcem pripovedovali drugačne stvari. Nekdanji komandanti so si zapisovali v svoje beležnice njihove pritožbe, ki jih je bilo nekaj na račun tega, da za svoje požgane domačije niso dobili dovolj pomoči. Seveda bodo radi zanje posredovali tisti bivši partizani, ki najbolj vedo, kje in kateri kmetje so njihovim enotam največ pomagali med borbo!

Stane Škrabar-Braškar

Tovarišu Srečku v premislek

Tovariš Srečko Poljšak je tajnik občinskega ljudskega odbora v Podsredi v krškem okraju. Važno in, lahko rečemo, odgovorno delo. Vsi, ki poznajo tovariša Srečka, so z njim, recimo, zadovoljni. Kot star partizanski borec — kot borec je vstopil v NOV leta 1943 — vsekakor ve, kakšna je njegova dolžnost, da vselej čuva in utrjuje tudi tradicije narodnoosvobodilne borbe. No, prepričani smo, da tov. Srečko to tudi dela. Vendar je pa nekaj, tovariš Srečko, kar nam leži na srcu in kar ti bomo tudi kot borcu naravnost povedali, odkrito. Stvar je tale:

Na zadnji letni skupščini krškega okrajnega odbora ZB v Brežicah je neki delegat iz vasi Podsreda povedal tole: Sredi meseca maja je prišla k tebi iz skoraj dve uri oddaljene vasi Antonija Kocjan, z željo, da bi ji kot tajnik občinskega ljudskega odbora podpisal neko potrdilo, ki ga je potrebovala za ureditev invalidnine. Hkrati z njo sta bili tudi dve priči, ki bi istočasno podpisali tisto potrdilo. Vendar pa si ti, tovariš Srečko, na prošnjo vseh treh, da bi izstavil omenjeno potrdilo, rekel nekako takole:

»Danes ne! Danes ni urad- ni dan!«

Kako je bilo potem, namreč, če si izstavil in podpisal potrdilo, tega delegat, ki je bil tedaj skupaj s tisto staro ženo pri tebi, ni povedal. In kaj so dejali na letni skupš- čini ostali delegati, ki so slišali to »zgodbico«, kako je parti- zanski borec v tem primeru ravnal birokratsko in nečlo- vsko? Da, kaj so dejali? Silen smeh je nastal v dvorani, da. A ta smeh je veljal tebi, tovariš Srečko, da, tebi! Po- tem pa so delegati šušljali... Kaj, si lahko misliš. Nedvom- no pa so vsi navzoči obsodili tako tvoje ravnanje! Še več! Iz vseh navzočih je bilo raz- brati, da se tebi, staremu borcu, čudijo, kako si mogel v tem primeru zatajiti tradi- cije NOB. Kajti, če ta tvoj primer ni bil človeški odnos do ljudi, ni bil tudi tovariški, tak, kakršnega smo poznali med NOB. Morda ti, tovariš Srečko, te vrstice ne bodo všeč, morda se boš celo hu- doval nad delegatom, ki je javno povedal o tem tvojem nepravilnem odnosu do člo- veka. Morda! A vedi, da je imel tisti delegat, ki je to po- vedal, prav, in tudi nam, ki smo to slišali, se zdi popol- noma na mestu, da to obja- vimo, v premislek tebi in morda še komu drugemu, ki ravna ali je ravnal podobno.

»Sram nas je lahko...!«

Konec meseca maja je bila v Brežicah letna skupščina krškega okrajnega odbora ZB. Skupščina, na kateri naj bi delegati govorili o svojem eno- letnem delu, končno le ni tako vsakdanja stvar. Je pa vsak- danja tedaj, če je že dnevni red zgolj formalnost, narejen po neki »ustaljeni« obliki. Nekako tako je bilo takrat tudi v Brežicah.

Predvsem pa: ali naj bo predsednikovo poročilo zgolj neki splošen pregled, neka splošna ocena? Ne! Lahko re- čemo, da je bilo tokrat zgre-

šeno prav to, da je predsednik poročal o nekem splošnem po- ložaju, žal pa pri tem ni go- voril o položaju organizacije ZB v krškem okraju. Še več! Le kako naj si delegati ustva- rijo neko sliko o delu svoje organizacije, če ni bilo v po- ročilu konkretnih stvari? Kaj- ti v poročilu je bilo v glavnem ugotovljeno tole: v krškem okraju je 3100 članov ZB, toč- nih podatkov nimamo (OOZB jih nima); v okraju je 230 otrok padlih borcev, točnih podatkov nimamo (v resnici pa je okoli 700 otrok!); koliko

je spomenikov, spominskih plošč, grobišč, kako so le-ta urejena — točnih podatkov nimamo; članarine je pobrano 40 %, točnih podatkov nima- mo; v okraju je nekaj brez- poselnih bivših borcev, točnih podatkov nimamo... Ob kon- cu se je lahko vsakdo vpra- šal: kakšne podatke, točne, pa sploh imajo? Pa ne gre za birokratsko potrebne podatke, ne, temveč za tiste, ki so nuj- no potrebni.

Pravzaprav, če je bilo kri- tizirano, da občinski odbori ZB ne delajo, ali je to res sa- mo krivda občinskih odborov? Okrajni odbor ZB se je sicer nekajkrat sestajal, vendar ni- koli ni bila navzočnost 100 %. Ali se je potem čuditi, zakaj tudi občinski odbori niso de- lali najboljše? Skratka, vtis je bil, da je ZB v krškem okraju slaba, da ni tista organiza- cija, kakršna bi morala biti.

Ko je proti koncu razpra- ve, ki je bila dokaj plodna, delegat iz Velike doline raz- pravljajal o nekaterih finančnih

problemih, je med drugim tudi rekel: »Zaradi vsega takega, dokaj malomarnega našega dela nas je lahko vse skupaj sram!«

Res, s temi besedami je povedal mnogo, čeprav morda skoraj preostro. Zakaj? Ugotovitev, da je organizacija ZB v krškem okraju najslabša v Sloveniji, drži. Na primer: okrajni funkcionarji ZB govorijo, da nimajo točnih podatkov o otrocih padlih borcev. Seveda ne! Kolikor podatkov imajo, so jih preprosto povzeli od šolstva in skrbstvenih organov! Če bi oni, v povezavi z občinskimi odbori, napravili tako, kakor povsod v drugih okrajih, da bi šli od otroka do otroka padlih borcev, se razgovarjali z njimi in pri tem zapisovali vse tiste podatke, ki so res potrebni, bi danes že lahko vedeli, kako žive in se vzgajajo otroci padlih borcev. Ker tega niso storili, niti niso napravili načrt, kako bi poslali nekaj teh otrok na poletno taborjenje, seveda ne morejo reševati problemov okoli tega vprašanja. Povsod drugod pa v Sloveniji že dokaj dobro skrbe za otroke padlih borcev! Dalje! Kako je mogoče, da OOBZ nima urejenega finančnega poslovanja? Pomislite: okrajni odbor dolguje nekaterim občinskim organizacijam nekaj denarja! Drugje pa spet nimajo pobrane članarine. Morda pa so jo pobrali, pa se je lahko zgodilo, da je bil tak primer kot na okrajnem odboru, kjer je nekdanja administratorka Majda Češnovar pona-

rejala podpise in ji je ob reviziji manjkalo okoli 27.000 dinarjev? Še sedaj le-ta ni ugotovila, kje je okoli 11.000 dinarjev! Zanimivo pa je tudi to, da so na letni skupščini dokaj mirno šli mimo te ugotovitve... In kako se je moglo zgoditi, da so tedaj, ko so izdajali spomenice za padlimi borci in žrtvami fašizma, izdali tudi nekaj spomenic za tiste ljudi, ki so se kot slovenski odpadniki borili na ruski fronti? Kasneje pa so tudi nekaj takih življenjepisov uvrstili k življenjepisom padlih partizanskih borcev! Kaj bodo porekli na vse to tisti borci, tiste organizacije, ki so skozi vse leto delale? Pravijo, da so se mnogokje borci odmaknili od organizacije ZB. To pa zato, ker so občutili ponekod krivice zaradi invalidnin, zaradi brezposelnosti itd. Zaradi tega se odmakniti? Seveda, če ne čutijo v svoji organizaciji moč, če končno tudi sami ne pomagajo, da bi bila organizacija ZB tista revolucionarna sila, kakršna bi kot organizacija ZB morala biti! Da, premalo budni so in premalo revolucionarnega ognja imajo bivši borci v krškem okraju! Podoba je taka.

Na skupščini pa so si delegati »privoščili« (in to upravičeno!) tudi nekaterih umetnikov, ki sodelujejo pri postavljanju spomenikov. Pravijo (kar se opaža vsepovsod!) da arhitekti in kiparji zahtevajo prevelike vsote za spomenike. To je tudi res! Mar je res 150.000 din, ki jih zahteva nekdo za načrt spome-

nika, tako majhna vsota? Nekaj besed zaradi spomenika v Senovem je padlo tudi na račun arh. Didka. Le-ta jim je nekaj let obljuboval načrt, pa ga ni naredil. Ko so tamkaj poiskali drugega arhitekta, pa je bil spomenik prav kmalu napravljen in odkrit.

In za zaključek? Najbrž so besede delegata: »Nas je lahko sram!« dale vsem misliti svoje. Največ pa novemu odboru, ki bo ta očitke skušal in moral zavreči. Toda z delom in ob delavnosti vseh članov, predvsem pa seveda okrajnega odbora. Za častnega predsednika OOBZ v Krškem so izvolili Albino Hočevnar-Mali, narodnega heroja.

Bivšim internirancem v nemških taboriščih

Na pobudo Generalne skupščine OZN je vlada Zahodne Nemčije pristala, da bo odškodovala žrtve nacističnih medicinskih poizkusov, ki so jih izvrševali na živih ljudeh. Zato naj vsi bivši interniranci v nemških koncentracijskih taboriščih, ki žive v Jugoslaviji, na katerih so bili izvršeni taki poizkusi, čimprej predložijo svoje prijave Uradu za zaščito jugoslovanskega imetja v tujini, Beograd, pošt. pred. 502. V teh pripravah naj za sedaj navedejo: priimek, očetovo ime in osebno ime, poročene žene tudi dekleško ime, dan, mesec, leto in kraj rojstva, sedanji naslov, v katerem taborišču so bili, številko zapor-nika, čas, prebit v taborišču (od kdaj do kdaj), podroben opis poizkusov, kdo jih je izvršil in kje, kakšne posledice so nastale zaradi tega, ali če še trajajo, kakšne dokaze imajo za bivanje v taborišču in za poizkuse (originalnih dokumentov ni treba poslati, pač pa točne prepise). V kolikor nimajo pisмениh dokazov, naj navedejo imena preživelih taboriščnih tovarišev. V interesu vseh internirancev, na katerih so bili izvršeni taki poizkusi, je, da čimprej predložijo prijave.

Pionirji na Kočevskem 1945. leta

Njihov in naš odgovor

V februarški številki naše revije smo v članku »Dva dogodka, ob katerih se moramo zamisliti«, grajali ravnanje prefekta Steleta, ki je s pasom pretepel dijaka Purkarta, obojestransko siroto. Kmalu za tem nam je Svet za kulturo in prosveto pri OLO Postojna poslal pismo, v katerem zagovarja predmetnega učitelja Steleta, češ da je ta udaril dijaka Purkarta v hipni razburjenosti in da pri tem »nikakor ni šlo za pretepanje sirot iz NOB, temveč je bil omenjeni dijak le slučajno eden izmed sirot.« Svet za prosveto na koncu pisma prosi naše uredništvo, naj nudimo njemu, kakor tudi prefektu Steletu zadoščenje in to zaradi tega, ker smatra, da članek »močno pretirava in ne odgovarja dejstvom«.

Lotimo se torej dejstev in logike, ki je pogrešamo v že omenjenem pismu. Dejstvo je, da je prefekt Stele udaril otroka padlih partizanskih staršev in zato izgovor, da je bil pretepeni dijak Purkart le slučajno obojestranska sirota, nima nobene veljave. Predmetni učitelj Stele namreč ne sme pretepati otrok nasploh; tudi zaradi svoje hipne razburjenosti ne. Saj je vendar vzgojitelj zaupanih mu otrok in se lahko posluži drugih, naprednejših vzgojnih mer. Zanimal nas je torej predvsem nepravilen vzgojni postopek in tako smo v članku tudi zapisali. Z ničemer pa nismo prizadeli splošnega odnosa, ki ga ima tov. Stele do svojih gojencev in ki je po mnenju postojanskega Sveta za kulturo ne le pravilen, temveč topel in človeški.

Zadoščenja torej ne moremo in tudi nismo dolžni dati, ker je omenjeni članek obsojal napačne vzgojne metode, pa četudi se v postojanskem internatu ne uveljavljajo kot sistem. Naša dolžnost je, da se zavzemamo za člane ZB, za njihove otroke in za otroke padlih tovarišev in da odkrivamo krivice in nepravilnosti, ki ogrožajo njihove pravice in koristi. Zgolj zaradi tega smo tudi grajali prestop tov. Steleta.

V Otaležu na Cerkljanskem so preživel borci svečano proslavili desetletnico odhoda k partizanom. Na tej proslavi so se vaščani iz Lazca, Plužen, Otaleža in Zakriža dogovorili, da bo 15. februar njihov občinski praznik. Fotografija nam prikazuje udeležence te proslave, ki so obujali spomine in z enominutnim molkom počastili spomin sedemdesetih tovarišev, padlih v borbi ali umrlih v taboriščih

Kdo ima prav?

V naši reviji na željo Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani večkrat objavljamo fotografije, ki niso dokumentirane. To pa z namenom, da bi kdo izmed naših bralcev, ki pozna tisto fotografijo, zaželeno podatke sporočil. Tako smo objavili tudi v letošnji 3. številki na strani 97 neko fotografijo, ki ni dokumentirana. V tem primeru pa se je nam zgodilo skoraj nekaj neverjetnega! Tako nam je tovariš Milan Robič iz Ajdovščine, Gregorčičeva 21, pisal o tej fotografiji tole: »V kolikor mi je znano, je bila akcija izvedena oktobra ali novembra 1943, ko se je rušila belokranjska proga. To je bil most na južni strani postaje Sela pri Otovcu (sedaj Otovec) pred velikim viaduktom, ki je bil nekako v tistem času porušen. Kdo je fotografiral in kdaj, mi ni znano.«

O tej fotografiji pa nam je pisal tudi kapetan Ljudske milice iz Postojne, Edo Kodrič, sledeče: »Vam sporočam, da je bila ta slika posneta na progi med Dutovljem in Štanjelom, meseca sept. 1944. Posnel jo je Stjenka, ko je s

Kosovelovo brigado in Južno-primorskim odredom popolnoma demontiral to progo. Pod tem mostom vodi stranska pot od vasi Koprive iz občine Dutovlje v vas Hrušico v občini Štanjel.«

Obema tovarišema, ki sta nam poslala navedeni dokumentaciji, hvala. Vendar, kdo ima v tem primeru prav? Nekdo že, a kdo? Morda je podobnost viaduktov tolikšna, da se je nekdo od njiju zmotil? Naprošamo še enkrat oba tovariša, da znova skušata ugotoviti. Istočasno pa vse ostale naše bralce. S skupnimi močmi bomo le ugotovili, na kateri progi in kdaj je bila akcija, ki jo prikazuje slika na strani 97 v letošnji 3. št.

Naj ob tej priliki napišemo še naš popravek. V letošnji 3. številki smo na strani 91 objavili neko fotografijo, žal pa je bil pod njo podpis zgodovinsko netočen, čeprav je bil ta podpis na fotografiji, ki smo jo prejeli. Pravilen podpis se glasi: Bataljon Kočevskega odreda v Koprivniku, junija 1942. leta. Tov. Petru Romaniču, novinarju, ki nam je poslal popravek, se tovariško zahvaljujemo.

Naša kronika

Tudi na Tolminskem se pripravljajo na proslavo ustanovitve IX. korpusa in primorskih brigad. Tako bodo letos v okviru te proslave v mnogih krajih odkrili spomenike, plošče in obnovili nekatere tiskarne iz NOB. V ta namen so na Tolminskem ustanovili komisijo, ki bo skrbela za pravočasno odkritje spomenikov padlim borcem v Idriji in Cerknem in za ureditev grobišča devetih talcev v Borjani in v Tolminu. V Cerknem bo treba poleg spomenika skrbeti tudi za ureditev grobišča sedeminštiridesetih slušateljev partijske šole. Vrh tega pa je treba misliti tudi na ureditev grobišča in odkritje spominke plošče na grobovih narodnih herojev Železnika v Cerknem in Marka Redelongija v Sedlu (oba sta pokopana v skupnem grobu). Do septembra, ko bo proslava, bodo na Tolminskem odkrili še več spominskih plošč, in sicer: v Mrzli Rupi pri Vojškem (kjer je bila partizanska bolnišnica »Pavla«), v obmejni vasi Podbeli, na krivični meji proti Benečiji, kjer je dalj časa živel narodni heroj Redelongi, in v Tolminu na stavbi, v kateri so bili med okupacijo zapori. V Podbeli so za spominke plošče zbrali že precej denarja, podobno tudi v Tolminu, Bovcu in Soči. Težišče dela tolminskih organizacij ZB pred proslavo v septembru pa je zbiranje zgodovinskega gradiva iz NOB in v pripravah na neposredno sodelovanje na tej proslavi. Tako je pripravljala komisija med drugim dala tudi predlog za obnovev nekdanje partizanske tiskarne »Slovenija«, ki naj bi v času proslave tiskala obvestila, izveščke iz govorov maršala Tita in drugih naših voditeljev s proslave, s čimer bi udeležence proslave simbolično spominjala na pomen in vlogo partizanskih tehnik v NOB. Ta novost bi bila tudi občutna podpora zgodovinskim sekcijam ZB, ki hočejo z obnavljanjem najvažnejših objektov iz NOB oživljati in bu-

diti partizanske tradicije. Težava je le v tem, da so tiskarski stroj pred leti odpeljali v Ljubljano in Tolmincem še danes ni znano, kdo ga je vzel in kje je. Pisanje spominov, življenjepisov in kronik iz NOB je na Tolminskem v rokah prvoborcev, bivših partizanov in terencev, zlasti pa uspeva v Cerknem, kjer nameravajo pred septembrom tiskati s slikami bogato opremljeno kroniko tega partizanskega kraja. Za ves tolminski okraj pripravljajo spominke knjige z življenjepisi vseh v NOB padlih in zverinsko pomorjenih tovarišev. Nekaj izvodov teh knjig bo tamošnja ZB podarila svojcem. Zbranih je bilo tudi mnogo fotografij in dokumentarnega gradiva za muzeje NOB v Tolminu in Idriji. Tik pred proslavo bodo šle na pot partizanske patrulje, čete in bataljoni, ki bodo na svojih pohodih obiskale partizanske kraje in ljudi.

*

Člani ZB iz Ljutomera so na Dan zmage priredili partizanski pohod v kraje, znane iz narodnoosvobodilnega boja. Z njimi so odšli tudi člani sindikata, mestna godba na pihala in razkriški kvintet. Brigado so imenovali po rojaku, narodnem heroju Ivanu Kavčiču - Nandetu. V dopoldanskih urah je krenila iz Ljutomera kolona kamionov skozi kraje na Murskem polju proti Radgoni. Da, minilo je osem dolgih, toda zmagoslavnih let, odkar je Prlekija svečano sprejela svoje osvoboditelje. Partizanska pesem, ki je tedaj budila naše ljudi k upor proti okupatorju, je zdaj znova oživila. V Radgoni so sprejeli borce pionirji in ostali prebivalci. Po pozdravnih nagovorih in krajšem kulturnem programu je odšla kolona mimo Mure proti Apačam. Ko so Avstriji onkraj Mure zaslišali partizanske koračnice, so radovedno zrli proti slovenski Radgoni. Blizu Apač je kolono iznenadila zaseda domačinov in graničarjev. Po

krajšem »boju« so si borci segli v roke. Skopo odmerjen čas ni Ljutomerčanom dovolil, da bi se dalj časa zadržali z borci Apaške kotline. Že v prvih popoldanskih urah se je pomikala skozi kraje, ki so dali mnogo žrtev za svobodo. V Očeslavcih so se borci ustavili pred mlinom, kjer je tik pred osvoboditvijo padel okolišni sekretar OF in prvoborec — Jovo Jurkovič. Z enominutnim molkom so se oddolžili spominu na padlega junaka in žrtve, ki jih je dala partizanska vas Očeslavci v boju proti nemškemu osvajalcem. Na položnem gričku pred Kapelo se je vnela krajša »borba«. Zaseda je bila kmalu »premagana« in borci so v vasi pričakali pionirji in domačini. Partizansko slavo je bilo pred poslopjem, v katerega je vzdana spominška plošča padlemu sekretarju OF za Ljutomersko-radgonsko okrožje — Antonu Stranjšaku. Po krajšem kulturnem programu je bilo ljudsko rajanje.

*

Na zadnjem občnem zboru ZB v Mariboru so delegati med drugim ugotovili, da so terenske organizacije šestokrat premalo skrbí posvetile zdravstvenemu, skrbniškemu, zlasti pa vzgojnemu vprašanju. Skratka, premalo so skrbeli za otroke padlih borcev, za njihovo vzgojo in gmoten položaj. Precej uspehov pa so imele mariborske organizacije ZB pri izvenarmadni vzgoji. Terenske organizacije bodo v najkrajšem času popisale vse zgodovinsko pomembne hiše, ulice itd. iz NOB.

*

Kakor vsako leto tako so tudi letos v Begunjah na Gorenjskem ob grobovih begunjskih talcev priredili spominško svečanost, ki pa je bila letos združena z občinskim praznikom Begunj kot spomin na 2. in 3. maj, ko so naši borci pregnali iz Begunj zadnjega okupatorja. Vendar letošnja obletnica ni bila običajen praznik! Proslave se je namreč udeležilo okoli 2000 ljudi iz vse Gorenjske.

Zakonspiriral ga je

BILO je v začetku nemške ofenzive oktobra 1943. leta. Četa je pod ognjem razrušila most preko Krke in se umaknila proti Rogu. Pot je bila strma in kamenita. Pred kolono je ječal in ropotal voz, na katerega je intendant pred odhodom naložil konserve, sladkor in nekaj zavitkov kavinega nadomestka — ostanke neprosto-voljne italijanske zapuščine. Ko se je pričelo mračiti, je bila četa že visoko v pobočju. Pot se je nenadoma končala. Le ozka steza je vodila dalje. Intendant je ustavil konja in zaklical: »Tovariši, z vozom ne moremo dalje. Zakonspirirali ga bomo! Hrane seveda ne bomo pustili tu. Vsak bo vzel nekaj v nahrbtnik in voz bo prazen!«

Borci so se zbrali okrog voza, vsak je bil pripravljen pomagati intendantu. »Jaz bom naložil nahrbtnik s sladkorjem in konservami,« se je ponudil Ivan, močan fant, znan v četi po velikem apetitu. Iz nahrbtnika, ki ga je pred mesecem in pol odvezel nekemu Italijanu, je preložil drobnarije v žep in izvlekel tudi odedo. Vanj mu je intendant nasul sladkorja, na vrh pa naložil konserv. Tudi ostali so dobro naložili svoje nahrbtnike. Nato so krenili dalje.

Nekaj časa je šlo dobro. Potem so se pričeli drug za drugim pritoževati nad bremenom, ki jim je žulilo hrbte.

»Presneto!« je vzdihnil Lado, »meni je preveč tega. Sem za to, da del hrane zakonspiriramo na primernem mestu. Saj nam bo...«

»Kaj boš zakonspiriral!« ga je prekinil Ivan. »Jutri bo pri-

šlo vse prav. Potrpi! Saj tudi meni ni lahko, z dobro voljo gre.«

Zjutraj so bili že daleč v Suhi krajini. Intendant se je sukal okrog kotla, ki ga je postavil za nekim skednjem. »Za zajtrk bodo žganci in kava, tovariši!« si je mel roke. »To bo teknilo! Ivan, ti si najbolj nabasal nahrbtnik, dobro bo, da te nekoliko razbremenimo. Daj sladkor!«

Ivan je odvezal nahrbtnik. Čez trenutek pa se je vprašujoče ozrl po tovariših ob kozolcu. »Ni sladkorja!« se mu je izvilo iz ust.

»Kako, ni?« ga je vprašal intendant.

»Ni ga!« je ponovil Ivan in še enkrat pogledal v nahrbtnik, iz katerega so se svetile le konserve.

»Zakonspiriral ga je gotovo!« je hudomušno vzkliznil Lado. »Ali ga je pa pojedel, da bi tako boljše razdelil težo!«

»Da ga ni vzel kdo izmed vas, ko sem se ponoči oddaljil od nahrbtnika?« je pol resno,

France Slana: »Idila« v gozdu

pol v šali vprašal Ivan in se ozrl po tovariših.

»Da bi ti pomagali nositi, misliš?« se je zasmejal nekdo. »Saj se nisi nič pritoževal.«

Ivan je pričel zlagati konserve iz nahrbtnika. Ko ga je izpraznil in dvignil, se je na dnu zasvetila luknja...

»Da, prav dobro sem ga zakonspiriral,« se je nasmehnil in porinil prst skozi luknjo. »Upam, da ne bo prišel Nemcem v roke!«

Mokri aktivist

Z nočne akcije sem se vračal sam s Tomačevega na Jezico. Ko prečkam glavno cesto pri Hudniku, začujem hojo italijanske patrolje pri gasilskem domu, komaj petdeset korakov proč. Nazaj nisem več mogel. Zato v naglici pogledam, kam bi se skril. Šlo je že za sekunde. Izbire torej ni bilo, zato skočim v visoke koprive poleg gnoja. Bil je že zadnji čas. Patrolja dvajsetih mož je bila že tik ob meni. Ko so bili mimo, sem se olajšano oddahnil. Nenadoma začujem, kako nekdo koraca proti meni. Lasje se mi naježe, narahlo primem za pištolo. Neznanec, bil je zaostali vojak, se nenadoma ustavi in... vrača, na tilniku začutim slan toploten curek, ki ga je sovražnik hladnokrvno in olajšano spuščal na mene. To mi je presedalo! Skočim kvišku in kriknem:

»Abasso di guera!« Italijan onemi, jaz pa ga v jezi brcnem v zadnjico, potem, ko sem mu pobral orožje. Še dolgo nisem mogel do sape od smeha. Italijan pa je tekel po cesti, da bi došel »kamerade«. Hlače pa si je najbrž zapel šele v bunkerju...

Prevara

Stoženski aktivist je čez dan opazil, da so Italijani nedaleč od bloka v piramido zložili zaboje s strelivom. Stvar je bila vredna junaškega podviga, zato so skojevci ves dan tuhtali, kako bi Italijanom izmaknili vsaj nekaj teh zabojev. Težko bi šlo brez žrtev. Svet okrog in okrog je bil plan, šele nekaj sto metrov od piramide so bile prve hiše, trideset metrov levo od nje pa sta stala dva bunkerja na vsaki strani Tyrševe ceste. To je bil blok. Proti večeru je k Rebolju prinesel skojevec Janez težko vrečo in tehtno izjavil:

»Obvestite ostale, da se naša akcija začne danes ob desetih zvečer in to ob vsakem vremenu. Jutri bodo zaboje bržkone zavlekli v bunkerje.«

Skojevci so se na pol boječi, na pol radovedni zbrali ob uri na določenem mestu, le Miha

je manjkal. Ob desetih so zaslišali daleč na polju čudno klockotanje.

»Morda oddaljeni rafali?« pravi nekdo izmed fantov.

»Ne! Miha je pri kamniški progi izpustil mačka z dobro privezано ponvijo na repu,« je pojasnil Janez. Ropotanje je prihajalo vedno bliže in bliže; vedno bolj in bolj je bilo podobno tajinstvenemu in nevarnemu sovražniku. Prvi strel je padel iz bunkerja na Vodovodni cesti, na Tyrševi so Italijani nato sprožili cel rafal. Kmalu je nastala prava vojna. Od vsepovsod je sikalo na polje iz ognjenih žrel po »napredujočem« sovražniku.

»Zdaj pa mi!« je zapovedal Janez. Sedem fantov je izza hiše steklo proti piramidi, vsak je zagrabil dva zaboja in hvallil mačko, ki je prevzela nase vso pozornost in pretentala bojazljivo Italijane.

Še kravi se je smilil

V zimskih dneh partizanskega življenja je bil topel hlev že kar razkošno prenočišče. Nekoč sva si s Tineto izbrala takšen goveji hotel in legla k rogatim gostom pod jaslji. Kmalu sva trdno zaspala. Že pozno v noč me zbudi Tine-tovo godrnjanje. Od samega

ugodja, ker mi je bilo toplo, sem ga prav prijazno vprašal, kaj se mu je sanjalo. Pa me je zadirčno in čisto brez vzroka nahrulil: »Eh, kaj se boš, mrcina zvita, pretvarjal, raje mi povej, kje si dobil tisto krtačo?« Gledal sem ga kot zaboden vol. Vtem pa mi oči uidejo v kot, kjer sem zvečer odložil zeleno nemško torbico. V hipu sem sprevidel, da mi jo je Tine skril in da bi stvar ne izgledala sumljiva, si je izmislil bajko o krtači. »Torbico sem,« sem zarobantil. »Pa kar hitro!« Zdaj me je šele Tine zabodeno gledal. »Ne boš me ne, šaljivec prekanjeni,« sem si mislil in ga preobrnil na trebuh, če ni pod hrbet skril torbico. Tine se je užaljeno zoperstavljal čudni preiskavi, potem pa je iznenada prasn timer smeh. Vse solzne oči je imel, tako ga je dajalo. Z roko je kazal na kravo in se spet brez prestanka smejal. Pogledal sem, kaj neki vidi tam in sem v svojo grozo uzrl na jaslji zadnje žalostne ostanke moje torbice. Tam je visel le še

delček pasu, krava pa me je nedolžno gledala in zadovoljno mlaskala z jezikom. »To je, to je tista krtača, haha,« je med neudržanim smehom vpil Tine, »in tu je (pri tem je kazal na kravji jezik), tu je spravljena tvoja torbica.« V torbi sem imel kos kruha, ki sem ga hranil za »hude čase« in majhen zavitek soli. In vse to je šlo s torbo vred v kravji trebuh! »Pa sva res reveža,« je sočutno pripomnil Tine. »Ti si izgubil torbo, jaz pa dobil to nežno prijateljico. Lepa je zavest,« je slovesno zaključil, »da vsaj eno bitje, pa čeprav rogato, čuti s teboj in te pomiluje.«

Tolažba

Leta 1942 so Italijani zaprili ves razred neke ljubljanske gimnazije, ker so se dijaki norčevali iz italijanskega profesorja. Med zaprtimi dijaki je bil tudi fant, ki je neprestano zdihoval in tožil. S svojimi tožbami je začel kmalu vsem skupaj presedati. Našel pa se je neki šaljivec, ki je tega poparjenega obupanca hotel potolažiti. »Ne bodi, no, tako plašljiv,« mu je prigovarjal. »Saj ni tako hudo! Poglej, kako si na boljšem pred tistimi, ki so še na prostosti.« Fant se ni mogel utolažiti, vprašal je pa le: »In zakaj bi bil jaz na boljšem?« »Seveda si na boljšem. Glej, ne boš verjel, če ti rečem,« je odvrnil hudomušni zapornik. »Da bi te zaprli, se ti v zaporu ni treba bati.«

Konspiracija

Nekje na Štajerskem... Oče in mati se pritajeno pogovarjata v sobi. Njun sinček večkrat pokuka v sobo, a ga oče vedno napodi ven. Ko je slednjič malemu Janezku tega že dovolj, korajžno primaha v sobo, se razkorači pred očetom in materjo in pravi:

»Saj vem, da se vidva pogovarjata o partizanih. To lahko slišim tudi jaz! Saj sem vendar organiziran. Sem — pionir!«

Ive Šubic: Harmonikar

Napredek podmorniške tehnike

SVETOVNO znani strategji so vselej opozarjali na tehtno vlogo, ki so jo v minulih vojnah odigrale podmornice. Tudi v primeru nove vojne pričakujejo, da si bo sovražnik prizadeval v prvi vrsti prekiniti ali uničiti nasprotnikove komunikacije na morju. Znano je, da so suhozemske operacije tesno povezane z dobavami orožja in dotokom človeških rezerv (primer: invazije na zahodni fronti v pretekli vojni in na Sicilijo) in da je bila v vseh vojnah doslej prva sovražnikova skrb, povzročiti čimveč škode na nasprotnikovemu ladjevju. Pri tem so se zlasti Nemci posluževali v glavnem treh orožij, kombinirano ali posamič. To so bile mine, ki so jih množično polagali na strateško važnih mestih, predvsem v obalskih vodah, potem okretna in hitra letala z letalonosilk in končno najbolj nevarno orožje, velike čezoceanske podmornice.

Zlasti Angleži so podmornicam že od nekdaj posvečali posebno skrb. Vsenaokrog obdani od morja, sredi važnih prekomorskih zvez, kot nekakšna predstraža Evrope na zahodu, so bili v obeh svetovnih vojnah izpostavljeni kontroli in napadom nemških podmornic. Zato ni čudno, da se je pri njih vojna tehnika usmerila k izpopolnjevanju starih in odkrivanju novih protipodmorniških orožij. Nova doba za angleško vojno mornarico je nastopila vsekar v zadnjem času, ko so se Angleži odločili zgraditi močno floto letalonosilk. Osem takih plovnih enot bodo izročili mornarici to in prihodnje leto. Vrh tega so močno

okrepili floto čistilcev min in nekajkrat pomnožili število letal za protipodmorniško službo.

Izkušnje iz pretekle vojne so Angleže izučile, da zgolj velika čezoceanska podmornica ne more biti kos raznovrstnosti sovražnikovih pomorskih in podmorniških orožij. Zato so začeli izdelovati novo vrsto hitrih podmornic, ki imajo mnogo večjo udarno moč kot vsi do zdaj znani tipi. Odločilno vlogo v bodoči vojni bodo imele tudi okretne protipodmorniške fregate, ki so jih v ta namen pre naredili iz pred vojno splovljenih rušilcev.

Kadar govorimo o mirnodopski moči vojne mornarice, kaj radi pozabimo pomembno vlogo podmorniške službe. Deloma je to razumljivo, saj je uporabnost podmornice v miru močno omejena. Podmornice po končani vojni lahko služijo kvečjemu za vzgojo in vaje mornariškega kadra in za strokovne poizkuse. Hudo pa bi grešil tisti, ki bi omejeno uporabnost podmornice posplošil, kajti podmornica je najbolj nevarno orožje za sovražno ladjevje. Njena lastnost, da stopa v akcijo neopažena, brez predhodnega opozorila, računajoč na čim hitrejši pobeg, jo dviga nad vsa druga pomorska orožja.

Dandanes ima angleška vojna mornarica približno 60 podmornic, od katerih jih opravlja 40 redno službo, ostale so v rezervi. Razporedimo jih lahko v tri vrste, bolj rečeno v štiri, ker med njimi zavzemajo precej važno mesto najmanjše podmornice na svetu, ki tehtajo komaj 30 ton. Te podmornice imajo oznako

»XE«. Njihovo posadko sestavlja vsega skupaj pet mož, od tega dva oficirja. Te podmornice-pritlikavci so se proslavile v drugi svetovni vojni, ko so skupaj z večjimi zavezniškimi vojnimi objekti onesposobile nemško vojno ladjo »Tirpitz«.

Jedro angleške podmorniške mornarice tvorijo podmornice vrste »T«. To so velike plovne enote, ki opravljajo predvsem patroljno in splošno službo. Vsaka od njih se lahko zadrži na odprtem morju polnih 42 dni. Oborožena z desetimi torpedi 533 mm, doseže nad vodo hitrost 15 vozlov in kadar je pod vodo, 9 vozlov na uro.

Podmornice razreda »S« so nekoliko starejše in manjše. Zgradili so jih med preteklo vojno ali pa tik po njej. So nekaj hitrejšie od prej omenjenih »T« podmornic, toda njihova hitrost nad vodo peša. Posadka šteje 44 mož. Podmornice razreda »S« so zelo okretne in se v primeru nevarnosti lahko potope v tridesetih sekundah. Mnogo »S« podmornic uporabljajo za poizkuse.

Angleška vojska bo v kratkem dobila novo orožje. Na sliki: navadna puška, ki ima montirane dele za streljanje s protitankovskimi granatami. Te granate imajo enak probni učinek kot izstrelki protitankovskih topov

Nov angleški precizen top

Največ perspektiv v bodočem razvoju pa imajo naj-novejše angleške podmornice razreda »A«, petnajst po številu. Najnovejša je »Acheron«, dograjena pred tremi leti, najstarejša pa »Amphion«, ki so jo spustili iz dokov v morje leta 1945. Podmornice razreda »A« odrivajo, kadar se potopijo, 1620 ton in so opremljene z najnovejšim »Snort« aparatom za dihanje, ki omogoča posadki, da se lahko zadrži pod vodo mnogo dalj kot v drugih podmornicah. Pred kratkim so dve podmornici te vrste preizkusili v tropskih in arktičnih

vodah. Uspeh je bil popoln: moštva so ostala pod vodo po dva in tudi tri tedne; seveda so dobivala ta čas posebno hrano in so bila pod stalnim nadzorom zdravniških opozovalcev.

Angleška admiraliteta je pred kratkim izdala ukaz, po katerem so v angleških pomorskih bazah, kjer se podmornice oskrbujejo s hrano in gorivom, preizkusili neko vrsto plutcev. Te plutce, kakor poročajo vojni časopisi, posadke spustijo izpod vode, kadar podmornica zaradi okvar ne more na površje. Tako je bila končno odstranjena tudi nevarnost, da bi bile (kakor je bil to primer v Rokavskem prelivu lani) posadke, če podmornica ne more izpluti, prepuščene gotovi smrti. Plutovina na morski gladini ima obliko škatle; na njej je zastavica, ki opozarja nase mimo ploveče ladje. Ta plutača je opremljena še s svetilko in z radijskim oddajnikom, ki v presledkih pošilja v eter znake za pomoč.

Preizkusili so tudi nove metode reševanja posadk iz potopljenih podmornic. Eden od teh načinov se je pokazal posebno pripraven, ker se po njem lahko človek reši iz podmornice, ne da bi uporabil aparat za umetno dovajanje kisika.

Oklopniki vozijo naprej in nazaj

Iz Amerike uvoženi orodni stroji omogočajo Franciji izdelovati oklopnike, ki lahko vozijo naprej in nazaj, ne da bi se obračali. Francozi, ki so nove oklopnike preizkusili, pravijo, da lahko vozijo skoraj povsod tam, kjer vozi tank, konstruktorji pa trdijo, da vožnja z njimi ni težavnejša od vožnje z osebnimi avtomobili. Tak oklopnik ima dva vozača, prednji šofira, opazuje teren in po radiu obvešča svojo komando, zadnji vozač pa je zmeraj obrnjen nazaj in pazi, kaj se godi zadaj. Vsak trenutek lahko šofiranje prevzame zadnji vozač. Pritisne samo na ročaj in posadka štirih članov se pelje nazaj, ne da bi se oklopnik obrnil.

To je zlasti važno na blatnem ali težko prehodnem terenu, ker se lahko oklopnik vrača po isti poti in vozi z enako hitrostjo. Če zaide v sovražni ogenj, se lahko hitro umakne. Če bi se moral obračati, bi ga sovražne granate poškodovale, preden bi se umaknil. Novi oklopniki vozijo tudi po kraškem terenu s hitrostjo blizu 110 km na uro. Kolesa so prilagojena zemljišču, po katerem vozijo. Navadno vozijo z gumijastimi kolesi, po potrebi pa jih lahko zamenjajo s kovinskimi. Motor ima 200 KS, tehta kakih 370 kg, visok pa je samo 23 cm in ima 12 cilindrov. Ker je motor tako nizek, je nizek tudi oklopnik. Visok je komaj dva

metra. Tretja važna značilnost novega oklopnika je hidravlična črpalka. Potrebna je zato, ker večina mehanizmov tudi obratuje na hidravličnem načelu.

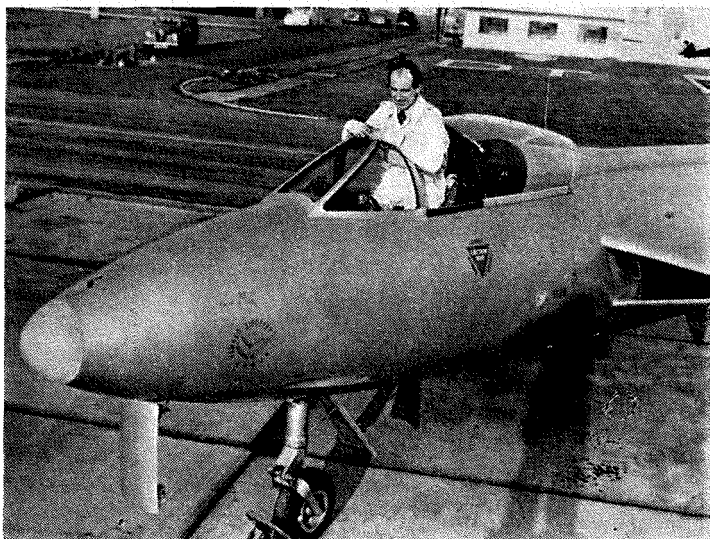
Novi oklopnik je oborožen s tremi mitraljezi in s 75 mm topom z začetno hitrostjo izstrelka 600 m v sek. Dva mitraljeza upravljata vozača, tretji pa je montiran vzporedno s topom, ki se obrača v vse smeri. Top je čvrsto pritrjen v kupoli in se obrača samo njegov gornji del, kupola pa ne. Zato so lahko uporabili večji kaliber.

Mednarodni prometni znaki

Posebna komisija Organizacije združenih narodov je leto dni izdelovala nove mednarodne znake za cestni promet. Svoje predloge je poslala posameznim vladam na vpogled. Prvi mednarodni sporazum o avtomobilskem prometu je bil podpisan že leta 1909 v Parizu, bivše Društvo narodov pa ga je leta 1926 izpopolnilo z novimi pravili. Od takrat pa se je mednarodni avtomobilski promet zelo povečal, avtomobilisti pa morajo še zmeraj poznati zelo različne prometne znake v deželah, po katerih potujejo. Zato je bilo posebni komisiji OZN predlanskim naročeno, naj pripravi nov sistem prometnih znakov, enotnih za vse države. Optični učinek novih prometnih znakov naj bi bil boljši od prometnih znakov, ki so že od 1926. leta v veljavi.

Nova avtomatska 7 mm brzostrelka »Patchett«, ki bo zamenjala nekdanjo brzostrelko »Sten«

Lovsko letalo »Hunter« je najhitrejšje letalo te vrste na svetu. Ima zelo močan reaktivni motor. Slika prikazuje preizkusnega pilota, ki se je vzpel v kabino letala

Nova turbina za letala

Ameriška družba »Curtis Wright Corporation« bo začela v svojih tovarnah izdelovati novo propellersko turbino za letala. Njen predsednik Kurley je rekel, da bo zmogljivost nove turbine 20.000 KS in da bo z njo opremljeno letalo teoretično lahko doseglo hitrost nad 1500 km na uro. Letalstvu se torej obetajo nova, mnogo hitrejša letala, kakor so sedanja na reaktivni pogon, ki se hitrosti 1000 km

na uro šele približujejo. Bilo je sicer tudi že nekaj primerov, da je doseglo letalo na reaktivni pogon hitrost nad 1000 km, toda to so bili le posamezni poskusi, medtem ko se hitrost letal najnovejše konstrukcije na splošno giblje okrog 1000 km na uro.

Sicer pa — letalska tehnika se vedno bolj izpopolnjuje. In uspehi, veljavni danes, pomenijo lahko že jutri samo uspehe v preteklosti.

Podvodni televizijski aparati

Podvodna televizija se je prvič uveljavila aprila preteklega leta, ko se je v Rokavskem prelivu potopila angleška podmornica »Affray«. Angleška admiraliteta je tedaj naročila pri podjetju »Marconi« televizijsko kamero, ki naj bi pomagala izslediti pogrešano podmornico. Strokovnjaki pri podjetju »Siebe« so na hitro napravili posebno odporno prevleko, ki naj bi va-

rovala kamero pred vodnim pritiskom, in kmalu nato so podmornico res našli.

Ta prvi uspeh podmorske televizije je vzpodbudil angleške znanstvenike, da so napravili načrte za kamere, ki vzdrže visok pritisk, in izdelali solidne naprave za osvetlitev pod vodo. Ta nova iznajdba je napravila pravo revolucijo v pomorski reševalni službi. Do sedaj namreč

z reševalnih ladij niso mogli videti, kaj se dogaja na morskem dnu. Podvodna televizija pa bo omogočila reševalec, da bodo mogli spremljati s krova podvodna dela in dati potapljačem navodila. — Podvodne televizijske aparature je pred kratkim naročila v Angliji tudi naša država in sicer za potrebe luške inšpekcije na Jadranu.

Top tanka »Centurion«

Tank »Centurion« je po mnenju vojaških strokovnjakov najpopolnejša »gibljava artilerijska enota«. Ta oznaka niti ni pretirana, če upoštevamo, da so tanki nasploh nekakšna gibljava topovska lafeta in da ima tank »Centurion« top, ki ga zaradi izredne preciznosti in velike udarne moči uvrščajo med najpopolnejša topniška orožja. Merilo točnosti pri vsakem topu je v prvi vrsti preciznost merilnih naprav. Konstruktorje »Centuriona« je zato vodilo predvsem načelo, da je treba izpopolniti optični instrument. To so v polni meri tudi dosegli, kajti topniški oficirji iz operativnih zaveznških enot v Koreji, kjer so tanki »Centurion« prestali svoj ognjeni krst, pravijo, da je z izpopolnjen »panoramo« novega optičnega instrumenta mogoče natanko videti ne samo cilj, ampak tudi sleherno kretnjo sovražnika. Posebna prednost novega topa pa je izpopolnjen stabilizator, ki omogoča posadki tanka, da tudi med vožnjo lahko strelja z nezmanjšano natančnostjo in varnostjo. Do nedavnega je bilo namreč precej nevarno streljati med vožnjo, ker se je dogodilo, zlasti kadar se je tank nagnil, da so granate udarjale po lastnih vojaki. Brez števila je bilo takih primerov v minuli vojni.

Zanimive so številke o težah tega topa in o njegovi udarni moči. Samo cev tehta nad 1200 kg, granate 9 kg, nekatere taktično-tehnične podatke pa drže za sedaj še v najstrožji tajnosti.

Spominski dnevi v juniju

LETO 1941

1.—2. V Mencingerjevi ulici v Ljubljani, na konferenci partijskih delegatov iz vse Slovenije, je tov. Kardelj analiziral mednarodni politični položaj. Postavljene so bile naloge za začetek oborožene vstaje slovenskega naroda.

Edvard Kardelj

4. Na konferenci na nemškem poslanstvu v Zagrebu so izdelali načrt, da v štirih valovih izselijo v Srbijo in Hrvatsko okoli 175.000 Slovencev.

14. Na cestnih križiščih v Savinjski dolini, v mariborskem in celjskem okrožju so bile napisne akcije ter razbiti prometni znaki.

V začetku junija je bil ustanovljen v Mariboru Vojni komite z Milošem Zidanškom na čelu.

22. CK KPJ je izdal proglas, pozivajoč jugoslovanske narode na oboroženo borbo proti fašističnim okupatorjem.

Ustanovljeno je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet.

»V tej naši nacionalni vojni ne položimo orožja iz rok prej, dokler ne bo fašistični tlačitelj popolnoma razbit in uničen, dokler ne bo osvobodena zadnja ped slovenske zemlje!« (Iz proglasa CK KPS.)

Na otočku na Dravi pod Mariborom je bila izredna seja MK KPS, na kateri so sklenili, da se ustanove sabotažne skupine od 3—5 članov. Skupine, v katere so se vključili člani KP in SKOJ, so takoj začele z akcijami. Na cesti Maribor—Celje so uničili dva valjarja, porezali žice in uničili telefonske drogove.

Po 22. juniju sta IO OF in CK KPS pozvala v OF vse slovenske skupine in organizacije, razen tistih, ki so sodelovale z okupatorjem; vključilo se je 18 političnih skupin.

Ustanovljene so bile skupine komunistov in simpatizerjev iz Celja, Savinjske doline, Zagorja, Trbovelj, Kamnika, Jesenic, Ljubljane in okolice, ki so odšle v gozdove in so sestavljale jedro bodočih partizanskih čet.

23. V Ljubljani so ljudje kazali splošno sovraštvo do okupatorja, pri čemer je bilo precej incidentov. Roboti obveščali svoje enote, naj energično zatro vsako manifestacijo ali akcijo.

27. Na seji CK KPJ v Beogradu je bil ustanovljen Glavni štab narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije, v katerega so vstopili člani politbiroja CK KPJ: Tito, Kardelj, Ranković, Djilas, Leskošek, Milutinović in Končar.

30. Nemške okupacijske oblasti so določile 30. VI. za zadnji dan vpisovanja vseh moških in žena v »Koroško ljudsko zvezo«.

LETO 1942

1. Borci Dolenjskega odreda so napadli italijansko postojanko v Otočcu.

Borci 2. bataljona, 3. čete 3. bat. Notranjskega odreda so z borci Belokranjskega bataljona napadli italijansko postojanko Stari trg ob Kolpi.

Na osvobojenem ozemlju je GSS ustanovil operacijski štab, da organizira partizanske odrede.

GSS je ustanovil proletarski bataljon »Toneta Tomšiča«.

2. Po celodnevni bitki na odseku Jezero—Prešerje so borci 2. čete Šerčerjevega bataljona z jurišem pognali v beg močno italijansko kolono.

3. Borci 5. čete 5. bataljona Notranjskega odreda so onesposobili okoli 100 Italijanov, ki so prodirali proti Vinicam.

4. Brkinska četa je razorožila posadko v Nerečju na progi Pivka—Ilirska Bistrica. Italijani so nato ustrelili nad 30 vaščanov in požgali 7 vasi okoli Ilirske Bistrice.

5. Po skrivnih stezah so prišli Italijani v Loško dolino in v Starem trgu, Nadlešku, Podcerkvi in Viševku aretirali nad 100 oseb.

6. Od 1938 naselij v Ljubljanski pokrajini so jih partizani — po italijanskih poročilih — kontrolirali 1900.

3. četa 2. bataljona 2. grupe odredov je odkrila in napadla belogardistično taborišče na Primskem ter zaplenila mnogo orožja.

6.—12. Enote 2. in 3. grupe odredov so odbijale napade kolon, ki so iz Stične, Zužemberka in Ribnice vdirale na osvobodeno ozemlje. Italijanske kolone so izgubile v bojih pri Znojilah, Muljavi, Hočevju in Zagradcu nad 400 vojakov.

8. V noči na 8. junij so partizani napadli vojaško stražo na progi Pivka—Prestranek.

10. Pod vodstvom Rada Pehačka so partizani v Polhograjskih Dolomitih napadli avtokolono.

11. Italijani so ustrelili v Ljubljani v Gramozni jami 7, čez 2 dni pa 15 talcev.

12. Skvadristične tolpe so zaradi akcij VOS zatile v Ljubljani požar v nekem lokalu.

Kočeviski bataljon je skupaj s hrvaškimi partizani napadel Osilnico.

Belokranjski partizani so obstreljevali italijanski posadki v Semiču in Kotu.

Primorski partizani so napadli v Lokvah bersaljerne in jih 9 ranili.

16.—17. V Prečni in Sentrupertu so Italijani ustrelili 4 talce.

17. Patulja bataljona v Polhograjskih Dolomitih je uničila nemško patroljo pri Polhovem gradu.

Partizani so vdrl v železniško skladišče Bistrica in odnesli 4000 kg usnja.

Italijanske vojske oblasti so v Ljubljanski pokrajini zaplenile v trgovinah vse moške čevlje, usnje, smuči in prepovedale vožnjo z zasebnimi avtomobili.

19. Borci Dolomitskega odreda in Gorjanskega bataljona so napadli italijansko postojanko Ratež.

Z Džemsom na čelu so belokranjski partizani uničili italijansko postojanko v Rožnem dolu pri izhodu semiškega predora ter zaplenili vse orožje in opremo.

21. Borci Kočevskega bataljona so s hrvaškimi partizani napadli italijansko postojanko v Banji Loki ter jo naslednji dan zavzeli.

22. GSS je izdal uredbo o organizaciji sanitete v partizanskih enotah.

Janez Majnik-Džems

23. Italijani so ustrelili v Horjulu 8 talcev.
26. Borci 1. čete 4. bataljona Notranjskega odreda so s člani NZ iz Polhovega Gradca iz zasede v Zalogu pobili več Nemcev in zaplenili 18 pušk.
27.—30. V »čistiki«, ki so jo Italijani izvedli v Ljubljani, so aretirali 17.076 oseb; internirali so jih 2663.
29. Porušena je bila proga pri Ptujju.
V Horjulu so prisegli člani NZ, malo pred tem pa so člani NZ iz Loga izpraznili vagonsko pošiljko iz Ljubljane.

30. Kot zastopnik GSS je bil na temelju sklepa IO OF imenovan v Narodnoosvobodilni svet Franc Leskošek-Luka.

Franc Leskošek-Luka

Za časa racij v Ljubljani je 1. četa 4. bataljona demonstrativno napadla Italijane ob žici v Zg. Siški in na Viču.

V Kamniku so Nemci obesili 8 talcev.

Samo v Ljubljanski pokrajini je bilo v juniju na železniških progah nad 60 partizanskih napadov ozir. sabotaž.

Belokranjski partizani so napadli italijansko postojanko pri viaduktu v Otovcu.

LETO 1943

1. V Ljubljanski pokrajini je bilo 49.959 italijanskih vojakov (približno na 6 prebivalcev 1 vojak); tu pa ni všteta policija, karabinjerji

in ostali organi civilne in vojaške ter fašistične oblasti.

2. Zaradi naraščajočega odpora so Nemci na Koroškem (v Dravogradu in Prevaljah) ustanovili vermanske čete. Iz domačinov so ustanovili za borbo proti partizanom postaje »Deželne straže«.

4.—5. V noči na 5. VI. so štiri slovenske brigade na več mestih prestopile italijansko-nemško mejo. Tomšičeva in Gubčeva sta napadli nemški postojanki Osredok in Javorje in iz zasede napadli nemške kolone, ostali brigadi pa sta odšli k Savi. Cilj ofenzivne operacije je bil pritegniti nemške sile, ki so bile v V. sovražni ofenzivi proti glavnini NOV in POJ v Crni gori. Proti brigadam so Italijani in Nemci zbrali vso razpoložljivo vojsko in začeli ofenzivo.

6. Štab 4. operativne cone je na vsem področju Štajerske (razen v Mariboru, Ptujju in Slov. goricah) postavil mrežo partijske organizacije in OF.

Pri Prmškovem je Tomšičeva brigada padla v globinsko italijansko-belogardijsko zasedo. S takojšnjim napadom pa je zmedla njihove nakane in se izvilja iz obroča. Na prostoru Radohova vas-Trebnje-Mirna-italijansko-nemška meja sta se Tomšičeva in Gubčeva brigada ves dan prebijali skozi italijanske obročje.

7. Borci Gradnikove brigade so na železniški progi Most na Soči-Podmelec porušili železniški most s 34 m širokim lokom.

9. Deli Tomšičeve brigade so na predelu Dobrnič-Korito-Dobrava napadli italijansko kolono, ki je izpadla iz Zužemberka.

9.—10. Italijani so aretirali člane NZ v pivovarni Union v Ljubljani.

10. Zaradi poleta narodnoosvobodilnega gibanja so Nemci na Gorenjskem določili policijsko uro od 22. do 4. ure.

10.—13. Po povratku v Ljubljansko pokrajino sta Serčerjeva in Cankarjeva brigada napadli italijansko-belogardijsko postojanko Sentjurje pri Grosupljem. Nadaljnja dva dneva sta brigadi odbijali silovite napade fašističnih in specialnih bataljonov, kjer je padlo nad 100 sovražnikov.

13. Borci Kamniškega in Zasavskega bataljona so napadli nemško orožniško postajo Smartno v Tunjnu.

14. Borba Pohorskega bataljona z Nemci pri Lenenu.

15. V bojih na Tolstem vrhu in Slopniku (Dobrovlje) so Nemci napadli štab 4. operativne cone; padla sta Dušan Kraigher-Jug in Vera Šlandrova.

16. Borci Serčerjeve in Cankarjeve brigade so se borili z Italijani pri Velikih in Malih Vrhah pod Polzevim pri Višnji gori.

18. CK KPS in GSS sta predlagala tovarišu Titu, da se v Sloveniji ustanove namesto operativnih con divizije.

19. Fašistični bataljoni so s pomočjo topništva, tankov in letalstva skušali uničiti Cankarjevo in Serčerjevo brigado na odseku Sela-Vrhnj-Gradenc v Suhi krajini. Borci so napade odbili in se mimo italijanskih bataljonov umaknili na področje Kočevskega Roga.

20. Boji Tomšičeve brigade z italijanskimi kolonami pri Čatežu.

21. Pod vodstvom namestnika komandanta GSS Jake Avšiča so se borci Gradnikove brigade borili na Krnu-Lemežu.

Zene v Ljubljani so množično demonstrirale pred zgradbo visokega komisarja in zahtevale izpust internirancev. V teh dneh so Ljubljancani številno odhajali k partizanom.

22. Nemci so v razgovorih v Kobariду priznali, da se je položaj na Štajerskem poslabšal.

Zaseda Gregorčičeve brigade je uničila pri Mrzli Rupli italijanski kamion s posadko vred in zaplenila vse orožje. Italijani so zato zažgali 30 hiš v vasi Vojsko.

24. Glavni štab NOV in POS je izdal naredbo o ustanovitvi II. (Gorenjske) operativne cone za področje Gorenjske in zahodnega dela Koroške.

25. Na področju Kočevskega Roga sta se na Topli rebri in Sv. Petru dve slovenski brigadi borili z italijanskimi kolonami, ki so koncentrično prodirale proti njihovim položajem.

27. Tomšičevci so na k. 560 blizu Rajhenau porazili italijansko kolono iz Oneka.

28.—29. V noči na 29. VI. je Tomšičeva brigada napadla italijansko-belogardijsko postojanko Predgrad pri Starem trgu (Bela krajina).

Konec junija je Gorenjski odred z množično mobilizacijo zelo narasel in štel 1200 mož, ki so bili razporejeni v devetih bataljonih.

Vera Šlander

LETO 1944

2. Enote Južno-primorskega odreda so uničile na cesti Senožeče-Štorje nemško avtokolono.

Bračičeva brigada je napadla sovražni postojanki Huda luknja in Paka med Šoštanjem in Slovenjgradcem.

2.—3. Enote 15. divizije so vdrle čez žično mejo v Radeče pri Zidanem mostu in zaplenile mnogo papirja, tovarno pa zažgale. Na istem pohodu je Gubčeva brigada napadla nemško postojanko v Polšniku ter postojanki Zavrh in St. Jurij med Škocjanom in Gabrovko.

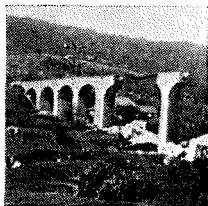
3. Nemci so napadli v Šent Rupertu Bračičevo brigado, ranili komandanta operativne cone 14. divizije in Bračičeve brigade.

Enote Briško-beneškega odreda so vdrle v sovražni postojanki Atimiss in Nimis.

3.—10. Enote Vzh.-koroškega odreda so v tem času minirale železniško progo med Prevaljem in Dravogradom, uničile daljnovid Velenje-Zerjav in napadle nemško skupino pod Obirjem med Železno Kaplo in Kortami.

5.—7. Enote 30. divizije so uničile nemško-domobransko posadko v Razdrtju.

5. Borci Levstikove brigade so pri Krški vasi v jurski razbili sovražno kolono, en bataljon te brigade pa je Nemce in domobrnce pregnal preko Krke in jim sledil proti Zagradcu. Ljubljanska brigada je tega dne v bojih v Suhi krajini ubila nad 20 Nemcev.

Porušeni viadukt v Otovcu

Stampetov most

Na položajih pri Šmihelu (Šostanj) so se Tomšičevci borili s številno nemško skupino, pa jo z jurišem podili do Mozirja.

6. Pričetek invazije v Franciji.

Borci Bračičeve brigade so napadli vermsko postajo Dolže pri Mislincu.

Boji Levstikove brigade z nemškimi kolonami na odseku Crnelo-Ivančna gorica pri Sent Vidu.

Onstran žične meje so borci 12. brigade napadli sovražno postojanko Gradišče.

7. V silnem naletu je Cankarjeva brigada zavzela Ig pri Ljubljani.

Borci Zidanškove brigade so na progi Celje-Dravograd porušili železniški viadukt pri Zg. Doliču in v vhod v tunel pri Sp. Doliču.

8. Zidanškova (Pohorska) brigada je iz zasede v Dravski dolini pri Mariboru napadla nemško kolono.

9. Borci Kozjanskega odreda so razorožili nemško orožniško postojanko Jurklošter (nad Laškim).

10. Borci Prešernove brigade so napadli sovražno postojanko Križe.

11.—12. Boji enot 18. divizije z Nemci in domobranci na predelu Grosuplje—Sent Vid—Stična—Novo mesto.

12.—13. Enote VII. korpusa so porušile viadukt Stampetov most med Verdom in Logatcem. Te enote so se nato borile s sovražnimi kolonami, ki so od vseh strani prodirale proti osvobojenemu ozemlju na Notranjskem.

15. Enote IX. korpusa so začele ofenzivo proti žel. postaji Gorica—Jesenice. 30. divizija je porušila most in uničila postojanko v Avčah. Borbe med našimi enotami in sovražno posadko na mostu so trajale vso noč. Nadaljnje dni so enote IX. korpusa rušile železniško progo med Kanalom in Avčami, pod Sabotinom ter med Tržičem in Cervignanom.

17. Borci Slandrove brigade so na odseku Peščenik ob cesti Domžale—Vransko porazili večjo nemško skupino.

18. Ko so zavezniška letala spuščala material, se je Slandrova brigada borila s sovražnikom, ki je prodiral v Moravško dolino.

18.—19. Brigade 14. divizije so napadle železniško omrežje na Stajerskem: Tomšičeva železniški most na progi Celje—Maribor, Serčerjeva predor pri Lipoglavu, progo Celje—Maribor pa je rušila tudi Bračičeva brigada.

19. V St. Lipšu na južnem Koroškem je 2. bat. Vzh.-koroškega odreda napadel nemško kolono. Naslednjega dne so ti borci napadli Nemce pri Železni Kapli južno od Velikovca.

20. V noči na 21. VI. je Bazoviška brigada napadla sovražno postojanko Vipavo; napad ni uspel.

21. Enote VII. korpusa so znova napadle postojanko Krška vas, s katero je sovražnik obvladal ozemlje na predelu Krka—Muljava—Stična. Tik pred padcem je sovražnik pobežnil iz postojanke. Neposredno je postojanko napadla Belokranjska brigada.

22. Borci Gubčeve brigade in Notranjskega odreda so sovražnika na Slivnici v celodnevni borbi popolnoma razbili.

23. Bataljon Vzh.-koroškega odreda je na cesti Koprivna—Crna napadel nemško avtokolono in po kratkem boju pobil in ranil 50 sovražnikov.

25. Borci Južno - primorskega odreda so uničili karabinjersko postojanko v Danah pri Sežani.

26. Serčerjeva in Zidanškova brigada sta se na Pohorju borili z nemškimi kolonami, ki so hotele zapleniti material, ki ga je 4. op. cona sprejela od zavzornikov na spuščališču na vrhu Pohorja. Maneverska borba je trajala do teme.

26. VI.—2. VII. Enote IX. korpusa so uničevale želez-

niško progo med Podmelcem in Mostom na Soči. Prišlo je do hudih bojov s sovražnimi kolonami, ki so napadale iz Gorice, Bohinjske doline in Idrije.

26. 2. bataljon Kozjanskega odreda je iz zasede napadel sovražno kolono, ki je spremljala nabornike, ter pobil 11 policajev in zaplenil orožje. Rešeni naborniki so se vključili v NOV.

28. 1. bataljon Vzh.-koroškega odreda je v Bistri pri Črni napadel esesovce.

29.—30. Enote 15. divizije so v sodelovanju s hrvatskimi enotami uničile ustaško postojanko Bosiljevo ob Kolpi. Napad na postojanko so izvedli borci Cankarjeve brigade, ki so onesposobili 130 ustašev in zaplenili mnogo orožja in streliva. V tej borbi je padel partizanski pisatelj Klusov Joža — Bogo Flander.

29. V bližini Šmartnega na Pohorju sta Tomšičeva in Slandrova po tri ure trajajoči borbi prisilili k umiku elitni bataljon gorskih lovcev.

Pri Lokvah nad Gorico je padel narodni heroj Ivan Turšič — Iztok Rakovec.

29. VI.—2. VII. Ofenziva enot IX. korpusa na Baško grapo. Uničili so postojanke: Koritnico, Mohor, Pranger in vse bunkerje od Koritnice do Podbrda ter 8 železniških mostov od Grahovega do Podbrda. Vse 4 dni so Nemci silovito napadali iz Mosta na Soči, Tolmina, Idrije, Škofje Loke in Bohinja.

Spominski dnevi v juliju

LETO 1941

1. CK SKOJ v proglasu poziva mladino Jugoslavije, naj vložijo vse sile za poraz fašističnih okupatorjev.

Nemci so preseljevali Slovence z Gorenjske v Srbijo, vendar so morali preseljevanje zaradi vseljidskega odpora opustiti.

Demonstracije proti osmim državam na ljubljanski železniški postaji.

4. Na seji CK KPJ v Beogradu je Tito prikazal položaj v državi in predlagal, da se prične ustanavljati po vsej državi partizanske odrede in začne oborožena borba proti okupatorju.

7. V Srbiji se je začela oborožena vstaja.

8. V Kamniškem okraju je bila velika napisna akcija proti Nemcem.

12. CK KPJ je izdal proglas, pozivajoč narode Jugoslavije, da se kot dostojni potomci slavnih prednikov kot en mož vržejo na okupatorje in domače izdajalce.

13. Začetek vstaje v Črni gori.

Na Travnici gori pri Ribnici se je iz članov KP iz Ribniške doline ustanovila ilegalna skupina.

15. Iz Maribora je odšlo na Pohorje 74 partizanov. Sredi julija so v Ljubljani na seji Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet sklenili, da se 22. julija začne proti okupatorju v vsej Sloveniji s splošnimi ofenzivnimi, sabotažnimi in diverzantskimi akcijami, in sprejeli »Partizanski zakon«.

17. Na sestanku vojaških zastopnikov gorenjskih okrožnih komitejev na Mohorju pri Kranju so sklenili, da bo 20. julija sestanek okrožnih komitejev zaradi organizacije partizanstva.

22. Začetek oborožene vstaje v Sloveniji. CK KPS je v letakih pozival italijanske in nemške vojake, da se pridružijo borbi slovenskega naroda. Tega dne je organizirano izvedla akcije Rašiška četa v neposredni bližini Ljubljane. Ustanovljene so bile še: Jeseniška četa, četa na Pugledu in druge. »Tega dne so se prve izolirane partizanske akcije začele pretvarjati v splošno ljudsko vstajo« (E. Kardelj).

23. Pod Dobrovljami se je zbrala Savinjska četa; komandir je bil Janez Kmet-Letonja.

23. Po poročilih poveljnika policije so na Stajerskem predajali ljudje kar med vožnjo na kolesu nemškim vojakom pozive za pridružitve k narodnoosvobodilnemu gibanju.

25.—26. Iz delavcev kranjskih tovarn sta se ustanovili četa na Poljani pod Storžičem in četa na Mohorju pri Sv. Joštu.

Borci Kamniškega bataljona 1944. leta

Ivan Turšič-Iztok

27. Dan ljudske vstaje v Bosni in Hercegovini in na Hrvaškem.

28. Člani OF v Smarju so minirali železniško progo Smarje—Škofljica.

29. Kot odgovor na nemške represalije na Gorenjskem in Stajerskem je bil v Ljubljani pred Matico ubit nemški vojak.

30. Nemci so ustrelili pri Krškem 10 skojevcev, članov prve sabotažne skupine.

LETO 1942

1. 2. četa Kokrškega bataljona je pri Sv. Ani požgala most čez Ljubeljsko cesto in Bornovo žabo.

Pri Devinu, na progi Trst—Benetke, je novoustavljena Kraška četa napadla italijanski bunker.

Nemci so ustrelili v Mostah na Gorenjskem 29 talcev.

1.—3. Proti enotam 2. grupe odredov in Dolomitkega odreda so poslali Italijani svoje čete, da uničijo partizane v Polhograjskih Dolomitih. V dveh spopadih pri Horjulu so izgubili Italijani precej vojakov, enote 2. grupe pa so se po ogorčenih bojih prebile preko italijansko-nemške meje na Gorenjsko.

2. Enote Krškega in Belokranjskega odreda so napadle fašistično postojanko na Zajcu na Gorjancih. Belogardisti so napadli partizane v hrbet.

4. Borci 2. čete Kokrškega bataljona so med Zg. in Sp. Kokro napadli policijski in vojaški avtomobil.

Na področju Kočevskega Roga je začela delovati glavna tehnika, ki je tiskala »Slovenski poročevalec« tudi v 2000 izvodih.

5. 2. četa Kamniškega bataljona je uničila 2 policijska avtomobila s posadko vred.

5.—8. Na Kočevskem Rogu je bila partijska konferenca, ki je ožigosala slabosti in napake ter začrtala bodoči razvoj NOB.

6. Po ustanovitvi Polhograjskega odreda je štab 3. grupe odredov z naredbo št. 22 določil meje med Polhograjskim, Krimskim in Kočevskim odredom.

8. Zaseda Kokrškega odreda je na cesti Kamnik—Šmartno uničila gestapovski avto s posadko vred.

Borci Kamniškega bataljona so napadli nemško orožniško postajo v Stranjah pri Kamniku.

8.—13. Borci Polhograjskega odreda so pri Ligojnih napadli avtokolono italijanske divizije »Granatieri di Sardegna«. Italijani so zato požgali vas Ligojno. V italijanski ofenzivi proti enotam Polhograjskega odreda, je napadla partizane v hrbet bela garda. V teku ofenzive je Polhograjski odred mobiliziral NZ za rušenje komunikacij. Po končani ofenzivi so borci odreda napadli nemško kolono, ki je skozi Ljubljanski pokrajino prodirala na Gorenjsko, da udari 2. grupi v hrbet.

8.—28. Na Zavrhu (Gorenjska) so Nemci ustrelili 49 talcev, čez dva dni na Golniku 10 talcev, 16. v Kovorju 8, 27. in 28. pa na Hrušici pri Podbrezjah in Dupljah 134 talcev ter 2 na vrtu v Begunjah.

9. Nemci so ob Trojanski cesti požgali vas Koreno in vse moške, ki so jih privezali k hišnim vratom. Ob istem času so počenjali grozodejstva tudi v Tuhinjski dolini, kjer so požgali vasi Gradišče in Mom z moškimi vred.

Orožarske delavnice 3. grupe odredov so izdelale partizanski top, ki je streljal 2 km daleč; bombe za top so izdelale iz italijanskih letalskih bomb. Top je bil tega dne v akciji.

10.—12. Da bi razbremenili sovražni pritisk na 1. in 2. grupo odredov, je Polhograjski odred vseposod prešel v ofenzivo. Napadel je skupaj z bataljonom 2. grupe odredov Polhovgradec, Italijane pri Dravljah in italijanske kolone pri Polhovem Gradcu, ki so odstranjevale ovire na cestah.

11. Borci Belokranjskega odreda so na Zajčjem vrhu napadli belogardistično patruljo in rešili 11 ujetnikov.

12. Borci 5. bataljona Krimskega odreda so se spopadli pri Gumišcu in Pljavi gorici z dvema fašističnima bataljonoma.

Pri Nerajcu blizu Draga-tuša v Beli krajini je četa partizanov napadla oddelek 23. italijanskega polka.

Italijani so bombardirali in mitraljirali Muho vas, Zapotok in gozdove okoli Kr-vave peči.

13. Vzdolž proge Ajdovščina—Sv. Križ so se partizani spopadli s karabinjersko patruljo.

13.—17. Ogorčeni boji enot 1. in 2. grupe odredov na Gabrški gori pri Lučnah in na področju Blegoša z nemškimi vojaškimi in policijskimi kolonami.

15. Borci 1. čete 2. bat. Pohorskega odreda so z odločnim protinapadom zavrnili nemški napad na taborišče in ubili 6 Nemcev.

Brkinska četa je napadla it. kamion na Milonji, Italijani so imeli 18 mrtvih in ranjenih.

16. GSS je ukazal štabu 3. grupe, da na Primorsko pošlje četo s komandantom in komisarjem, da se tam ustanovi bataljon in kasneje odred.

Ob deveti uri dopoldne se je začela ena največjih sovražnih ofenziv proti slovenskim partizanom v Ljubljanski pokrajini, ki je trajala do 4. novembra 1942. Po enournem topovskem in tankovskem ognju ter bombardiranju iz letal je 80.000 italijanskih vojakov in fašistov začelo napadati partizanske položaje.

Borci Kamniškega bataljona so napadli nemško orožniško postajo na Crnivcu.

17. Partizanska patrulja, ki se je s Koroške vrnila na Gorenjsko, je obšla Sele, Kot, Zelezno Kaplo. Obirsko in poročala o navdušenju prebivalstva nad partizanskimi uspehi. Patrulja se je povezala z močno skupino koroških dezertarjev. 24. VII. se je patrulja znova vrnila na Koroško.

18. Štab Kočevskega odreda je izdal pravilnik za civilna taborišča.

19. Borci Polhograjskega odreda so pri Logu napadli italijanski kamion in ranili 6 vojakov.

21. Narodni heroj Janko Premrl-Vojko je na čelu 1. Vipavske čete napadel na Nanosu italijanski kamion, pobil več it. vojakov in zaplenil orožje. Iz maščevanja so Italijani požgali hiše v Lozicah.

V napadu na Kočevski odred so Italijani požgali Belico.

22.—23. Tri italijanske kolone (fašisti, karabinjerji in agenti javne varnosti) so hajkale za partizani na odseku Štjak—Čehovini.

22. Borci Belokranjskega odreda so v napadu na italijansko postojanko Hrast pri Jugorju, ki je trajal vso noč, posadko uničili, orožje pa zaplenili.

23. Borci Belokranjskega bataljona so napadli italijansko posadko pri viaduktu Otovec.

Po enem tednu sovražne ofenzive javljajo it. vojaške oblasti, je bilo v boju ustreljenih 32 partizanov; »vzroki tega neuspeha so težak teren, lisičja prekanjnost komunističnih tolovajev...«

24.—25. Borci Polhograjskega odreda so napadli belogardistično postojanko v St. Joštu v Dolomitih.

25. V Bazovici in Trebčah pri Trstu so Italijani aretirali 19 oseb.

26. Italijanske vojaške oblasti so internirale v vseh postojankah črnomeljskega okraja sorodnike partizanov ter požgale 120 hiš na področju, kontroliranem od partizanov.

29. V Prelozah pri Premu so se spopadli partizani Brkinske čete z italijanskimi vojaki, karabinjerji in fašisti.

30. Italijanske vojaške in civilne oblasti so začele priprave za veliko »preiskavo« v Brdih.

Albert Jakopič-Kajtimir

Pokopališče internirancev na Rabu

Radioodajna postaja IX. korpusa

Majda Silc

V Polhograjskih Dolomitih so Italijani in belogardi napadli 2. četo 2. bataljona Dolomitskega odreda.

LETO 1943

3. Na Pokljuki se je nemški policijski polk spopadel z bataljonom Gorenjskega odreda.

4. Zaradi oboroženega odpora Koroških Slovencev so morali Nemci graditi bunkerje in žične ovire okoli policijskih in orožniških postojank.

Borci Tomšičeve brigade so pregnali it. koloni, prodirajoči iz Dragatuša in Vinice proti Bojancem.

4.—6. Borci Serčerjeve in Cankarjeve brigade so napadli Gamberovo utrjeno linijo med Slovenijo in Hrvaško na odseku Kostanjevica—Tolsti vrh, razrušili precej linije in udrli na ozemlje do Sent Jerneja in Krke.

6. Gradnikova brigada je imela na Krnu eno svojih največjih bitk.

V juliju so pod vodstvom Alberta Jakopiča-Kajtimira prodrli prvi primorski partizani v Režijo.

7.—8. Cankarjeva in Serčerjeva brigada sta prešli Krko in italijansko utrjeno linijo vzdolž Gorjancev ter napadli nemško letališče Cerklje.

8.—10. Več fašističnih in specialnih bataljonov je hajkalo Kočevski Rog, da bi zajeli vodstvo slovenske NOB.

9. Borci Zasavskega bataljona so požgali postojanko vermanov v St. Lampretu in Zagorju.

12. Stab 2. op. cone je izdal naredbo za ustanovitev brigade, ki je bila ustanovljena pod vrhom Ratitovca (v Zali) iz bataljonov Gorenjskega odreda in se je imenovala 8. udarna partizanska brigada (kasneje Prešernova). Iz ostalih borec je bil sestavljen Gorenjski odred z Jeseniškim, Kranjskim in Loškim bataljonom.

13. Po Kardeljevi vrnitvi v Slovenijo (8. VII. 1943) je GSS ustanovil 1. in 2. slovensko divizijo, ki sta bili kasneje preimenovani v 14. in 15. divizijo NOV in POJ. Stabi divizij so bili postavljeni 15. VII. 1943 na Maverlenu pri Črnomlju.

14. GSS je izdal Stabu 4. op. cone naredbo, da zaradi ustanovitve divizij takoj ustanovi Stajersko brigado, ki bo vključena v 2. slovensko divizijo.

14.—16. Boji Prešernove brigade z Nemci v Selški dolini.

15. Dijak ljubljanske univerze je v Rožni dolini razorožil agenta »javne varnosti«. Istega dne je agent »javne varnosti« streljal na Večni poti št. 28 na Slovenca, ker je igral na harmoniko.

21.—22. Hudi boji primorskih partizanov na področju Krna. Zaradi pomanjkanja streliva so borci valili na prodirajočega sovražnika kamenje.

25. Propad fašizma v Italiji.

25.—28. Vse slovenske brigade so s pomočjo topništva napadle italijanski postojanki v Žužemberku in Zafari. Guščeva je zavzela utrjeno sodnjo v Žužemberku, Cankarjeva je napadala fašiste, ki so se branili v Zafari, Serčerjeva je uničila 2 italijanska tanka in zaplenila vse orožje na njem. Vse dneve borbe je italijansko letalstvo bombardiralo partizanske položaje.

30. VII.—1. VIII. Slovenske brigade so napadle sovražno postojanko in Selah—Šumberku. V teku napada so padli, zadeti od sovražne artilerije, Milovan Šaranović, Dragan Jevtič in Ivan Kavčič.

LETO 1944

1. Na področju IX. korpusa je bilo ustanovljeno Tolminsko vojno področje s komando mesta Kojsko, Tolmin in Kobarid.

5. Borci Kozjanskega odreda so uničili nemško orožniško postojanko Slivnica, južno od Sent Jurija pri Celju.

7. 3. bataljon Kozjanskega odreda je uničil orožniško postajo v Zagorju pri Kozjem in zaplenil vse orožje.

Enote Bračičeve brigade so vdrle v Slovensko Bistrico in močno poškodovale tovarno.

8. Enote Južno-primorskega odreda so uničile protiletalsko baterijo na Proseku, severno od Trsta.

9.—10. Borci Tomšičeve brigade so vdrli v Vitanje.

10. Idrijsko-tolminski odred je uničil sovražno postojanko Kamno pri Kobaridu.

10.—17. Enote IV. hrvaškega in VII. slovenskega korpusa so ves teden odbijale nemške, ustaške, kokaške in domobranske kolone, ki so iz Sušice, Ozlja in Novega mesta prodirale proti osvobojenemu ozemlju Šumberka in Bele krajine.

11. Borci Vojkove brigade so zavzeli sovražno postojanko Panter v Baški grapi; udarni vod te brigade je uničil postojanko Zapolje.

12. Severno od Drave na Svinški planini je patrolja Zah.—koroškega odreda napadla nemško patroljo pri S. Ozvaldu nad Ebersteinom. Dva dni kasneje se je patrolja spopadla s močno nemško skupino.

14. Borci Zahodno-koroškega odreda so v Kocuhi pri Borovljah razorožili »vaško stražo«.

Enote 30. divizije so napadle sovražno postojanko Deskle v dolini reke Soče.

Pri Novem mestu je padla Majda Silc, narodni heroj.

Nemška ofenzivna akcija proti Štabu grupe Koroških odredov in komisiji za sprejem zaveznškega materiala v Logarski dolini in Matkovem kotu.

18.—19. Enote 30. in 31. divizije so na Gorenjskem napadle sovražno postojanko Hotavlj. V noči na 19. VII. je bila postojanka uničena; posadka je pobegnila.

18. Borci Bazoviške brigade so napadli sovražno postojanko Lušin v Baški grapi. Po razorožitvi straže so vdrli v postojanko in posadko ujeli.

19.—23. Na področju St. Viška gora—Cerkno—Idrija—Oblovak vrh so se enote 30. divizije borile s sovražnimi kolonami, ki so z vsodržnostjo jurišali proti našim enotam. Po tridnevni bojih se je sovražnik umaknil.

20. Sovražnik je iz zasede napadel bataljon Tomšičeve brigade pod St. Vidom med Paškim Kozjakom in Pohorjem.

20.—21. Slandrova in Zidanškova brigada sta napadli sovražno postojanko Zagorje ob Savi ter za dalj časa onesposobili rudnik.

22. Enote VII. korpusa so porušile železniški predor pri Smarju na progi Ljubljana—Grosuplje.

Slandrova in Zidanškova brigada sta napadli sovražnika na predelu Sv. Trojica—Prevoje—Imenje in ga po večurni borbi pregnali proti Mengšu.

22.—23. Bračičeva brigada je napadla nemško orožniško postajo v Framu pri Mariboru.

26. VII.—13. VIII. Iz Gorice, Kanala, Ajdovščine in Idrije so prodirale sovražne kolone proti položajem enot IX. korpusa na Banjški in Trnovski planoti. Enote 30. divizije so že prvi dan ofenzive razbile sovražno kolono med Lokovcem in Kalom, enote 31. divizije pa kolono, ki je prodirala iz Ajdovščine. Sovražnik je na več mestih prebil naše položaje in zasedel Lokve, Lazne, Cepovan in Lokovec. Zaradi izmučenosti in precejšnjih žrtev so se naše enote pomaknile na nove položaje Nemci—Trnovo—Krnica.

28. Bataljon Zahodno-koroškega odreda je na pohodu preko sedla Počula na Obirju napadel Nemce. Po dveurni hudi borbi so naši prenehali napadati sovražno postojanko na vrhu sedla in se umaknili.

29.—30. Enote 31. divizije so z enotami 30. divizije napadle postojanko Lokve in Lazne.

30. Enote IV. op. cone (brigade 14. divizije, Slandrova in Zidanškova brigada in Vzh.-koroški odred) so začele veliko ofenzivno operacijo proti sovražnim postojankam v Savinjski dolini in uničile postojanke: Šmartno ob Paki, Ljubno, Luče in Gornji grad.

Nad 6000 ljudi iz Slov. Primorja in Krasa je prisostvovalo velikemu zborovanju v Smarju v Vipavski dolini, na katerem sta govorila tudi Miha Marinko in Lidijska Sentjurs.

V juliju je večji nemški oddelek napadel novoustanovljeni Lackov odred pri Sv. Uršuli in Kurji vasi blizu Sv. Martina na Pohorju.

Lidijska Sentjurs na zborovanju v Smarju v Vipavski dolini 1944. leta

Primorska vabi!

Komaj dober mesec in pol je še do dneva, ko bo naše Slovensko Primorje proslavljalo svoj največji praznik — deseto obletnico proglašenja AVNOJ o priključitvi Primorske k materi Jugoslaviji. Kdo bi se ne spomnil tistih dni! Težko prehojena pot, napor, žrtve, požgani domovi — vse je bilo pozabljeno. Pozabljeno je bilo tudi 25-letno suženjstvo, pozabljeno je bilo razočaranje nad trhlo in nesposobno bivšo kapitalistično Jugoslavijo, pozabljena je bila kri, prelita v skupnosti jugoslovanskih narodov — vse povsod samo veselje, radostni obrazi, pesem o svobodi in povečani vojni napori.

Italijanski fašistični okupator je bil že na tleh, toda zmagovito primorsko ljudstvo je moralo na svoji poti do svobode še skozi krvavo okupacijo nemškega nacizma.

Primorsko ljudstvo pa se ni ustrašilo! Zavedajoč se naraščajoče zmagosne moči Jugoslovanske armade — udarne pesti jugoslovanskih narodov — je početvorilo svoje sile, svojo borbo.

Proglas AVNOJ o priključitvi Primorske k Jugoslaviji je vlil novih moči, novega duha v slehernika; in primorsko ljudstvo je pod vodstvom svoje Partije pred desetimi leti združilo svoje vrste za poslednji napad, v brigade, divizije in svoj IX. korpus. Zato ob letošnji 10. obletnici proglašenja AVNOJ slavi tudi ustanovitev svoje vojske — svojih brigad, divizij, IX. korpusa in številnih odredov.

Kdo bi se ne spomnil tistih slavnih dni! Petdeset tisoč Primorcev pod orožjem — vse je nosilo orožje — staro in mlado! Italijanski fašizem je kapituliral, odpirala se

je glavna Goriška fronta, skoraj vsa Primorska je bila osvobodjena.

Toda ozemlje Slovenskega Primorja in tako imenovana Ljubljanska vrata so pomenila za nemško fronto v Italiji življenjsko arterijo, ki jo je treba obdržati za vsako ceno. Primorsko ljudstvo je odbijalo vse napade in šele tankovska divizija »Hermann Göring« je uspela. Ponosni vrhovi: Nanos, Čaven, Krn, Banjška in Kraška planota vedo povedati o slavnih borbah, nadčloveških naporih in žrtvah primorskega ljudstva in njegove vojske v teh krvavih bojih proti jekleni diviziji nemških fašistov!

Številni požgani domovi, padli borci in borke, težki napor in žrtve so samo ojeklenili primorsko ljudstvo, ki je postalo trše

Na proslavi ob desetletnici osvoboditve Istre, ki je bila 14. junija v Beramu pri Pazinu, je govoril pred stotisočglavo množico tudi predsednik republike tovariš Tito

Štab 30. divizije preizkuša novo orožje

kot kraški granit. Velike ofenzive nemških fašistov, ki so jim pomagali četniki, ustaši, belogardisti, zagrizeni italijanski fašisti in celo španska »Plava divizija« od 1944. leta dalje, so bile zaman. Primorsko ljudstvo jih je skupno s svojo vojsko odbijalo in razbijalo ter prehajalo v splošno ofenzivo!

Ni borca in borke, ki se ne bi spomnil slavnih bitk v Benečiji, Baški grapi, na Krasu, v Vipavi, na Trnovem, Vojskem, Cerkljanskem, v Dolomitih, na Jelovici, v Režiji, pri Čedadu, Faedisu, v sončnih goriških Brdih, na Krasu; na slehernem koščku svete slovenske primorske zemlje je tekla kri jugoslovanskih narodov!

Primorsko ljudstvo je hotela biti na svoji zemlji svoj gospodar. Zato mu ni bilo žal nobenih žrtev. Tudi zadnja ofenziva fašističnih rabljev vseh vrst in barv l. 1945 ni uspela. Vojska primorskega ljudstva je razbila fašistične horde, zasedla Gorico, Krmin, Čedad in Videm, skupno s IV. armado pa Trst in Tržič!

Baklo borbe za svobodo, proti fašizmu, ki jo je prižgala Komunistična partija Jugoslavije, so ponesli primorski borci dalje med italijanski proletariat, med italijanske antifašiste.

Visoko zavedno primorsko ljudstvo kljub 25-letnemu suženjstvu ni imelo nobenih predsodkov pri ustvarjanju antifašistične fronte z borci italijanske narodnosti. V krvavih borbah, z ramo ob rami s tržaško brigado »D'assalto«, divizijo »Garibaldi« je kovalo bratstvo med narodi, upajoč v srečnejšo in lepšo bodočnost obeh narodov na

osnovi bratskega reševanja vseh medsebojnih problemov.

Le politiki velesil, posebno pa Sovjetske zveze, se imajo danes jugoslovanski narodi — posebno pa primorsko ljudstvo — zahvaliti, da ni združilo v okrilje svoje matere Jugoslavije vseh svojih bratov in sestra! Le kominformovskemu božanstvu Stalinu se ima zahvaliti, da danes v Italiji oživljajoči fašizem ponovno zatira slovenski živelj.

Pozdravljena Primorska, ki si še vedno v borbi za svoje pravice! Pozdravljen zbor vseh bork in borcev, ki ste se borili za svobodno slovensko Primorsko!

Proslava desete obletnice proglašaja o priključitvi Primorske k Jugoslaviji 5. in 6. septembra bo ponovna manifestacija bratstva in enotnosti, manifestacija borbe za mirno reševanje vseh mednarodnih problemov, pregled vseh sil in uspehov v graditvi socializma.

Okroglica bo 5. in 6. septembra sprejela v svoje zeleno okrilje deset in deset tisoče borcev in bork, aktivistov Primorske in Prekomorske brigade. Primorsko ljudstvo pa jih bo sprejelo v svoji sredi z isto borbeno toplino in ljubeznijo kot med narodno-osvobodilno borbo. Zopet se bodo združili bratje in sestre, antifašisti s te in one strani meje, zaorile bodo slavne partizanske bojne pesmi, obujeni bodo tisoči in tisoči težkih, a lepih spominov!

Pozdravljeni vsi borci in borke, aktivisti! Slava padlim borcem in narodnim herojem!

Albert Jakopič - Kajtimir

Ena izmed akcij enote IX. korpusa

Nastanek primorskih brigad

KAPITULACIJA Italije, 8. septembra 1943, je ljudstvo Slovenskega Primorja našla pripravljen; organizacija OF je vsaj idejno zavzela že slednjo vas. Narodnoosvobodilni svet (NOS) — predsednik dr. Jože Vilfan, podpredsednik France Bevk, tajnik dr. Aleš Bebler-Primož — je prevzel vso oblast.

Teže je bilo z vojaško organizacijo. Ko sta bili ustanovljeni prvi slovenski diviziji, XIV. in XV., julija 1943, sta se prvi primorski brigadi, Gregorčičeva in Gradnikova, ki sta bili ustanovljeni 10. aprila 1943, doživeli nato že marsikatero borbo, zlasti pohod v Beneško Slovenijo, združili v III. brigado Ivana Gradnika, ki je odšla v sestav XIV. divizije na Dolenjskem. V Slovenskem Primorju je ostal le Primorski odred z dvema bataljonoma. Tudi delovanje štaba III. cone Alpske preneha, ker je njegov komandant, Mirko Bračič, odšel s III. brigado.

Po italijanski kapitulaciji je nastala v Slovenskem Primorju množična vstaja; mlado in staro je zgrabilo za orožje. Dasi se je v tem času obnovila III. cona Alpska (komandant Marko Primožič), je vendar oboroženi upor ljudstva butal preko bregov vsake vojaške organizacije, ki ga ni mogla zajeti. Štab Alpske cone je mogel, v kolikor se je pač dalo, vplivati le na boje na Goriški fronti.

V tem času je Glavni štab Slovenije (GŠS) poslal v Slovensko Primorje Ladislava Ambrožiča-Novljana in Dušana Kvedra-Tomaža, ki sta ustanovila Operativni štab za zah. Slovenijo, kasneje, oktobra 1943, vodila štab III. cone Alpske same in po navodilih GŠS organizirala vojsko in vodila operacije.

23. septembra 1943 je Operativni štab za zah. Slovenijo potrdil ustanovitev 6 novih brigad: Goriške (Martin Greif-Rudi in Drago Flis-Strela), ki je nastala iz bataljonov Južnega in Severnega Primorskega odreda med borbo na Gori-

ški fronti, kakor sta se tudi oba odreda razvila iz Primorskega odreda; brigade Simona Gregorčiča (Slavko Mohorčič in Slavko Bombač) v Vipavski dolini; Srečka Kosovela (narodni heroj Ivan Turšič-Iztok in Vladko Bračič) na Krasu; brigade J. Premrla-Vojka, ki je nastala na Cerkljanskem in zajela Cerkljane in Idričane (M. Tominc in Henrik Zdešar) in Soške brigade v Brdih, Beneški Sloveniji in na Tolminskem (Volodja Knežević in Tone Bavec). Brigada tržaškega in tržiškega proletariata »Triestina d'Assalto« (Robert Zapelloni-Donda) je bila italijanska.

Medtem se je vračala z Dolenjske 3. brigada Gradnikova in 7. brigada Prešernova, ki je nastala na Gorenjskem že po letu 1943.

Šesta sovražna ofenziva (Wolkenbruch 1 — Utrganje oblakov 1), ki je 24. septembra udarila na Goriško fronto, jo obšla preko Krasa in Razdrtega, je prizadela le Goriško, Gregorčičevo in brigado Triestina d'Assalto; borci so se deloma razhajkali, večina njih pa se je vračala. Razformirana je bila že v tem času, v za-

četku oktobra, samo brigada S. Gregorčiča. Ime Simona Gregorčiča je pozneje prevzela 1. brigada Soška.

6. oktobra 1943, ko je sovražna ofenziva divjala čez Istro, je Operativni štab za zah. Slovenijo osnoval 3 divizije: Triglavsko, Tržaško in Goriško, med katere je razdelil nastale brigade. Akt 6. oktobra 1943 govori o osnovanju divizij, najbrž pa jih je samo potrdil, ker je, kakor se zdi, štab Goriške divizije deloval že pred 6. oktobrom.

V sestav Triglavske divizije (D. Švara-Dule in Ciril Keršič) so prišle: 3. brigada Ivana Gradnika, 7. brigada Franceta Prešerna, brigada J. Premrla-Vojka in Tolminska brigada, ki so jo novembra 1943 priključili 7. brigadi. Triglavska divizija ne doživi več posebnih organizacijskih sprememb, kar je razumljivo, saj je imela v svojem sestavu dve »stari brigadi«, ki sta bili v bojih že kolikor toliko utrjeni.

Tržaška divizija (Robert Borštnar-Rade in narodni heroj Darko Marušič-Blaž, ki je kmalu prepustil mesto komisarja Branku Babiču-Vladu, sam pa je ostal njegov namestnik), je zajela: Goriško, Kosovelovo in brigado »Triestina d'Assalto«. Ta divizija bi morala operirati na Krasu, v

Druga četa 2. tolminskega bataljona z zaplenjenim težkim mitraljezom v akciji nad Drežnico 7. II. 1943 (fotografiral Tone Bavec-Cene, na planini Polovnik)

Štab IX. korpusa (od leve proti desni): Peter Stante-Skala, načelnik; Ivan Turšič-Iztok, komandant in Albert Jakopič-Kajtimir, komisar

Brkinih in Pivki, v zaledju samega Trsta. Imela pa je le kratko življenje. Štab divizije je s svojo spremno četo zašel konec oktobra — dan iz aktov ni znan — na izpostavljenem kraškem terenu v nemško zasedo. Komandant R. Borštnar-Rade je v boju padel s 13 tovariši. Od petih ujetih je samo narodni heroj Darko Marušič-Blaž pobegnil, ko so jih že postavili pred zid, da jih ustrelje. (Poročilo Glavnemu štabu Slovenije 3. 11. 1943.) Od vsega štaba Tržaške divizije se je rešil še komisar Branko Babič-Vlado, ki je bil takrat odsoten; enote Tržaške divizije so prešle v ostali dve diviziji.

Pestro in razgibano življenje je ob ustanovitvi imela Goriška divizija in njene brigade, ki so vse nastale v septembru in oktobru 1943. Njeno področje so bila Goriška Brda, Beneška Slovenija, Bovško in Kobariško; Tolminsko je spadalo že pod Triglavsko divizijo. Komandant divizije je bil Albert Jakopič-Kajtimir, komandant bivše Gregorčičeve brigade ob pohodu v Beneško Slovenijo in Rezijo (maja—junija 1943), komisar pa narodni heroj Rudi Mahnič-Brkinc (padel ob nemški hajki 18. do 19. novembra 1943 pri Topo-

lovem v Beneški Sloveniji obenem z načelnikom štaba divizije Radivojem Ignjatovičem-Grujico in načelnikom štaba 17. brigade Vlastom Milčkovičem). Komisar Goriške divizije je po smrti Brkinca postal Vasja Kogej.

Ko je Operativni štab za zah. Slovenijo 6. oktobra ustanovil te tri divizije, je bil razvoj brigad še v teku. To velja zlasti za brigade Goriške divizije, katerih razvoju lahko sledimo, ker je ohranjen precej bogat arhiv te divizije, ki je prišel v arhiv Muzeja narodne osvoboditve šele novembra 1952. Štab divizije sam ni 6. oktobra 1943 še vedel, koliko brigad in bataljonov šteje njegova divizija. 11. oktobra 1943 (št. 4/I) je štab divizije zaukazal organizacijo brigad v moči 1200 mož v štirih bataljoni. Naslednji dan je štab izdal naredbo o organizaciji odsekov pri diviziji, o štabih brigad in ponovil naredbo o številnem stanju posamezne brigade, ki naj bi štela 1200 mož v štirih bataljoni po tri čete, četa pa po tri vode z dvema desetinama.

Iz zgoraj omenjenega odloka Operativnega štaba za zah. Slovenijo 23. sept. 1943 vemo, da je med šestimi novimi brigadami, ki so bile takrat potrjene, bila tudi Soška brigada. Ta je postala jedro Goriške divizije. Njen komandant, Volodja Knežević, Črnogorec, ki je prišel iz italijanskega taborišča, in komisar Tone Bavec, stari bореc v Slovenskem Primorju, saj je prišel že s Soškim odredom oktobra 1942, sta bila z ostalimi tovariši štaba zelo podjetna. Ob 1. Soški brigadi sta nastali 2. in 3. Soška brigada. V začetku oktobra (pred 5. oktobrom 1943) se je formirala na Kobariškem 2. brigada Soška iz Kobariškega in Bovškega bataljona, ki je kmalu narasla v 5 bataljonov. Poveljstvo je prevzel Tone Bavec, komisar je bil Vasja Kogej, ki je po smrti Brkinca postal komisar Goriške divizije. Naloga 2. brigade Soške, kot je razvidno iz številnih dopisov, je bila obramba osvobojenega ozemlja Bovškega, Kobariškega in Beneške Slovenije, ki je bilo kar precejš-

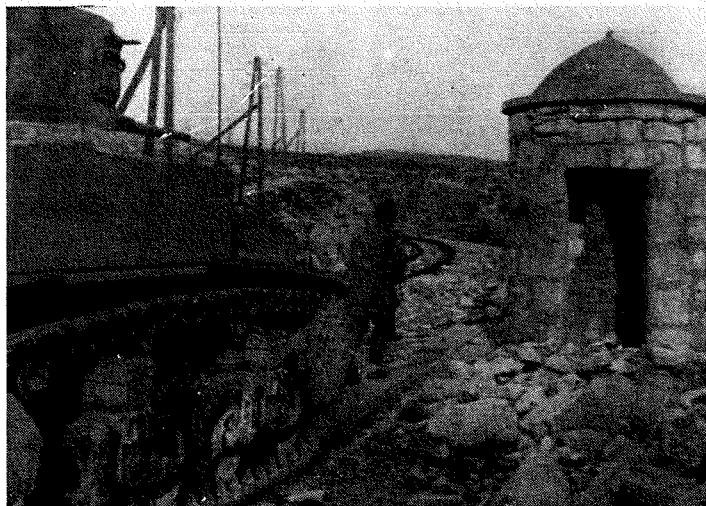
nje. Brigada je držala nekako fronto na treh odsekih (proti vodoru Nemcev in hrvaških domobranov iz Bovca): pri Žagi — prehod po grabnu Slatenika — grebena Polovnika in planine Golobar. Tu je bil tretji bataljon 2. brigade Soške. Drugi odsek je bil Most sv. Kvirina (Beneški Slovenci pravijo temu svetniku Krn) nad Čedadom, ki je zapiral sovražniku vdor v Nadiško in Sentenartsko (tudi Podutansko) dolino iz Čedada. Ta odsek je držal 1. bataljon 2. brigade Soške, pozneje tudi 3. brigada Soška. Tretji odsek, zaporo proti Tolminu, je držal 2. bataljon 2. brigade Soške. Tako je Kobarič postal središče osvobojenega ozemlja, ki ga partizanska poročila imenujejo »Kobariška republika« (Leto borb ob Soči, ilegalna brošura 1944).

4. bataljon 2. brigade Soške je ob koncu oktobra 1943, ob nemških napadih, držal Stol nad Žago. V zah. Beneški Sloveniji pa se je formiral 5. bataljon 2. brigade Soške pod vodstvom narodnega heroja Marka Redelongija in komisarja Milana, ki je prišel čez Sočo zaradi nemškega pritiska šele v drugi polovici decembra 1943. Sestav tega bataljona je bil zelo pisan; ob Beneških Slovencih je bilo mnogo Kotarjev (prebivalcev kobariških vasi Breginja in okolice) in nekaj prebeglih hrvaških domobranov, takih in tistih, ki so zbežali od domobranov.

Skupina hrabrih borcev VDV na Primorskem spomladi 1944

Medtem so se na ozemlju zah. Beneške Slovenije pojavili trije italijanski garibaldinski bataljoni: Garibaldi s 120, Pisacane s 70 in Friuli s 120 možmi. Vsi trije so imeli le skupen partburo in so hoteli ostati pod našo komando; imeli pa so svoje gledanje zlasti na Beneške Slovence, proglašajoč jih za Italijane. Štab Goriške divizije in samo predsedstvo NOS je imelo z njimi precej sitnosti, vendar je štab 1. brigade Soške, ki je dobil ustno in pismeno navodilo III. cone Alpske, da organizira boj onstran Soče, še preden je bila organizirana Goriška divizija v nekem premalo realnem zaletu iz idealne predanosti borbi in internacionalizmu, proglasil te tri italijanske bataljone kot 3. brigado Soško. Italijanski bataljoni sami pa tega, kot se zdi, niso hoteli, ker so hodili še nadalje svoja pota. Štab Goriške divizije je posegel v to kar z dvema naredbama 11. okt. 1943 (št. 4/1 in 15/1) 1. Soški brigadi in odločil, da naj trije italijanski bataljoni formirajo Italijansko brigado in ne 3. brigade Soške; mobilizirajo pa naj le Italijane, Beneške Slovence pa naj pošiljajo v naše brigade. Odločil je tudi, da naj najboljši bataljon prodre v Karnijo in od tam napada progo Videm—Ponteba, druga dva pa naj vršita isto na črti Videm—Neme—Humin. Iz poznejših dopisov Goriške divizije je razvidno, da so italijanski bataljoni to sprejeli, a pod pogojem, da Komunistična partija Italije da svoj pristanek. Do takrat pa da ostanejo v zah. Beneški Sloveniji. Pogajanja z njimi, 26. in 27. oktobra 1943, ki sta jih vodila komisar Goriške divizije Rudi Mahnič—Brkinc in podpredsednik NOS dr. Jože Vilfan, niso prinesla uspeha. Garibaldinci so še nadalje ostali v Beneški Sloveniji in poskušali mobilizirati Beneške Slovence. Šele sestanek Franca Leskoška—Luka s predstavnikom KP Italije 20. novembra 1943 je rešil to v toliko, da se je NOV in POS obvezala pomagati italijanskim bataljonom, ki naj sestojijo le iz Italijanov (poročilo III. operativne cone Alpske 29. no-

Iz borb narodnoosvobodilne vojske za osvoboditev Trsta

vembra 1943). Ob teh treh italijanskih bataljoni se pojavi v začetku decembra 1943 še bataljon Matteotti; vsi štirje pa se pred in ob nemški hajki 12. decembra 1943 precej razhajkajo, medtem ko se je 5. bataljon 2. Soške brigade, Beneški, pod poveljstvom Marka, prebil na levi breg Soče.

21. oktobra 1943 je Štab Goriške divizije po nalogu Operativnega štaba za zah. Slovenijo zaukazal formacijo svoje 3. brigade Soške. Nastala je iz enega bataljona 1. brigade Soške in iz enot razformirane Goriško—Beneškega odreda, ki je nastal septembra—oktobra 1943 in operiral v Šentlenartski dolini in okolici. Komandant 3. brigade Soške je bil Franc Ogrin, komisar pa Zorko Črnugelj. Brigada je na področju bivšega odreda nadzirala ozemlje od Št. Lenarta do Srednjega pred Kvirinskim mostom; imela je dva bataljona.

S tem je bil razvoj brigad Goriške divizije v tem obdobju zaključen. GŠS je že 17. oktobra 1943 (št. 131/2) preimenoval vse primorske brigade in divizije in jim dal nove zaporedne številke med slovenskimi brigadami, divizijam med jugoslovanskimi divizijami. Štab Goriške divizije je to sporočil svojim brigadam 25.

oktobra 1943. Triglavska divizija je postala XXVI. divizija Triglavska, Goriška XXVII. divizija Goriška. Šele decembra 1943 je GŠS izvedel, da divizije s temi številkami že obstojijo. Zato dobila diviziji kmalu po ustanovitvi IX. korpusa (21. dec. 1943), 25. decembra 1943, novi zaporedni številki: Triglavska XXXI. divizija, Goriška XXXII. divizija. Slednja je januarja 1944 svojo oznako še enkrat spremenila in je dobila končno številko: XXX. divizija. V tem času izgineta tudi pridevka »Triglavska« in »Goriška«. Razvojni potek in končni sestav primorskih brigad in divizij bi bil naslednji:

Goriška (XXVII., XXXII.) XXX. divizija je imela v svojem sestavu:

1. brigado Soško, po 25. oktobru 1943, 17. brigado, ki dobi decembra 1943 še ime »Simona Gregorčiča«;
2. brigado Soško, po oktobru 1943, 18. brigado, ki dobi decembra 1943 še ime »Soška«, a ga zamenja februarja 1944 z »Bazoviška«;

3. brigado Soško, po 25. oktobru 1943, 20. brigado. Ta brigada, ki je štelala le dva šibka bataljona, je bila z ukazom III. operativne cone Alpske 11. novembra 1943 (št. 86) raz-

Spomladi 1945. leta v Gabrovici na Krasu: ženica bere radijska poročila, ki jih je objavil štab II. brigade VDV

formirana. Njene enote so bile dodeljene 18. brigadi Soški-Bazoviški, deloma pa poslana v Triglavsko divizijo. Goriška divizija pa je dobila kot svojo tretjo brigado 19. brigado Srečka Kosovela, ki je po razformiranju Tržaške divizije operirala še ves oktober—december 1943 po Krasu, Vipavski dolini in neposredni bližini Gorice.

Triglavsko divizija, poznejša XXXI., je doživela najmanj sprememb:

3. brigada Ivana Gradnika si je priključila Goriško brigado iz bivše Tržaške divizije;

7. brigada Franceta Prešerna pa Tolminsko brigado iz Triglavsko divizije; 16. brigada je postala brigada Janka Premrla-Vojka.

Zaključna slika razvoja v obdobju september—oktober 1943 je naslednja: v Slovenskem Primorju je v tem času narodne vstaje nastalo 7 novih brigad (1., 2., 3. Soška, Goriška, Tolminska, Janka Premrla-Vojka, Srečka Kosovela); od teh so ostale štiri: 16. Vojkova,

1. Soška — 17. brigada Simona Gregorčiča, 2. Soška — 18. brigada Soška (Bazoviška) in 19. brigada Srečka Kosovela.

Ceprav vse dokumentarno gradivo za Primorsko še ni zbrano niti popolnoma dopolnjeno s pripovedovanjem tamkajšnjih preživelih borcev in funkcionarjev, bo moral že zdaj vsakdo priznati: *nastanek naših primorskih brigad med samim bojem je bilo herojsko delo*. Upoštevati pa je še, da primorski borci, ki so tedaj zgrabili za orožje in vstopali v naše brigade, niso bili izvežbani vojaki. Večina njih je šla le skozi italijanske vojaške delavske kaznjenske bataljone; ostalim fašistična Italija ni zapala in njeni oficirji jim niso dali niti tega, kar so dali italijanskemu vojaku. Pomanjka-

nje vodilnega kadra pa je bilo na Primorskem občutno. Vendar je vodeči kader, stari borci, kot je bil komandant Goriške divizije Albert Jakopič-Kajtimir, njen komisar, padli narodni heroj Rudi Mahnič-Brkinc, padla narodna heroja Darko Marušič-Blaž, Ivan Turšič-Iztok, in še živi komandanti in komisarji: Martin Greif-Rudi, Anton Bavec-Tone, Vasja Kogej, Vlado Bračič in drugi, katerim so se pridružili številni interniranci iz Gonarsa, Visca in drugod (med temi Črnogorci, kot 1944 padli Volodja Knežević, 1943 padla Radivoj Ignjatevič, Vlasto Milkovič in še drugi) znal med boji septembra-novembra 1943 položiti temelje partizanske discipline in osnove partizanske taktike. Ivo Juvančič

Eksplzija

DANES je prišlo poročilo, da so se iz Gorice napotile tri nemške divizije. Najbrž so opremljene, da bi okrepile italijansko fronto in zaustavile prodiranje zaveznikov. Morda se bo začela ofenziva na osvobojenem ozemlju v Slovenskem Primorju, da bi vrgli nazaj naše sile in odprli nemškemu prevozu pota? Kdo ve...

»Ko so pa hudiči prej privlekli tolikšne sile!« je zamišljeno dejal bolj zase komandant Briško-beneškega odreda Jožko, držeč poročilo v rokah.

Vajeni smo ga bili pred akcijo videti zamišljenega in vedeli smo, da je takrat preverjal, ali je vse dobro pripravljeno in preračunano, da je snoval in kombiniral različne odločitve za morebitne nenadne preokrete, ki bi lahko nastali med akcijo. Zato se za njegov mrki obraz nismo dosti zmenili, niti tedaj ne, ko je vstal in s poročilom v roki molče odšel v bližnji vinograd, kjer je sedel v senco košate češnje in se brezbrizno naslonil na njeno deblo. Kmalu potem je nekaj zabeležil v no-

tez, nam velel, naj se ne razidemo, potlej pa hitro izginil med gostimi vrstami češenj, breskev in vinskih trt, ki so pokrivala vzhodna pobočja gričev, področja briške vasi Steverjana.

Kosilo nam je dobro teknilo, ker so briška dekleta prinesla belega kruha in staknila nekje nekaj slanine. Komaj smo poboedovali, jo je primahal, čisto od drugega konca, komandant Jožko z nekim fantom, ki ga nihče izmed nas ni poznal. Tokrat ni bil zaskrbljen. Z obraza mu je odseval smehljaj, ki vpliva na ljudi pomir-

*Kosovlovci pri Colu
15. X. 1944*

jevalno in samozavestno. Vedeli smo, da je potuhtal nekaj dobrega, da se nam obeta uspešna akcija, o kateri bodo morda pisali tudi naši časniki.

S prišlecem nas ni seznanil. Rekel je samo, da nas bo v akciji tisto noč vodil. V kateri izmed štirih nameravanih, pa še nismo vedeli. Najmanj smo verjeli, da jo bomo ubrali po sredini Gorice in pred nosom tisočev švabskih vojakov uničili veliko transformatorsko postajo, srce električnega obtoka Gorice in njene okolice. Po načrtu, ki nam ga je Jožko raztolmačil, je lahko v akciji sodelovalo samo 18 tovarišev. Toliko jih je zadostovalo za zasedo in napad na postajo, ki jo je stražilo sedem švabskih vojakov in pet Mussolinijevih karabinjerjev.

Vipavska dolina in Kras sta se pogreznila v temo vedre in prijetne aprilske noči. Po gozdiču izpod spomenika na griču, nad Podgoro, se je plazila kolonica diverzantov proti bregu Soče, največje ovire na poti k transformatorski postaji. V nemških uniformah, bosi in v copatah, z dvema zbrojevka in tremi vrečami razstreliva smo prišli čez glavno cesto in zagledali pred seboj strugo Soče, reke, podobne tu po globini in mirno tekoči vodi morskemu rokavu, ki se je ločil od globine in zarezal globoko v kopno. Tu je tudi improviziran mostiček; čezenj pojdemo na poti od briške vasi do mesta. Da bi neopaženo prišli čezenj, smo počakali, da se je oddaljila karabinjerska patrulja, ki se je često in obvezno vračala, da bi pregledala most in prislughnila, ali je morda z onega brega reke, s svobodnega partizanskega ozemlja, slišati kaj sumljivega.

Vtem ko so se karabinjerji glasno pogovarjali in kadili cigarete, je Jožko izbral kraj ter postavil v zasedo sedem tovarišev z dvema puškomitraljezoma. Enemu izmed njih je velel, naj opazuje okolico. Glasov na mostu ni bilo več slišati, pa tudi tleče cigarete se niso več svetlikale. Gorazd se je splazil po mostu, da bi pregledal položaj na oni strani, mi pa smo stali priprav-

Taborišče Gregorčičeve brigade v Prodeh

ljeni, da bi se na njegovo znamenje enako neslišno splazili čez ozki mostiček. Na dogovorjenem kraju, preden smo prišli v mesto, je stopil na čelo kolonice fant, ki smo ga danes videli s komandantom. V strahu pred bombardiranjem je bilo mesto zatemnjeno. To nam je bilo dobrodošlo, da smo laže, varneje in neopaženi prispeli do postaje. Držeč roko na brleči žarnici je fant pokazal Jožku transformatorsko postajo, ki naj bi jo razbili.

Dobra dva metra visok zid, posut na vrhu z razbitim steklom in vrsto bodeče žice, ter stražarnica na dvorišču za zaprtimi vrati, sta bila velika ovira. Kakor zmeraj v tej četi, je bilo tudi tokrat prostovoljcev za najtežavnejše naloge na pretek. Branko je bil najurnejši in komandant mu je dovolil ubiti stražarja in utreti pot do postaje. Oprt z nogama na močan Poldetov in Dušanov hrbet je ko mačka splezal na zid, se za hip ozrl, potem pa izginil. Slišati je bilo kratko davljenje, zamolkel krik in že so se vrata na stežaj odprla. Branko je bil opraskan po obrazu. Pred njim pa je ležal nemški vojak, zadavljen s krepkimi rokami tega mladega Dalmatinca.

V kotu dvorišča je stalo pred Mladenovim avtomobilom 11 na pol nagih postav, vojakov te straže, drhtečih in škleptajočih z zobmi od smrtnega strahu, zaspanih od presenečenja in začudenja bolj kakor od zaspanosti. Spretni mineri so hitro opravili svoje delo. Instrumente so razbili, na osem strojev pa montirali mine. Zvezani »hrabri« čuvarji so ostali v miniranem prostoru, da bi gledali, kako dogorevajo minerske paličice, potem pa skupaj z mašincami odleteli v zrak. Prihod prve skupine na most, ki je imela nalogo zagotoviti prehod, je pozdravila prva močna eksplozija. Prispe-li so tudi ostali. Med silnimi, iz mesta odmevajočimi detonacijami je zadonela iz partizanskih grl v predmestju Gorice slovenska partizanska pesem »Hej brigade!«.

Prebivalci Gorice in bližnje okolice, ki so jih zdramile eksplozije, niso vedeli, kaj se dogaja. Drugi dan so Nemci razglasili, da je bila Gorica bombardirana. Namesto električnih vlakov z vojaškimi transporti pa so vozile proti Italiji na hitro roko zbrane parne lokomotive. No, nemški razgласi o bombardiranju Gorice so bili le laž — a s tem niso premotili naših ljudi.

Blažo Hajdukovič

Spomini na Jožeta Srebrniča

JOŽETA Srebrniča sem vsaj po obrazu poznal že koj po prvi vojni, ko je bil izvoljen v rimski parlament. A ni bilo prave prilike, da bi se bila osebno поблиže seznanila. Poznala ga je večina primorskega ljudstva kot vnetega revolucionarja in neustrašenega borca za pravice delovnih ljudi. Tudi po nastopu fašizma, ko je bilo zatrto vse politično življenje, ni miroval. O njegovem ilegalnem delu v tisti dobi je sicer širša javnost iz umljivih vzrokov le malo vedela, razen njegovih najožjih somišljenikov. Spominjam se, kako mi je neki kmet iz Sempetra pri Gorici, komunist, v zaporu zapupno povedal, da so imeli z njim pogoste tajne sestanke na samotnem Škabrijelu.

Fašisti, ki mu niso zaupali, so bržkone slutili, da ne miruje. Obsodili so ga na pet let konfinacije in ga poslali na otok Ponza v Neapeljskem zalivu. Ko sem bil konfiniran na Ventotene, so mi tovariši, ki so bili premeščeni s Ponze, z navdušenjem in spoštovanjem pripovedovali o njem. Po njihovih besedah sem sodil, da uživa med njimi velik ugled. Vpraševali so me: »Ali ni res, da je podoben Leninu?« Res, zaradi visokega, golega čela in koničaste brade je bila neka podobnost med njima.

Tiste mesece po prestani konfinaciji, preden je nastopil novih pet let, sva se kdaj srečala na sprehodih na Solkan-skem polju ob Soči. Hodil je vedno sam, s pogledom vase, kakor da mu venomer snujejo misli. Ne da bi se kdaj drug drugemu predstavila, sva se začela pozdravljati. Nato me je dvakrat ali trikrat ustavil na cesti in poizvedoval, kje bi našel neko knjigo, ki jo je potreboval pri pisanju nekega daljšega dela, katerega obširen rokopis mu je pozneje policija izgubila.

Pet let konfinacije, vmes kaki dve leti zopora v Neaplju, ker se je potegoval za boljše življenjske pogoje konfinirancev. Potem vrnitev domov in odhod v Jugoslavijo, ki ga je razočarala. Ves ta čas se nisva več srečala. Šele leta dvainštiridesetega sem ga nekoč nenadoma zagledal na kvesturi, kamor sem se hodil javljat. Veliki brki so mu padali čez usta, zdel se mi je spremenjen; pogledala sva se, kot da se čudiva, da se tam najdeva, in se drug drugemu nasmehnila. Vpričo agentov se nisva upala drug drugega nagovoriti. Pravkar so ga bili pripeljali iz Ljubljane, da ga odvedejo v internacijo.

Prve tedne po zlomu Italije smo v partizanih pogosto mislili nanj in se ga spominjali

v razgovorih. Ali se je rešil izza ograj bodoče žice? Poznali smo njegovo ceno in željo, da bi bil med nami. Menda je bilo v novembru, ko nas je iznenadil s svojim prihodom v partizane. Pokrajinski forumi so se bili zaradi izpada Nemcev iz Idrije pravkar premaknili na samote Vojskega, ko so ga neki večer v novem snegu pripeljali kurirji. Bil je videti izmučen, premočen do kolen in čez, a vendar vedrega obraza; izpod krepkega čela so mu bliskale iste predirne oči kot nekoč. Dolga leta pregnanstva in ječe ga niso zlomila niti telesno niti duševno. Izpuščen iz internacije se je pravkar vrnil domov in si poiskal pot v hribe. Mirno je odgovarjal na vprašanja in opisoval pot od doma. Že prvi trenutek se je živo zanimal za naše življenje in za naše delo.

Poslej sva bila veliko skupaj. Saj sva na Utrah nad Dolenjo Tribušo, kjer je bil naš sedež, po cele dneve presedela drug ob drugem za isto mizo, pogosto globoko v noč. Sprva je neumorno prebiral partizansko literaturo in se naglo vživljal v položaj, v katerem je bila takrat dežela. Ker je bil dolgo zdoma, mu je bilo marsikaj novo, a je znal z realnostjo življenja zmeraj ujeti svoj prožni korak. Pisal je članke posebno za »Primorski Kmečki glas«, v katerih se je pogosto dotikal vprašanj gospodarstva na kmetih v osvobojenih krajih. Njegova tehtna, preudarna beseda je imela med tovariši posebno ceno.

Tiste dni se mi je ves odprl, spoznal sem ga tudi kot človeka in ga vzljubil. Bil je kristalno čistega značaja. Preganjane mu je izbrusilo dušo, da mu je bila kot struna občutljiva za težave in bridkosti drugih ljudi. V svoji skromnosti in preprostosti ni nikoli iskal osebnih koristi, bil nam je dober in požrtvovalen tovariš. Kakor je bil ves zresnjen, kadar je šlo za ideje, tako se je znal tudi zasmejati kot otrok. Njegovo pripovedovanje je bilo polno hudomušnosti in humora. Znal se je tudi poveseliti, dasi nikoli ni pokusil alkohola. Sedemnajst let mu je bilo, kot je pravil, ko je

Z mitinga v Brdih, poleti 1944. Od leve proti desni: Tine Remškar, angleški oficir, Jože Srebrnič, Leopold Krese in komandant divizije »Garibaldi-Natisione«

zaradi svarilnih zgledov, kam ljudi privede pijanstvo, sklenil, da ne bo več pokusil pijače. Trdne volje in jeklenega značaja kot je bil, je ta sklep držal do smrti.

V februarju leta štirinštiridesetega je bil odšel z Beblerjem in menoj na zasedanje SNOS v Črnomelj. Na tem potovanju skozi zimo in sneg je teža let bolj tlačila mene kot njega. S karabinko, od katere se nikoli ni ločil, se je zdel kot veder fant, in tudi v težavah ni izgubil humorja. Jaz sem tedaj ostal v Beli krajini, Srebrnič pa se je vrnil na Primorsko, kjer je bila njegova pomoč posebno dragocena. Na poletje so bila številna zborovanja za nove volitve v narodnoosvobodilne odbore. Srebrnič je hodil od vasi do vasi svobodnega ozemlja in podžigal poslušalce s svojo besedo. Zaradi prejšnjih zvez ga je poznalo posebno starejše pokolenje, ga ljubilo in mu zapalo.

Z ene teh poti se ni več vrnil. Bil je na predvolilnih zborovanjih v Brdih, ko so ga klicali na partijsko konferenco, ki se je imela vršiti nekje na Banjški planoti. Delegati so ga zaman čakali, ni ga bilo. Utonil je pri prehodu čez Sočo.

Ne bi mogel natančno povedati, kako se je to zgodilo. To bi moral opisati kdo, ki je bil takrat poleg. Povedal bom, kakor sem slišal in mi je ostalo v spominu.

Na mestu med Anhovim in Kanalom, kjer danes ob cesti stoji spomenik, je bila čez reko speta žica, ki je nosila gumijast čoln za prevoz partizanov. Soča je bila takrat narasla in je bila nevarna, četudi na tistem kraju ni globoka. Pravijo, da se je Srebrnič, ki ni poznal strahu, celo hudomušno ponorčeval iz tovarišev, ki si niso prav upali v čoln. Da dokaže svoj pogum, je stopil vanj prvi z nekim tovarišem.

Bila je temna noč in nihče ni videl, kaj se je zgodilo na vodi. Baje so slišali krik in ko so čoln potegnili nazaj na breg, je bil prazen. Vkrčala sta se dva druga tovariša. Ko je bil čoln sredi reke, kjer je bil tok narasle reke najmoč-

nejši, se je utrgal. Partizana sta se s plavanjem rešila na drugi breg. Upali so, da se je morda rešil tudi Srebrnič, saj je bil od mladosti dober plavalec. In tudi tovariš, ki je bil z njim, saj je baje več let služil pri mornarici. Iskali so ju in čakali, a niso našli ne dočakali niti enega niti drugega.

Srebrničevo truplo so odkrili nekaj dni pozneje niže v Soči. Rana na njegovi glavi je marsikaj razjasnila. Čoln se je bil v hudem toku bržkone preobrnil, ponesrečenca pa so valovi vrgli ob skale, da sta se onesvestila. Samo tako si je mogoče razlagati, da se nobeden ni rešil.

Srebrniča so zagrebli na pokopališču v Dolgi njivi pri Kanalu. Po osvoboditvi so prenesli njegovo truplo v rodni Solkan, kjer so ga položili v začasno grobnico.

Novica o Srebrničevi smrti je bridko zadela ne samo njegove tovariše, temveč vse primorsko ljudstvo. Z njim je Primorska izgubila starega, izkušnega borca za socialne pravice, človeka čistega značaja in velikega poštenja. Dal je svoje življenje prav v tre-

Jože Srebrnič govori na mitingu v Brdih

nutku, ko bi ga bili najbolj potrebovali. Težko nam je bilo za njim tudi zato, ker ni dočakal uresničenja svojih idealov, ki je bilo že tako blizu. Tisti, ki smo ga pobliže poznali in ljubili, se ne moremo iznebiti občutka neke praznoti, ki je ostala za njim.

France Bevk

Franček Saje:

Ustanavljanje novih brigad in prvih divizij (Nadaljevanje)

ZARADI tega sta Glavni štab in CK KPS ostro kritizirala politično in vojaško vodstvo na Gorenjskem: »Menimo, da ste imeli precejšnje uspehe tako glede mobilizacije kakor glede razširjenja in utrditve OF in Partije. Kljub temu pa obstajajo pri vas resni nedostatki tako v vojaškem kakor organizacijsko-političnem pogledu: Predvsem je treba kritizirati dejstvo, da kljub uspehi mobilizaciji nimate na Gorenjskem skoraj nobenih akcij. To je naravnost škandalozno... Res je, da smo vam mi dali direktivo o splošni mobilizaciji kot glavni nalogi. To direktivo vzdržujemo še naprej in tudi povsem odobravamo, da pobirate vse moške. Naša vojska potre-

buje še tisoče novih borcev! Toda istočasno smo vas opozarjali in vas znova opozarjamo: akcije, akcije in zopet akcije; orožje, orožje in zopet orožje, dobiš ga pri sovražniku. Vse to je stara pesem, toda vi se je že morate enkrat naučiti zapeti!³⁴

Ker Nemci z orožjem in nasiljem niso uspeli uničiti partizanov na Gorenjskem, je to skušal doseči gestapo. Pretkani gestapovski agenti so se vrinili v frontovske in celo v partijske organizacije ter partizanom obljubljali, da jim bodo priskrbeli orožje od nemških »protifašistov«. Nekateri aktivisti so nasedli tem obljub-

³⁴ CK KPS, dne 7. VII. 1943 Pokrajinskemu komiteju KPS za Gorenjsko.

bam. Zato jih je CK KPS odločno svaril: »Da vam bo dotični Marko priskrbel 1000 brzostrelk, je velika iluzija, to je najbrž kak mihailovičevski agent, če ne gre še za kaj hujšega.«³⁵ Kasneje je bil ta Marko, bivši jugoslovanski aktivni kapetan Hojan, res razkrit kot gestapovec in obsojen na smrt.³⁶

Gorenjska je od 26. decembra spadala pod III. alpsko operativno cono, ki je svoj štab imela v Slov. Primorju. Ker so bile zveze s Primorsko slabe, se je Gorenjski odred praktično osamosvojil. Zaradi tega je Glavni štab NOV in POS 24. junija 1943 ustanovil II. operativno cono za Gorenjsko in Zah. Koroško. Za komandanta je imenoval Pera Popivoda, za komisarja pa dr. Jožeta Brileja-Bolka. Štab cone je dobil nalogo, naj počasi pripravlja ustanovitev gorenjske brigade.³⁷

V začetku julija 1943 je štab II. operativne cone prišel na Gorenjsko in ukazal koncentracijo vseh partizanskih enot, ki so operirale na desnem bregu Save. Dne 12. julija so se čete začele zbirati pod Ratitovcem in Martinjim vrhom. Dne 13. julija 1943 pa so se zbrale v Davči na ustanovnem mitingu gorenjske brigade. Komisar cone dr. Brilej-Bolko je prebral naredbo štaba cone z dne 12. julija o ustanovitvi VIII. udarne partizanske brigade, reorganizaciji Gorenjskega odreda v tri bataljone in ustanovitvi Koroškega bataljona.³⁸ Za komandanta brigade je bil imenovan Žane Javor-Igor, za komisarja pa Ivan Franko-Istok.³⁹ V brigado je bilo vključenih 400 partizanov, ki so bili razdeljeni v tri bataljone, 200 navzočih partizanov pa je ostalo v Gorenjskem odredu, ki je nato odšel proti Jelovici.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Po podatkih Maksa Krmelja.

³⁷ Štab II. operativne cone, dne 12. julija 1943, naredba o ustanovitvi VIII. udarne partizanske brigade; Muzej NO.

³⁸ Major Ivan Jan, Nekaj o nastanku in prvih borbah Prešernove brigade; »Ljudska pravica«, 20. decembra 1950.

³⁹ J(anko) J(arc), Ob ustanovitvi Prešernove brigade in njenih prvih akcijah, »Slovenski poročevalci«, 11. februarja 1950.

Medtem so Nemci zbrali svoje sile na Gorenjskem in 14. julija napadli novoustanovljeno brigado. Ponoči se je I. bataljon prebil skozi zasede, ubil 16 Nemcev, zaplenil puškomitraljez, tri puške in dva zaboja streliva. Dne 15. julija so Nemci ponovno napadli bataljon, ki je odbil napad in se združil z brigado. Dne 20. julija so Nemci ponovno udarili na brigado, ki se je s položajem okoli Marenkovca, gorske kmetije pod Blegošem, umaknila proti italijanski meji, kjer se je en njen bataljon z uspehom spopadel z Italijani.⁴⁰

Glavni štab NOV in POS zaradi slabih zvez še ni zvedel za ustanovitev Gorenjske brigade. Zato je 14. julija 1943 ukazal, da mora II. operativna cona hitro ustanoviti VII. SNOUB Franceta Prešerna, ki naj takoj po ustanovitvi krene v Ljubljansko pokrajino, spetoma razbije skupine plave garde v Dolomiti in se vključi v divizijo. Hkrati je odredil, naj Gorenjski odred namesto treh bataljonov obdrži le štiri čete in tri mišerske vode.⁴¹

Štab II. cone je konec julija po tem povelju reorganiziral Gorenjski odred in brigadi priključil bataljon neoboroženih. Nato je 29. julija VII. SNOUB Franceta Prešerna, ki so jo imenovali še VIII. udarna brigada ali Gorenjska brigada, s položajem od Marenkovca krenila proti Blegošu, od tam šla podnevi preko Poljanske doline in 1. avgusta popoldne prišla na Zirovski vrh. Komandant II. cone Pero Popivoda je kot avanturist podcenjeval nemške sile in se kljub odločnemu opozorilu Glavnega štaba povezal s sumljivimi gestapovskimi »protifašisti«. Zato je razumljivo, da na pohodu pri logorovanju brigade ni storil potrebnih varnostnih ukrepov.

Nemci so ves čas zasledovali premik Prešernove brigade. Zbrali so svoje stalne enote na Gorenjskem in verjetno

dele 71. pehotne divizije, skupno okrog 10.000 mož, blokirali staro jugoslovansko-italijansko mejo, zasedli cesti, ki iz Poljanske doline peljeta skozi Lučine in Žiri, popolnoma obkolili brigado na Zirovskem vrhu in jo 2. avgusta 1943 silovito napadli. Brigada se je zamašala skušala prebiti skozi nemške obroč. Šele 3. avgusta se je I. bataljon pod poveljstvom Milana Tomince prebil skozi obroč, naslednji dan pa preko nemško-italijanske okupacijske meje v Dolomite. Ostali bataljoni so bili 3. avgusta pri poizkusih proboja odbiti. V teh borbah je padel prvi komandant Prešernove brigade Žane Javor-Igor in namestnik brigadnega komisarja Robin, namestnik brigadnega komandanta Silvan pa pri proboju preko meje. Dne 4. avgusta se je brigada le prebila nad Žirmi in se umaknila na italijansko okupacijsko ozemlje.⁴² V borbah na Zirovskem vrhu so Nemci po svojem poročilu ujeli 81 partizanov in 36 ubili.⁴³ Po naknadnih ugotovitvah je bilo še več mrtvih,⁴⁵ precej novincev pa se je razbežalo. Nemci so po partizanskih podatkih imeli 40 mrtvih.⁴⁶

Po prihodu v Ljubljansko pokrajino sta se oba dela brigade združila. Namesto padlega komandanta je poveljstvo prevzel Milan Tominc, za njim pa v začetku septembra Dušan Švara-Dule. Dne 7. avgusta je Prešernova brigada, ki je sedaj štel le 300 mož, prekoračila progo Ljubljana—Postojna, se 9. avgusta na poti proti Iški sešla z Gradnikovo brigado in se na Krimu vključila v XIV. divizijo.⁴⁷

Reorganizirani Gorenjski odred je avgusta 1943 štel štiri čete: Loško, Jeseniško, Kranjsko in Koroško ter tri minerske vode.⁴⁸ Dne 9. septembra 1943 je odred štel 228 mož, od katerih jih je bilo 170 oboroženih. Imeli so šest puškomi-

⁴⁰ Kot opombi 38 in 39.

⁴¹ PK KPS za Gorenjsko in Koroško, dne 14. IX. 1943, Centralnemu komiteju KPS.

⁴² Po ugotovitvah Maksa Krmelja.

⁴³ Slovenski zbornik 1943, str. 720.

⁴⁴ Kot opombi 38 in 39.

⁴⁵ Štab Gor. odreda, Na položaju, 13. VIII. 1943, PK KPS za Gorenjsko.

traljezov, 163 pušk in eno brzostrelko. Čete so v glavnem zbirale razbežane mobiliziran- ce in »zabitnike« po borbi na Žirovskem vrhu, minerski vodi pa so naredili več uspešnih sabotaž. Dne 15. avgusta so mi- nirali progo med Jesenicami in Blejsko Dobravo, dne 28. av- gusta 1943 pa na jeseniškem kolodvoru spustili v kurilnico lokomotivo, ki se je pred ku- rilnico prevrnila in s tem šti- rim lokomotivam za pet dni onemogočila izhod iz kuril- nice.⁴⁹

*

Na Štajerskem so Nemci za borbo proti narodnoosvobodil- ni vojski razmestili III. bata- ljon 14. SS policijskega polka s petimi četami in I. bataljon 19. SS policijskega polka, eno- te pomožne policije, lovske čete (Jagdkommandos), gosto mrežo močnih žandarmerijskih postaj in obmejno stražo. Na- dalje so imeli Landeschützre- giment - »Süd«, deset verman- skih akcijskih čet in več tisoč članov vermanšaftovske orga- nizacije, ki so jih Nemci po potrebi mobilizirali in formi- rali v vojaške enote. Razen tega je gestapo formiral po- sebne skupine lažnih partiza- nov (raztrganci).

Za borbo proti partizanom v Slovenski Koroški so Nemci imeli v Pliberku 611. bataljon Landeschützen in okrepili žan- darmerijske enote, iz katerih so julija 1943 v Pliberku for- mirali akcijski odsek I, v Borovljah pa akcijski odsek II. 2. julija 1943 so organizirali dve vermanski četi, eno v Pre- valjah in drugo v Dravogradu. Razen tega so imeli gosto mrežo enot deželne straže (Landwacht). Po povelju I. ak- cijskega odseka dne 4. julija 1943 so Nemci tudi na Koro- škem začeli obdajati gospo- darske in vojaške objekte z bunkerji in žičnimi ovirami.⁵⁰

Ta gestapovsko - policijski aparat je s pomočjo ovaduhov izvajal silovito nasilje nad slo- venskim ljudstvom. V teh raz-

merah je bila narodnoosvobo- dilna borba na Štajerskem in Koroškem mnogo težja kot v ostalih slovenskih pokrajinah. Kljub temu pa se je poleti 1943 narodnoosvobodilno giba- nje vojaško in politično okre- pilo, kot je razvidno iz na- slednjega poročila Pokrajins- kega komiteja KPS za Šta- jersko Centralnemu komiteju KPS: »Poznana vam je situa- cija tukaj: dober policijski aparat, provale; izdajstvo, manjše partizanske edinice, ponekod majhna aktivnost partizanov. Na drugi strani pomanjkanje kadrov, in to sa- mostojnih — vse to je vzrok, da ne gre s hitrejšim tempom naprej. Ljudje so zaradi pro- val in pritiska tako preplašeni, da se še bojijo odborov (Osvo- bodilne fronte — op. F. S.). V glavnem so se omejili le na zaupnike, kljub temu, da so nekatere vasi popolnoma naše in je možno ustvariti odbo- re... Razpoloženje ljudstva je z zadnjimi dogodki dobro, vi- dijo razpad fašizma in so vse bolj pristopni. Bela garda ne bo imela posebnega uspeha... V partizane se zelo javljajo, samo da pride naša vojska po- nje, v drugem primeru se bo- jijo za svoje družine in se pu- stijo mobilizirati za sov. fron- to. Vedno še naznanjajo kre- tanje partizanov, ker nam mnogokrat ovira kretanje... Od tega jih odvajamo. Tudi Nemci že v mnogočem popu- ščajo. V plošnem se kaže zad- nje čase večja razgibanost.«⁵¹

Tudi nemški viri priznavajo spremembo na Štajerskem. Tako so nemški vojaški in politični voditelji na konfe- renci v Mariboru že 3. maja 1943 ugotovili: »V varnostnem oziru je na Spodnjem Štajer- skem nastopila nova zaostritev. V zadnjih dneh so partizani napadali v doslej neznanem številu...«⁵² Zato so 17. maja sklenili: »Proti partizanom se bomo odslej borili na nov na- čin: s koncentracijo večjih sil.«⁵³ Konec maja so s za- skrbljenostjo omenili, da so partizani v zadnjih dneh »prvič

prisilno mobilizirali v 17 pri- merih v celjskem okraju«. Že 2. avgusta pa ugotove, da mo- bilizacija ni prisilna, ker imajo partizani dovolj prostovolj- cev.⁵⁴ Dne 21. junija 1943 je vodja varnostne policije in varnostne službe gestapovec Vogt dejal: »Varnostne raz- mere so se poslabšale. V za- hodnem delu celjskega in trboveljskega okraja so parti- zani mnogokrat napadali. Prvič so napadli tudi rudnik (tr- boveljski — op. F. S.)...«⁵⁵

V začetku julija 1943 so po večjem delu Štajerske operi- rale partizanske enote, ki so bile pod poveljstvom IV. ope- rativne cone. Na področju med Celjem, Trbovljami in Kam- nikom je operiral Kamniško- zasavski odred, ki je imel tri bataljone: Savinjski z 90 bor- ci, Zasavski s 150 borci in Kamniški bataljon s 160 borci, skupno torej 400 mož. Nemci so že konec junija ugotovili, da ima odred toliko borcev.⁵⁶ Na Kozjanskem, to je na ozem- lju med Celjem, Sevnico in Sotlo, se je boril Kozjanski bataljon, ki je štel okrog 40 mož. Na Pohorju je bil samo- stojen Pohorski bataljon, ki je imel okrog 100 borcev.⁵⁷

V vzhodnem delu Koroške je operiral Koroški bataljon, ki se je po uspelem napadu na Mežico 3. aprila 1943, v kate- rem je zaplenil 30 pušk, na- glo krepil. V začetku avgusta 1943 je z oboroženimi politi- čnimi delavci štel že 320 mož. Koroški bataljon je tedaj ra- zen pušk in nekaj brzostrelk imel 7 puškomitraljezov.⁵⁸

Proti nemškim silam, ki so štele okrog 20.000 mož, se je borilo okoli 850 štajerskih in koroških partizanov pod vod- stvom štaba IV. operativne cone: komandanta Franca Roz- mana-Staneta, namestnika ko- mandanta Petra Stanteta-Ska- le in politkomisarja Dušana Kraigherja-Juga.

Koroški bataljon je 12. juli- ja 1943 požgal neko žago, na-

⁴⁹ Štab Gorenjskega odreda, Na po- ložaju, 9. IX. 1943, št. 125 I. Predmet: poročila od 15. VIII. do 1. IX. 1943, Pokrajinski komite KPS za Gorenjsko in Koroško.

⁵⁰ Po podatkih Janeza Kramerja, ravnatelja Muzeja NO.

⁵¹ Tov. Luka, 8. avgusta 1943. Mica (Slander).

⁵² Štabni razgovori v Mariboru, dne 3. maja 1943; Pokrajinski arhiv v Mariboru.

⁵³ Prav tam, dne 17. maja 1943.

⁵⁴ Prav tam, dne 31. maja 1943 in 2. avgusta 1943.

⁵⁵ Prav tam, dne 21. junija 1943.

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ Jože Štok-Korotan, Jeklena pest; spomini; rokopis, sedaj v tisku.

⁵⁸ Po podatkih ing. Pavla Zavarca- Matjaža.

padel žandarmerijo v Stari vasi in jo zažgal, v Podjunski dolini pa v dveh zasedah ubil 18 Nemcev, zaplenil več pušk in dva puškomitraljeza. Savinjski bataljon se je od konca maja večkrat z uspehom spopadel z Nemci, izvršil več sabotaž, 14. junija pa je kar po dnevi napadel Letuš, uničil osebni avto, ubil pet Nemcev in zaplenil osem pušk. Minerski vod Zasavskega bataljona je 10. junija vdrl v Trbovlje in razbil več rudniških naprav. Dne 14. junija sta Kamniški in Zasavski bataljon napadla sovražno postojanko Tuhinj.⁶⁰ Kozjanski bataljon je 15. junija 1943 pri Sevnici uničil nemški tovorni vlak, pri čemer je bilo sedem nemških vojakov teže in 22 laže ranjenih. Pohorski bataljon pa je v prvi polovici junija 1943 odbil dva velika nemška napada, v katerih je sodelovalo 2000 policistov, žandarjev in vermalinov.⁶⁰ Hkrati so vsi bataljoni mobilizirali nove borce.

Dne 15. junija zgodaj zjutraj so Nemci iznenadili štab IV. operativne cone pod Čreto. S prvimi strelji sta padla sekretarka Pokrajinskega komiteja SKOJ Vera Šlandrova-Lojzka in komisar cone Dušan Kraigher-Jug, komandant cone Franc Rozman-Stane pa je bil ranjen. Ranjeni komandant je nato razbil nemško zasedo in prihitel do bataljonov, ki so se koncentrirali na Čreti zaradi neke večje akcije. Zatem je vodil juriš na Nemce, v katerem je padlo 11 sovražnikov.⁶¹ Komandant cone Rozman-Stane se je šel zdraviti na Dolenjsko, kjer je 14. julija 1943 postal komandant Glavnega štaba NOV in POS.

Od srede junija 1943 so bataljoni IV. operativne cone imeli manjše borbe z Nemci in nadaljevali z mobilizacijo, njihovi minerski vodi pa so rušili železniške proge, iztirili in poškodovali več nemških vlakov. Najpomembnejša taka akcija je bila 14. julija 1943, ko so štajerski partizani na progi Zidani most—Celje pre-

vrnili v Savinjo vlak, v katerem se je vozil štab generala Rommela. Po partizanskih virih je bilo pri tem ubitih 71 nemških oficirjev.⁶²

Ob ustanovitvi prvih dveh slovenskih divizij je Glavni štab tudi iz bataljonov na Štajerskem sklenil ustanoviti novo brigado. Zato je IV. operativni con 14. junija 1943 ukazal:

»Z ozirom na odredbo o formiranju divizij in na neke predvidene akcije, v katerih bodo sodelovale tudi edinice IV. operativne cone, izdajamo sledečo naredbo:

1. Brez vsakega odlašanja se formira Štajerska brigada, ki bo vključena kot VI. brigada v sklop II. Divizije NOV in PO Slovenije.

2. Na terenu ostane Štajerski odred...

3. Za štab odreda imenujemo sledeče tovariše: komandant tov. Kranjc (Franc Pogljajen), politkomisar tov. Bor (Boris Čižmek)...

5. Za štab VI. brigade imenujemo sledeče tovariše: komandant tov. Simon (Janko Sekirnik), politkomisar tov. Ciril (Mitja Ribičič), nam. komandanta tov. Tugo (Tomaž Slapar), doslej komandant Koroškega bat., nam. politkomisarja tov. Mišelj (Josip Berkopec), doslej komisar Kamniško-Savinjskega odreda...⁶³

S to naredbo je novo imenovani komandant Janko Sekirnik-Simon iz Dolenjske odhitel na Štajersko. Dne 6. avgusta 1943 sta brigadni komandant Janko Sekirnik-Simon in komisar Mitja Ribičič-Ciril zbrala na Šipku (k. 956) Kamniški, Zasavski in Savinjski bataljon, ostale enote pa še niso uspeli priti v sestav brigade. Brigada je imela tri bataljone, skupno okrog 300 starih borcev z 12 puškomitraljezi in okrog 400 mobilizirancev. Ker je še naprej mobilizirala, je čez nekaj dni bilo že okoli 500 neoboroženih novincev.

Nemci so kmalu zvedeli za formiranje brigade. Dne 17. av-

gusta 1943 so na konferenci v Mariboru govorili: »Partizani so razmeroma mirni, nameravajo se reorganizirati, zbirajo orožje in mobilizirajo... Na področju Dobrovelj so policijske enote prišle v stik s partizani...«⁶⁴

Zaradi povečane aktivnosti štajerskih minerskih vodov na važni železniški progi Maribor—Zidani most—Ljubljana so Nemci konec julija 1943 okrepili svoje posadke ob tej progi. Nemške sile na odseku Celje—Zidani most je partizanska obveščevalna služba takole ugotovila: »Posadka v samem Zidanem mostu je pojačana, Nemci so zasedli stare jugoslovanske utrjene položaje na višinah okrog Zidanega mosta. Postavili so na teh položajih dve protiavijske baterije. Na progi Zidani most—Celje so koncentrirali vojsko okrog 1500 mož izključno za obrambo proge.«⁶⁵ Podobno so okrepili tudi dolino Save med Zidanim mostom in Lazami, okrog 10. avgusta 1943 pa so se od Maribora preko Celja pomikale velike nemške kolone 71. pehotne divizije in se ustavljale okrog Domžal.

Po ukazu Glavnega štaba je morala VI. SNOUB, ki se je začela imenovati po Slavku Šlandru, prvem organizatorju narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem, po formiranju kreniti na Dolenjsko v sestav XV. divizije. Zaradi številnih neoboroženih mobilizirancev in sovražnih okrepitev v dolini Save je brigada s položajev na Šipku iskala primerno mesto za prehod preko železnice Zidani most—Ljubljana. Ko je štab brigade sklenil, da se bo na Dolenjsko prebila preko mostu pri vasi Sava, se je začela velika nemška ofenziva.

Nemci so področje med Savo, Savinjo in Domžalami obkolili z vsemi svojimi razpoložljivimi stalnimi enotami na Štajerskem in z deli 71. pehotne divizije. V ofenzivi proti Šlandrovi brigadi so uporabili okrog 15.000 mož. Po obkolje-

⁶⁰ Vojna poročila iz Štajerske, Na položaju, dne 22. VIII. 1943.

⁶¹ Kot opomba 55.

⁶² Jože Mekinda-Franci, Komandant Stane, »Borec« 1952, str. 204.

⁶³ Glavni štab NO in POS, Propagandni odsek, 2. X. 1943, Vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije; arhiv CK ZKJ št. 3828.

⁶⁴ Glavni štab NOV in POS; Na položaju, dne 14. VII. 1943, Štabu IV. operativne cone.

⁶⁵ Štabni razgovori, dne 17. avgusta 1943; Pokrajinski arhiv v Mariboru.

⁶⁶ Glavni štab NOV in POS, 8. avgusta 1943, Sekretariat CK KPJ, v roke tov. Kristofu-Kardelju.

nem ozemlju so pošiljali močne patrolje, ki so tipale za partizanskimi položaji. Ko so jih odkrile, so jih Nemci hitro obkolili z več obroči in jih začeli obstreljevati s težkim orožjem.⁶⁶

Nemci so Šlandrovo brigado obkolili na položaju med Moravčami, Trojanami in Savo. Razen ene čete Zasavskega ali II. bataljona se je brigada pretolkla iz nemškega obroča. Pri proboju je II. bataljon pri Mlinšah uničil dva nemška kamiona in ubil 28 policistov. Nato se je brigada razdelila na bataljone, ki so med ofenzivo ločeno operirali. Savinjski ali I. bataljon so Nemci 18. avgusta obkolili na sv. Mohorju (kota 522). Bataljon se je preko Moravske doline podnevi prebil na Murovico, kjer so ga Nemci ponovno napadli in razbili. Skupina 18oboroženih in 40 neoboroženih borcev pod vodstvom Alojza Kolmana-Maroka se je v srđiti borbi rešila iz obroča in se prebila preko Save na Dolenjsko. Nekaj desetlin se je pretoklo na Sv. Trojico, precej novincev pa so Nemci ujeli.

Zasavski ali II. bataljon, pri katerem sta bila tudi komandant brigade Janko Sekirnik-Simon in politkomisar Mitja Ribičič-Ciril, se je po proboju spretno izvijal iz nemških obročev in se zakonspiriral v Dobravskem gozdiču pri Krašcah. Dne 25. avgusta je II. bataljon zbral razkropljene borce I. bataljona, prekoračil Savo in 27. avgusta prišel na Dolenjsko. Najmanjše žrtve pa je utrpel Kamniški ali III. bataljon, ki je med ofenzivo uspešno manevriral med Kamnikom in Šipkom, se 3. septembra prebil čez Savo in se 6. septembra na Dolenjskem pridružil Šlandrovi brigadi. V sovražni ofenzivi sredi avgusta 1943 je Šlandrova brigada imela okrog 100 mrtvih, ranjenih in ujetih, okrog 150 novincev pa je bilo razpršenih. Na položajih pri Trebelnem se je Šlandrova brigada vključila v XV. divizijo in se 30. avgusta 1943 reorganizirala.

⁶⁶ Stane Lenardič-Zan, *Ob obletnici Šlandrove brigade, »Slovenski poročevalec«, 10. avgusta 1951.*

Iz Zasavskega bataljona sta bila ustanovljena prvi in drugi bataljon, ki sta štela po 138, Kamniški bataljon, ki je štel 230 mož, pa je bil razdeljen v tretji in četrti bataljon. Šlandrova brigada je ob reorganizaciji štela 506 mož, ki pa niso bili vsi oboroženi. Toda že čez deset dni se je brigada dobro oborožila z italijanskim orožjem.

Sredi septembra sta na Dolenjsko prišla tudi Pohorski in Koroški bataljon. Na Štajerskem pa je ostala Kozjanska četa, manjša skupina partizanov na Moravškem, četa v Savinjski dolini, četa na Pohorju in četa na Koroškem. V teh petih četah je skupno bilo okrog 150 mož, ki se jim je po italijanski kapitulaciji zopet pridružila moderno oborožena Šlandrova brigada.⁶⁷

⁶⁷ Jože Štok-Korotan, *Jeklena pest.*

Dolenjska, Notranjska in Ljubljana so tvorile tako imenovano Ljubljansko pokrajino. Na tem ozemlju so italijanski okupatorji imeli naslednje svoje enote: divizijo »Cacciatori delle Alpi« s sedežem v Ljubljani, divizijo »Isonzo« s sedežem v Novem mestu, divizijo »Lombardio« s štabom v Karlovcu, grupacijo fašistične milice »XXI Aprile« s sedežem v Kočevju in grupacijo »Guardia alla Frontiera« na Notranjskem ob bivši jugoslovansko-italijanski meji. Razen teh sil so tu Italijani razpлагali tudi z vojaškimi in civilnimi karabinjerji in policijo. Te enote so bile v sestavi XI. armadnega korpusa s sedežem v Ljubljani, ki je 1. junija 1943 štel okoli 50.000 mož.⁶⁸ (Se nadaljuje)

⁶⁸ *Operativni dnevnik XI. armadnega zbora, številčno stanje z dne 1. VI. 1943; Muzej NO.*

Črtomir Šinkovec:

Pismo iz Koroneja

Koroneo so zloglasni tržaški zaporj, kjer je bilo v letih 1941/45 zaprtih in mučenih na stotine zavednih primorskih ljudi.

Ne čudi se, moj dragi, da po dolgem času sprejel to pismo boš iz Koroneja; ne veš, kako še misel nate me odžēja, ko spremlja partizana te po kršnem Krasu.

Nič več ne jokam, pa čeprav le bajoneti reči so svetle, ki jih vidim v mraku Trsta; čeprav ta ječa meni bo in mnogim krsta, ne neham, o, ne neham v srečo najino verjeti!

Le sanj me strah je, sanj, da, dragi, si umrl, da ves sijoč si padel na zeleno travo in ko v naročje sem zajela tvojo glavo, že gomazel ti je v očeh pri črvu črv...

Tako iz noči v te dni sem z grozo prepojena in le z lažmi ubijam slutnjo, ki se v srcu drami. Razgrizla mrežo bi, razgrebla zid z rokami, da šla svobodna bi s teboj v svobodo zvesta žena...

Napad na cerkljansko letališče

BILO je septembra 1943, ko so se v Črneči in Prušnji vasi zbrali partizani Cankarjeve in Šerčerjeve brigade, da bi se tam odpočili, potem pa iznenada, čez noč napadli nemško letališče na Cerkljanskem polju. Oficirji obeh brigad so se še enkrat posvetovali, hkrati pa poslali obveščevalca Iztoka h Krki, da bi pregledal njen breg in preudaril, kje bi bilo najprikladnejše prebroditi reko.

Na večer sta se brigadi spustili v Šutno. Vaščani so nas nadvse lepo sprejeli in postregli. Nato smo krenili proti Krki in jo prebredli med Dobravo in Veliko Mraševo.

Drugi bataljon Cankarjeve brigade je dobil glavno nalogo: uničiti je moral letala in lope na letališču. Vsi ostali oddelki pa naj bi zaščitili naš bataljon pred možnimi napadi nemških vojaških enot in oboroženih kočevskih nemškutarjev, ki jih je bilo tedaj vse polno na Krškem polju.

Šerčerjeva brigada je šla proti Brodu, kjer je en del zasedel cesto, ki pelje v Kostanjevico, drugi pa so šli proti Velikemu Podlogu in med potjo razbili luksuzni avtomobil z nemškimi oficirji. Prvi, tretji in četrti bataljon

Cankarjeve brigade so imeli nalogo preprečiti in uničiti vsak odpor nemških vojakov ter Kočevarjev v Cerkljah, Borštu, Krški vasi in Skopicah. Tovariš Leopold Gerdovič-Jur je moral s svojimi borci preprečiti dostop sovražniku iz Brežic, če bi poizkušal udariti na nas čez Krško vas in Skopice; prvi in tretji bataljon pa sta pobirala Kočevarjem živino, konje in drugo blago. Blago so naložili na vozove, ga prepeljali do Krke, tam s konji prenosili čez reko in ga nato odpeljali v Prušnjo vas.

Drugi bataljon Cankarjeve, ki sta ga vodila Džems in Alojz Colarič, je pri Župeči vasi prekoračil cesto, od koder ni več daleč do letališča. N sreča je hotela, da nam je prat takrat prišel nasproti oddelek zaščite z letališča, s katerim smo se v hipu spustili v kratko borbo. Nemce smo deloma pobili, deloma razpršili. Ta spopad je dvignil na noge posadko z letališča in naši upi so za nekaj časa šli po vodi. Iz strojnic se je usul na nas ogenj in, ker smo bili na čisti ravnini, nam ni preostalo drugega, kot da smo se začeli po trebuhih plaziti proti letališču. Spet nam je vstal pred

očmi naš načrt in drzno smo se jeli približevati letalom. Udarili smo po njih s sekirami, ker drugih bolj pripravnih sredstev nismo imeli. Tako smo pokončali pet »Štuk«, medtem ko se bencinskih rezervuarjev nismo mogli lotiti, ker so nas Nemci iz razmetoma majhne razdalje srديو obstreljevali.

Danilo se je. Nemci so začeli pošiljati pomoč iz bližnjih postojank ogroženemu letališču. Bilo bi nespametno pričakati belega dne na ravnici, zato smo se umaknili, od koder smo prišli. Med sedmo in osmo uro smo vnovič prebredli Krko. Predvidene naloge sicer v celoti nismo izpolnili, bili pa smo zadovoljni, saj smo kljub nepričakovanim iznenadjenjem uničili pet letal. Vrh tega se nam ni bilo treba bati gladu, ker smo Kočevarjem pobrali precej živine in drugega blaga. Končno pa nam je bila tudi bojna sreča naklonjena, saj smo premagali in večidel pobili četo letalske zaščite, ne da bi sami utrpeli eno samo žrtev.

Okrog enajstih je sovražnik začel pritiskati za nami. Iz Brežic so prihrumeli tanki in vojaštvo, iz Kostanjevice pa Lah, ki so jih Nemci poslali v pogon proti partizanom. Cankarjeva brigada je zasedla položaje nad Brlogom in Hrastkom, Šerčerjeva pa tik pod Mladjem. Od tod sta obe brigadi odbijali srđite napade združenih okupatorjev. Nemci in Italijani so se prebili na vrhove Bočja, od tam pa so poizkušali prodreti proti Brlogu. Ta njihova nakana k sreči ni uspela. En Nemec je bil ubit in več ranjenih. Nemci so se začeli v naglici umikati. Pestila jih je onemogla jeza in, ker nam niso mogli do živega, so z Bočja začeli z zažigalno municijo streljati v Brlog. Tam so zažgali Ajstrovo in Barbičevo domačijo, ki sta takrat do tal pogoreli. Znesli pa so se tudi nad neoboroženim, nedolžnim prebivalstvom: mnogim so pokradli goved in prašiče. Naše zadovoljstvo je bilo toliko večje, ko smo zvedeli, da Nemci in Kočevarji strahoma pričakujejo nove napade partizanov.

Cankarjeva brigada v borbi za Bosiljevo, junija 1944

Leopold Dečko

Narodne heroje

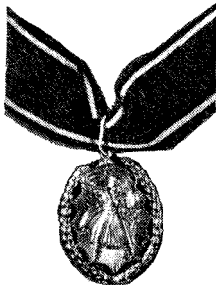
nam je dala tudi Primorska

Darko Marušič-Blaz
(6. XII. 1919,
starši z Opatjega sela)

Tone Tomšič
(9. VI. 1910,
Rojan — Trst)

Franc Ravbar-Vitez
(4. VIII. 1913,
Repentabor)

Dušan Munih-Darko
(31. X. 1924,
Vesele — Voljče)

Ivan Skvarča
(27. I. 1915, Sp. Idrija)

**Vinko Paderšič-
Batreja** (18. IV. 1916,
Tržič — Trst)

**Danila Kumar-
Andreja**
(13. XI. 1921, Kojsko)

Janko Premrl-Vojko
(29. II. 1920,
Podnanos — Vipava)

Oskar Kovačič
(27. X. 1908, Tolmin)

Stane Žagar
(19. II. 1896,
Zaga — Bovec)

**Rudolf Mahnič-
Brkinc**
(6. XI. 1917, Rojan)

Mirko Bračič-Bradač
(16. III. 1915, Trst)

Jože Tomažič-Pino
(1915,
Sv. Jakob — Trst)

Ljubo Sercer
(1. VIII. 1915,
Branik)

**Marko Redelongi-
Benečan**
(24. IV. 1912, Zapotok)

Anton Sibelj-Stjenka
(1914,
Tomaševac — Kras)

Spomini iz partizanskega življenja

(Nadaljevanje)

SOVRAŽNIK je začel obkoljevati Moravo. Nastal je vik; spet so pretepali ljudi. Naropali so, kar jim je ostalo od prejšnjega dne in odšli proti Banji Loki. Ob cesti so krenile po bočnice levo in desno in se pomikale vedno bliže. Pomočnik Tone se je začel od groze tresti. S težavo se je premagoval. Sli so v strelcih proti nam. Ko so bili le še 100 metrov oddaljeni, mi je hotel pomočnik mitraljeza uteči. Dvignil se je iz zaklona, pa smo ga pritisnili nazaj k zemlji. Nameril sem z vso hladnokrvnostjo in zbrojevka je začela sipati krogle v bližajoče se sovražnike. Vsi so popadali, kakor da je vsaka krogla zadela. Kolona, ki je bila že daleč od vasi, je obstala kot ukovana. Niso pričakovali, da bi se moglo tudi njim kaj zgoditi. Šele ko se je usula mednje toča krogel, so popadali. Nekaterim se je posrečilo uteči. Pred nekaj minutami smo videli pred seboj ogromne sile vojske, da je bilo človeka zares strah, zdaj pa smo videli le večje ali manjše skupine, ki so vlačile ranjene in mrtve. Po polurni borbi so privlekli na prvi ovinek ceste minomet in nas z njim obsipali za hrbet. Niso nas mogli pregnati niti točno opaziti, kje smo. Gruča Italijanov se je sukala okrog minometa. Težke mine so letele čez naše glave. Proti njim sem spustil dva dolga rafala, ker niso znali meriti. Vse je obležalo okoli minometa, samo trije so zbežali proti vasi. Kmalu smo videli, kako so spet vlačili ranjence, minomet pa je nekaj časa ostal brez gospodarja.

Komandir Crni je obljubil, da bo kmalu prišla potrebna pomoč. Borba se je razvijala vse srditeje. Streliva je že precej pošlo. Sovražnik je začel vse bolj pritiskati. Težke mine so padale že tako blizu, da so kupi prsti in kamenja leteli čez nas. Tedaj mi je polglasno zaklical Šuštar, da so se sko-

raj vsi naši umaknili, samo štirje smo še ostali. Sovražnik je napadal z desne strani, že na 50 korakov od gozda. Ni nam preostalo drugega, kakor da se umaknemo. Pomočnik Tone se je spretno prevrgel po čistini v bližnje grmovje, jaz pa sem spustil še rafal ter znova premenjal okvir. Zadnji sem se prevrgel v bližnji gozd. Sovražnik je opazil kraj, kjer smo bili, in začel sipati težke mine, da se je drevje lomilo. Tedaj je padla mina komaj štiri metre od mene in me zadela z neznatnim drobcom v desno oko. Ko sem se potipal, če je oko še celo, je priletela že druga mina še bliže, tako da me je vrglo v zrak. Po hipni omotici sem se zopet zavedel. Polagoma sem se dvignil, še vedno z mitraljezom na rami. Pravo čudo je bilo, da ni bilo hujšega. Vedel pa sem že takrat, da je oko izgubljeno. Sovražnik je prenesel minometni ogenj niže v gozd. Tone in Šuštar sta prihitela na pomoč. Vsi črni od dima in obsuti s prstjo smo se srečno sešli. S težkim srcem sem oddal mitraljez pomočniku Tonetu. V tistem trenutku je spet priletela težka mina. Padla pa je na mehko zemljo, tako da se nam ni nič zgodilo.

Sam ne vem, na kak način smo se razkropili, da sem prišel v vas Ajbelj sam. Ljudje so v strahu pričakovali, kaj bo. V kratkih besedah sem jim povedal, da sovražnik prodira proti Banji Loki. Ljudje so se bali Italijanov, zato so se odločili, da jih ne bodo počakali. Za silo me je obvezala mlada gospodinja; še vedno mi je tekla kri po licu. Z večjo skupino civilistov smo odšli proti Banji Loki, manjši del pa je odšel v bližnje gozdove. Težko mi je bilo v glavi, le s težavo sem se premikal. Ljudje iz Banje Loke so bili zares dobri. Videli so, da ne bom mogel sam dalje, zato so me spremili do bližnjega zdravnika v Novo selo. Naši

smo ga šele v mraku, ker se je skril pred Italijani. Pregledal me je in začel kimati z glavo. V tistih kretnjah sem razbral, da je konec z mojim ocesom.

Naši so zapustili položaje, ker so bili na smrt izmučeni. Za nekaj tednov sem moral v bolnico, toda tam mi ni bilo obstati. Sklenil sem, da se bom še boril, čeprav imam samo eno oko. V boju, ki sem ga opisal, smo zadrževali sovražnika več kot dve uri. Čeprav je imel tisti dan ogromne izgube, je še in še pošiljal v smrt nove skupine vojakov. Tisti dan so zasedli Banjo Loko, Novo selo in se obdržali v teh krajih več mesecev. Bilo jih je veliko, 1600–2000. Hoteli so za vsako ceno držati glavno cesto iz Kočevja proti Delničam. Naslednje dni so jih napadle naše čete skupaj z manjšo hrvaško enoto v sami Banji Loki. Borba je bila srdita. Ves dan je neprenehoma pokalo, le ponoči se je nekoliko pomirilo. Zgodaj zjutraj so se borbe nadaljevale. Naši so prodrli v središče vasi ter zaplenili dva lahka, en težki mitraljez in več drugega vojaškega materiala.

Prostovoljci za Kozjansko

Iz naših enot na Dolenjskem so zrastle udarne čete in bataljoni. Le-te so večkrat prodrle v najmočnejše sovražne vrste. Ljudje so v nas spoznali pravo moč, ki je naraščala vedno bolj, zato so množično prihajali v naše vrste. Sredi poletja 1942 so iz bataljonov nastale brigade.

Našo udarno četo je osnoval zahodno-dolenjski odred; načeloval ji je tovariš Johan, ki se je že večkrat odlikoval v hudih bojih. Četo je vodil previdno, po sovražniku pa je udaril nenadoma.

Po vseh enotah je bilo razglašeno, naj se prijavijo vsi, ki bi hoteli prostovoljno na Štajersko. Naša udarna četa se je ta čas zadrževala pri I. bataljonu pri Koprivniku. Več prostovoljcev je prišlo iz Šercerjevega, še več pa iz Tomšičevega udarnega bataljona. Med njimi je bilo več znanih partizanov, ki so me nagovarjali, naj grem tudi jaz

na Štajersko. Prosil sem komisarja Anteja Novaka, da bi me pustil, toda nisem imel uspeha. Čez nekaj dni, ko so bili prostovoljci že pred odhodom, sem še enkrat prosil komisarja Anteja, da bi smel iti. Privolil je. Zbralo se nas je okrog dvajset prostovoljcev. Težko smo se ločili od tovarišev, s katerimi smo skupaj že toliko preživeli. Proti večeru smo odšli na dolgo pot; bila je najbolj zanimiva, kar jih pomnim iz partizanskega življenja.

Italijanska ofenziva

Po prihodu v Podstenice smo čakali nekaj dni, da bi se pripravili za pot. Ko pa je bilo že vse v najlepšem redu in smo bili pripravljeni na dolgo pot, smo bili obveščeni, da moramo ostati tu. Sovražnik je zadnje dni zbral precejšnje sile, zlasti ob cestah, ki so vodile ob Rogu. Naše enote so se že začele boriti. Sovražnik je pošiljal v borbo vedno nove sile. Z velikimi izgubami se je Italijanom posrečilo, da so prodrli v osrčje kočevskih gozdov. Naše čete in bataljoni so se po hudih bojih prebili iz velikega obroča, manjši del pa se je zadržal po skritih robovih gozda. Sovražnik je svoj obroč zoževal. Po najbolj skritih predelih so se Italijani plazili v strelcih, da bi nas vse polovili in pobili. Tretji dan boja se je ena naših enot naskrivaj izmikala sovražniku. Takrat nismo mislili ne na lakoto, ne na žejo, vsak je mislil le na proboj iz obroča. Krog in krog nas je bilo razločno slišati italijansko govorico. Četrty dan smo se odločili, da se bomo prebili za vsako ceno. Poskusili smo najprej na eni, nato na drugi strani. Toda zaman, povsod je bilo toliko Italijanov, da se ni bilo z njimi spuščati v borbo. Proti večeru se je nekoliko pooblačilo in začelo rahlo deževati. To priložnost smo morali izkoristiti. Poskusili smo v novo smer. Spuščali smo se že proti cesti, ki vodi iz Podstenice proti Komolcu. Vse je bilo tiho; kolona se je ustavila, prišlo je povečje, da moramo postaviti dve

Poznate borce na fotografiji? Naprošamo vse, ki jih poznajo, da nam to sporoče

zasedi za prehod v hrib. V nekaj minutah je bila zaseda postavljena. Naša kolona se je urno pomikala čez cesto. Ko je bila polovica naše glavnine čez cesto, pa se je nenadoma zaslišalo brnenje kamionov. Zasedi, ki je bila postavljena proti Podstenicam in ki je mirno čakala ob cesti, se je vedno bolj približeval prvi italijanski avtomobil. V trenutku, ko je bil pred nami na 20 metrov, se je oglašil naš novi mitraljez. Italijani so stali na kamionu. Dva rafala smo spustili v stoječo gručo in avto se je ustavil. Vsak čas smo pričakovali novih kamionov. Ker nismo nikogar več videli, smo sklepali, da je prehod čez cesto končan, zato je tudi zaseda krenila za kolono. Ko smo bili že daleč v gozdu smo zvedeli, da vsi še niso prišli čez cesto. Težko je bilo ugotoviti, kaj se je zgodilo z njimi, zlasti, ker se je mračilo. Za nami je bilo slišati nekaj strelcev, ki so nas opominjali, da je tam še sovražnik. Tovariši, ki so zaostali, so še tisto noč prekoračili cesto, nato pa prebredli Krko in se rešili obroča, ki nas je oklepal štiri dni.

V zvezi s to ogromno sovražno premočjo so začeli širiti nekateri domačini vesti, da so partizani uničeni, le maloštevilni da so se izmuznili.

Preizkušnja je bila res težka. Toda naše vrste so se v tej ofenzivi še bolj ojeklenile. Sovražna propaganda je bila tedaj zelo smešna: govorila je, da so Italijani na tisoče naših borcev zajeli in odpeljali, največ pa da so jih med borbo postrelili. Bilo je nekaj resnice, kajti Italijani so zajeli precej civilnega prebivalstva, ki je zbežalo pred njimi v gozdove. Večina naših enot je zapustila kočevske gozdove. Kmalu zatem smo začeli protiofenzivo. Sovražnik je bil iznenaden, ker je mislil, da ni nikjer več partizanov. Šele ko so ponovno občutili naše udarce, so Lahi spoznali, da niti zdaleč niso dosegli zaželenega cilja.

Bataljonu, ki se je prebil v prvi polovici ofenzive, je bila dodeljena tudi dvajsetorica, določena za Štajersko. Po končani ofenzivi se je sovražna sila, ki je šla med ofenzivo nad 60 tisoč mož, razšla po postojankah, da bi potem s pomočjo domačih izdajalcev skušala uničiti naše vrste.

Odhod na Štajersko

Po italijanski ofenzivi smo bili takoj nared vsi, ki smo bili določeni za pot na Štajersko. Sredi avgusta 1942 se je začela pomikati naša kolona čez Gorjance na Hrvaško. Zaradi vročine in sovražnika smo hodili večinoma ponoči. Komaj smo prestopili slovensko-hrvaško mejo, smo nalezli na požgano vas. Iz razvalin se je še valil dim. Kmalu smo prispeli do prvih hrvaških enot. Zvečer smo se po krajšem počitku s tovariši Hrvati odpravili na pot. Hodili smo vso noč, šele v poznih jutranjih urah smo se ustavili v neki vasi blizu Samobora. Tu so napravili Hrvati močno zasedo. Čakali smo sovražnika, ki bi moral priti po tej poti, toda ni ga bilo. Pred večerom so nam določili novega vodiča, ki naj bi nas peljal do Kozjanske čete. V mraku smo se začeli pomikati proti Savi. Kmalu smo slišali šumenje valov in sopihanje lokomotive. Po pripovedovanju vodiča bi nas moral tam že čakati brodnik.

(Se nadaljuje)

Srečanje z „Gortanovci“

SREČALI smo se na Pivki: nas pet na poti iz Primorske v Belo krajino, oni vračajo se s pohodom preko Banije, Like, Korduna in Gorskega Kotara. Bilo je jesensko jutro, ko so po nočnem pohodu prispeli v vas. Dolge vrste na pol bosih in slabo oblečenih borcev, otovorjenih s strojniciami in pražetjem so šle mimo nas.

»Od kod ste?« smo jih vprašali. »Hrvatska istrska udarna brigada Vladimira Gortana.«

Nismo si še utegnili stisniti rok v pozdrav, že je pod vasjo zapelo švabsko orožje. »Ajde, na položaj!« je zavpil komisar brigade, nam pa rekel: »Možete s nama.« Pridružili smo se jim. Borci so hiteli v hrib in ko smo med pokanjem švabskih dumdumk dosegli bližnji gozd pod Nanosom, so že zapele naše strojnice. Znašli smo se med četo, ki je nosila pražet, posedli v smrečje in vsi razgreti lovili sapo. »Biće opet muzike. Ne bili bi mi Gortanovci, da i danas nemamo posla sa Švabima,« se je zasmel krepak fant. Med nami in Istrani se je vnel živahen pogovor. Že dva meseca so na pohodu in v borbi in ves čas

tolčejo Švabe. Ponosno so nam pripovedovali o svojem komandantu Paju, ki ga pozna vsa Istra, in o komisarju Antunu, ki je bil še do nedavna nepismen. Z zanosom so govorili o Istri, kamor se po dolgem času spet vračajo, o svojih ženah in dekletih, ki so zdaj v njihovih delavskih bataljonih, o starcih in starkah, ki gredo ob palici ure in ure daleč na miting, kadar govori njihov Pajo...

Mirno smo se pogovarjali, nekaj sto metrov v stran pa so orale švabske mine. Nemci so besno napadali, Istrani pa kot da so se zagrizli v skalovje in niso odstopili niti za korak. Minil je poldan in popoldan, že se je večerilo, strojnice pa so pele in pele... Od nekod je zasopel kurir mimogrede javil: »Naši su u ofanzivi, a ima preko dve hiljade Švaba!«

Znočilo se je. V temo je siknila bela raketa, za njo še rdeča. Nemški signal za Postojno... Ugibali smo njegov pomen. Da ne mislijo oni tam z novimi močmi napasti? Ne! Naši so pustili kolono Nemcev na deset metrov pred bredo, ki je vse pokosila. Antun je

stoje sredi ceste streljal na drhal. Nemci so v divjem neredu zbežali v postojanko. Brigada bi morala čimprej čez železniško progo. A kako? Na progi je bunker pri bunkerju. Nocoj ni mogoče. V Postojni so opozorjeni... Premaknili smo se nekaj ur hoda naprej. Začelo je rositi. Po celodnevni hudi borbi so lačni, raztrgani in na pol bosih borci brez godrnjanja gazili blato. Pred mano sta se opotekali dve črni senci. Majhen otrok, obut v velike ponošene čevlje, je vodil na vrvi ujetega nemškega psa. Mala otroška senca je od časa do časa utonila v pasji. Začudeno smo vprašali, kako je zašlo semkaj to dete. Da, devetletni otrok je ostal brez staršev. Mater — izvrženko so ustrelili partizani, oče izdajalec je karabinjer v Trstu. Deček je prosil, naj ga vzamejo v brigado. Že pol leta junaško prenaša vse napore...

Ob strani kolone stopa Antun s strojnico čez ramo. Tu pohiti, tam obstane in pusti dolgo vrsto mimo sebe, se nameri k zadnjim v koloni, spet švigne naprej in stopa na čelu. Kolikokrat je že nocoj takole obhodil vso brigado? Nenadoma me iz premišljevanja zbudi njegov glas: »Kako ide drugarice?« V'soka, sloka postava s strojnico čez ramo se ustavi tik mene. »Hvala, družo.«

»A da ti nije zima? Uzmi moje čebe.«

»Hvala, ne treba.« Misli, da nisem vajena mraza... Seveda v vsej brigadi ni niti ene ženske. »Dali pušiš?« »Hvala, ne pušim.« »Blago tvojima, malo imaju posla s tobom,« se je dobrohotno nasmehnil. Ta nasmeh! Koliko dobrote je v njem... Izprašuje me o domu, o starših, kam grem, kdaj se vrnem. Antun, duša brigade... Za vsakogar ima dobro besedo. Doma je iz Delnic, iz Gorskega Kotara. Prej je bil pristaniški delavec in nosač na Sušaku. Koliko vreč je pretovoril na svojih plečih...! Kdo ve, če bo dočakal konec? Pravijo, da pojde študirat, če mu ostane glava cela... Še vedno malo dežuje. Veter se je polegel. Med raztrganimi oblaki se kažejo zvezde. Tla niso več skalovita. Pod nogami šumi uvela, kot slama porumenela

Na Učki 1. aprila 1944: ustanovitev Gortanove brigade

Vladimir Gortan, istrski revolucionar, ki so ga 17. nov. 1929 na obali v Pulju zahrbtno ustrelili italijanski fašisti

trava. V daljavi lajajo psi. Gotovo je blizu vas. »Stoj!« se prenaša od ust do ust. Kolona se ustavi. Utrujeni borci poležejo po travi. Eni so si podložili pod glavo zvite odeje, drugi ležijo kar na golih tleh. Tišina! Globoko spodaj v daljavi migljajo luči: Postojna... Blizu mene v travi se Antun in Pajo polglasno nekaj pogovarjata... Nato dolga tišina. Zdajci začujem Antunov glas: »Koliko je sati?« »Pričeka! malko,« odgovarja drugi. Naokrog je taka tišina, da čujem lahno žvenketanje verižice, zdi se mi celo, da slišim tiktakati Pajevo žepno uro. »Ponoč je prešla.«

»Več!« se začudi Antun. »Nego ča,« pravi Pajo. »Treba, da požurimo. Brigada, napred, pokret!«

»Napred, pokret,« se v polkrogu prenaša povelje. Črne sence na tleh oživljajo in druga za drugo počasi vstajajo. Kratko povelje, in že stopajo v koloni. Nekateri spijo in hodijo, ne da bi se spodtaknili...

Pasji lajež postaja vedno bližji. Še nekaj sto korakov in že je v poltemi videti medle obrise prvih hiš. Kolona se ustavi ob dolgem plotu. Antun in Pajo stopita naprej in potrkata na prva vrata. Nihče se ne oglasi. Potrkata drugič, tretjič, skoraj potolčeta. Spet čakanje. Zdajci se od znotraj začuje šum, kot da nekdo hodi.

Skozi zamrežena okna huščne za hip slaba, trepetajoča svetloba, se urno sprehodi po izbi ter izgine. Čez nekaj časa zaškrtja ključ. Na pragu se pokaže slabotna, zgrbljena postava starca. Preplašeno gleda, ko ga Antun ogovori po hrvaško, toda titovka in Antunov prijazen glas ga hitro pomirita.

»Kdo pa ste, oštija?« pravi. »Sem si rekel, da niso morda četniki. Ti se zadnji čas radi klatijo tod.«

»Ha-ha-ha! Njih se bojiš, gledaj ga, još sada drhti kao list!« se dobrodušno smeje Antun in ga treplja po rami. »Ništa, ništa, nono. Izvini nama što te probudismo. A kaži nama, kako se zove ovo selo?« Stari menda ni prav razumel, kaj ga Antun sprašuje. Nekam čudno je nagubančil čelo in rekel: »Studeno, Studeno na Pivki.«

»Kako? Studeno? E, baš je studeno,« se šali Antun pa spet vpraša: »Ima li ovdje u blizini mesta za spavanje, ne mislim po kućama, nego ovako kakva šuma.« Starec spet napeto preišlja in momlja z brezzobimi čeljustmi, nato pa kot bi se vzdramil, reče: »Šuma, ja, ima šuma. Velika. Četr ure, četvrt sata odavde.«

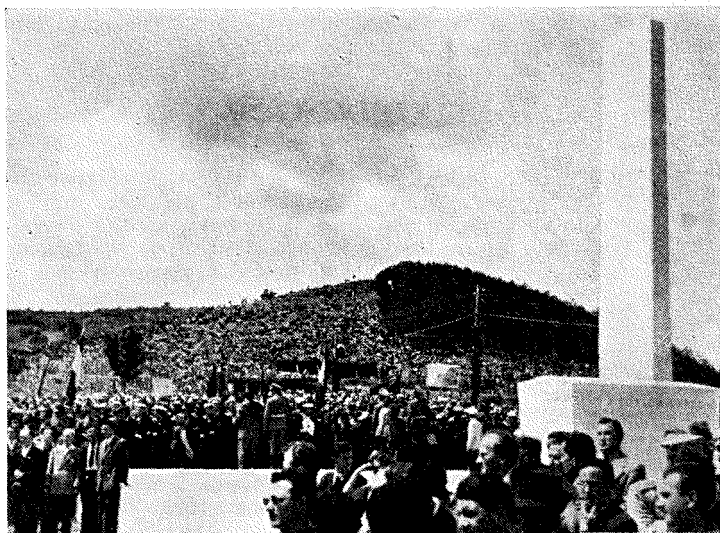
»Hvala, nono. Laku noć! Pa izvini.«

»Lahko noć!« Vrata nalahko zaškripljejo in že ga ni več.

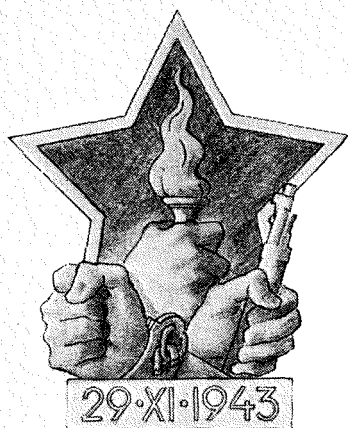
Četr ure, ha! Poznam tvoje četr ure. Partizanske četr ure! Vlečejo se kot jara kača. Preklete, gotovo bomo capljali do jutra... To pot je bila jeza odveč. Slabe četr ure smo plezali v breg, se tu pa tam spotaknili in zakleli, pa smo dospeli na mesto. Nekaj časa je lomastilo po grmovju; fantje so lomili suhljad, nato pa so zagoreli ognji in okrog njih so se stisnili premraženi borci. Lahno je zaplavala pesem v tiho noč: »Vrbniče nad morem, visoka planino...«

Istrani so oživel: »Lipo je kod nas. Pa i kod vas je lipo. A treba da kažete seljacima, da odmah napuste sela, kad dođe banda. Inače. Bojali smo se danas zanje. Kod nas sve trči s nama.« Sredi takih pogovorov smo ob ognju drug za drugim zaspali.

Ko smo zjutraj vstali, je še vedno rosilo. Od nekod se je utrgal Antun s čutaro mleka in nam ga ponudil: »Uzmite, braćo!« Kdo ve, kje ga je, sam lačen, iztaknil za nas? Stopil je k našemu ognju in se grel, medtem ko smo mi povezovali »cule« za na pot. Čas je

V spominsko grobnico s sarkofagom in obeliskom (obelisk je visok 9 m) so položili posmrtno ostanke istrskega revolucionarja Vladimira Gortana

Značka za proslavo primorskih brigad na Okroglici (značka je izdelal ak. kipar Boris Kalin)

minil, kot bi mignil in že smo se morali posloviti. Kot nalašč je prišel mimo Pajo.

»Ča, da ne odlazite?« se je vidno razžalostil in nas pregovarjal, da skupaj z njimi nadaljujemo pot. Žarečih oči nam je podal roko, rekoč: »Prvi put se vidimo, ali zavoleli smo vas, kao da vas poznamo odavna. Gonićemo bandu iz vaših sela kao da se borimo na rodnoj zemlji!«

Vinko Hafner:

Trinajstorica (Nadaljevanje)

DVIGNIL je stisnjeno pest v pozdrav in zašepetal: »V boj!« »Za svobodo!« so mu mrmraje odzdravljali in v poltemi skušali razbrati njegov obraz. »Zdravo, Pavle!« ga je radostno pozdravil Stane, se mukoma dvignil z ležišča in mu podal roko. Ta jo je zgrabil z obema rokama in jo krepko potresel. Že po tem svidenju je lahko vsakdo presodil, da ju je vezalo trdno prijateljstvo. Ker je bilo precej mračno, so zamašili odprtino in Lojze je prižgal ostaneke sveče. Tedaj je Kern z malce škilastim, srepim pogledom obletel neznane obraze in

Pristopili smo k Antunu in se poslovili od njega. Molče je vsakomur stisnil roko in se zagledal nekam v daljavo. Šli smo k borcem, da se poslovimo tudi od njih. Stiskanja rok ni hotelo biti konca. Slednjič smo se vendarle ločili. Zadnji pogled na naše nočišče: med smrečjem je vrvelo kot v mravljišču. Od vsepovsod so kuharji znašali dračje in kurili. Ko so videli, da odhajamo, so hiteli k nam: »Zdravo, bračo! Sretno! Do viđenja u slobodi!« Antun je še vedno stal ob našem ognju, naslonjen na smreko in gledal za nami.

Ko smo se tisto noč med sovražnikovimi bunkerji prebili čez progo in se po dolgih urah hoda čez minirana polja ustavili v zapuščeni gozdni koči, smo ob ognjišču napeto prisluškovali, če ni morda tam daleč ob progi slišati strelav. Vedeli smo, da mora še noč čez progo Gortanova brigada. Pa ni bilo slišati ničesar. Zjutraj nam je povedal kurir na postaji: »Nocoj je šla čez progo neka hrvaška brigada. Sijajni fantje. Pred dvema dnevoma so sprejeli borbo z dva tisoč Nemci. Šli so čez progo brez strela.« Oddahnili smo se. Vedeli smo, da so to oni, Gortanovci. *Nada Carevska*

nato napotila k jami. Seveda ni tega nihče jemal kot resno nevarnost, saj se kmetu, tudi če ju je res videl, niti sanjati ni moglo, kdo sta in kam sta namenjena. Med Strojevim pripovedovanjem je Kern zložil iz aktovke množico raznih obvez in stekleničk, zavoj piškotov, škatlice nemških cigaret ter celó steklenico vina in nekaj limon. Fantje so se pohlepno zagledali v vabljuje zavojčke cigarete; še bolj pa so jih zanimala male limone, saj jih tisti čas na Gorenjskem ni bilo mogoče dobiti. Kern, ki je takoj razumel njihove začudene poglede, jim je brž pojasnil, da je limone slučajno dobila njegova teta prejšnji dan od neke znanke in, ker je menil, da bodo ranjenemu prijatelju prišle posebno prav, jih je vzel s seboj. S tem je bila stvar pojasnjena in nihče ni imel vzroka dvomiti v resničnost Kernove razlage. Stroj je nato slovesno razdelil cigarete in ščemeč tobakov dim je kmalu napolnil votlino.

Ko je Kern pripravil vse potrebno in je Lojze primaknil svečo, je začel Kern spretno kakor kak vaje bolničar odvijati ranjeno nogo. Pod umazano, okrvavljeno obvezo se je pokazala grda, smrdeča rana. Rafal je odbil skoraj vso peto in ni čudno, da se ranjenec na to nogo skoraj nič več ni mogel opirati. Kern je žalostno odkimaval z glavo in nato začel z majhnimi škarijami striči zaplate razcefrane kože in mesa ter čistiti strjeno kri in umazanijo iz rane. Stane je pri tem krčevito stiskal zobe, se potil in nekaj debelih solz mu je zdrsnilo preko lic. Vendar ni naglas zastokal; le Smuk, ki ga je od zadaj podpiral, je čutil, kako mu je telo drgetalo od pridušene bolečine.

»Nerodna rana je to,« je me-nil Kern. »Najbrž tiči tule v kosti še kaka krogla. Čutiš tu?« In podrezal je v neko črno mesto rane, da je Stane prvič zastokal in sunkoma odmaknil nogo. »Sam ne morem dosti pomagati. Nujno potrebuješ zdravnika. Rana sedaj še ni videti zastrupljena, toda to se lahko vsak čas zgodi.« Drug drugemu podobni, zaskrbljeni obrazi so strmeli

vanj in v vseh je bila enaka žalost in sočutje.

Ko je Kern rano očistil in jo okoli namazal z jodom, povil nogo s svežimi obvezami, se je Stane onemogel zrušil na ležišče in negibno obležal. Kern je preostale stvari zložil v pripravo kotanjo v steni in se usedel blizu izhoda na svojo aktovko.

»Kaj mislite z ranjencem?« je povprašal čez čas. »Na vsak način potrebuje zdravnika.« Nihče mu ni odvrnil in lahko je opazil, kako so se v zadregi spogledovali med seboj.

»Saj sem ti nekaj že omenil,« je prvi povzel Stroj, »da računamo na tvojo pomoč.«

»Res, Pavle,« se je zdajci oglasil Stane in se dvignil na komolce, »nate sem mislil, da bi mi morda lahko kaj poskrbel kje na Dobravi ali v bližini. Seveda, če se da; sicer bi pa ostal tu v jami. Zdravnika bi moral na vsak način dobiti. Ali ti bo to mogoče, Pavle?«

Kern se je zamislil; s srepm pogledom je obletel zaskrbljene vprašujoče obraze in nato povzel preudarno: »Računal sem že na to in mislim, da se bo dobil kak primernejši prostor, če ne na Dobravi, pa v Kropi ali kje v Lipnici. Kar se tiče zdravnika, bo nekoliko teže. Toda v najslabšem primeru bom dobil partizanskega. Saj lahko dobim zvezo s Selško četo, se pravi z Johanom. Prav gotovo imajo kakšnega zdravnika ali vsaj izkušenega medicince. V Jelovici taborijo, nekje nad Jamnikom.«

»Kaj praviš, Pavle, da lahko dobiš zvezo z Johanom?« se je nenadoma razvnel Stane. »To-rej si govoril z njim?« In ko mu je Kern prikimal, je nadaljeval: »Pa ti je kaj povedal o očetu? Saj je bil zraven, ko je padel.« Minilo je namreč že več ko tri tedne, odkar mu je padel oče, pa vendar ni mogel zvedeti nič točnejšega, kot so objavili Nemci v posebni brošuri. Zato je bilo razumljivo, zakaj ga je tako razveselila ugotovitev, da ima Pavle zvezo s Selško četo, ki je bila tedaj napadena, in z njenim komisarjem Johanom, dobrim Stanetovim znancem. Zadnji čas je že večkrat iskal zvezo z njim, pa je ni mogel dobiti.

»Seveda mi je pripovedoval...« In Kern jim je precej obširno govoril, kako je bila nad Crngrobom napadena Selška četa, pri kateri sta se tedaj mudila tudi Žagar in Gregorčič. Po peturni borbi se je skušala četa prebiti skozi sovražno obkolitev, pri čemer je padlo petnajst borcev, med njimi tudi Žagar. Kern je vedel celo podrobnosti o tem, kako je prišlo do izdajstva. Tisto popoldne pred napadom je slučajno naletel na partizansko taborišče neki železničar iz Zabnice. Prijeli so ga ter ga zaslišali in ker je neki partizan-domačin potrdil, da je pošten človek, so ga izpustili. Lopov pa je šel takoj naznanit Svabom in ker se četa po tem razkritju čez noč ni premaknila, je bila zgodaj zjutraj že obkoljena.

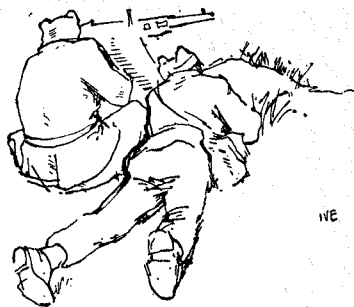
»Prekleta nepredvidnost!« je mrmral Jaka.

»Ali nesreča,« je dodal Stane in se žalostno zagledal v trepetajoči plamen dogorevajoče sveče. »Praviš, da bi se Johana dalo dobiti?« je povzel čez čas.

»Seveda bi se ga dalo dobiti,« je odvrnil Kern; potem pa je tiše dodal: »Čeprav se me nekako ogiblje.«

»Ogiblje se te? Zakaj?« je brž poprijel Stane in začudeno pogledal prijatelja. Kern ni takoj odgovoril, le Staneta je pomenljivo pogledal in ta je brž dodal: »Seveda, Johan je vedno raje preveč kot premalo previden, saj ga poznam. Kdo je sedaj komandir te čete?«

V tem naglem Stanetovem preokretu na drugo stvar je tečala neka zadrega, ki si je drugi niso znali razložiti. Čemu Stanetu ni bilo do tega, da zve, zakaj se tisti Johan ogiblje Kerna? Morda tiči za tem neka skrivnost, ki je ne želi razpravljati pred drugimi? Toda nadaljnji razgovor je brž potisnil na stran take domneve. Kern je obljubil, da bo skušal čimprej najti za Staneta primernejši prostor in zdravnika. V primeru, da bi se drugi že prej premaknili iz jame, naj bi nekdo ostal pri Stanetu, da bi jih lahko vsak čas poiskal, če bi bila potrebna pomoč pri prenosu ranjenca. Vsi so bili zadovoljni, da

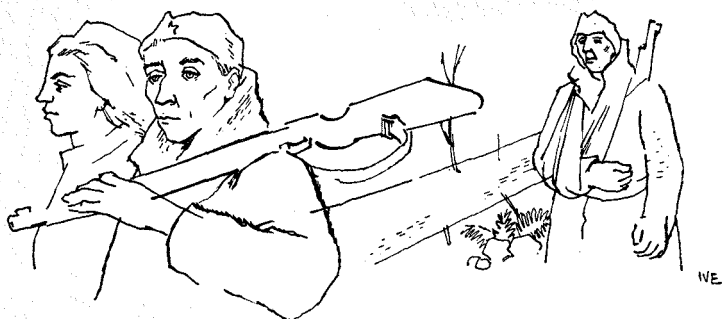
Ive Šubic: V zasedi

se bo stvar tako naglo in dobro uredila. Samo, da bi ta fant res izpolnil svoje obljube! S tem je Kern svoje delo v jami opravil, toda nič ni kazalo, da bi se mu kam mudilo. Zdaj, ko je bilo najvažnejše dogovorjeno, se je začel s fanti sproščeneje razgovarjati tudi o drugih stvareh. Vse ga je zanimalo: kdo so in od kod, od kdaj so pri partizanih, kako so oboroženi, koliko streliva imajo in še prav posebej, koliko imajo bomb. Vsa ta vprašanja je tako spretno vpletal v razgovor in jih zastavljal tako prostodušno, da se jim je zdelo kot izraz posebne ljubezni in zanimanja za partizane. Zato je dobival na svoja vprašanja večinoma tudi resnične odgovore. Ko pa se je nekako mimogrede zanimal, od kod dobivajo v jamo hrano in če jim pomaga kdo iz Okroglega, je Lojze kratko odgovoril:

»Ne, nihče! Precej daleč moramo ponjo.«

Najbrž se mu je zdelo, da je fant že preveč radoveden in da sprašuje stvari, o katerih se partizani ne menijo z vsakomer. Lojze pri tem najbrž niti pomislil ni, da se je medtem že znočilo in da se lahko France vsak čas prikaže v jami.

»Sicer me to res nič ne briga,« je skušal Kern, sluteč, da je šel predač s spraševanjem, popraviti neugoden vtis in preusmeriti razgovor. Brž je začel pripovedovati, da se med ljudmi in celo med Nemci govorijo o skorajšnjem Hitlerjevem porazu. Nemške armade so utrpel silne izgube zaradi

Ive Šubic: Ranjenec

ruske zime in to pomlad je treba pričakovati velikansko rusko ofenzivo. Tudi zahodni zavezniki se bajè resno pripravljajo na začetek druge fronte. Tretja fronta pa nastaja že v sami zatirani Evropi, kjer se vedno bolj krepijo partizanska gibanja v vseh zaslužnjih deželah. Celo Nemci sami se vedno bolj odmikajo od Hitlerja in en večji poraz na fronti lahko sproži revolucijo v sami Nemčiji. »Boste videli, fantje, da Hitler ne bo več dočakal nove zime,« je zaključil Kern svoje bleščeče napovedi.

Borci so zadovoljno prikimavali njegovim trditvam, čeprav se jim niso zdele najbolj prepričljive. Saj so že nekajkrat čuli podobne napovedi, oziroma so jih tudi sami obetali drugim, pa se kljub njihovi vroči želji niso hotele izpolniti. Tako so iz meseca v mesec prenašali Hitlerjev konec enako kakor Hitler uničenje Rusov ali partizanov. Toda naj so bile Kernove prerokbe še tako dvomljive, so jim vendarle godile in se prilagale k samim žalostnim novicam. Zakaj bi mu torej oporekali in samim sebi podirali prijetne utvare! Zdajci pa se je iz mrčnega kota oglasil Zupanc z rezkim, skoraj premočnim glasom:

»Brate, pa sam verjameš v to, kar govoriš?«

Nenavadno vprašanje je padlo v prijetno razpoloženje kakor kamen v miren tolmun. »Kako to misliš?« je neprijetno iznenaden zategnil Kern. Tudi drugi so se nejevoljno ozrli na Zupanca, češ zakaj

moti prijetno prerokovanje. Ta se je medtem nervozno ukvarjal s čikom, ki ga je že pekel v prste, in zato ni takoj odgovoril. Tedaj je Kern sam nadaljeval:

»Če verjameš? Zakaj pa ne bi verjel, saj si tega nisem sam izmislil. Moskva in London tako poročata in vsi ljudje govore o tem.«

Zupanc je medtem ugasnil čik, prezirljivo pogledal Kerna in mu rezko zabrusil: »To so bedarije, katerim še sam nič ne verjameš. Samo nas pitaš s tem, kakor farji reveže z nebesi. Mi pa bomo tudi brez tega zmagali, samo ne tako kmalu.«

Najbrž bi bil še kaj dodal, toda Žagar se je naglo zasukal proti njemu, ga svarače pogledal in dejal: »Kar nadaljuj, Pavle! Veš, naš Bricolima o trajanju vojne precej črnogledno mnenje; pa naj te to nič ne moti.«

Zupanc ni na to ničesar odvrnil; z globokim vzdihom se je zleknil nazaj na ležišče in se odslej ni več vtikal v razgovor. Kern se je najbrž čudil njegovemu vedenju, drugi pa so ga dobro razumeli. Že prej je namreč Zupanc večkrat zelo ostro oporekal tistim, ki so — tako kakor zdaj Kern — napovedovali skorajšen konec vojne. Trdil je, da bo vojna še huda in dolga, ter je to utemeljeval s stvarnimi dejstvi. Toda prav ta njegova stvarna presoja se jim je zdela vse preveč črnogleda in zato tudi škodljiva. Res je večkrat s takim svojim stališčem docela pokvaril prijetno razpoloženje in celo odbil ljudi, ki se

v svojem trpljenju niso mogli sprijazniti z njegovo črnogledostjo. Zato ga je Žagar nedavno ostro kritiziral celo na četnem partijskem sestanku in od tod tudi vzrok za nocojšen Zupančev umik. Toda zdaj se bo grizel in morda bo minila ura ali celo ves večer, da ne bo spregovoril.

Po tej neprijetni prekinitvi se sproščeno razgovor ni več mogel obnoviti. Sveča je medtem dogorela in Jaka je zaman poskušal s konico noža naravnati utaplajočo se steno. Sveča je trepetaje ugasnila in votlina je zalila popolna tema. Odmašili so odprtino in ugotovili, da se je medtem tudi zunaj že skoraj docela stemnilo. Tedaj se je Kern odločil za odhod; še enkrat je ponovil Stanetu svojo obljubo in se nato poslovil. Nenadoma se mu je tako zelo mudilo, da bi skoraj pozabil svojo aktovko, če ga ne bi Stane opozoril nanjo. Naglo jo je popadel in se začel kobacati skozi tesni izhod. Ko je bil že na pol zunaj, ga je Lojze iznenada zgrabil za nogo in mu odločno zabihal:

»Fant, molči kot riba o tem, kje si nas našel!«

Kern je samo nekaj zamomljal o nepotrebnosti opozorila in kakor bi se ustrašil, da ga ne bi zadržali, se je kljub svoji obilnosti izredno gibčno potegnil iz luknje. Za njim je ostal le neprijeten molk ter duh po jodu in slabih nemških cigaretah.

»Dober fant tale Pavle!« je šele čez nekaj časa porušil Pavlin molk. Toda nihče mu ni potrdil. Nekaj zlokobnega, nevihto obetajočega je obviselo nad njimi.

*

Pičle četrte ure po Kernovem odhodu je prišel France. »Ste imeli obisk?« je vprašal začuden, ko je opazil prižgane cigarete, in takoj ovohal duh po jodu. »Zdravnika?«

»Tako na pol, to se pravi mesarja,« mu je smeje odvrnil Jaka; potem pa je v strahu, da je s tem morda užalil Zagarja, naglo dodal. »Res smo imeli obisk. Neki Stanetov prijatelj je bil tu. Saj ga menda poznaš.«

»Stanetov?« se je začudil

France. »Katerega Staneta? Mlakarja?«

»Hej, France, kaj me ne poznaš?« se je oglasil iz teme nizek, prijazen glas.

»Stane, ti si!« je France kriknil veselo in začel v temi iskati njegovo roko.

»Samo pazi, da me ne poho-diš,« ga je dobrodušno opozoril Stane. »Ne bo nič z lučjo? Kaj je, Lojz, s tvojo repo?« Tako so v šali imenovali Lojzov vžigalnik, ki je bil debel kot drobna repa in je držal za najmanj teden dni bencina. Toda Lojz se je zaman trudil z vžigalnikom, kajti v brnšči akciji ga je zadnjikrat napo-nil. Prijatelja sta se tudi v temi našla in se pristrčno ob-je-la. Francetovo veselje ob tem svidenju se je zdelo vsem dosti globlje in pristrčnejše ka-kor prej Kernovo.

Nato je Stane povedal Fran-cetu, da ga je obiskal Pavel in kaj mu je obljubil. Toda France ni pokazal ob tem spo-ročilu nobenega veselja; na-sprotno, z največjo zaskrblje-nostjo je vprašal: »Stane, pa mu toliko zaupaš po vsem tem, kar se je z njim zgodilo?«

France si zdaj ni znal raz-ložiti, zakaj mu Stane precej časa ni odgovoril in zakaj je nastal v votlini tako zagaten molk. Celo Smuk, ki je prej vztrajno iskal vžigalice in premetaval svoje stvari, je v trenutku prenehal z iskanjem in napeto prisluhnil. France-tovo vprašanje je razkrivalo neko skrivnost, ki so jo posa-mezni že ob Kernovem obisku rahlo zaslutili.

»Seveda mu zaupam,« je Ža-gar šele čez nekaj časa komaj slišno odvrnil in nato dodal glasneje: »Tovariši, v tej stvar-i vam dolgujem še neko po-jasnilo. Toda povem vam vna-prej, da se vam ni treba zato nič vznemirjati. Pa ne bi morda prej povečerjali, kar nam je France prinesel. Lado, bo kaj s tvojimi vžigalicami?«

Zdaj je bilo očitno, da je zadeva Stanetu zelo neprijet-na in da bi rad z večerjo pri-dobil na času. Dolguje jim to-rej pojasnilo. Prav, toda zakaj jim tega ni že prej povedal, saj je bilo za to ves dan do-volj časa. Zakaj ga je moralo šele Francetovo vprašanje na-

potiti k temu? Morda pa na stvari res ni nič pomembnega in jim je hotel prihraniti le nepotrebno vznemirjenje. Ka-kor koli že, njegovo ravnanje jim ni bilo všeč in morda se je zdaj prvič zgodilo, da so temu neoporečnemu in dra-gemu tovarišu nekaj resno za-merili.

Smuku se še vedno ni po-srečilo najti vžigalic in bili so prisiljeni kar v temi razdeliti borno večerjo. France je pri-nesel nocoj le lonec kislega fižola, hlebec kruha in nekaj suhih hrušk. Zopet se je opra-vičeval, da je premalo prinesel, ker mora celo doma skrivaj jemati. Ima namreč mater, ki je sicer zelo za partizane, toda bolehnja je in zelo živčna ter jo vsaka najmanjša stvar hu-do prestraši. Če bi ugotovila, da nosi France hrano partiza-nom, bi bila vsa iz sebe od strahu. Ker je videl, da jim

to, kar je prinesel, ne zado-stuje, je obljubil, da jim bo naslednji večer ali morda že čez dan kaj več priskrbel.

»France, ni treba,« je od-ločno odbil Jaka, »ker se bo-mo nocoj za gotovo premaknili od tod. Še to bomo pustili Stanetu.«

»Pa imate že zvezo s četo?« jeanimalo Franceta.

»Ne, toda premaknili se bo-mo vseeno.«

Jaka je to zelo odločno po-udaril, kot da je stvar že do-menjena. In vendar mu tega nihče ni potrdil, pa tudi nihče oporekal. France je nedvomno čutil, da se za tem že skriva od-govor na tisto, kar jim bo Sta-ne šele pojasnil. Zato ni več silil vanje z novimi vprašanji. Navsezadnje mu je bilo celo prav, če drugi odidejo in osta-ne v jami Stane sam, ker ga bo samega res lahko pošteno oskrboval. (Se nadaljuje)

Nada Carevska:

Počitek na Pivki

Polnoč. Jesenski dež rosi

na črne silhuete borcev.

Pod nami Postojna, — morje luči ...

Dež rosi brez konca.

Ne vidim te; čutim pa vezi

med teboj, menoj spletene.

Bližina tvoja dehti

kot trave pokošene ...

Da bi se za hip ustavil čas!

Naj mi je zreti njegove prelesti,

piti ta molk do nezvesti,

gledati v sanjah tvoj obraz,

prisluškovati šelestu trav,

bdeti in sanjati o sreči,

vedeti, da si tu, čeprav

te ni mogoče doseči,

zreti v to visoko nebo

z redkimi zvezdami med oblaki,

večno v sebi hraniti vse to,

ležati in ne več vstati ...

— — — — —

»Tovariši, pohod! Naprej!

Ne smemo tu zaspati ...!«

Prvič na Primorsko

ŠKOFJELOŠKA (Bičkova) četa Gorenjskega odre-
da počiva med skalami
na Mladem vrhu, na
vročem poletnem soncu julij-
skega dneva 1942. Vse je tiho
in mirno, samo tu in tam se
pokaže glava prestrašenega
martinčka, ki se spet izgubi
v kamenju pod blegaško cesto.
Stražar opazuje pod seboj in
na okolnih gričih vrvenje raz-
posajenih otrok. Celo na Ma-
lenskem vrhu vidi, kako otroci
napadajo švabske »bunkerje«,
ki so jih sami zgradili iz ka-
menja. Nekje daleč od Škofje
Loke se sliši rafal, ki pa ne
vznemirja nikogar; niti stra-
žarju ne gre do živega.

Okoli poldne so se vrnila
patrulje z Martinj vrha, od
Lenarta in Poljan. Borci, ki so
se zjutraj vrnili iz akcije, se
sončijo, drugi čistijo orožje,
razstavljajo posamezne dele
in se učijo meriti in ravhati
z orožjem. Gologlavi Pemc se
vrti okrog kuhinje in pomaga
Tonetu pripravljati kosilo.
Franjo, ki se je vrnil s pa-
trulje od Lenarta, pripoveduje
bolj za sebe kot pa koman-
dirju o Nemcih, ki so prišli v
Kranj z namero, da prehaj-
kajo Jelovico. Malo nam je
bilo mar teh novic, saj smo
se na takšne stvari že nava-
dili! Jelovica je bila za oku-
patorja nepremagljiva; svoje
varovance je ščitila v sto-
letnih gozdovih s starimi jel-
kami in smrekami; in končno
— bili smo daleč od nje. Tam
je bila Kranjska četa, ki pa ji

cela divizija Švabov ne bi
mogla do živega. Tu, nad na-
mi, bedi Blegaš, podoben sta-
remu očancu, ki pripoveduje
pravljice svojim vnukom o
nekdanjih časih, o valptih in
gozdnih vilah, o znoju ubogih
kmetov, ki jih je bila grašča-
kova knuta. Iz vej starih bu-
kev pa dehti tudi sladka pe-
sem o borbi, pesem, ki jo čuje
samo tanko uho mladega bor-
ca, ki ljubi svojo grudo, ki je
dvignil puško v obrambo svoje
izmučene zemlje. Samo on
sliši glasove zlatih strun, na-
petih v zelenih vrhovih, samo
on razume besede starega
očanca, ki ga je sprejel v
svojo zaščito.

Komandir zamišljen sedi na
panju porušene bukke; staro
drevo ni bilo več kos vihar-
jem. Njegovo temno lice, ki
ga krasi kot oglje črni brki,
vedno lepo negovani, je za
čuda spremenjeno. Čeprav Bi-
ček ni nikoli razmetaval be-
sed, se vsem zdil njegova za-
mišljenost nenavadna. Ponoči,
ko sva se vračala iz Farjega
potoka, kamor sva šla po dve
zbrojevki, je bil že bolj mol-
čeč kot navadno. Govoril mi
je o bratu, ki je v dražgoški
borbi sam branil levo krilo in
v treh dneh pobil z zbrojevko
nekaj sto nacistov; od takrat
se po njem imenuje Bičkova
skala kamen, ki mu je tri dni
dajala zavetje pred granatami
in tromblonkami. Z nekaj be-
sedami je tudi omenil, da
Švabi pripravljajo veliko ofen-
zivo, ki bo bržkone ena naj-
težjih.

Vedel sem, da se menjavajo
misli v njegovi glavi kot stre-
le. Sedi in misli, kako bomo
prevarili nacistično drhal, ji
zadali čim težje udarce, a sa-
mi ostali brez velikih žrtev.
Niti ne opazi, da je taborišče
postalo živahnejše in da je
skupina borcev načenjala pe-
sem: »Kovači smo«, ki pa so
jo bolj brundali kot peli. Pe-
sem, v začetku pritajena, se
je kmalu razmahnila in vsa
četa je glasno zapela: »Sko-
vala nam bo sreče ključ...«
Prihod obveščevalca je pre-
kinil že drugič ponavljane
verze, prebudil komandirja iz

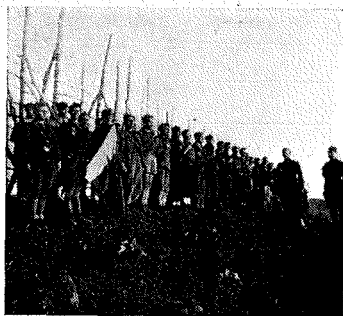
premišljevanja; zdaj šele je
opazil porcijo že ohlajenega
mesa, ki ga je kuhar postavil
poleg njega na porušeno bu-
kev. Obveščevalec glasno po-
roča o koncentracijah sovraž-
nika od Jesenic do Ljubljane;
nekaj novega je za nas, da
tudi Italijani sodelujejo v tej
ofenzivi.

Edina beseda, ki jo je iz-
govoril komandir, je bila:
»Dobro, pojdi na kosilo.« Zdaj
smo vedeli, kakšne misli so
ga mučile. Bil je izkušen bo-
rec in vedno smo se po nje-
govi zaslugi izmotali iz težav.
Za seboj je imel že Dražgoše,
Mežakljo, Pokljuko. To so bile
borbe, ki so jih poznali ne
samo na Gorenjskem, ampak
v vsej Sloveniji, saj je o njih
mного pisal »Slovenski poro-
čevalec«. Vse te borbe so mu
dale dovolj izkušenj in vsi
smo bili uverjeni, da se bo
tudi ta ofenziva srečno iz-
tekla. Komandir Biček je na-
klepal načrte za fašistično
propast, ko smo mi peli in
počivali. Zaupanje vanj, ki je
bil komunist, je bilo tolikšno,
da ni bilo malodušnika v četi.

Naslednji dan je potekel v
živahnih razgovorih, potem
ko je dal politični pregled ko-
misar čete. Za razliko od prej-
šnjih dni so patrolje češče kri-
žarile v smeri Škofje Loke,
da bi dobile čimveč podatkov
in da nas sovražnik ne bi iz-
nenadil. Zvečer se je četa raz-
delila v dve skupini: šli smo
rušiti mostove na Blegaško ce-
sto in v Poljansko dolino.
Tako so tekli dnevi do 3. av-
gusta. Ta dan pa je stražar,
ki je imel pregled nad vso
dolino do Poljan, Žetina in
Blegaša, javil, da se pomika
po Blegaški cesti od Gabrške
gore kolona, v kateri je na-
šel do trideset kamionov in
tankov. Na pripravljenost nas
ni bilo treba opozoriti, ker
smo bili vsako jutro že z zoro
vsi pripravljeni za borbo. Jože
je v naglici razdelil meso za
suho hrano, za zlato rezervno,
potem pa smo v koloni kre-
nili do Blegaša. Patrolje, ki
smo jih že pred zoro poslali
na vse strani, so se vračale
s poročili. Bili smo obkoljeni,
čeprav v velikem loku; obkro-
žalo nas je deset tisoč Nem-
cev, nas pa je bilo samo 27.
Kasneje se je povečalo to šte-

Borci Gradnikove in Gregor-
čičeve brigade 1943. leta

*Beneški bataljon v Gnidovcu
1944. leta*

vilo na sto, priključila se nam je namreč še ena četa. Pripravili smo se za borbo, za spopad na življenje in smrt. Komandir je dal še poslednja povelja: »Vsaka krogla mora pomeniti enega sovražnika manj!« Iz izkušenj smo vedeli, da mora biti tako. In prav to je vlivalo okupatorju nemalo strahu: malo pokanja, a veliko krvi.

Že smo pod Blegašem. Dohiti nas še obveščevalec in — vsi smo. Bičec ostane na cesti, da vtone kolona v temnem gozdu. Potem pohiti še on za nami. Na položaju, ki je najprikladnejši za borbo, nas začne razporejati. Tu bomo počakali sovražnika! Nekdo ugotovi, da nismo vsi. In res, Hajnriharja, ki je šele nekaj tednov v četi, ni. Izgubil se je, smo pomislili prvi hip. Komandir pa je takoj zaključil: ni se izgubil — izdajalec je. Pripeljal nam bo sovražnika za hrbet. Takoj smo izbrali druge položaje, da bomo mi tolkli sovraga v hrbet in ne on nas.

Dan se je počasi odmikal. Minute so bile dolge kot ure, kakor vedno, preden poči prva puška. Lica vseh borcev izražajo odločnost — boriti se in zmagati! Nihče ne misli na drugo kot na borbo in maščevanje. Kakor črne rane zevajo v nebo ruševine miniranih Dražgoš, niso še ugasnili zublji plamenov v požgani Rašici! Vse to in še več ima vsakdo v četi nenehno pred očmi: maščevati pogorišča, maščevati nedolžno kri naših mater, sestra in otrok, maščevati in zmagati!

Strašna je tišina v starem bukovem gozdu! Kdaj bo začel krvavi ples? Naj odjeknejo že enkrat strelji.

Sonce tone k zahodu. Pod nami, v temnem prostranstvu stoletnih gozdov, odmevajo slabo pritajeni glasovi, toda videti ni nikogar. Vsak trenutek se bo od nekdaj prikazala zelena glava sovražnika. Sem na Blegaš jo je prinesel in tu bo ostala pod koreninami starih bukev.

Tri obroče so sklenili Švabi okrog Blegaša. Komandir je še vedno tih in miren. Le napeti živci so nekam zožili in otrpnili njegov obraz. Naš prijatelj mrak s počasnimi koraki leže čez Črni vrh in čez Poljansko dolino v Blegaš. Tedajci komandir nanaglo zapove: »Naprej!« In vsi smo takoj nared in v koloni. Pomikamo se tiho, brez vsakega šuma k vrhu. Obe zbrojevki, ki sta šele nekaj dni z nami, gresta naprej, njuna sestra, naša stara prijateljica, pa ostane v zaščiti.

Ko smo se spuščali po temenu na drugo stran Blegaša, smo naleteli na mejni kamen, ki je desetletja ločil Primorsko od Gorenjske — od Slovenije. Zastali smo, kajti to je bil svečan trenutek za vso četo. Ta hip smo pozabili na nevarnost. Zastali smo ob tem

kamnu, ki nas je dolga desetletja delil od bratov onstran krivične meje. Sprejela nas je zemlja, ki je samo šepetaje mogla izgovarjati slovenske besede, zemlja, ki ji zdaj prinašamo novo življenje. Primorski ljudje so nas z odprtimi rokami sprejeli in nam dali vsega, kar so imeli najboljšega v svojih domovih. Ta narod nas je dolga leta pričakoval in je že sam obračunal z izvrženci. Nekaj dni smo ostali s tem dobrim ljudstvom. Tone je bil naenkrat brez dela, hrana se je poslej kuhala na ognjišču v kmečki hiši. Iz Novakov smo se povzpeli na Cerkljanski vrh in potem na Sentviško planoto. Povsod smo naleteli na pri srčen sprejem. Težko nam je bilo posloviti se od tega ljudstva. Toda morali smo se vrniti čez Davčo na Gorenjsko, kjer še nismo dokončali začete naloge. Treba je bilo udariti sovražnika na občutljivih mestih in pomagati drugim četam Gorenjskega odreda! Šli smo na pot, razbijat okove, ki so vezali Gorenjsko.

Odšli smo s Primorske, a spomin na tiste ljudi ni v nas nikoli zamrl. Vedeli smo, da je to ljudstvo, ti primorski ljudje, naše. Resnično — bilo je in tudi je!

Franc Jernejc-Milčec

*V hajki nad Otlico 1944. leta. Spredaj od leve proti desni:
France Bevk, Jože Vilfan in France Kimovec-Ziga*

Boj za svobodo skozi stoletja

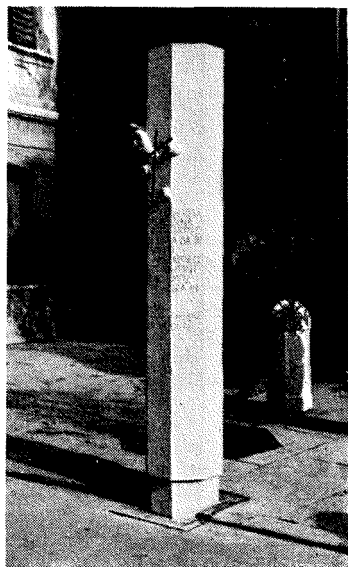
IZŠLA je knjiga »Istra in Slovensko Primorje« (s podnaslovom: Boj za svobodo skozi stoletja), mimo katere prav sedaj, ob proslavi desetletnice Primorskih brigad, ne moremo mimo. Knjiga je izšla v srbohrvaščini že pred nekaj meseci, v slovenščini pa meseca maja.

Težko pa je napisati prikaz knjige, ki poleg obširnosti (obsega nad 660 strani) predstavlja delo naših najboljših poznavalcev Slovenskega Primorja in Istre. Poleg uredniškega odbora: Ivana Regenta, Večeslava Holjevca, Franceta

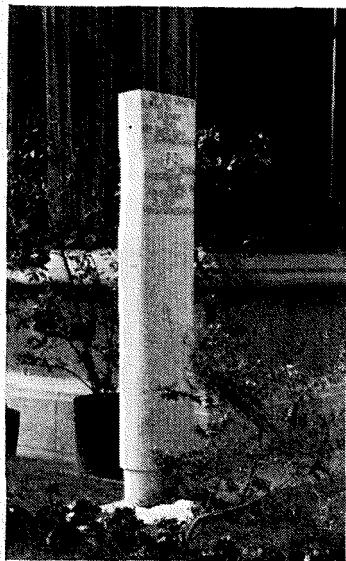
Kimovca-Žige, Dušana Diminića, Borisa Misje, Dinka Foretića, odgovornega urednika Juraja Hrženjaka, je sodelovalo s svojimi prispevki nad 32 akademikov, profesorjev, borcev iz narodnoosvobodilne vojne in političnih aktivistov. Objavljeno delo, to so pravzaprav v celoto povezani prispevki o najvažnejših poglavjih dramatičnega boja primorskega in istrskega ljudstva za svoj obstoj in razvoj, s potrebnim poudarkom na polpretekli čas, ko je primorsko in istrsko ljudstvo v odločilnem boju zmagalo in si priborilo svobodno življenje.

Prvi del knjige (197 strani) obravnava osnovne probleme zgodovinskega razvoja Slovenskega Primorja in Istre od najstarejših časov do druge svetovne vojne, njun kulturni donos v splošno jugoslovansko kulturo, odnosno problem njune kulturne enotnosti z matično deželo ter uvodni geografski, gospodarski in etnografski pregled. Celotni prvi del, ki sicer nima namena dati obširnega prereza zgodovine Slovenskega Primorja in Istre, ker je prostor mogel biti le ozko odmerjen, vendar predstavlja dovolj izčrpen uvod k odločilnemu naporu ljudskih množic Slovenskega Primorja in Istre, ki so ga storile pod vodstvom Partije v drugi svetovni vojni in po njej.

Drugi del ima dva razdelka: »Istra v osvobodilnem boju« (140 strani) in »Slovensko Primorje v osvobodilnem boju« (164 strani). Oba sestavka sta zajela zgodovino osvobodilnega boja od prvih pojavov do popolne osvoboditve 1945. Razvoj istrskega osvobodilnega boja bo slovenski javnosti prav gotovo novost, saj se je

Spomenik pred škofijo, ki so ga odkrili 22. junija v Ljubljani. Na spomeniku so vklesane naslednje besede: »Tu se je 21. junija 1943 zbralo 1000 žena in otrok, hoteč pridobiti škofa, da bi posređoval pri okupatorju za izpust njihovih interniranih mož, očetov in sinov, a so jih na pobudo škofa s silo razgnali.«

Spomenik pred palačo Izvršnega sveta v Ljubljani, ki so ga odkrili 22. junija v spomin na dogodke 12. maja in 21. junija 1943. leta, ko je več tisoč žena demonstriralo proti fašističnemu nasilju

o tem zelo malo pisalo v slovenskem tisku, še večjega pomena za nas pa je delo dr. Iva Juvančiča o narodnoosvobodilni borbi v Slovenskem Primorju (str. 341—481). Prvikrat imamo priliko čitati prikaz osvobodilnega boja v tistem delu slovenske zemlje, ki nam je prav zaradi žilavega in uspešnega odpora proti potujčevanju, tradicionalne naprednosti in junaških borbenih tradicij najbolj pri srcu. Pisec se je potrudil zbrati in pokazati obilje stvarnih dejstev, povezati arhivsko gradivo s spomi-

ni borcev in aktivistov in tako pred čitalcem razgrniti vsaj tako sintetično sliko procesa ljudske vstaje na Primorskem, kolikor jo je mogoče do danes dati. Kajti izgubljeni arhivi nekih partizanskih enot v posameznih obdobjih, predvsem pa dejstvo, da se o najburnejših trenutkih osvobodilnega boja v Slov. Primorju (vstaja 1943, goriška fronta, boji v ofenzivah) najčešče ni pisalo izčrpnih poročil, so bili nedvomno skoraj nepremostljive zapreke. Zato je za obdelavo osvobodilnega boja za vsa leta vojne v Slovenskem Primorju bilo treba hvalevrednega poguma! Na drugi strani so zaradi istih vzrokov ostale še manjše praznine, ponekod so neka dejstva širše prikazana kot zaslužijo v primerjavi z drugimi, ponekod pa so glede podrobnosti še neizpolnjeni podatki. To je potrebno povedati, ker more biti končna obdelava osvobodilnega boja množic le tedaj resnična slika stvarnih dogodkov in razvoja, če pri njej aktivno sodelujejo njeni ustvarjalci sami. Zato bodo piscu vse pripombe zelo dobrodošle.

Tretji del knjige obravnava političnodiplomatski boj za mednarodno priznanje pridobitev osvobodilnega boja ter povojno utrjevanje in razvijanje priborjene ljudske oblasti, graditev in obnova v gospodarstvu (142 strani). Knjiga je opremljena z velikim številom slik.

Celotno delo zasluži zaradi svoje dokumentarnosti, širokega prijema in pomembnih problemov, ki jih obravnava, vso pozornost.

Zdravko Kanjšček

„Pot v svobodo“

Ob deseti obletnici množične vstaje na Primorskem bo izšla v založbi Slovenskega knjižnega zavoda v Ljubljani nova knjiga: »Pot v svobodo«, pisatelja Franceta Bevka. V knjigi je v šestih dokaj obširnih poglavjih opisal pisatelj politični in vojaški razvoj narodnoosvobodilne borbe na Primorskem. To pripovedovanje je prepleteno tudi

*Ive Šubic:
Žena
v borbi
(linorez)*

z osebnimi spomini Franceta Bevka. Knjiga ima tudi poseben zemljevid vseh važnejših krajev, omenjenih v knjigi. Prepričani smo, da bo najnovejše delo Franceta Bevka, knjiga, razveselila ne le

Primorce, temveč vse Slovence. V našem lanskem letniku (štev. 7, stran 204) smo že objavili odlomek iz te najnovejše knjige primorskega rojaka Franceta Bevka, ki je najplodovitejši slovenski pisatelj.

„En dan vojne“

Na natečaju Prešernove družbe za letošnje publikacije si delita drugo in tretjo nagrado Drago Vresnik in Mimi Malenšek. Drago Vresnik pravzaprav ni novinec v slovenski javnosti, saj je precej svojih krajših del objavljaval v »Mladinski reviji« in v »Novih obzorjih«. Vendar pa je njegovo zadnje delo »En dan vojne«, za katerega je bil tudi nagrajen, prvi njegov daljši tekst. »En dan vojne« — ro-

man, v katerem se vse zgodi v štiriindvajsetih urah — pomeni za mladega avtorja, ki je odšel že s petnajstimi leti k partizanom, velik uspeh, še zlasti če pomislimo, da je to delo napisal poleg svoje službe in študija. Njegovo delo pa hkrati potrjuje, da se nam prav od mladih pisateljev lahko obetajo nova dela, ki bodo obravnavala snov iz narodnoosvobodilne borbe.

Sklad za šolanje otrok padlih borcev

CENTRALNI odbor Zveze borcev in Zveze vojnih invalidov Jugoslavije sta na plenarni seji sklenila povečati skrb za vzgojo in šolanje otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja. Zato je predsedstvo Centralnega odbora ZB sklenilo ustanoviti sklad za šolanje takšnih otrok. S tem je naša skupnost dobila še eno človekoljubno ustanovo, ki bo poglobila skrb družbe za otroke, katerih starši so v boju za osvoboditev domovine padli.

Ta sklad bo imel precej denarja. Samo od dela dohodkov Jugoslovanske loterije, ki pripada Zvezi borcev, bo dobival 90 %, ali na leto 36 milijonov. Razen tega pojde v sklad tudi imovina, ki jo dobiva Zveza borcev v ta namen v obliki zapuščin, daril ali kakor koli od države, gospodarskih, združenih in družbenih organizacij ter posameznikov.

Iz sklada bodo dobivali štipendije otroci, ki se šolajo v vseh vrstah šol in na fakultetah, ki se uče obrti ali izpopolnjujejo svoje znanje doma ali na tujem. V zvezi s tem sklepom je CO Zveze borcev razpisal natečaj za podelitev štipendij. Znašale bodo do 6000 din mesečno, kar bo odvisno od vrste šole.

Ker bodo štipendije dobivali otroci, ki nimajo denarja za šolanje, za učenje obrti ali specializacije, bodo morale misliti na natečaj tudi nižje organizacije Zveze borcev. To je potrebno tudi zato, ker bodo z dokumenti za natečaj prijavljenih pošiljale Centralnemu odboru tudi svoje mnenje in predloge.

S tem sklepom Zveze borcev je urejeno veliko in važno vprašanje v okviru skrbi naše socialistične skupnosti za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega terorja.

Istega dne sta bili tudi žalni komemoraciji na Kališu in na Bašeljškem sedlu na Storžiču. Na Kališu, kjer je bil 18. junija 1942. leta ustanovljen Kokrški bataljon ali 2. bataljon Kokrškega odreda, so odkrili spominsko ploščo. Na Bašeljškem sedlu, kjer so 13. julija 1942. leta padli: France Vodopivec-Ciril, sekretar Okrožnega komiteja in sekretar Vojno-revolucionarnega komiteja v kranjskem okrožju 1941. leta, Boris Ručigaj, skojevski aktivist iz Kranja, in Miha Bizjak, aktivist iz Trboj, ki je tega dne vodil Vodopivca in Ručigaja iz štaba I. grupe v Kokrški odred, so tudi odkrili spominsko ploščo. Na tej je napisano: »Popotnik planinski, ki mimo greš, prav je, da veš, da so tu padli 13. julija 1942 za svobodo in srečo našo Franc Vodopivec-Ciril, Boris Ručigaj in Miha Bizjak.«

V Goričah so ob tej priliki — ob enajstletnici ustanovitve Kokrškega odreda — odkrili za to priliko postavljen spomenik 50 padlim partizanom in talcem na območju občine Goriče.

V nedeljo dopoldne, ko so bile glavne svečanosti, so prišle v Goriče partizanske patrulje, ki so jih sestavljali stari borci iz Trziča, Kranja, Kamnika, Žirovnice in drugih krajev. Skupaj je prišlo 14 patrulj; komandanti teh so predali raport komandantu Kokrškega odreda tovarišu Janku Prezlju-Stanetu. Na svečanosti je v imenu Glavnega odbora ZB govoril tovariš Tone Fajfar, o ustanovitvi in borbah Kokrškega odreda je govoril njegov komisar Ivan Bertoncelj-Johan, na koncu pa je pozdravil udeležence še komandant Koroškega odreda major Janko Prezelj-Stane.

Partizansko slavlje v Goričah

Ob 11. obletnici ustanovitve Kokrškega odreda je bilo letos — kakor vsako leto — v Goričah pri Kranju veliko partizansko slavlje. A ne samo za preživele borce Kokrškega odreda, temveč — lahko rečemo — za vse Gorenjce.

Že v petek, 12. junija, so pričeli prihajati v Goriče prvi gostje — znanci, ki so se po več letih spet srečali s tistimi, ki so jim v času največjih borb in trpljenja dajali zavetje in hrano. A ne le v Goričah, povsod so nekdanje partizanske borce prisrčno sprejeli. —

V soboto so se številne delegacije poklonile spominu 15 žrtev, ki so jih Goričani izkopali iz raztresenih grobov in jih položili v grobnico. Temu sprevodu je prisostvovalo okoli 3000 ljudi, med njimi: Ivan Bertoncelj-Johan, prvi komisar Kokrškega odreda, Janko Prezelj-Stane, komandant odreda, Vlado Perač-Planin (edini preživeli borec iz Okroželske jame), Franc Jagodic-Krstan in drugi. O padlih borcih je govoril Vinko Hafner, nekdanji komisar I. odreda.

Naša kronika

Zadnjega letnega občnega zbora organizacije Zveze borcev v Ljubnem ob Savinji se je udeležilo nad 100 članov. Iz predsednikovega poročila je bilo sklepati, da je bila ZB v preteklem letu premalo aktivna. V razpravi so člani kritizirali premajhno aktivnost predsednika in tajnika, medtem ko so ostali člani odbora še nekako delali. Dosedanji predsednik Klemenšek je v svoje opravičilo navedel svojo naporno službo. Člani so nadalje kritizirali odbor tudi zato, ker le-ta ni dovolj skrbel, da ne bi nekatera podjetja v Ljubnem zapostavljala člane ZB pri zaposlitvi. — Zveza borcev je sprejela sklep, da bo do velike proslave ob desetletnici pohoda XIV. divizije »Borisa Kidriča« na Štajersko postavila v Ljubnem spomenik. Prav tako bodo do prihodnjega leta odstranili v Ljubnem še vse od vojne preostale ruševine. — Na tem sestanku so v imenu Koroškega odreda razdelili 16 članom iz okolice Ljubnega, ki so sodelovali s tem odredom, knjige. Petim vojnim sirotam so po-

darili praktična darila, borcema-invalidoma, Cajnerjevema bratoma, pa so podarili vsakemu po en par čevljev. Na stroške ZB pa so Alojza Retka poslali na zdravljenje. Za novega tajnika je bil izvoljen tovariš Franc Orešnik.

*

V Beogradu so meseca junija v počastitev »Dneva bivših borcev« priredili svečano akademijo, prav tako pa so v počastitev tega dne položili na grob neznanega junaka na Avali vence. »Dan bivših borcev« proslavljajo članice Svetovne federacije bivših borcev (FMAK) kot spomin na vse tiste borce, ki so na raznih bojiščih padli v borbi za zmago nad izzivalcem vojne. Že takoj po drugi svetovni vojni so se bivši borci odločili ustanoviti tako organizacijo, ki se bo v mednarodnem merilu borila za tako politiko, ki služi miru, svobodi, neodvisnosti in enakopravnosti ljudi in narodov. Na pobudo organizacij bivših borcev in invalidov iz Francije, Belgije, Finske, Jugoslavije, Grčije, ZDA in Tur-

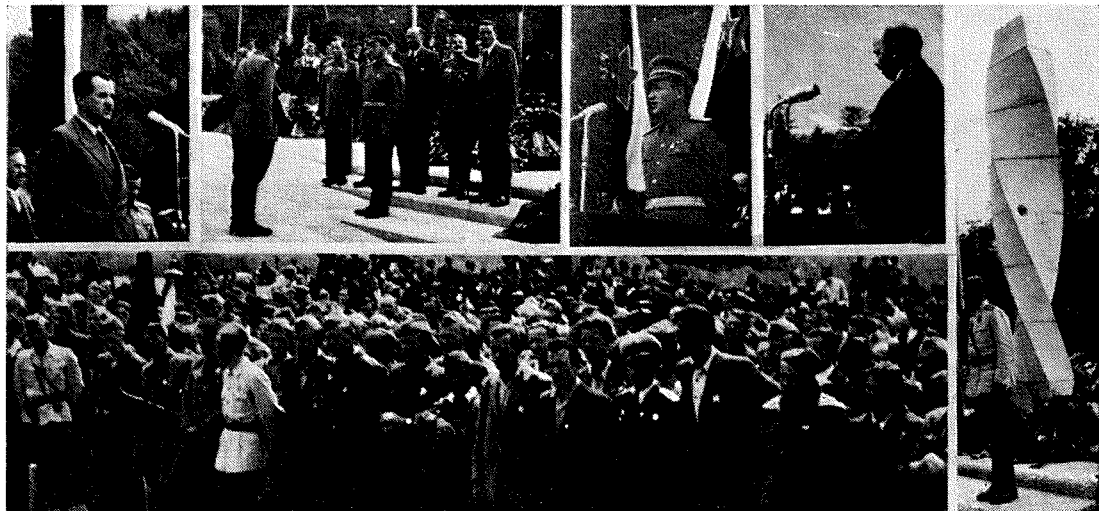
čije je bila 1950. leta ustanovljena v Parizu Mednarodna organizacija bivših borcev. Ta organizacija, ki jo je 1951. leta v Beogradu potrdila tudi Generalna skupščina, in jo preimenovala v »Svetovno federacijo bivših borcev«, šteje okoli dvajset milijonov članov.

*

V okviru priprav za proslavo desetletnice ustanovitve primorskih brigad so na Kozjanah v Brkinih priredili v začetku junija partizanski tabor. Ob tej priliki so odkrili tudi spomenik padlim borcem iz tega kraja in borcem 3. čete III. bataljona Južno-primorskega odreda, ki so padli dne 13. marca 1943. leta.

*

V Mirni na Dolenjskem so letos prvič praznovali svoj občinski praznik, kot spomin na 6. junij, ko so 1942. leta mirenški partizani kar sami v vasi prvič obračunali s fašisti. Hkrati pa je ta praznik tudi spomin na dan pred devetimi leti, ko so Nemci skupaj z belogardisti zločinsko pomorili najboljše ljudi.

S proslave ob 11. obletnici ustanovitve Kokrškega odreda v Goričah: član Izvršnega sveta LRS, Tone Fajfar, govori udeležencem proslave; komandant odreda, major Prezelj, sprejema raport; major Prezelj pozdravlja vojne tovariše; Ivan Bertonec-Johan, prvi komisar Kokrškega odreda, govori o Kokrškem odredu; borci Kokrškega odreda in ostali udeleženci proslave pred tribuno; pred spomenikom v Goričah.

Spominski dnevi v avgustu

LETO 1941

1. Na Čemšeniški planini je bila ustanovljena Revirska četa, katere poveljnik je postal Lojze Hohkraut.

Nemška policija je napadla Jeseniško četo na Mežakliji.

Poškodovana je bila proga in telefonska linija na odseku Semič—Črnomelj.

2. Blizu Mengša so partizani napadli policijski avto.

5. Nemci so napadli Kranjski bataljon na Lomu pod Storžičem in pri Jesenu na Dobriči.

Na Vodiški planini sta se združili Jeseniška in Jelovška četa v Gorenjski bataljon.

Patrulja Jeseniške čete je minirala vodovodno cev elektrarne v Zasipu in električni daljnovod v bližini.

6. Zaradi obsodbe »izrednega sodišča« so ustrelili v Begunjah 4 osebe.

7. Med Ljubljano in Lavrico je bila minirana proga.

8. Borci Gorenjskega bataljona so se na Partizanskem vrhu (Kotliči) na Jelovici udarili z Nemci. Minirana je bila železniška proga Metlika—Gradac.

8.—9. Borci Revirske čete so v noči od petka na soboto napadli žandarmerijsko postajo v Zagorju in minirali cesto Zagorje—Trbovlje.

9. Nemci so ustrelili na Gorenjskem 10 talcev.

10. Izšla je 1. številka »Biltena Glavne štaba narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije«, ki jo je uredil Tito.

V spopadu z italijanskimi agenti in domačim izdajalcem je bil ubit v Šiški Marjan Majcen.

V Mariboru so Nemci ustrelili 10 talcev.

11. Nemški policijski bataljon je pod Čemšeniško planino napadel Revirsko četo.

Borci Kamniškega bataljona so na šoli pri Sv. Trojici (Ihan) sneli nemški napis in takole popisali zidove: »Šola je slovenska, zato mora biti napis slovenski. Borci svobode slovenskega naroda.«

Prva Celjska četa je pri Slivnici napadla orožniško postajo.

Nemške orožniške postaje so dobile ukaz, da takoj zapro žene komunistov, da pri pobijanju Nemcem sovražnih stremeljenj postopajo energično in da ob najmanjši potrebi brezobzirno uporabijo orožje.

11.—12. Borci Pohorske čete so v noči na 12. avgust napadli postojanko v Ribnici na Pohorju.

12. Solski oddelek nemške okupacijske uprave v Kamniškem okraju je rotil svoje nadrejene, da bodo nemški tečaji in šole slabe, če jih ne bodo prenehali napadati partizani.

Za borbo proti partizanom so Nemci razdelili Gorenjsko na 3 področja in za vsako odredili 1 policijski bataljon.

14. Izdana je bila »Atlantska listina«, ki je na začetku te vojne zagotovila narodom, da si bodo

lahko izbrali tisto obliko vladavine, ki si jo žele.

15. V Prekmurju so Mađžari ukinili vojaško in namesto te vpeljali samo civilno upravo.

Sredi avgusta se je ustanovila iz Molniške Mokreška četa, ki je imela konec meseca 50 borcev ter je postala najaktivnejša četa.

16. Šef civilne uprave za Sp. Stajersko je odredil, da se ustrelji vsak, ki se udeleži oboroženega sestanka ali podpira partizane.

Po nemškem napadu se je Revirska četa razdelila na 3 dele. Glavnina s Hohkrautom na čelu je odšla preko Save na odsek Kuma in Dobovca, manjši del v Ljubljansko pokrajino, tretji del pa v Revirje.

17. Na Rašici pri Ljubljani je bil reorganiziran Kamniški bataljon; po prisegi so 92 borcev porazdelili na 4 čete.

19. Med Repnjami in Vodicami za Smarno goro je Rašiška četa napadla nemški policijski avto. Nemci so zato ustrelili 10 talcev iz Kamniškega okraja.

V Jancovi Drnci je bilo ustreljenih 6 koroških Slovencev, ki so jih nemški okupatorji zajeli konec julija, ko so hoteli začeti z oboroženo vstajo.

22. V Dobu in Smledniku je bilo ustreljenih 10 talcev.

23.—24. Borci Savinjske in Revirske čete so napadli v noči na 24. avgust stražo v rudniku Zabuškova.

24. V Ljubnem na Gorenjskem so Nemci ustrelili 5 talcev.

24.—25. Ustreljen je bil narodni heroj Slavko Šlander, član CK KPS.

26. V Ljubljani so Italijani ustrelili dijaka Prodana, ki bi naj ga zalotili pri rezanju telefonske žice.

27. V bližini Sentlenarta nad Laškimi je bila zaradi izdaje uničena skupina Celjske čete.

29. V Jaršah pri Kamniku je bilo ustreljenih 5 talcev.

Nemci (gen. Handl) so priznali, da sedanji način boja proti partizanom na Gorenjskem ni prinesel zadovoljivega rezultata.

30. Del Mokreške čete je pod vodstvom Ljube Serčerja napadel karabinjersko postajo na Turjaku.

V Ptujškem okraju je bila napadena orožniška postaja Sv. Tomaž.

Konec avgusta se v ilegalni tiskarni »Podmornica« na Brdu pri Ljubljani izšla 2. štev. Dela, glasila CK KPS.

Avgusta je odšel v Trst narodni heroj Oskar Kovačič, član Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet.

Oskar Kovačič

Lojze Hohkraut,
revirski prvoborec

Jože Lacko,
narodni heroj

LETO 1942

1. Tito je v pismu pozdravil IOOF ter preko njega slovenski narod. Izjavil je, da bo osvobodilno gibanje cementiralo enotnost slovenskega naroda ter bratstvo slovenskega z ostalimi jugoslovanskimi narodi.

Na področju Rodine—Kleče—Maverlen pri Črnom-

ljo so Italijani požigali hiše oseb, ki so zbežale pred Italijani.

2. Pred začetkom »roške ofenzive« je Robotti na sestanku poveljnikov višjih taktičnih enot rekel, da ukrep interniranja ne eliminira ukrepa streljanja ljudi, ki so krivi ali osumljeni komunistične dejavnosti, in da se nadrejene italijanske oblasti bavijo z mislijo, da izselijo vse Slovence in na njihovo mesto naselijo družine ital. vojakov, da bi etnično mejlo izenačili s politično.

2.—3. V noči na 3. avgust so borci 1. štajerskega bataljona napadli rudnik Laško.

3. Za borbo proti partizanom je »Štajerska domovinska zveza« ustanovila »vermanske leteče odrede — Jagdkomande«.

3.—8. Nemška ofenziva proti Poljanskemu bataljonu na področju Blegoša.

4. Na cesti Selce—Železniki so borci II. grupe uničili kamion Nemcev. Naslednjega dne je patrulja 2. bataljona Savinjskega odreda uničila nemško patruljo med Zalim logom in Železniki.

5. Grazioli je obvestil komisarje, da je treba po Robottijevi odredbi ustreliti vsakogar, pri katerem najdejo ilegalno literaturo.

Prve dni avgusta se je v Smarjeti pri Novem mestu zbralo na zborovanju ZSM okrog 600 mladincev.

7.—19. Po končani ofenzivi južno in zahodno od Kočevske kotline so napravili Italijani eno najhujših ofenziv na Kočevski Rog proti vodstvu slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja.

8. V dolini Pecnice so se partizani spopadli z Nemci.

9. Tomšičevci so napadli italijansko postajo Ratež pri Novem mestu. Pred napadom je bil na »Gorjanski Zagi« ustanovljen 3. bataljon te brigade.

10. Narodnoosvobodilni Svet je izdal odloke o postavitvi premičnih vrednosti na razpolago narodnoosvobodilni vojski, o prepovedi izvoza življenjskih potrebščin iz osvobojenega ozemlja in o zagotovitvi prehrane narodnoosvobodilni partizanski vojski.

Borci 1. štajerskega bataljona so v rudniku Liboje uničili stroje.

Zaradi velikega razmaha osvobodilnega gibanja so zahtevale ital. oblasti v Videmski pokrajini na Primorskem iste ukrepe kot v Ljubljanski pokrajini.

Verjetno je bil tega dne ustanovljen nad Vitovljami v Vipavski dolini bataljon S. Gregorčiča, izven katerega sta bili še Brkinska in Kraška četa.

11. Začela se je velika nemška ofenziva proti partizanom na Jelovici. Borci 1. bataljona Savinjskega odreda so zaplenili nekemu nemškemu oficirju načrt ofenzive, kar je omogočilo bataljonu, da se je lahko prebil skozi obroč.

12. Med Birčno vasio in Uršnimi Seli je bil iztirljen vlak.

13. Nemci so na področju Krvavca razbili četo Kokoškega odreda.

13.—14. Vod partizanov pod vodstvom Albina je na cesti Dvor—Velike Lašče pobil 47 Italijanov. Borci Zahodnodolenjskega odreda so napadali Italijane, ki so tedaj prodirali proti Kočevskemu Rogu.

14. Tomšičevci so napadli belogardistično postojanko pri Sv. Ani pri Novem mestu.

Velika partizanska ekonomska akcija na Bokalcih pri Ljubljani.

15. Proti prvim koroškim borcev so poslali iz Celovca SS-ovce, na področjih orožniških postaj Železna Kapla, Sela itd. pa ustanovili oporišča po 20 mož.

Sredi avgusta je Glavno poveljstvo ustanovilo na področju Suhe krajine manevrski bataljon, ki je skupaj z borci Zahodnodolenjskega odreda pošiljal patrulje v hrbet Italijanom, ki so prodirali v Kočevski Rog.

Janko Sekirnik

16. Po Graziolijevi izjavi se je število internirancev v Ljubljanski pokrajini dvignilo na 10.000.

Borci 2. grupe so se v Kamniški Bistrici spopadli z Nemci.

17. Patrulje Gregorčičevega bataljona so napadle Italijane pri Predmeji in Krnici na Primorskem.

17.—18. Ofenziva nemških enot na Jezerskem, Veliki planini in Kališniku.

18. Zaradi mučenja v ptujskem zaporu je umrl Lacko Jože, narodni heroj.

19. Tomšičeva je napadla nemško postojanko Drušče pri Bučki.

19.—21. Nemška ofenziva proti 2. grupi na področju Krvavca.

19. VIII.—9. IX. Italijanska ofenziva na ozemlju med progro Grosuplje—Kočevje, dolino Krke do italijansko-nemške meje.

Proglas OF radje »Svobodna Jugoslavija«, poziva vse zatirane narode, naj posnemajo vzgled slovenskega naroda. Istočasno je OF javila vsemu svetu o nemških, italijanskih in okupacijskih nasiljih na zasedenem slovenskem ozemlju.

Ceta Krškega odreda je napadla nemško obmejno postojanko pri Sv. Križu nad Litijo.

Po končani italijanski ofenzivi na Kočevski Rog je odšla skupina partizanov, med njimi Franc Avbelj-Lojko, mimo Samobora na Kozjansko.

20.—25. 1. bataljon Savinjskega odreda (Kranjčev) se je boril z nemškimi enotami na področju Košute in na Koroškem.

22. Pri Lipi blizu Temenice so primorski partizani porušili 3 daljnovođe.

Glavno poveljstvo je odredilo Tomšičevi brigadi, da krene v bližino Ljubljane in začne z akcijami.

23. Blizu Vodnikove koče v Triglavskem pogorju so se partizani spopadli z nemško carinsko patruljo.

25. Organi VOS so v Ljubljani justifikirali poveljnika »slovenske legije«.

25.—27. Zaradi izdajstva so gestapovci v vasi Libergi pri Litiji vršili aretacije in požige.

26. Izšla je odredba Glavnega poveljstva o reorganizaciji partizanskih enot v Ljubljanski pokrajini in o ustanovitvi manevrskih brigad.

26.—27. V opozorilo je IOOF objavil smrtno kazen za sodelovanje z okupatorsko in belogardistično vojsko, v kolikor bi ne bila dokazana očitna zapeklanost. Glavno poveljstvo pa je izdalo odredbo, s katero je vse pripadnike bele garde postavilo izven zakona.

27. Na področju Zagorja, zahodno od Pilštajna, je bila nemška hajka proti partizanom na Kozjanskem.

Italijani so v Ljubljani v mehanični delavnici Frica Hribernika na Celovski cesti, kjer so izdelovali orožje za partizane, ubili mojstra in tri pomočnike.

Borci Gorenjskega odreda so izvršili sabotažno akcijo v tovarni v Kropli in zaplenili stroje ter papir za partizansko tehniko.

29. V ofenzivi 18. plan. lovskega policijskega polka na odseku Zgornji Tuhinj—Gabrovica—Vranja peč—Črnivc—Tomanova planina, so se borci Simonovega bataljona spopadli pri Novi Stitvi z nemško žandarmerijo in policijo.

29.—31. Borci Tomšičeve brigade skupaj z borci sprejemnega taborišča in 2. čete 2. grupe so ob ljubljanski žični oviri napadli italijanske oporišča ter karabinjersko postajo v Vevčah, postajo Zalog in papirnico Vevče.

30. Borci Gorenjskega odreda so pri Podnartu uničili most čez Savo ter železniške naprave na postaji.

Del članov Glavnega poveljstva je imel sestanek s 25 aktivisti stiškega okrožja.

30.—31. V noči na 31. avgust so Nemci odkrili pri Zagorju partizansko javko, dan nato pa pri Tirni pri Litiji.

31. Partizani so napadli gradbišče R. A. D. pri Druščah pri Bučki.

V avgustu sta IOOF in Glavno poveljstvo pozvala Ljubljano, naj neusmiljeno razbija najhujšega notra-

Milka Sobar-Nataša, narodni heroj

Orden narodnega heroja

Martin Greif-Rudi

njega sovražnika — belo garde, ki hoče prepustiti Slovence na milost in nemilost sovražniku.

V avgustu so padle prve žrtve okupatorja in bele garde v okolici Urha pri Ljubljani.

LETO 1943

1. V veliki demonstraciji pred zaporji na sodišču je tisoče Ljubljancev zahtevalo izpust internirancev.

Napad na belogardistično postojanko Grčarevec pri Planini.

V Družinski vasi pri Beli cerkvi so borci Zahodnodolenjskega odreda razorožili 17 plavogardistov.

2.—4. Velika nemška ofenziva proti novoustanovljeni Prešernovi brigadi na Zirovskem vrhu na Gorenjskem.

3. Pri Glavnem štabu je bila ustanovljena Oficirska šola.

4.—7. Enote 14. divizije so napadle belogardiste v Polici pri Višnji gori, Podložu pri Starem trgu ter v Ravnah pri Rovtahu.

5. Glavni štab je izdal pravilnik za organizacijo, poslovanje in postopek brigadnih in odrednih vojaških sodišč.

6. Na Šipku nad Blagovico je bila ustanovljena Slandrova brigada; prvi komandant je bil narodni heroj Janko Sekirnik-Simon.

Pokrajinski odbor OF za Južno Primorsko je sporočil italijanskemu županu v Ajdovščini, da slovenski narod ni željan tujega ozemlja, hoče pa svojega.

6.—12. Gubčeva brigada je rušila progo pri Mirni peči.

7. Serčerjeva je pri Sv. Gregoriju nad Ribnico pregnala sovražno kolono.

9. Gubčeva je napadla belogardistično postojanko Bela cerkev pri Novem mestu.

11. V Potokih so partizani napadli belogardiste iz Št. Jošta.

13. Cankarjeva brigada je na progi Trebnje—Mirna uničila vlak.

Z ukazom Vrhovnega štaba NOV in POJ so uvedli: orden narodnega heroja, orden partizanske zvezde, orden narodne osvoboditve, orden za hrabrost in orden bratstva in enotnosti.

14.—15. V noči na 15. avgust so enote 14. divizije napadle belogardistične postojanke: Sobočevo, Niževce, Brezovico, Uhanic, Prelovc in Prod v Polhograjskih Dolomiti.

Sef angleške mislije pri Glavnem štabu Slovenije, major Jones, je pozval vse višje oficirje in belogardiste, da se takoj priključijo NOB.

16. Množične aretacije članov rajona St. Jakob v Ljubljani.

16.—21. Italijanska ofenziva proti enotam 15. divizije na ozemlju med italijansko-nemško mejo ter progo Stična—Trebnje—St. Janž.

17. Pri Sv. Križu nad Litijo je padla Šobar Milka-Nataša, narodni heroj.

18.—19. Na položajih okrog Krima je Tomšičeva odbijala napade Italijanov in bele garde ter jih trikrat vrgla na izhodiščne položaje.

Enote 15. divizije so napadle progo Trebnje—Vel. Loka—Stranje ter porušile železniška mostova na Kamnem potoku in pri Vranovem.

Serčerjeva je napadla utrjene belogardiste v Pijavi gorici pri Skofljici.

21. Borci Pohorskega bataljona so se pri Oplotnici spopadli z Nemci.

21.—23. Cankarjeva je rušila progo Trebnje—Novo mesto in mostova na cesti Novo mesto—Kronovo.

23.—24. Med Borovnico in Preserjem je Tomšičeva napadla nemški vlak.

24. Množične protitalijanske demonstracije v Ljubljani v Tivoliju ob padcu Harkova.

29. Na grobovih talcev je bila zvečer protestna demonstracija; Italijani so aretirali 22 oseb.

30. VIII.—3. IX. Hudi boji brigad 14. divizije za postojanko Rob pri Vel. Laščah.

V avgustu sta se po odredbi Glavnega štaba obe primorski brigadi združili v 3. SNOB Ivana Gradnika, ki je odšla na Dolenjsko v sestav 14. divizije.

V avgustu je vodstvo NOB mobiliziralo v Ljubljani za Ljubljansko brigado.

LETO 1944

Prve dni avgusta so se na najsevernejši slovenski narodnostni meji pri Djekšah partizani spopadli z Nemci.

3. Štab IX. korpusa je imenoval komando mesta Trst, za komandanta pa Martina Greifa.

Borci Briško-beneškega odreda so napadli sovražno kolono pod Sabotinom pri Gorici.

Več sovražnih kolon je napadlo štab 15. divizije v Žužemberku.

Na progi Celje—Maribor je Bračičeva uničila tovorni vlak.

3.—4. Borci Levstikove brigade so napadli okupatorski postojanki Preserje in Goričice vzdolž proge Ljubljana—Trst.

Zagrizene borbe Cankarjeve brigade s sovražnimi kolonami na Zajčjem vrhu in Dolžu pri Novem mestu.

Na cesti Borovlje—Šmarjeta na Koroškem so borci Zahodnokoroškega odreda uničili kamion.

5. Sabotažna akcija minercev Prešernove brigade v tovarni »Jugočeška« v Kranju.

7. Enote VII. korpusa so se borile s sovražnimi kolonami, ki so vdrle v Suho krajino.

8. Boji Tomšičeve in Bračičeve brigade z ustaši in Nemci na Zg. Slemenu.

Četa koroških partizanov je napadla Miklavčevo pri Zitari vasi.

Subašičeva vlada je izdala deklaracijo, v kateri je priznala NOV in POJ, AVNOJ in NKOJ ter pozvala jugoslovanske narode, da se zbero pod vodstvom maršala Tita za čimprejšnjo zmago nad sovražnikom.

8.—13. Nemška hajka proti enotam IX. korpusa na področju Črnega vrha.

8.—16. Enote Koroške grupe odredov so se spopadle z Nemci na Jezerskem, pri Zitari vasi, pri Črni itd.

Tomšičevci so vdrli v postojanko Vitanje.

10. Enote IV. operativne cone so uničile nemško postojanko Bočno ob Dreti in Šmartno v Zg. Savinjski dolini. Na Kozjanskem so napadle Šmarje pri Jelšah, jih delno uničile in osvobodile 23 političnih jetnikov.

12. Borci Slandrove brigade so ob belem dnevu vdrli v vojaško okrevališče v Rimskih Toplicah.

14. Sredi avgusta so začeli ustanavljati v divizijah minerske in pionirsko-pontonirske vode.

16. Belokranjska brigada je napadla sovražnika v Stični, 12. brigada pa v Višnji gori.

16. Obe diviziji IX. korpusa sta prenašali ranjence iz Primorske na Notranjsko.

19.—24. Nemška ofenziva proti Koroški grupi odredov.

20.—22. Na odseku vzh. od Soče med Kobaridom in Tolminom so izvršili Nemci ofenzivno operacijo proti Gregorčičevi brigadi, znano pod imenom »Zugs Spitze-Hollentak«.

21. Četa Briško-beneškega odreda je napadla postojanko v St. Petru pri Čedadu.

Borci Koroške grupe odredov so sev. od Kozje peči nad Črno napadli 12 kamionov esesovcev.

22. Tomšičeva je uničila sovražno postojanko Ribnico na Pohorju.

Minerji Južno-primorskega odreda so pred vojašnico v Trstu uničili kamion z bencinom.

23. Levstikova je napadla sovražno postojanko Črno vas na Ljubljanskem barju.

29. Enote Vzh.-koroškega odreda so na cesti Dravograd—Črna napadle sovražno kolono. Gašperju Simončiču, narodnemu heroju, ki je vodil to borbo, je izrekel priznanje tudi komandant zavezniške armade v Italiji, maršal Aleksander.

Vinko Simončič-Gašper